Erken İslâm'da Mizah

Franz Rozenthal

Türkçesi / Prof. Ahmet Arslan

Iris

Mizah Kültürü

Cem Ofset'in katkılarıyla

Franz Rosenthal

Erken İslâm'da Mizah

Yayın Yönetmeni:
Turgut Çeviker

Kitap Tasarımı:
Murat Yılmaz

İris 3 / *Mizah Kültürü 2*
ISBN 975-7909-09-2

Erken İslâm'da Mizah / Franz Rosenthal
(Humour in Early Islam)
İngilizce aslından çeviren: Prof. Dr. Ahmet Arslan

© E. J. Brill & İris (ONK Ajans)

Türkçe çevirinin tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının
yazılı izni olmaksızın hiçbir biçimde çoğaltılamaz.

Birinci Baskı
İstanbul, 1997

Dizgi Düzeni: İris
Grafik Uygulama: Kemal Coşlu
Renk Ayrımı, Film Çıkışı: Atlas Grafik
Baskı ve Cilt: Cem Ofset

İris Yayıncılık ve Filmcilik Ltd. Şti.
Halit Ağa Cad. Vahap Bey Sok. No: 10/16
Kadıköy 81320 İstanbul
Telefon: (0.216) 414 30 64-65, Faks: (0.216) 414 30 66

Yazışma Adresi:
P.K. 42 Bahariye 81311 İstanbul

Franz Rosenthal

Erken İslâm'da Mizah

Türkçesi Prof. Dr. Ahmet Arslan

Iris

İçindekiler

Çevirenin Önsözü **VIII**

Önsöz **XIII**

1. Bölüm: Müslüman Mizahının İncelenmesi İçin Malzeme **1**

2. Bölüm: Eş'eb'in Tarihsel Şahsiyeti **29**

3. Bölüm: Eş'eb Efsanesi **47**

Sonuç **57**

4. Bölüm: Metinlerin Çevirisi **59**

Ek: Gülmece Üzerine **209**

Bibliyografya **219**

Arapça Dizin **225**

Özel İsimler Dizini **229**

Resim Listesi **241**

Çevirenin Önsözü

Bu kitabın yazarı Franz Rosenthal, ünlü bir şarkiyatçıdır. Ortaçağ İslâm tarihi, tarihçileri, tarih yazarlığı üzerine çalışmaları ve kitapları ile tanınır. Bunlar arasında özellikle bu kitapta da sık sık adı geçen *A History of Muslim Historiography* adlı eserini zikretmek gerekir. Buna İbni Haldun'un ünlü *Mukaddime*'sinin İngilizceye çevirisini de eklemek mümkündür. *An Introduction to History* adıyla yayınlanan ve başında Rosenthal'ın İbni Haldun'a ve *Mukaddime*'sine ait uzun bir incelemesinin bulunduğu ve geniş dipnotlarıyla zenginleştilmiş olan üç ciltlik bu dev çalışma, yayımlandığı tarihten bu yana bütün İbni Haldun araştırıcıları için vazgeçilmez ana metin haline gelmiştir.

Rosenthal'in elinizde bulunan *Erken İslâm'da Mizah*'ı [Humor in Early Islam] 1956 yılında yayımlanmıştır. Bu eser esas olarak H.II/M.VIII. yüzyılda yaşadığı sanılan ünlü bir Arap mizahçısı olan Eş'eb hakkında bir monografi denemesidir. "İçindekiler" kısmında da görüleceği üzere Rosenthal ayrıca bu kitaba İslâm mizahına ait çalışmaların bugünkü durumunu incelediği bir bölümle Eş'ebe mal edilen 160 küsur fıkra ve hikâyeyi ihtiva eden bir metin çevirisi bölümü eklemiştir. Bu vesileyle Rosenthal bu fıkra veya hikâyelerden hareketle Eş'eb döneminin Medine'sinin ve daha genel olarak Arap dünyasının sosyal-kültürel bir tasvirini de yapmaya teşebbüs etmiştir. Nihayet Rosenthal ki-

tabına İslâm dünyasında gülme konusundaki kuramları kısaca incelediği bir son ek bölüm de eklemiştir.

Kitap bu kısaca işaret ettiğimiz özellikleriyle gerek erken İslâm döneminin sosyal-kültürel dünyasını tanımak isteyenler, gerekse daha özel olarak İslâm mizahının başlangıç dönemi hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler için çok değerli bir kılavuz olma niteliğine sahiptir. Şüphesiz kitabın asıl büyük bölümünü oluşturan Eş'eb fıkraları da fıkra veya anektot sevenler için her zaman kendisine başvuracakları önemli bir fıkra hazinesi ödevini görebilir.

Kitabın kendisi ve yazarı hakkında daha fazla bilgi vermemize gerek yoktur. Ancak onun Türkçeye çevirisi hakkında bazı açıklamalarda bulunmayı gerekli görüyoruz.

Rosenthal'in bu eseri hemen görüleceği gibi bilimsel-akademik bir eserdir. Bu tür bir eserde takip edilen vazgeçilmez bazı uygulamalar ve standartlar vardır. Bunların başında örneğin bilimsel dilde transkripsiyon diye adlandırılan uygulama gelir. Transkripsiyon, basit olarak, bir dilde var olan ses ve harflerin, bir başka dile çevrilmesidir. Örneğin Arap dilinde öyle bazı sesler ve bu seslere işaret eden harfler vardır ki bunlar Türk dilinde ve alfabesinde yoktur (Arapçada bizim dilimizden farklı olarak dört *z*, üç *h*, iki *t*, vb. vardır). İşte bu tür ses veya harfleri bir başka dilde karşılamak için uygulanan sistem, transkripsiyon, kullanılan alfabe de transkripsiyon alfabesidir. Bu alfabede örneğin Arapçada bulunan ve ne bizim dilimizde, ne de Batı dillerinde karşılığı bulunmayan dört *z* için ya *z* harfi üzerinde bazı oynamalara gidilir (*z* harfinin altına nokta, üstüne nokta, altına çizgi vb.) veya bir harfe farklı harf grupları tekabül ettirilir (Örneğin İngilizcede Arapçadaki *ş* için *sh*'nin kullanılması gibi. Bunun sonucunda bizim Eş'eb diye karşıladığımız şeyin

İngilizcedeki yazılım şekli şu olur: Ash'ab veya bizim Osman'ımız şu şekli alır: 'Uthman. Daha da ilginci artık Arap dünyasından Batı dilleri kanalıyla haberdar olan Türkiye'de çeviri eserlerinde yukardaki türden kelimeler, isimler görülmeye başlar. Televizyonlarda Arap dünyasını konu alan filmlerde de kahramanlar birbirlerine tuhaf şekillerde hitap etmeye başlarlar: Ya 'Umar (Ömer), ya 'Aisha (Ayşe) vb).

Şimdi Rosenthal'in çalışması bilimsel-akademik bir çalışma olduğu için, bu konularda doğal olarak benzeri yöntem ve standartlara yakından uymaktadır. Ancak bu çevirinin hitap ettiği Türk okuyucunun normal aydınlar ve meraklılar olduğunu göz önüne alarak kitabın okunmasını zorlaştıracak ve okuyucuya sevimsiz gelecek böyle bir sıkı transkripsiyon sistemini uygulamadık. Kitapta ve metinde geçen şahıs, yer, kitap vb. isimlerini çevirir veya karşılarken bu isimler içinde Türkç'de kullanılanları veya bilinenleri olduğu gibi bıraktık (örneğin 'Abd al-Allah yerine düpedüz Abdullah, Sa'd al-Din yerine Sadeddin, 'Umar yerine Ömer vb. dedik). Türkçede çok kullanılmayan veya bilinmeyen isimleri ise Türkçede okunduğu gibi koruduk (örneğin Sharishî veya Şarişî demeyip Şerişî, Dhahabî veya Zahabî demeyip Zehebî vb. dedik). Kitap ve yer adları vb. ile ilgili olarak da aynı ilkeyi, yani onları Arapça okunduğu gibi Türkçede karşılama ilkesini uygulamaya çalıştık (Örneğin Duval yerine Düvel, Masâ'il yerine Mesâ'il, Bayân yerine Beyân vb. dedik). Arapça bilenlerin bildiği dişi *t*'lerini okunduğu yerde *t* olarak karşılayıp okunmadığı yerde sadece *e* olarak verdik (Nuzhe, ama Nuzhet el-Udebâ). Ancak Arapçadaki ayn ve hemze ile uzatma işaretlerini vermemezlik veya karşılamamazlık etmedik (Örneğin 'Uyûn, Fevât, Zuhrî). Takip ettiğimiz yöntemin uzlaşmacı-tavizci bir yöntem olduğu ve üstelik her seferinde tam tutarlı olarak kullanılamada-

ğı da itiraf edilebilir. Ancak bu bize metni korkutucu bir şekilde ağırlaştıracak tam tutarlı ve tavizsiz bir yönteme göre daha uygun göründü.

Kitabın metin çevirileri ile ilgili kısmında görüleceği üzere her hikâyenin başında bu hikâyenin nakilciler zincirini içeren bazan hayli uzun bir bölüm bulunmaktadır. Okuyucunun bu kısımdan bir süre sonra haklı olarak sıkılacağını ve asıl hikâye kısmına geçmek istediğini tahmin ediyoruz. Ancak öte yandan orijinal metinde bir tasarrufta bulunma hakkına sahip değiliz. Bundan dolayı bu nakilciler ve anlatıcılar kısmını uzun ve sevimsiz olması bahasına da olsa olduğu gibi bıraktık.

Rosenthal'in bu kitabı bilimsel-akademik bir çalışma olarak aşağı yukarı metin kısmı kadar dipnotları da içermektedir. Bu dipnotlar farklı türdendir. Bazısı hikâyenin esprisini anlamamıza kolaylık sağlayacak bilgiler vermekte, bazısı hikâyelerde geçen şahıs, yer adları vb. üzerine tamamlayıcı açıklamalar getirmektedir vb. Yazarın çalışması üzerinde tasarruf hakkına sahip olmadığımız için doğal olarak bu dipnotlarının da tümünü – çok da zahmetli bir iş olmasına rağmen – çevirmek zorunda kaldık. Arzu eden okuyucunun kendisine gereksiz gelebilecek bu hizmetten sarfı nazar ederek yalnızca metinle yetinme imkânının olduğu açıktır. Ancak bazı hikâyelerin anlaşılmasında ve esprisinin kavranmasında bu dipnotlarında verilen bilgilerin hayati bir önem taşıdığını da hatırlatmak isteriz.

Okuyucunun yine ilk bakışta göreceği gibi metin çevirisi bölümünde yer alan Eş'eb hikâyelerinde veya fıkralarında sık sık şiirlerle karşılaşılmaktadır. Bu şiirler Rosenthal tarafından İngilizceye herhangi bir şiirsellik iddiası veya kaygısı olmaksızın çevrildiği gibi bizim tarafımızdan da sadece anlamlarının karşılanmasına dikkat edilecek şekilde ve şiir sanatıyla ilgili herhangi

bir iddia veya kaygı taşınmaksızın Türkçeye aktarılmış olduğu kolayca görülecektir.

Hikâyelerde içinde cereyan ettikleri dönemin insanlarının gündelik hayatları, giysileri, yemekleri vb. üzerine hayli bol malzeme bulunmaktadır. Nitekim bu malzemeden de yararlanarak Rosenthal bu dönemin sosyal-kültürel bir haritasını çıkarmaya teşebbüs etmiştir. Bu giysiler yemekler vb. konusunda doğrusu çok zorluk çektik. Arap dünyasının, Arap insanın, Arap coğrafyasının özgül şartlarının ürünü olan bu giysilerin, yemeklerin vb. tam karşılıklarını bulmak çok zordu, hatta imkânsızdı. Bundan dolayı biz de Rosenthal gibi çoğu yerde mümkün olduğu kadar genel adlarla (giysi, külah, et yemeği, çorba vb.) yetinmek zorunda kaldık.

Eş'eb hikâyelerinin bazılarının Rosenthal tarafından da işaret edildiği gibi bugün ancak iyi bir eğitim görmemiş aşağı halk tabakalarının veya yeni yetme gençlerin zevk düzeyine uygun düşecek tarzda insan vücudunun sindirimle ilgili işlevleri (gaz çıkarma, vb.) üzerine gereğinden büyük bir ilgiyi yansıttığını görüyoruz. Tahmin edilebileceği üzere bu tür fıkralar veya hikâyeler mümkün olduğu kadar uygun bir dille Türkçeye çevrilmişlerdir. Bunun imkânsız olduğu yerde ise okuyucunun sağduyusuna ve ferasetine müracaat edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet Arslan

Önsöz

Bu, toprağın ve suyun olduğu
her yerde biten çimendir.
Bu, yer kürenin etrafını
çevreleyen ortak havadır.

İlerki sayfalar Müslüman insanın önemli yönleri üzerindeki çalışmalarımın bir başka küçük sergilemesidir. Diğer çalışmalarım daha önce çeşitli dergilerde yayımlanmışlardır. Burada, Müslüman mizahı hakkmdaki çok geniş malzeme yığını, tarihsel ana hatlarına indirgenmiştir. Umarım, İslâmî araştırmalar alanında çok kolaylıkla dikkate alınmayan sunuşun yalın olmasında başarılı olmuşumdur.

Hiç kimsenin çevirilerin kendi sözlerimden daha fazla yer tutmasının benim hatam olduğunu düşünmeyeceğine güveniyorum. Arapça eserler hacimli olma eğilimindedirler ve Arap yazarlara emeklerinden dolayı müteşekkiriz – çünkü birçok değerli bilgi bu çabaları olmasaydı kaybolurdu –; ama onlarla edebî eserlerin miktarı ve hacmi bakımından yarışmamalıyız. Ancak öte yandan bir çeviri de tam olmalıdır; veya en azından konuya ait olan hiçbir şeyi dışarda bırakmamalı ve onu aydınlatabilmelidir. Nakilciler zinciri, hikâyelerimizi okumaktan gerçek entelektüel zevk almak isteyen birine özellikle sıkıcı görünecektir. Yine de bunlar eski Müslüman mizahının edebî tarihi üzerine bir hayli önemli bilgiyi içermeleri nedeniyle korunmuştur ve yalnızca bu tarihi anlamak bize mizahın Ortaçağ Doğu toplumu üzerinde bir maya gibi oynadığı rolü açıklayabilir.

Bana başvurma imtiyazını veren kütüphanelere, özellikle de kendi el yazması kitap hazinelerini kullanma izni verenlere teşekkürlerimi belirtmem gerekiyor. *Edeb* kitaplarıyla ilgili birçok yayının hâlâ arzu edilen seviyede olmadığı gerçeği karşısında birçok durumda el yazması kitaplarına başvurmak, mevcut baskıları kontrol etmek açısından, tavsiyeye şayan olacaktı. Ancak bu hususta bir bireysel araştırmacı tarafından ne yapılabileceğinin bir sınırı vardır ve ben esas olarak yayımlanmamış metinlere dikkat ettim.

Yazarı gibi bu kitapçığın okuyucuları da Dr. Richard Ettinghausen'a, kendilerine Müslüman mizahının nasıl kendini bir başka yolla, görsel sanatlarla, ifade ettiğini inceleme şansını verdiği için minnet borçludurlar. Dr. Ettinghausen bana zaman zaman konuşma ve yazı dilinde olduğundan çok daha fazla incelik gösteren, komik sahnelerin tasvir edildiği bir dizi fotografı sağlamak nezaketini göstermiştir. Bu resimlerin küçük bir kısmı bu kitaba alınmıştır. Resimlerin listesinde işaret edildiği gibi bu orjinallerin şimdiki sahipleri onların yayımlanmalarına cömertçe izin vermişlerdir.

Franz Rosenthal

1. Bölüm

Müslüman Mizahının İncelenmesi İçin Malzeme

Mizahı tanımlamak için birçok teşebbüste bulunulmuştur. Genel uygulanabilirliğinden ötürü en makul gözüken tanım, mizah ile fiziksel ve sosyal çevrenin insan üzerinde uyguladığı birçok sınırlamalardan birinin birdenbire ortadan kalkmasıyla duyulan rahatlık arasında ilişki kurar. Bir palyaçonun vücuduna verdirdiği çarpıklıklar ve tuhaflıklar, seyirciye, insan vücudunun genel olarak tabi olduğu alışılagelen hareketlerinden belli bir kurtulmayı telkin eder ve bu onu neşelendirir. Kelime oyunlarına dayanan mizah ve söz şakalarının bütün diğer değişik çeşitleri, kaynağını, insanın dilsel ifadesinin oldukça katı şekilde sınırlandırılmış ve genellikle mantıksal kanallar içinde hareket etmesi gerçeğinden alırlar. Bu kanallardan herhangi bir sapma, alışılagelmiş kısıtlamalardan bir kurtuluş duygusunu yaratır ve bundan ötürü komiktir. Sıradan gerçeklikten ve insan toplumunun adetlerinden herhangi bir sapma ima edildiği bir durumda, insanlar arasındaki çok çeşitli ilişkiler hemen komik olarak sınıflandırılırlar. Her şaka, gülmeye neden olan herşey, kolaylıkla bu kavramlarla açıklanır[1].

[1] Müslüman yazarlar mizahı tanımlamazlar. Ancak gülmenin kaynağı ve nedeni, hekimler ve filozofları ilgilendirmiş ve onlar tarafından tartışılmıştır. Nisbeten erken kaynaklardan çıkardığımız birkaç tanımlamayı bir ekte topladık

Bu tanım bir kere kabul edildikten sonra, üzerinde çok tartışılan, mizahta milli farklılıkların olup olmadığı sorusu da kolayca cevaplanabilir. İnsanları güldüren şeyde temel bir fark yoktur; ama belli bir zamanda ve belli bir mekânda mevcut olan sosyal ve doğal olarak aynı zamanda fiziksel kısıtlamalar, başka zaman ve mekânlardakilerden genellikle farklıdır. Bu nedenle, komik ifadenin özel bir türüne olan tercih, belli bir yerde ortaya çıkabilir ve belirli bir zaman diliminde korunabilir. Ancak bundan çok daha sık olarak zaman bakımından varolan farklılıklara veya farklı uygarlıklardaki toplumsal farklılıklara rağmen mizahın birçok veya bütün türlerinin ulusal ve uygarlıksal sınırlara bağlı kalmaksızın aynı ölçüde geliştirilmeye devam ettiğini görürüz. Bununla birlikte komik unsurun özü itibariyle aynı kalmasına karşılık onun ifade tarzları az ama kesin biçimde değişir.

Bu, bize son on yılın mizahının bugün artık neden bizim tarafımızdan beğenilmediği ve bizimkinden farklı bir uygarlığın mizahının kural olarak bize neden komik görünmediğini açıklar. İnanıyorum ki ilerki sayfalar bu ifademi destekleyecektir. Onlar kendi duygu ve deneyimlerimizle ancak çok az noktada çelişen en ince, en kalıcı insan mizahının örneklerini içermektedirler; ama çağdaş okuyucunun onların herhangi birine bilinçsiz olarak tepki verip vermeyeceği ve gösterdikleri birçok ince mizah farklarından zevk alıp almayacağı kuşkuludur. Arap hikâyelerini değerlendirmek ve mizah için gerekli olan canlı aktüalite atmosferini tekrar yaratmak için, bu hikâyelerin dayandıkları dilsel biçim ve öngerektirdikleri toplumsal koşullarla dinsel bilgilerin incelenmesi ve anlaşılması zorunludur.

——————— ve çevirdik: Bkz. aş. 209-217. sayfalar. "Bir şeyin gerçek karakterinin, zarar vermek amacı gütmeyen, yanlış temsil"i olarak bir mizah (*muzâh*) tanımı el-'Askerî tarafından verilmiştir: *el-Furûk el-Lugeviye* 212 , (Cairo 1353).

Yakın Doğu mizahı şimdiye kadar başlıca folklorik bakış açısından ve onun çağdaş ifadeleriyle bağlantılı olarak incelenmiştir. Nasreddin Hoca adı, Doğuda ve Batıda, "Doğu" ilhamlı kurnaz komik hikâyelerinin baş kahramanı olarak yaygın bir şekilde bilinir. Hoca'nın hikâyelerine ilişkin standart bilimsel inceleme, 40 yılı aşkın bir süre önce A. Wesselski tarafından yayımlanmış olan incelemedir[2]. Bu hikâyelerin şüphesiz Ortaçağ Arap edebîyatı içinde öncellerinin olduğu kabul edilmiştir. Yine de, eski Arap mizah yazarlarıyla az ilgilenilmiştir. Onlardan sadece biri, Cûhâ adıyla bilineni bir dereceye kadar daha iyi tanınır. Onunla Hoca arasında isimde ve hikâyelerinin zamanımıza kadar kalmış olmasından doğan görünüşte bir benzerlik vardır; ama bu benzerlik gerçek değildir[3]. İçlerinde bazı Cûhâ hikâyelerinin de olduğu Arap edebîyatının çok sayıda mizahi hikâyeleri R. Basset tarafından toplanmış ve hacimli bir eserde biraraya getirilmiştir[4].

---

[2] A. Wesselski, *Der Hodscha Nasreddin* (Weimar 1911. *Narren, Gaukler und Volkslieblinge* 3-4). N. Hoca'nın üzerine oldukça kabarık bir literatür vardır; çünkü Türk folklorunun ünlü bir siması olması ve hatta modern çağda Türk aydınlarınca keskin mizahın bir örneği olarak benimsenip kullanılması ona karşı ilgiyi canlandırmıştır. Krş. F. Bajraktarevic, El, *Nasr al-Dîn* mad.; H.D. Barnham, *Tales of Nasr-ed-din Khoja* (London 1923); A.G. Kelsey, *Once the Hodja* (New York-Toronto 1943); J.K. Birge, *Encylopedia of Literature*'de, yay. J.T. Shipley, 949 (Newyork 1946); Ona çağımızın son nişanı, kendisini "Türkiye'nin ilk renkli çizgi filminin ana kahramanı" yapmak suretiyle verilmiştir (New York'taki Türk Tanıtma Bürosunun 29 Ocak 1953'de verdiği bilgiye göre). [Sözü edilen bu film, Yüksel Ünsal'ın And Film adına gerçekleştirmeye çalıştığı *Evvel Zaman İçinde/Nasreddin Hoca, Keloğlan ve Gülderen Sultan*'dır (1951-57). Film, labaratuar işlemleri için yollandığı ABD'de kayboldu. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Güldiken*, "Komedi Sineması Özel Sayısı", Güz '95, s. 8. (Yayıncının notu)]

[3] Bkz. aş. s. 35, dn. 31.

[4] R. Basset, *Mille èt Un Contes, Récits et Légendes Arabes*, (Paris 1924-6).

Hem Wesselski, hem Basset modern Yakın Doğu'nun komik hikâyelerinin diğer toplayıcıları gibi işlerine birer folklor uzmanı gibi yaklaşmışlardır. Topladıkları malzeme etkileyici olmasına rağmen bu malzemeyi tarihsel olarak incelemek için hiçbir girişimde bulunulmamıştır. Bu tarih-dışı yaklaşım, onların topladıkları malzemeye verdikleri "popüler" yanlış adlandırmasında kendini göstermektedir. Aslında, mizahi hikâyeler genellikle sadece ikincil olarak ve tesadüfen kitlelerin beğenisini kazanmış olan belli bir zamanın en nükteli edebî zekâlarının ürünleridirler.

Edebî kaynaklar Wesselski ve Basset tarafından son derece rastgele kullanılmıştır ve uygun hiçbir tarihsel analize girişilmemiştir. Çağdaş hikâyeleri toplama ve onlarla Ortaçağ edebiyatı arasında parelellik kurma yönündeki alışılageldik yaklaşım, her halükârda tek yönlü bir usül gibi görünmektedir. Araştırmanın normal seyri öncelikle ulaşılabilen en eski safhayı bulma girişiminden geçmeli ve sonra ilerki ayrılmalar takip edilmelidir.

Müslüman mizahına dair en eski malzeme doğrudan doğruya zamanımıza kadar korunamadığından ve bizim için birçok malzemeyi korumuş olan sonraki yazarlar kitaplarını yazarlarken hiçbir tarihsel bakış açısıyla ilgilenmediklerinden, tarihsel bir analiz girişimi için şartların tamamen uygun olmadığı bir gerçektir. Arap edebiyatında çok büyük miktarda şaka ve fıkralar vardır. Bunların birçoğu anonimdir ve kurnaz veya yarım akıllı Bedeviler, karılar ve kocalar, yargıçlar, farklı meslek üyeleri, zanaat ve yaş gruplarına ait üyeler gibi ana figürlere mal edilirler. Edebe ilişkin eserlerin içeriği, geniş ölçüde, her zaman pek çok okuyucu tarafından büyük ölçüde beğenilmiş hikâyelerden oluşmaktadır.

İslâmın öteki dünyacılığı mizahtan alınan gerçek zevki ve

onun edebî beğenisini fazla etkilememiştir. Tüm ciddiyetine ve ilerdeki kıyameti haber vermesine rağmen Hz. Muhammed'in kendisi çok neşeli beşeriyete sahipti ve yüzyıllar boyunca onun takipçileri esprilere ve şaka oyunlarına her zaman büyük bir aşk duymuşlardır. Gülmenin yakışıksız ve hatta günah olduğunu düşünen ilahiyatçılar ve özellikle mutasavvıflar vardı. Bir çocuğun ciddiliğe olan doğal eğiliminin ve oyun ve gülmeye karşı erken isteksizliğinin onun gelecekteki dindarlığının işareti olduğu düşünülürdü[5]. Bununla birlikte bu tür iyi huylu adamların aşırı sertlikleri, bereket versin, geniş kabul görmeyen bir ideal olarak kalmıştır. İslâm'ın ilk dört yüzyılında, çileci dindarlığın temsilcileri diğerlerine kıyasla daha az olmuş ve sesleri fazla duyulmamıştır. Buna karşın, fazla sınır tanımayan eğlenceye ve mizaha karşı açık bir rağbet varolmuştur. IX. yüzyıl şairi el-Buhtûrî, espri ve şakacılığı yeren birkaç beyit toplamıştır. Ancak bu beyitler, zararsız mizahçıdan çok "günlük şakacı"yı hedeflemektedir. (Halife) Mehdî döneminde öldürülen şair Sâlih bin Abdülkuddüs'e atfedilen aşağıdaki türden bir şiirde kastedilen şüphesiz bu "günlük şakacı"dır.

Birçok şaka, yapanının
mahvına sebep olmuştur[6].

---

5 Oldukça ilginç bir şey şudur ki, otobiyografisinde çocukken sokaklarda oynadığını veya çok fazla güldüğünü bile hatırlayamadığını söyleyen 'Ibn el-Cevzî (Bkz. F. Rosenthal, *Die Arabische Autobiographie, Analecta Orientalia* XIV.31, dn. 2, Rome 1937) aynı zamanda bazı mizah mecmuaları yazmıştır. Otobiyografide takındığı tavrın bir ilahiyatçı tavrı olmasına karşılık, mizahla meşgul olması onun tarihçi olarak faaliyetinin bir sonucu idi.

6 Bkz. el-Buhtûrî, *Hemâse*, yay. L.Cheikho, 254 vd. (Beirut, tarihsiz); L. Cheikho, *Meşrik*, XXII.823 (1924).

Ciddiyet ile şakacılığın ve mizahın iyi ve kötü yönlerinin çelişkisi Müslüman eğlence edebiyatının erken bir konusunu oluşturmuştur[7]. Daha sonraki zamanlarda, dinsel bilimlerden farklı bir konuyla uğraşmanın açık bir haklı gösterilmesi gerektiğinde şaka toplayıcıları da genel adete uymak zorunda kalmışlardır. Böylece, örneğin İbn el-Cevzî (H.597/M.1200) *Budalaların Tarihi* [Ahbâr al-Hamkâ] adlı kitabının giriş kısmında insanın şakalarla uğraşmasının caiz olup olmadığı hakkındaki tartışmalara uzun uzadıya temas eder. Kitabı yazmasının üç nedenine işaret eder. İlk olarak, budalaların hikâyeleri, akıllı insanların o şekilde yaratılmadıkları için yaratıcılarına müteşekkir olmalarını sağlayacaktır. İkinci olarak, onlar, budalalık doğuştan olduğu takdirde insanların budalalıklarını değiştirmeleri her zaman çok zor olmakla birlikte, budalalığa karşı koruyabilirler; Üçüncü ve en önemli olarak mizah, çok ihtiyaç duyulan doğal bir rahatlama sağlar ve bu nedenle Muhammed'in ve ilk Müslümanların birçok ifadeleriyle tasvip edilmiştir.

En-Nuveyrî (öl. 733/1333) *Nihâyet el-'Arab* isimli büyük ansiklopedisinde biraraya getirdiği şakalara dair bölümün başında[8]

---

[7] Örneğin el-Câhiz *Ciddiyet ve Şakacılık Üzerine Bir İnceleme* [Treatise on Seriousness and Playfulness] yazmıştır: Yay. P. Kraus ve M. Tâhâ el-Hâcirî, *Mecmu' el-Resâil el-Câhiz*'de, 61 vd. (Cairo 1943). İbni Kuteybe, *'Uyûn*, I.315-25'de eski Müslümanların çoğunun fırsat düştükçe yapılan bir espriye karşı çıkmadıklarını göstermek ister ve İbni 'Abdrebbi, *'Ikd*, III. 326 vd.'nda (Cairo 1305) İsa ve havarileri de içinde olmak üzere mizahı destekleyen insanlar olarak bir çok otoriteyi zikreder. Er-Râgıb el-Isfahânî, *Muhâzerât*, I.177-9'da (Cairo 1287) espri ve gülmenin kınanabilirliği ve övülebilirliği konusuna bir bölüm ayırır.

[8] Bkz. En-Nuveyrî, *Nihâyet* IV. 1-76, (Cairo 1343/1925). En-Nuveyrî'nin ölüm tarihi GAL.'de ve I. Krachkovsky El. *an-Nuwayrî* maddesinde 732/1332 olarak verilmektedir. Ancak en-Nuveyrî'nin bir meslektaşı olan el-Udfuvî'nin *Tâli' es-Sa'id*'i de (Cairo H. 1333-M. 1914, s. 46 vd.) içinde olmak üzere kontrol

çok daha özdü. O, X. yüzyılda İbni 'Abdrebbi'nin eserinin son bölümü olan şakalar kitabı *'İkd*'in girişinde kullanmış olduğu malzemeye dayanmıştır. Ancak, en-Nuveyrî'nin bu malzemeyi nakledişi zihniyeti belirgin bir şekilde farklıdır. O, şunları söyleyerek başlar:

"Bu bölüm çok çekici bir konuyu ele alır. Yorgun ve bezmiş ruhları dinlendirici ve cansız ve sıkılmış zihinlere enerji verici konuları içerir. İnsanlar devamlı çalışamazlar, biraz değişikliğe ihtiyaçları vardır. Eğer ara sıra şakalar ve fıkralar dinlerlerse, ciddi işlerine yenilenmiş bir enerji ve büyük çalışma gücüyle geri dönerler.

Tanrı'nın Elçisi'nin şöyle söylediği nakledilmektedir: "Kalplerinizi düzenli olarak ferahlatın; çünkü eğer sıkılırlarsa körleşirler."

Ali bin Ebî Tâlib şöyle demiştir: "Kalplerinizi dinlendirin ve onların bilgelikten pay almasını sağlayın; çünkü onlar da vücutlarınız gibi sıkılabilirler. Ruh, arzusunu takip etmekten hoşlanır ve nazik davranmayı tercih eder. O, şakacılığa yönelir ve "olanca şiddetiyle kötülüğü arzular (*Kur'ân*, XII.53)." "Güçsüzlükte kendini iyi hisseder, rahatını arar ve çalışmadan kaçınır. Eğer biri onu zorlarsa onu bıktırır ve biri onu ihmal ederse ona zarar verir[9]."

En-Nuveyrî daha sonra Peygamber'in saf insanlara yaptığı öne sürülen günlük şakalara değinir[10]. Böylece o, yaşlı bir kadına yaşlı kadınların Cennet'e kabul edilmeyeceğini söylemiş ve kadının bu ifadesinden dolayı çok üzüldüğünü görünce, Cennet'teki

---

9 Metnin doğru okunuşu şu gibi görünmektedir: *endeytehâ....âzeytehâ*

10 Onlar er-Râgıb el-Isfahânî tarafından da zikredilmektedir: *age.*; Et-Tifâşî, *Nuzhet el-Elbâb*, Giriş, Army Medical Library yazmaları (Cleveland Ohio) A 51. Ez-Zubeyr bin Bekkâr, konu ile ilgili bir monografi yazmıştır.

bütün kadınların aynı derecede genç olacaklarını söyleyen bu hususta ki *Kur'ân* ayetini (LVI.34-7) zikretmiştir[11]. Veya bir kadına orada olmayan kocasının gözlerinde beyazlık olduğunu söylemiştir. Onun hasta olduğundan korkan kadın, kocasını tekrar gördüğünde kocası ona Peygamber'in haklı olduğunu ve "normal bir durum olduğundan söz konusu beyazlığın birşey ifade etmediği"ni açıklamıştır[12]. Gene de en-Nuveyrî, bölümün sonunda her türden insanlara atfedilen sayısız hikâyeleri naklettikten sonra, mizahı ve şakaları yeren ifadeleri kısaca birer birer saymaktan kendini alamaz.

Daha sonraki yazarların hiç olmazsa insanın böylesine hafif eğlenceye zaman harcamasının haklılığı üzerine bazı şüpheleri varsa da *edeb* eserleri esprilerle dolu olmayı sürdürmüştür. Yine de, malzemedeki tarihsel çizgiyi tanımak ve izlemek zordur. Müslüman uygarlığın daha sonraki dönemlerinde yazılmış mizah konusuna ilişkin bazı monografiler mevcuttur. Ancak, Müslüman mizahının erken gelişmesi İslâm'ın ilk iki veya üç yüzyılı içinde aranmalıdır.

III./IX. yüzyıl, bireysel mizahçılar üzerine birçok monografinin yazıldığı dönemdi. Şüphesiz bu monografiler eski ve birazcık değiştirilmiş malzemeyi içermekteydiler. Ancak bunların

---

11 Şunlara da bkz. *Qâbûs Nâma*, çev. R. Levy, 68 (New York 1951); T.P. Hughes, *A Dictionary of Islâm*'da *Joking* mad., 249 (London 1885).

12 Hafifçe farklı bir anlatımla aynı hikâye şurada da vardır: A. Christensen, *Contes Persanes en Langue Populaire*, no. 2 (Copenhagen 1918. Kgl. *Danske Videnshabernes Selbsthab, historisk-filologisk Meddelelser* I, 3). Dr. R. Ettinghausen bana bu eseri görme imkanını sağlama nezaketini gösterdi. Ayrıca krş. el-İbşihî, *Müstetref*, II.294, 75. Bölüm (Bulâk 1268).

Muhammed'in nasıl güldüğü ve neye güldüğü dinsel literatürde sık sık tasvir edilir. Örnek olarak bkz. Gazâli, *İhyâ*, II.235 (Cairo 1352); Et-Tebersî, *Mekârim el-Ahlâk*, 9 vd., (Cairo 1304).

hiçbiri orjinal biçiminde saklanamamıştır. *Fihrist* bireysel mizah yazarlarının eserlerine ait listelerde, konuyla ilgili bir dizi başlıktan söz eder[13]. Buna ilaveten, o bu mizahçıları ele alan anonim monografilerin iki oldukça uzun listesini içerir. Bunlardan birinin başlığı *Soytarılar (Battâl) Hakkında Kitaplar*'dır [Books on buffoons (battâl)]. Onda şu isimler bulunur[14]:

13 Pratikte *Fihrist*'te adı geçen her gramerci *Fıkralar* [Nevâdir] adını taşıyan bir kitap yazmıştır. Bizim Yunan ve Latin fıkralarımız gibi her zaman zorlama olmakla birlikte gramercilerin fıkraları ünlüdür ve sık sık zikredilir. Bununla birlikte *Nevâdir* kitapları genellikle fıkraları değil, dikkate değer hikayeler ve gramerle ilgili olağan-dışı noktaların ilginç örneklerini ele alır.

Mizah konusu ile ilgili olarak önem taşıyan *Fihrist*'te adı geçen bazı başlıklar daha sonra zikredilecektir (Bkz, aş. s. 19, dn. 39 ve 41; s. 20, dn. 43; s. 25, dn. 51; s.137, dn. 272; s. 146, dn. 290). Diğerleri şunlardır: El-Medâ'inî'nin budalalar (*ahmak*), gaz kaçırmada usta olanlar (*zerrât*), ve soylu kişilerin (*şerîf*) kavgaları üzerine eserleri – Bkz. *Fihrist*, 104-11 Flügel (Bu, 1348 Kahire baskısının 152. sayfasına tekabül etmektedir) –; İbni Sa'id el-Kutrubullî'nin *Belagatçilerin Fıkraları* (*Fikâr el-Bulegâ*) adlı eseri – Bkz. *Fihrist*, 123-20/180 –; Muhammed bin Ali el-Hükeymî'nin *Fıkralar ve Şakalar* (*Fukâha ve'd-Du'âba*) kitabı, – Bkz. *Fihrist*, 151-20/216 –; el-Ketencî'nin(?) budalalıklar, soytarılıklar (*hamâke, rekâ'e*), kaba güldürü sanatçıları (*sef'ân*'ın çoğulu olan *sefâ'ine*), şarlatanlar (*muherrike*? veya *muherrife* mi?) üzerine kitapları, – Bkz. *Fihrist* 153-16/218 –; El-Bermekî'nin *Fıkralar ve Şakalar*'ı (*medâhik*) [Anecdotes and Jokes], – Bkz. *Fihrist* 153-25/219 –; El-'Erzemî'nin *Fıkralar ve Şiir Kitâbı* [Adab Work of Anecdotes and Poetry by al-'Arzamî], – Bkz. *Fihrist*, 316-16/439 –; ve Kâsım bin Me'n'in *Zubeyrîlerin Hikâyeleri* ve *Benu Fek'es'in Hikâyeleri* [Anecdotes of the Zubayrids and Anecdotes of the Banû Faq'as], – Bkz. *Fihrist*, 69-22/103 ve 88 – 11 vd./130.

14 Bkz. *Fihrist*, 313/435. Bildiğim kadarıyla ikinci listeye gönderme ilk kez Cûhâ ile bağlantılı olarak R. Basset tarafından yapılmıştır: A. Moulieras'nın *Les Fourberies de si Djeha*'sına katkısı, 4 (Paris 1892).

Burada zikredilenlerin önünde bir başka liste gelmektedir. O sadece başlıkları bilinen uydurma hikâyeleri (*hurâfat*, krş. et-Tevhidî, *Mukâbesât*, 265 (Cairo 1347/1929) ele almaktadır. Onlar bir başka edebî türü temsil ediyor görünmektedirler ve fıkra ve şaka mecmuaları değildirler.

1 - Hevşeb el-Esedî[15]

2 - 'Urve bin Abdullah[16]

3 - El-Gâdirî[17]

4 - Ebû s-Sâ'ib el-Mehzûmî[18]

Burada kullanılan *battâl* (soytarı) kelimesi "tembel arkadaş" anlamına gelen *battâl*'dan türemiş olabilir (Aramca *battâl* ve özellikle İbrani-Aramca *batlân* kelimesi ile krş). Ancak onun orijinal anlamının sürekli ve mesleki olarak değersiz şeyler yapan bir insan anlamına gelmesi daha muhtemeldir. Komedyeni işaret etmek için kullanılan en doğrudan kavram *mudhik*, yani kelime anlamı bakımından "güldüren kişi"dir. Diğer yaygın kavramlar *ahmak, mugeffel, rekî'* (budala, deli vb.) dir. Bkz. bir önceki dipnot ve Ibn el-Cevzî', *Ahbâr el-Hamkâ v'el-Mugellefin*, 15 (Cairo 1347/1928). Komedyen ve komik adamı ifade etmek için birçok başka kavram da vardır.

15 Kim olduğu bilinmemektedir.

16 Guidi'nin *Egânî* İndex'ine göre (484a) o, *Egânî*'de Ebû's-Sa'ib el-Mehzûmî ile bağlantılı olarak geçmektedir.

17 Krş. Aşağıda 69. ve 87. hikâyeler. Ona yapılan başka göndermeler şuralarda bulunmaktadır: El-Câhiz, *Buhalâ*, çev. Ch. Pellat, 302, 332 (Beirut-Paris 1951); Aynı yazar, *Heyevân* , V.76, (Cairo,1323-5); İbni Kuteybe, *'Uyûn*, II.52; *'Ikd* , III.239-7 (Burada M. Shafî', el-'Enâsiri kelimesini el-Gâdirî olarak düzeltmektedir: *Analytical Indices to the Kitâb al-'Ikd al-Farîd* 1.656b Calcutta 1935-7, Panjab University Oriental Publications 9); *Egânî*, V.140 (*Egânî*-3,VI.19-11), Kâlî, *Emâlî* I.242 (Pellat ile krş); el-Âmidî, *Mu'telif* 161(Cairo 1354), (Pellat'ya göre); 'Askeri, *Me'ânî*, II.41; Husrî, *Cem'*, 56; Aynı yazar, *Zehr* I.158; Er-Râgıb el-Isfahânî, I.382 ve belki bir de I.365 (Burada metinde el-Gâfirî var); el-Guzûlî, *Metâlî'*, II.59 (Cairo 1299-1300).

18 O, *Egânî*'de oldukça sık karşımıza çıkmaktadır. Bkz. İndex 366 vd. ve özellikle *Egânî*, XX.148 (Bu son yerde o mükemmel ve zühd sahibi bir dindar olarak tasvir edilmektedir). Şunlara da bkz: Ibn el-Cerre, *Vereke*, 68 vd. (Cairo 1953); Mes'ûdî, *Murûc*, I.11 (Paris 1861,77). Sehâvî ondan *I'lân*'da alıntı yapmaktadır, Bkz. F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, 432 (Leiden 1952); El-Merzubânî, *Muveşşe*, İndex (Cairo 1343); Es-Serrâc, *Meşârî' el-'Uşşâk*, 266 Constantinople 1301).

El-Mehdî'nin çevresinde görünen ve bu adamla aynı olması mümkün olan Ebû's Sâ'ib adında birinin şiirleri Beyhâkî' de bulunmaktadır: *Mehâsin*, s. 245

5 - Ebû Ömer el-E'rec[19]

6 - Demdem el-Medînî[20]

7 - Kalûs[21]

8 - Ebû Sikke

9 - Mesrûr el-Evsî

10 - Ebû Me'n el-Gifârî

11 - Ed-Dârimî[22]

12 - Ibni Ahmer[23]

---

vd. Er-Râgıb el-Isfahânî'de bir Ebû's-Sa'ib el-Kâdî'nm adı geçmektedir: I.377, 345; II.44 vd.

19 Kim olduğu bilinmemektedir.

20 O hiç şüphesiz ikinci listede adı geçen Ebû Demdem ile aynı kişidir ve adın doğru yazılışı Ebû Demdem gibi görünmektedir. Bkz. J. Horovitz, El., *Abu Damdam* mad.; İbni Kuteybe, *'Uyûn* II.54 vd.; Aynı yazar, *Şi'r*, krş. Gaudefroy Demombynes baskısı ve çevirisi, (Paris 1947) 3 ve 8 numaralı dipnotları (Demombynes, Ebû Demdem adında birden fazla şahıs olduğunu düşünmektedir); Aynı yazar, *Edeb el-Kâtib*, Grünert (Leiden 1900-1), s. 32 vd.; *'Ikd*, III.108, 352; İbni Zûlâk, *Ahbâr Sibeveyh el-Mısrî*, 16 (Cairo 1352/1933); Er-Râgıb el-Isfahânî, I.247; İbn el-Esîr, *Usd el-Gâbe*, V.232 (Cairo 1280); İbni Hacer, *Isâbe*, IV.204-6 (Calcutta 1856-73).

İbni Zûlâk'ın hikâyesi *'Ikd* III.108'deki hikâyeye karşılıktır. İbni Kuteybe ve *'Ikd*, III. 352'deki iki hikâyeden biri – ki bu hikâye *Ahbâr Sibeveyh*'in yayıncısı tarafından da zikredilmektedir – Ebû Demdem'e bir erkek tarafından öpüldüğü için şikayette bulunan bir kızdan soz etmektedir. Ebû Demdem ona karşılık olarak kendisinin de o adamı öpmesini tavsiye eder: çünkü "yaralamalar kısas kanunuyla cezalandırılacaktır" (*Kur'ân* V. 45).

21 Bu ve daha sonraki üç kişinin kim oldukları bilinmemektedir. Kalûs, *Egânî* II.83'de (*Egânî* -3, III.273) bir kadın adı olarak geçmektedir.

22 Bu, Miskin ed-Dârimî diye adlandırılan ünlü erken Emevî şairi Rabi'e bin 'Âmir'le aynı kişi olabilir. Bkz. *Egânî*, XVIII.68 vd.; Yâkut, *Irşâd*, IV.204-6 Margoliuth; II. 126 vdd., (Cairo 1355-7). *'Ikd* III.181-24 vdd. da ed-Dârimî' adı altında anlatılan bir fıkra da şaire gönderir gibidir.

23 İkinci listede de adı geçmektedir. Câhiz, *Beyân* I.18'e göre onun adı "Âmr bin Ahmed bin el-'Emerred el-Bâhilî idi. Şunlara da bkz Câhiz, *Buhalâ* II.136 (Aşağıdaki göndermelerin çoğunu zikreden C. Pellat çevirisinde); İbni

13 - 'Ikrit[24]

14 - Hutemî ed-Dellâl[25]

15 - Ebû l-Hurr el-Medînî[26]

16 - Find/Kend[27]

Kuteybe, *'Uyûn*, Index, IV.169a, 181a; Aynı yazar, *Edeb el-Kâtib*, Index; El-Müberred, *Kâmil*, 24, 26, 299, 368, 464 Wright; Kâlî, *Emâlî*, Index; Ibn el-Enbarî, *Eddâd*, Index (Leiden 1881); *'Ikd* III.124, 273; krş. Shafi'nin *Indices*'i I.641a; *Egânî*, XIII.144; El-'Askeri, *Sinâ'eteyn*, 53, (Cairo 1320); El-Âmidi, *Mu'telif* 37 (Cairo 1354); Er-Râgıb el-Isfahânî, II.90, 323; El-Cevâlikî, *Mu'erreb*, 104, 142 Sachau; Ibn el-Esîr, *Kâmil* 6.300 Tornberg. Bu kaynakların çoğunda Ibni Ahmer, beyitlerinden alıntılar yapılan ciddi bir şair kılığında görünmektedir. Onun listemizdeki Ibni Ahmer ile aynı kişi olup olmadığından emin değilim.

[24] Kim olduğu bilinmemektedir. Adının 'Ifrît olarak okunup okunmayacağı ve böylece lûgat bilginlerince budala (*ahmak*) anlamına gelen *'Ifrît*'e bağlanıp bağlanamıyacağı ile ilgili olarak bkz. *Lisân el-'Arab* IX.227.

[25] Kim olduğu bilinmemektedir. Bu zamanda ve bu tür bir bağlamda *dellâl* kelimesi daima *çöpçatan* veya *pezevenk* anlamına gelmektedir. Eski komedyenlerin çoğu *muhennesun* olarak da adlandırılırlar (bkz. aşağıda s. 38). Onlar sık sık çöpçatan olarak da iş görürler.

[26] *Ikd* III.219'da Medineli bir *muhennes* ve *dellâl* olarak zikredilmektedir. Ibni Kuteybe, *'Uyûn* II.59 vd.'na da bkz . Adın biçimi kesin kabul edilemez.

[27] *Egânî* XVI.60 vd.'na göre Find veya Fend okunuşu, bu şahsın adının diğer biçimi olarak verilen Kend'e tercih edilmelidir. Kend (şekerli) bize find/fend'den (dağın zirvesi) daha uygun bir lakab görünmektedir. Bu şahıs, şair el-Find/Fend ile karıştırılmamalıdır. Bkz. *Egânî*, XX.143 vd.

Find/Kend, Medineli bir şarkıcı, *muhennes* ve *dellâl* olarak tasvir edilmektedir. O, Sa'd bin Ebî Vakkâs'ın Ayşe adındaki bir kızının mevlasıydı (Bu Ayşe adı, *'Ikd*'de Peygamber'in karısı olan Ayşe ile karıştırılmasına yol açmıştır). "Find'den daha yavaş" diye bir atasözü vardı ve onunla ilgili olarak "Acele edene lanet olsun" diyen alaycı bir atasözü daha vardı. Bkz. El-Mufeddel, *Fâhir* 154 vd.; *Egânî*, I.156 (*Egânî*-3 I.393); IV.165 vd.; V.96 vd.; VII.135.139/VIII.209, 217 (Bu son yerde Nevmet ed-Duhâ, Hibetullâh, ve birçok diğer Medineli şarkıcı erkek ve kadınlarla birlikte görülür; *'Ikd* III.189; el-'Askeri, *Cemheret el-Emsâl*, I.176 vd.; aynı yazar, *Me'âni*, I.9; El-Herirî, *Makâmât*, 47. *makâme*, 550, 562 De Sacy (Paris1822); Meydânî, I.197, 236 Freytag, krş. H.A. Scultens, *Meidanii*

17 - Hibetullâh[28]

18 - Nevmet ed-Duhâ[29]

19 - İbn eş-Şûnîzî[30]

Fihrist'in bunun hemen arkasından gelen ikinci listesi bilinmeyen yazarların topladıkları budalalarla (*mugeffel*) ilgili hikâyeleri ele alır. Bu budalaların adları şunlardır:

1 - Cûhâ[31]

Proverbiorum Arabicorum Pars 36 (Leiden 1795).

28 Bkz. Bir yukardaki not.

29 Tuveys'in bir çömezi. Bkz. H.G. Farmer, *A History of Arabian Music*, (London 1929), s. 58 ve orada yapılan göndermeler; Câhiz, *Heyevân* I.55 (Cairo 1323-5); I.121 (Cairo 1366/1947). Nevmet ed-Duhâ "sabah uykusu" (Bkz. *'Ikd* III.326-31), "sabah namazından sonraki zevkli uyku dönemi" anlamına gelir.

30 Kim olduğu bilinmemektedir.

31 Câhiz'in hangisi olduğu bilinmeyen bir eserini izleyen İbni Bâbe (Aşağıda s. 18, dn. 38'e bkz.) Cûhâ hakkındaki fazla olmayan sahte-biyografik bilgiyi şöyle özetlemektedir: "Câhiz, onun adının Nûh, lakabının Ebû'l Gusn olduğunu söylemiştir. Yüz yıldan fazla yaşamıştır. Ömer bin Ebî Rabi'a ona atfen şöyle demektedir:

Zihnimi karıştırdın ve benimle oynadın
Beni Cûhâ gibi deli edinceye kadar.

Sonra Mansûr zamanına kadar yaşadı ve Kûfe'ye yerleşti." Bu beyit, Ömer bin Ebî Rabi'e'nın *Divân*'ının neşrinde bulunmamaktadır. Et-Tevhidî'ye göre (*'Imtâ'*, II.57, Cairo 1939-44) Cûhâ, Ebû Müslim'le temas halindeydi. Ebû'l 'Atâhiye, şiirinde ondan söz etmiştir. Bkz. GAL., *Suppl.* I.16; El-Merzubânî, *Muveşşe*, 259 (Cairo 1343).

Atasözü yazarlarınca "Cûhâ'dan daha aptal" diye bir atasözü bilinmektedir. Genel olarak izlenen bir geleneğe uyarak (Aşağıda s. 19, dn. 39 ve s. 19, dn. 42 ile 25. sayfaya bkz.). 'Ibn el-Cevzî, *Ahbâr el-Hamkâ*, s. 26'da Cûhâ'nın olduğu söylenen hikâyelerin onun olmadığı, ancak kötü niyet sonucu ona mal edildiği

2 - Ebû Demdem[32]

3 - İbni Ahmer

4 - Bedevi Sevre[33]

5 - İbn el-Mevsilî[34]

6 - İbni Ya'kûb[35]

7 - Ebû 'Ubeyd el-Hurremî (?)

8 - Ebû 'Elkeme[36]

görüşünü ileri sürmüştür. Krş. İbni Kuleyte(?), *Ruşd el-Lebîb*, 14. Böl. Topkapı Sarayı III. Ahmet yazmaları. 2481, s. 90b; El-Câhiz, *el-Kavl bi'l-Bigal*, İstanbul Damat İbrâhîm yazmaları. 949, s. 202b; Beyhâkî, *Mehâsin*, 485-9 vdd. Şuna da bkz. F. Schwally, ZDMG CVI.237 vd. (1902); Hamza el-İsfahâni, *Emsâl*, İstanbul, Damat İbrâhîm yazmaları, 943; 'Askeri, *Cemheret el-Emsâl*, I.260; Er-Râgıb el-İsfahânî I.206; İbn el-Cevzî, *Ahbâr el-Hamkâ* 23, 26-8 (Bunun kaynağı olarak es-Se'âlibî'nin *Gurer en-Nevadir*'i zikredilmektedir. Onun kendisi ise İbni Hicce'nin *Semerat el-Evrâk*, I.180 vd.'nın kaynağıdır: Cairo 1287, Er-Râgıb el-İsfahânî'nin kenarında). Ayrıca krş. *Nuzhet el-Udebâ*; Die *"Nawâdir" von el-Qaljabi*, çev. O. Rescher, 77 (Stuttgart 1920).

İran edebîyatında onun adı Cûhî'ye dönüşmüştür. Bkz. A. Christensen, *Juhî in Persian Literature, A Volume of Oriental Studies presented to E.G. Browne*'da 129-36, (Cambridge 1922). Şununla da krş. aynı yazar, *Acta Orientalia*, 1924. 3-7 vdd.

Modern Cûhâ ile ilgili olarak yukarda zikredilen R. Basset ve A. Moulineras'ın kitabına (yukarıda. s. 11, dn. 14) ve yakınlarda basılmış olan Cûhâ hikâyeleri mecmualarına bkz..

32 O ve onu takip eden İbni Ahmer'in daha önce birinci listede de adları geçmiştir.

33 Kim olduğu bilinmemektedir. Onun Ebû Sevâre(?) ile aynı adam olup olmadığı hakkında bkz. *'Ikd* III.294; 'Askeri, *Me'âni* I.292.

34 Ünlü edipler ailesinden biri (GAL., *Suppl.*, I.223 vd.).

35 Bu ve onun arkasından gelen şahsın kim oldukları bilinmemektedir. El-Hurremî *nisbet* formu hiçbir şekilde kesin değildir.

36 Ebû 'Elkeme, ilk zamanların efsanevi "gramerci"si dir. O, başlangıçta kelime oyunları, lengüistik ve gramerle ilgili şakalar yapan biri olarak tanınmaktaydı. Ancak daha sonraları gerçekten ciddi bir gramerci olarak kabul edildi. Bkz. el-Kıftî, *Inbâ* (Yâkut'un *Irşâd*'ının Mısır baskısında Ebû 'Elkeme hakkın-da verilen bir dipnotta alıntılanmış olarak: XII.205-15 (Cairo 1355-7);

9 - Seyfeveyh[37]

Margoliouth); Es-Suyûtî, *Bugye*, 125 (Cairo 1326). El-Kiftî'ye göre Ebû 'Elkeme Halil'in *Kitâb el-'Eyn*'inde alıntılanmıştır. O, Câhiz'in *Beyân*'ında da alıntılanmıştır: J. Fück, *Arabiya* 67 (Berlin1950. *Abhandlungen der Saechsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Phil.-hist. Klasse* XXXXV.1. Câhiz, şu ünlü hikâyeyi de nakleden kişidir: Ebû 'Elkeme' *Kitâb-ı Mukaddes* ve *Kur'ân*'da adı geçen Yusuf'u yiyen kurdun adını zikretmiş, kendisine Yusuf'un bir kurt tarafından yenmediği söylenince, sözünü ettiği adın Yusuf'u *yemeyen* kurdun adı olduğunu söylemiştir. Krş. Se'âlibî, *Simâr* 35 (R. Basset, *Mille et un Contes*, I.459); İbn el-Cevzî, *Ahbâr el-Hamkâ* 82 (Burada aynı hikâye, ayrıca bir hikâye anlatıcısı olarak tanıtılan Ebû Ke'b adında birine de izafe edilmektedir. İbni Kuteybe *'Uyûn* II.46 ile de krş.: 'İbn el-Cevzî burada Ebû 'Elkeme'nin de profesyonel bir hikâye anlatıcısı (*kass*) olduğunu söylemekte ve anlaşıldığına göre onunla *Ahbâr el-Hamkâ*, 79'da zikrettiği gramerci Ebû 'Elkeme arasında bir ayrım yapmaktadır.

Ebû 'Elkeme'ye başka göndermeler, Fück'e göre, şuralarda bulunmaktadır: İbni Kuteybe, *'Uyûn*, II.162-4; IV.163; Sahte-Câhiz, *Mehâsin*, 14 vd. (Cairo 1324); *'Ikd* , 1.227. Şunları da ekleyin: Beyhâkî, *Mehâsin* 470 vd.; İbn el-Merzubân (GAL., I.125; *Suppl.*, I.189 vd.). İbn el-Cevzî, *Zurrâf* 76 vdd.; Nuveyrî, *Nihâyet* IV.13-5 vdd.

Bu Ebû 'Elkeme, muhtemelen *Egânî* VIII.31'de (*Egânî*-3 IX.12) adı geçen Ebû 'Elkeme el-Huza'î'den farklı bir şahıstır. O yine muhtemelen *'Ikd* II.121-10 vdd.'nda adı geçen ve *Egânî* XIX.29, 38, 51 de ve 'İbn el-Cevzî, Zurrâf 57'de zikredilen İbn Ebî 'Elkeme *el-mâcin* (veya *el-mecnûn*)'la aynı şahıs gibi görünen İbni Ebî 'Elkeme *el-memrûr*'dan da farklıdır. İbni Kuteybe, *'Uyûn* I.318; II.204'le ve en-Nisâburî'nin *'Ukalâ al-Mecânin*'inde Ebû 'Elkeme el-Basrî el-*Me'tûh*'a ayırdığı bölümle de krş..

[37] Bkz. Et-Tevhidî, *Imtâ'*, III.22 (Cairo 1939-44); Er-Râgıb el-İsfahânî I.81, 9; İbn el-Cevzî, *Ahbâr el-Hamkâ* 81 vd. (Burada bir profesyonel hikâye anlatıcısı olarak yer almaktadır); İbn Haldun, *Muqaddimah* I.18 Quatremère; İbni Hacer, *Lisân*, III.132 vd. Aşağıda 118. hikâyeye de bkz. Ondan söz eden daha eski kaynaklar Es-Se'âlibî ve İbn el-Merzubân görünmektedir. Adı Sifeveyh olarak okunabilir ve bu ad etimolojik olarak Sibeveyh'le aynı olabilir. Ancak bu şahıs, hiç şüphe yok, aşağıda 23. sayfada zikredilen Sibeveyh el-Mısrî ile aynı adam değildir.

İsimlerden ikisi ilk listede bulunan diğerlerinin tekrarıdır ve yine kişilerden bazılarının kim oldukları bilinmemektedir.

Bu mizahçıların birçoğunun, süratle unutulması şaşırtıcı değildir; çünkü eğlence dünyasının büyük isimlerinin ünlerinin ne kadar çabuk geçtiğini hepimiz biliriz. Bir buçuk yüzyıldan daha az bir süre sonra Ahmed bin Ali bin Bâbe tarafından yazılmış *Nedimin Sermayesi* [Re's mâl en-Nedim] adlı kitapta başka bir mizahçılar listesine rastlarız[38]. Bu liste yedi adı içerir; ama içinde, *Fihrist*'te zikredilenlerden sadece Cûhâ vardır. Bu yedi kişi içinde son dördü, IX. ve X. yüzyılların tarihsel kişilikleridir. Bununla birlikte Ibni Bâbe'nin zikrettiği mizah yazarlarının çoğunluğunun *Fihrist*'in yazarı tarafından da tanınmakta olduğu ve onun hepsinden ayrı ayrı bahsettiği belirtilmelidir. Ibni Bâbe'nin adını zikrettiği kişilere dair monografilerin mevcut olduğunu ve-

38 Bkz. GAL., *Suppl.* I.586. Brockelmann'ın GAL.'deki verileri, eserin modern bir kopyasının liste halinde verildiği *Catalogue of the Arabic and Persian Manuscripts in the Oriental Public Library at Bankipore*, XV.111-3'e (Calcutta,Patna 1929) dayanmaktadır. Bankipore katalogu ise kendi payına kısmen Sefedî, *Nekt el-Himyân*, 4'e (Cairo 1329/1911) dayanmaktadır. Bu yolla GAL.'e ulaşan İbni Bâbe ve eseri ile ilgili bilgiler çoğunlukla yanlıştır.

Aşağıdaki güvenilebilir ayrıntılar İstanbul Nuruosmaniye Kitaplığı 3296 numaralı elyazmasından elde edilebilir. Bu, İbni Bâbe'nin bir öğrencisi (veya *sahibi*, arkadaşı) olan Ebû Bekr 'Ubeydullah bin Ebî Sa'id eş-Şerîf es-Sagir tarafından yazılmıştır. Bu şahıs, eserini H.539 yılının Zilhicce ayının 9'u = M.1145 yılının Haziran ayının 2'sine raslayan cumartesi günü bitirmiştir. Buna göre yazarın adı, İbni Bâne'nin IX. yüzyılda yaşamış ünlü bir müzisyen adı olarak iyi bilinmesinden dolayı kolayca zannedilebileceği gibi İbni Bâne değildi (Krş. es-Sefedî, *age.*), İbni Bâbe'ydi. İkinci *b*, s. 165a da açıkça görülmektedir. GAL.,'de karşılaştığımız şekilde İbni Bânî, yanlıştır. Bu yazma kaleme alındığında İbni Bâbe hayatta değildi. s. 164b'ye göre o eserini H.501 yılının Şevval ayının dördünde = M.1108 yılının 23 Mayısı'nda bitirmiştir. Gerçekten de bu kitapta karşılaşılan tarihsel manzara bizi bu tarihten daha ileriye götürmemektedir. Krş. s. 146a ve 149a.

ya onları kendisinin bildiğini söylemek istemediğine de işaret edilebilir. Onun listesi aşağıdakileri içermektedir:

1 - İbni Ebî 'Atîk[39]
2 - Eş'eb et-Temmâ'[40]
3 - Cûhâ
4 - Ebû l-'Eynâ[41]
5 - Ebû l-'İber[42]

---

39 O, ilk halife Ebûbekir'in büyük büyük bir torunu olan Abdullah bin Muhammed bin Abdurrahman bin Ebî Bekr'di. İbni Sa'id (*Tabakât* V.144, Leiden 1905-40), fıkralar zikretmemektedir; ancak daha El-Medâ'inî ve Ebû Eyyûb el-Medînî'de (bkz. *Fihrist*, 101-21, 148a Flügel; 148, 212 Kahire 1348) ona ilişkin esprili hikâyeler toplanmıştır. Câhiz, böyle bir adama saygısız hikâyelerin maledilmesinden rahatsızlık duymakta ve bundan dolayı onun insan olarak temiz ve afif olduğunu, ancak sözlerini duyanların onun sürekli olarak en uygunsuz şeyleri söylediğini düşünebileceklerini belirtmektedir. Bkz. *Heyevân*, II.28 (Cairo 1323-5); II.84 (Cairo 1366/1947) ve yukarıda s. 15, dn. 31. Anektodları için bkz. Ebû Temmâm, *Hemâse*, 583 Freytag (Bonn 1828); Sahte-Câhiz, *Mehâsin*, 327 vd., 332 van Vloten (Leiden 1898); İbni Kuteybe, *'Uyûn* I.263; II.39; III.132 (Aşağıda 121. hikâye); *'Ikd* III.183 vd. ve Shafi'nin *Indices*'i I.576 vd.; *Egânî*, İndex 473 vd.; Er-Râgıb el-Isfahânî II.372; Nuveyrî, *Nihâye* IV.11-17. İki gelenek kolu İbni Hacer, *Tehzîb* VI.11'de birleşmektedir. İbni Hacer İbni Ebî 'Atîk'i. İbni Hibban'ın *Sikât*'ında biyografisi bulunan güvenilir bir nakilci olarak tanımaktadır; fakat onun şakalarının (*du'âbe*) örnekleri olarak iki anektod da zikretmektedir.

40 Eş'eb bundan sonraki sayfaların konusudur.

41 Muhammed bin el-Kâsım (191/806-7-283/896), krş. GAL., *Suppl.*, I.248 vdd. Brockelmann'ın GAL.'deki Ebû'l 'Eynânın *Dummkopf* edebî türünü ilk ortaya atan insan olarak göründüğü görüşü yalnızca El-Medâ'inî'nin daha önce budalalar üzerine yazmış olduğu gerçeği göz önüne alınırsa savunulamaz. Bkz. yukarıda s. 11, dn. 13. Ebû'l 'Eynâ'nın anektodları *'Ikd* ve *Egânî*'de de bulunur ve *edeb* literatüründe geniş ölçüde temsil edilir.

42 Ebû'l Abbâs Muhammed bin Ahmed bin Abdullah bin Abddüssemed bin Ali bin Abdullah bin el-Abbas el-Hâşimî. 175/791 civarında doğmuş ve

6 - Ebû l-'Enbes[43]

250/864-5 de ölmüştür. Soy kütüğünün gösterdiği gibi yönetici Abbasilerle akrabadır. Çok tanınmış bir şair ve yazardı ve diğer şeyler arasında bir budalalar (*hamâkât* ve *rekâ'ât*) mecmuası, anektodlarına ilişkin derlemesi ve edebîyat üzerine notları (*emâli*) vardı. Krş. *Fihrist* 152 vd. Flügel; 217 vd. (Cairo 1348); *Egânî* XX.89-93; Er-Râgıb el-Isfahânî I.72, 2580 II.426; Yâkut, *Irşâd*, VI.271-4 Margoliouth XVII.122-7 (Cairo 1355-7); Nuveyrî, *Nihâye* IV.100; Kutûbî, *Fevât* II.354 (Burada başka anektodlar için Ebû'l 'Iber'in *Kitâb Bi'r ed-Durr'* adlı bir kitabına bir gönderme vardır). (Ibn el-Cerre'nin *Vereke* 120 vd.'na da bkz: Cairo 1953.).

Kendi zamanlarında mükemmel insanlar oldukları ve sık sık sorumlu mevkilerde bulundukları bilinen insanlar karşısında Arap yazarlarının tarih duygusu, kendilerini onların neden dolayı soytarı olarak göründükleri konusunda bir açıklama yapmaya mecbur kılmıştır. Böylece *Egânî*' nin yazarı (XX.92), Ebû'l 'Iber'in iyi eğitim görmüş, mükemmel bir insan olduğunu, ancak budalalıktan (*el-hemâke ve's sukût*) daha fazla kazanabileceğini gördüğü için kendisine bir budala süsü verdiğini (*tehâmeke*) söylemektedir. Şunlara da bkz. Yukarıda s. 15, dn. 31; s. 19, dn. 39 ve aş. 43 nolu dn. ve s. 25-26. Budalalığını çıkarına kullanan akıllı budala, Yunan-Arap çeviri edebîyatında da karşımıza çıkmaktadır. Diogenes bir *mudhik*'e kendi bilgeliğinin kendisini bir budala yaptığını, buna karşılık *mudhik*'in budalalığının bir bilgelik haline geldiğini söylemiştir. *Mudhik*, budalalığı sayesinde Diogenes'in bilgeliği ile kaybettiği şeyi kazandığını söyleyerek bu sözün doğruluğunu kabul etmiştir. Krş. Ebû Süleyman el-Sicistânî'nin *Sivân el-Hikme*'sinde ve El-Mübeşşir'in *Muhtâr el-Hikem*'inde Diogenes'e ilişkin bölümler. *Mudhik*'in adı *Sivân*'da *Fvrfs* (Korax, Kerkops, Korydos?) el-Mübeşşir'de *Ryts*'dir.

[43] Muhammed bin İshak es-Seymerî (213/828-275/888). Bir astrolog, nedim ve çeşitli edebî konulara ilişkin birçok eserin yazarı olarak çok faaldi. Bkz. Gal., *Suppl.*, I.396; Câhiz, *Buhalâ*, Ch.Pellat çevirisi, 207, 324 (Burada Mes'ûdî'nin *Murûc*'undaki ve *Ta'rih-i Bagdâd*'daki (I.248) bazıları da içinde olmak üzere başka göndermeler de vardır).; Hamzâ el-Isfahânî (E. Mittwoch, *Die Litterarische Taetigkeit Hamza al-Isbahânîs*, *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen zu Berlin, Westasiatische Studien*, XII.126, 1909'a göre); Er-Râgıb el-Isfahânî II.423; 'Ibn el-Cevzî, *Ahbâr el-Hamkâ* 70, 89, 112, 114. Ebû'l 'Enbes'ın *Kitâb el-'Aşık ve'l Ma'şuk*'unun bir yazması P. Sbath tarafından *el-Fihrist* I.106 vd. Cairo 1928'de zikredilmektedir. *'Ikd* II.158, Ebû'l 'Enbes'e atfen

7 - İbn el-Cessâs[44]

——————— dinleyicilerine kendilerine ne anlatacağını bilip bilmediklerini soran ve sonra onların cevabını beklemeksizin kürsüden aşağı inen ünlü vaizcinin hikâyesini anlatmaktadır. Bu hikâye daha sonra Hoca Nasreddin'e mal edilmiştir. Hikâyenin kendi adına nakledildiği Ebû'l 'Enbes, Medine'de yaşamıştır. O, es-Seymerî ile karışacak olan orijinal eğlenceli karakter olabilir.

Astrolog ve edibin aynı adam olduğundan pek şüphe edilemez. GAL.'in eserlerinden birincisi olarak zikrettiği Ebû'l 'Enbes'in astroloji kitabı, Birmingham (*Islâmic Arabic Manuscripts*, Katalogu yapan: H.L. Gottschalk, numara 923 (Birmingham 1950. *Catalogue of the Mingana Collection of Manuscripts* IV,2) ve İstanbul'da da mevcuttur (Hamidiye Kitaplığı, 829, s. 52b). *Fihrist*, edebî eserleri arasında bir *Ebû Fir'evn Kundur bin Cehder Tarihi* (*ahbâr*) ve *H-v-s-i'nin Fıkraları*'nı zikretmektedir: *Fihrist* 151 vd. Flügel; 217 (Cairo 1348). İbni Kuteybe, *'Uyûn* I.257'de Ebû Fir'evn el-'Arabi'ye de bkz. El-Müberred, *Kâmil* 201. Wright farklı bir şahıs olması mümkün olan bir Ebû Fir'evn el-'Edevi'den söz etmektedir. Ayrıca bkz. İbn el-Cerre, *Vereke* 54 vdd. (Cairo 1953); Et-Tevhidî, *Imtâ'* II.53; III.7 vd. XXXIV.70 (Cairo 1939-44). El-H-v-s-i de komik bir adam gibi görünüyor, ancak onun kim olduğunu bulamadım.

[44] İbn el-Cessâs olarak bilinen Ebû Abdullah el-Hüseyn bin Abdullah (veya Ahmed) el-Cevherî, erken X. yüzyıl Bağdad'ının güçlü vezirleriyle sıkı ilişkileri olan çok zengin bir kuyumcu idi. 302/914-5 yılında malına mülküne el konulması çok büyük bir serveti ortaya çıkarmıştır. 315/927-8'de ölmüştür. H.F. Amedroz ve D.S. Margoulıouth'un *The Eclipse of the 'Abbasid Caliphate*' (Oxford 1920) adlı eserlerinde I.35'deki Meskeveyh'le ilgili kısma ve bu yerde bir dipnotta zikredilen kaynaklara bkz. Ayrıca bkz. İbn el-Cevzî, *Muntezem* VI.211-4 (Hyderabad 1357 vdd; Aynı yazar, *Ahbâr el-Hamkâ*, 30-8; Kutubî, *Fevât* I.271-5; İbni Kesîr, *Bidâye* II.156 vd.

İbn el-Cevzî, et-Tenûhî'nin (Bkz. GAL., I.155 vd., *Suppl.*, I.252 vd.) İbn el-Cessâs'ın oğluyla 356/967 yılında yaptığı bir görüşmeyi anlatmaktadır. Oğul, babasının saygın bir soyları ve nüktedan olarak şöhret kazanmış olduğunu kabul etmekle birlikte, onun kendisine mal edilen bazı hafifmeşrep ve dine karşı sözlerin sahibi olduğunu inkâr etmektedir. Ona göre babası etkili ilişkileri olan bir adamın başına gelebilecek kıskançlık ve şüphelerden kurtulmak amacıyla kendisine ciddiye alınmaması gereken bir insan süsü vermeyi uygun bulmuştur.

XIV. yüzyılın sonları, XV. yüzyılın başlarında, (kim olduğu bilinmeyen bir aracı vasıtasıyla) Ibni Bâbe'nın listesini kopya etmiş veya onunla ortak bir kaynak kullanmış olan El-Kelkeşendî, bir başka ünlü ismi, Muzebbid el-Medenî'nin ismini ekler[45].

Fihrist ile İbn Bâbe listelerinin karşılaştırılması, Abbâsî halifeliğinin altın çağının son bulmasıyla eski malzemenin ne kadar büyük bir kısmının kaybolmuş olması gerektiğini bize göstermektedir. Korunmuş olan koleksiyonlar, içlerinde taşıdıkları bilgi zenginliklerine ve daha sonraki dönemlerde kendilerine yapı-

---

[45] Bkz. El-Kelkeşendî, *Subh* I.450.

Muzebbid yerine bazı otoriteler Muzebbed veya Muzbid olarak okumaktadırlar. Arapça metinlerin baskılarında isim genellikle Mezyed olarak telaffuz edilmektedir. Ancak bu muhtemelen basit bir hatadır. Ona da mal edilen oldukça büyük sayıda Eş'eb hikâyeleri vardır. Bkz. 29, 89, 96, 135. hikâyeler.

Muzebbid'e yapılan göndermeler çok fazladır. Krş. Câhiz, *Buhalâ*, C. Pellat çevirisi II.325; Aynı yazar, *Heyevân*, V.60, 63 (Cairo 1323-5); V.184,192 vd. (Cairo 1366/1947); Aynı yazar, *Beyân* II.82; İbni Kuteybe, *'Uyûn* I.m, 39, 263; II.10; III.227; Beyhâkî, *Mehâsin* 642; *'Ikd* III.261; *Egânî* V.49 (Müzebbid'e gönderme yapan bir çok kaynağın yayıncıların bir dipnotunda zikredildiği *Egânî-3* V.262 ile krş); XIII.116; Et-Tevhidî, *Mukâbesât* 55 (Cairo 1347/1920); Aynı yazar, *İmtâ'*, I.58; II.55; III.71,78 (Cairo 1934-44); Se'âlibî, *Simâr* 372 vd.; Husrî, *Cem'*, 13 vd., 144 vd., 157, 227, 254; Er-Râgıb el-Isfahânî, I.221, 243, 314, 348, 382; II.160, 167, 382, 415, 426; İbn, el-Cevâlikî, *Şerh Edeb el-Hâtib* 151 (Cairo 1350); İbn el-Cevzî, *Ahbâr el-Hamkâ* 29; Aynı yazar, *Zurrâf*, 59 vd., 89 (krş. el-Hatîb el-Bagdâdî, *Tetfîl*, 54, dn. 1); Aynı yazar, *Ezkiyâ'* 95, 113 (Cairo 1340); Yâkut, *Irşâd* VI.70 Margoliouth; XVI.98 (Cairo 1355-7), (Câhiz biyografisinde (H. es-Sendubi tarafından *Edeb el-Câhiz*, 64, (Cairo 1350/1931)'de alıntılanmıştır); Kutubî, *Fevât* II.592-5; Nuveyrî, *Nihâye*, IV.24 vd., Zehebî, *Müştebîh* 475 De Jong (Leiden 1864); II.361 (Burada, aynı zamanda, Müzebbid'in adının Abdülganî el-Ezdi (Bkz. GAL., I.167 vd., *Suppl.*, I.281), İbni Mâkûlâ (Bkz. GAL., I.354 vd., *Suppl.*, I.602) ve El-Vezir El-Magribî'nin (Bkz. GAL., I.353 vd., *Suppl.*, I.600 vd.) homograflar ve homonimler üzerine yazdıkları eserlerde zikredildiği de haber verilmektedir); El-Guzûlî, *Metâlî'* I.62 (Cairo 1299-300). A. Christensen'in *Acta Orientalia* III.21 (1924)'deki yazısına

lan eklemelere rağmen ortada büyük kayıplar olduğunu göstermektedir. Bireysel bir mizah yazarı üzerine göreli olarak eski olan yalnızca tek bir monografi korunmuş ve yayımlanmıştır. Bu, X. yüzyıldan kalmadır; ama *Fihrist*'te yer alamayacak kadar geç ortaya çıkmıştır ve bir Mısır yayını olduğu için zaten *Fihrist*'in yazarının gözünden kaçmış olabilirdi. Bu, 386/996 veya 387/997'de ölen Mısırlı tarihçi İbni Zûlâk tarafından yazılmış *Sibeveyh el-Mısrî'nin Tarihi*'dir (*ahbâr*) [History (akhbâr) of Sîbawayh al-Mişrî][46]. Lakabı Ebû Bekr Muhammed bin Musa olan ve 284/897-358 Sefer/Aralık 968-Ocak 969 tarihleri arasında yaşamış olduğu söylenen bu Sibeveyh, "akıllı deli" (*'ukalâ el-mecânin*) diye nitelendirilen bir türe aittir. Bu insanlar sıradan komedyenler ve mizahçılar grubundan oldukça farklıydılar ve özel eserlerde ele alınmışlardır[47]. Böylece Sibeveyh'ın hikâyelerinin, bazı alışılagelen mizah unsurları içermelerine karşılık, alışılmış esprilerden entelektüel bakımdan çok daha yüksek olduklarını ve çok önemli teolojik ve politik bir anlama sahip olduklarını görmekteyiz. O halde, *Sibeveyh Tarihi* [History of Sîbawayh], İslâm'da mizah tarihinin sadece özel bir cephesini temsil eder. Herşeyden önce yazılış tarihinden ötürü onun en eski dönemini açıklamada hiçbir yararı yoktur.

Sözünü ettiğimiz son sınırlılık, Abbâsî dönemi mizahçıları

---

[46] Metin Kahire'de 1352/1933'de basılmıştır.

Sibeveyh el-Mısrî'yi zikreden daha sonraki yazarlar şunlardır: Yâkut, *Irşâd* VII.110 vd. Margoliouth; XIX.61 vd.(Cairo 1355-7); İbni Hacer, *Lisân* V.400; Es-Suyûtî, *Bugye*, 108 (Cairo 1326); Aynı yazar, *Husn el-Muhâzere* I.306 (Cairo 1299).

[47] Bkz. F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography* 355 (Leiden 1952); Aşağıda s. 137, dn. 272; 'Ibn el-Cevzî, *Ezkiyâ'* 159-62 (Cairo 1340). Er Ragıb el-Isfahânî'nin konuya ilişkin bir eserinin Yale Üniversitesi Landberg el yazmaları içinde 600 numarayla kayıtlı olduğu söylenmektedir.

hakkında sahip olduğumuz bilginin yararlılığını da azaltmaktadır. Bu bilgi, özel monografilerden değil de sonraki eserlerdeki alıntılardan gelmekle birlikte boldur. Örneğin yakınlarda biyografisi yazılmış olan erken dönem Abbâsî şairi ve nüktecisi Ebû Dulâme vardır[48]. Ancak o da birçok meslektaşı gibi nükteli sözlerinden çok bir şair olarak başarılarından dolayı tanınmaktadır ve bu kişiler kural olarak asla yarı efsanevi eski Emevî döneminin komik adamları veya daha geç figürler olan Karakûş[49] ve Nasreddin Hoca gibi yalnızca komedyenler olarak tanınmamışlardır.

Müslüman mizahının erken tarihi üzerine bilgiyi, Emevî dönemine kadar geri giden komedyenler arasında aramalıyız ve hiç kimse hakkında, Açgözlü Eş'eb diye adlandırılan şahıs hakkında olduğu kadar tam ve erken bilgimiz yoktur[50]. Bu bilgi hem onun

---

48 Bkz. Mohamed ben Cheneb, Abû Dolâma; *Poète Bouffon de la Cour des Premiers Caliphes Abbasides* (Algiers 1923). Kendisine birçok anektod maledilen Ebû Nuvâs daha da ünlüydü. İbni Bâbe'nin zikrettiği Abbasi dönemi mizahçılarına da bkz.

49 İbni Memmâtî (öl.606/1209), bu çağdaş tarihsel kişi üzerine bir monografi yazmıştır. Bu monografide komik hikâyelerin öznesi ve merkezi yaparak kendisini gülünç hale sokmuştur. Bkz. GAL., I.335, *Suppl.*, I.573; P. Casanova, *Karakouch, Mémoires publiés par les membres de la mission archeol-française du Caire*'de, VI.447-91 (Paris 1897); J. Horowitz, *Spuren Grieschischen Mimen Im Orient*, 30, dn. 1 (Berlin 1905).

50 *Et-tâmi'*, Örnek olarak bkz. *Ta'rih-i Bagdâd*; İbn el-Esîr; Zehebî, *Duvel*, *Mîzân* ve *Müştebih*; İbni Kesîr; İbni Hacer, *Lisân*; İbn el-'Imâd. (Cild ve sayfa numarasını belirtmeksizin yazarlar ve eserlere yaptığımız kısa göndermeler, bibliyografyada belirtilmiş olan Eş'eb'i ele alan pasajlara (aşağıda 219-224. sayfalar) göndermektedir)

Örneğin bkz. *et-tâmi'*: *Egânî; Ta'rih-i Bagdâd* VII.38-10, 12; Husrî, *Zehr*; Kelkeşendî. *Et-temmâ'*: *Ta'rih-i Bagdâd* VII.42-22, 43-14; Husrî, *Zehr*; Husrî, *Cem'*; *Tâc el-'Arûs*.

tarihsel şahsiyetini hem de bir mizahçı olarak konumunu içine alır.

Ona dair hiçbir monografi korunmamıştır. XVIII. yüzyılda yaşamış olan *Tâc el-'Arûs* derleyicisi tarafından ileri sürülen bir cümlenin gerçekten Eş'eb fıkralarına ait eski bir monografi koleksiyonunun varlığına işaret edip etmediği kuşkuludur. Ancak, *Fihrist*, ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın *Eş'es Tarihi* [History (akhbâr) of Eş'es] adında bir eser yazdığını bildirmektedir[51]. İlerde sık sık hatırlatacağımız gibi Eş'eb'ın hikâyesi Zubeyrîlerle yakından ilişkili olduğundan ve eski Müslüman aristokrasisinin büyük bir klanının üyesi olan ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın bu hikâyenin naklinde önemli bir rolü olmasından dolayı bu başlıkta bir Eş'eb hikâyesini bulmamız en uygun görünmektedir.

Ancak durum ne olursa olsun bu eser korunmamıştır ve bizler Eş'eb'le ilgili bilgi için Arap literatüründe dağınık olarak bulunan göndermelere dayanmak zorundayız. Neyse ki bu göndermeler çok sayıdadır. Bunlar arasında *Kitâb el-Egâni*'de ona tahsis edilmiş olan uzun bir bölüm vardır. J.J. Reiske'nın Ebû l-Fida'da ve Silvestre de Sacy'nın Harirî'nm *Makâmât*'mda ona rastlamalarından bu yana Batı biliminde onun adı zaman zaman ortaya çıkmaktadır[52]. Yakınlarda, D.S. Margoliouth, Müslüman uygarlığının önemli cephelerine karşı iyi duygusunun sonucu olarak Arap yazarlarında mizah ve nükte üzerine bir makale yazdı. Bu makalede Eş'eb'le ilgili kısa bır gönderme de bulunmaktadır. Ayrıca O. Rescher Arap edebiyatına ilişkin yararlı tarihinde Eş'eb'ın tarihsel kişiliğiyle uğraştı. Ama Eş'eb hikâyesinden alınabilecek ders hâlâ kaynaklarda gömülüdür.

51 *Fihrist* 111-13 Flügel; 161-18 (Cairo 1348).

52 Aşağıda, s. 219-224'de bibliyografyaya bkz..

İşte onu keşfetmek ve en azından onun ana hatlarını ortaya koyabilmek için burada tarafımızdan bir teşebbüste bulunulmaktadır.

2. Bölüm

Eş'eb'in Tarihsel Şahsiyeti

Eş'eb hikâyesinde apaçık efsanevi unsurlar vardır. Bunlar, daha Ortaçağ yazarları tarafından böyle kabul edilmişlerdir[1]. Onda, tarihsel olduğundan kolaylıkla şüphe edilebilir birçok unsur da vardır. Eleştirici zihinler, bu sebepten dolayı onu tarihsellikten tamamen yoksun bir varlık olarak ilan etmek isteyebilirler. Ama iç tutarlılığından ve edebî nakle ilişkin olgulardan dolayı Eş'eb hikâyesinin tarihsel bir öze sahip olduğu kanıtlanabilir.

Eş'eb üzerine en tam bilgi *Kitâb el-Egâni*'de bulunur. Bu, X. yüzyılın ilk yarısında Eş'eb hikâyesinin tamamen gelişmiş olması demektir. Fazla zaman geçmeden, Taberî'nin Eş'eb'den sadece tesadüfi olarak söz etmesinden sonra, Eş'eb'in iddia edilen ölüm tarihi (154/771) tarih literatürüne girmiş görünmektedir[2]. Eş'eb'e ilişkin direkt göndermelerimiz Ibn er-Rûmî (221/836-283/896)

---

[1] Böylece Zehebî *Mîzân*'da (İbni Hacer *Lisân*'da zikretmektedir) Eş'eb'in Osman'ın halifeliği zamanında doğmuş ve yüz yirmi yaşına kadar yaşamış olduğundan şüphe etmektedir. İki Eş'eb kuramı ile ilgili olarak aşağıda 50. sayfaya bkz..

[2] Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd*; *Ta'rîh-i Dimeşk*; İbn el-Esîr; *Zehebî*, *Düvel* ve *Mîzân*; Kutubî, *Fevât*; İbni Kesîr; İbni Hacer, *Lisân*; İbn el-'Imâd. Eş'eb'in farzedilen ölüm tarihi ile ilgili olarak ona gönderme yapmış olması mümkün Taberi'den sonra elimizde mevcut en erken geniş tarih olan Meskeveyh'in *Tecârib el-*

tarafından zaman içinde yakından takip edilen el-Câhiz (öl. 255/869) ve İbn Kuteybe'de (öl. 276/889 veya 270/884) bulunur. Bu bizi X. yüzyılın ilk yarısına geri götürür. Ve eğer çok muhtemel gözüktüğü gibi ez-Zubeyr bin Bekkâr Eş'eb'e ilişkin bir monografi yazmışsa, Eş'eb hakkındaki malzemenin önemli bir kısmı daha bu zamanda yazılı bir biçimde ortada mevcut demektir.

Kitâb el-Egânî'nın kaynaklarının analizi aynı yöne işaret etmektedir. Onun Eş'eb hakkındaki makalesi, oldukça açıkça, uyum içine sokulmaları için dikkate değer hiçbir girişimde bulunulmadan bir araya getirilmiş farklı kaynaklardan meydana gelen bir bileşimdir. Bunların çoğunun, *Egânî*'nın yazarına sözlü nakille ulaşmış olmalarına karşılık – veya o onların sözlü olarak kendisine ulaştıklarını iddia ediyordu – bir zamanlar yazılı biçimde var olmuş olmaları gerektiğinden emin olabiliriz. Nakledicilerin zincirinde Eş'eb'in oğluna ve torununa yapılan göndermelerin gerçek olduğu zorlukla inkâr edilebilir. Buna ilaveten el-Medâ'înî, İbni Zebâle, el-Heysem bin 'Adî, Ömer bin Şebbe ve ez-Zubeyr b. Bekkâr gibi erken X. yüzyılın tüm ünlü tarihçilerinin Eş'eb hakkındaki bilginin nakilcileri olarak zikredilmiş olmaları dikkate değerdir. Ez-Zubeyr b. Bekkâr'm Eş'eb hikâyesiyle ne kadar yakından özdeşleşeştirildiği bilindiğinden, onun ve diğerlerinin adlarının sadece asılsız bir uydurma olduğunu düşünmemiz haklı olmayacaktır[3]. Ancak öte yandan bütün bu tarihçilerin Eş'eb'i yayımlanmış eserlerine dahil edip etmediklerini söyleme

---

Ümem'inin ilgili kısmının henüz yayımlanmamış olması üzücüdür. 'Ibn el-Cevzî'nin *Muntezem*'i ve ez-Zehebî'nin *Ta'rih el-Islâm*'ı şüphesiz 154 yılından önceki Eş'eb biyografilerini içermektedir.

[3] El-Esma'î ile ilgili olarak durum farklı olabilir. El-Esma'î'nin adı çok erken bir tarihte uydurma bir otoritenin adı olarak kullanılmış görünmektedir.

durumunda da değiliz[4]. *Egânî*'de zikredilen yazılı kaynaklar arasında, çok yeni olduklarından Ibn el-Veşşâ'dan (66. hikâye) ve bir anonim eserden[5] (55. hikâye) elde edilen yazılı bilgilere yapılan göndermeleri dışarı atabiliriz. El-Kâsım bin Yûsuf'un kitabı (114. hikâye), henüz yazarının kesin teşhis edilememesine rağmen muhtemelen IX. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilebilir. Daha yararlı olan gönderme, İbrâhîm'in otoritesine dayanılarak İbn ed-Dâye denilen Yûsuf bin İbrâhîm tarafından nakledilen, *İbrâhîm bin el-Mehdî'nin Tarihi*'ne yapılan göndermedir (65. hikâye). Yûsuf da başka bir yerde Ibn el-Mehdî'den sözlü haber nakilcisi olarak anılmıştır (3. ve 87. hikâyeler). O, Ibn el-Mehdî ile yakın ilişkiler içindeydi ve muhtemelen babası tarafından toplanan malzemenin bir basımı olan *İbrâhîm bin el-Mehdî'nin Tarihi*'nin meşhur yazarı Ahmed bin ed-Dâye'nin babasıydı. *Egâni*'de sözü edilen eser, bu *İbrâhîm bin el-Mehdînin Tarihi* görünmektedir. Eğer tarihsel bir temeli olmasaydı, iki Ibn ed-Dâye'nin Eş'eb figürünü neden Ibn el-Mehdî tarihinde takdim etmiş olabileceklerinin makul hiçbir nedeni yoktur.

Eldeki tüm deliller, böylece, bizi Eş'eb hikâyesinin bütün detaylarıyla 800 yılı civarında tam olarak geliştiğine inanmaya götürmektedir. Daha sonraki bir tarihte ona ilaveler olmuş ola-

---

[4] İçinde Eş'eb'e göndermeler olup olmadığını anlamak üzere Zubeyr bin Bekkâr'ın eserlerinden günümüze kadar korunmuş olan kısımları gözden geçirme fırsatım olmadı. Ancak örneğin Kureyşîleri övmek için yazıldığına göre *Neseb-i Kureyş* (*Kitâb en-Neseb*) gibi bir eserde, içlerinde bazı Kureyşlilerin fazla saygı değer şahıslar olarak görünmedikleri Eş'eb hikâyelerinden söz edilmemesi şaşırtıcı olmayacaktır (Gerçekten de Eş'eb, E. Levi-Provençal tarafından yayımlanmış olan (Cairo 1953) Mus'eb'in *Neseb-i Kureyş*'inde zikredilmemektedir).

[5] Ahmed bin el-Hâris el-Herrâz'ın (bkz. 55. hikâye) bu eserin yazarı veya

bilir ve bireysel hikâyelerdeki hafif bozulmalar muhtemelen en çok nakil esnasında meydana gelmiştir. Ancak şurası fazla şüphe götürmez ki 800 civarından önceki dönemde ona ilişkin herhangi bir edebî delil bulmayı ümit etmemizin zor olmasından ötürü, Eş'eb hikâyesi, yazılı biçiminde bile, mümkün olan en erken tarihe geri gitmektedir. Böylece, şartlar düşünülünce, Eş'eb hikâyesine ilişkin edebî tanıklık yeteri kadar sağlamdır.

İç kanıtlar da bunu desteklemektedir. Çoğu hikâyenin genel yapısı öyledir ki, eğer onun tarihsel bir temeli olmamış olsaydı, Abbâsî Bağdad'mm politik bir propagandacısının en "bozuk" zihni bile Eş'eb hikâyesinde canlandırılan, Medine toplumunun yaşamı olarak sunulan o tür "korkunç şeyleri" hayal edemezdi. Abbâsî ve Emevî toplumlarının geleneklerindeki fark bunun için fazla büyüktü. Bunun yanında, nakledilen malzeme salt uydurma olarak makul bir biçimde açıklanamayacak bir bilgi çekirdeğini içermektedir. Eş'eb'in hikâyesinde, çok sayıda Zubeyrî kendilerini gösterirler ve Zubeyrî ailesinin, Eş'eb'in kendi mevlaları olduğunu iddia ettiklerini biliyoruz. O halde ayrıntılar her zaman tarihsel olmayabilir, ama eğer aralarında canlı olarak devam ettirilen tarihsel Eş'eb hakkında belli bir gelenek olmamış olsaydı, Zubeyrî ailesinin neden dolayı Eş'eb'le bu kadar çok ilgilendiğini anlamak zor olacaktı.

Bundan başka, Eş'eb'le bağlantılı olarak ortaya çıkan kişiler, kural olarak, tamamen uydurma hikâyelerde gerçek karakterler olarak yaratılmaları için gereğinden fazla önemsizdirler. Bu kişilerin içinde göründükleri durumlar, özel tarihsel şartları hatırlatıcıdır ve onlar Emevî sonrası dönemde uydurulmuş olamazlar. Sonra bu kişilerin etrafında dönen espriler, çoğu zaman onların kendileriyle ilgilenen bir insan dışında herhangi bir kişi tarafından yaratılamayacak kadar genel ilgiden uzaktır. Bu, bu kişilerin

seçimlerinin, hiçbir zaman genel sosyal ve politik önyargıyı yansıtmadığı veya hikâyelerin her zaman doğrudan doğruya sözü edilen şahısların çevresinden çıkmış olduğu anlamına gelmez. Ancak, eğer biz bu hikâyelerin, bu hikâyelerde ele alman kişilerin öldükten ve unutulduktan çok sonra ilk defa anlatıldığını farzedersek, birçok hikâyenin manasız ve hatta anlaşılmaz olduğu sonucuyla karşılaşmamız kaçınılmaz olur. Bundan dolayı, hikâyelerde ortaya çıkan kişiler daha yaşarlarken bu hikâyeler ortada dolaşmış olabilirler ve şüphesiz bu insanların hatıraları henüz canlıyken onlar mevcut olmuş olmalıdırlar. Bu dönem ise Emevî dönemi idi. Medine yerel geleneğinde bunlar, yaşayan mizah olarak, Abbâsîler'in ilk yıllarına sarkmış ve devam etmiş olabilirler. Yeni dönemin gelişi Medine'de kendini sadece adım adım hissettirmiştir ve geçmişten kopuş orada İslâm İmparatorluğu'nun merkezinde olduğundan daha yavaş meydana gelmiştir. Eş'eb'in kendisi erken Abbâsî döneminin Medine'sinde geçen bazı hikâyelerde de görünmektedir

Eş'eb'in Medine'de içinde yaşadığı toplum, çoğunlukla ilk dört halifeden sonraki üçüncü kuşağın üyelerinden oluşmaktaydı. Eş'eb'in yakın ilişki içinde olduğu bu halifelerin ünlü torunlarından biri olan Sâlim bin Abdullah (öl. aşağı yukarı 106/724-5), Halife Ömer'in torunuydu ve bilgili ve etkili babasının gözde oğluydu[6]. Sâlim, büyükbabasından liderliğin ve babasından bilginliğin en iyi vasıflarını almış ağırbaşlı ve ciddi bir insan olarak tasvir edilir. Sâlim bin Abdullah, etrafında Eş'eb gibi bir adamın olmasından hoşnut değil gibi görünmektedir ve zaman zaman onu çağdaş hafiflikle uzlaşma haline sokan şey, eğlenme arzusundan çok, daha genç neslin ısrarı olmuştur.

6 Bkz. *'Ikd* I.121.

Eş'eb'i himaye etmiş olan bir diğer halife torunu, çok farklı özellikleri olan bir insandı. O, Ali'nin oğlu Hüseyn'in kızı olan ünlü Sukeyne'ydi[7]. Güzel, nükteli, espriye meyilli, aynı zamanda iffetli: İşte bunlar, ona verilen sıfatlardan bazılarıdır. Onun şairlerle ve Kureyş aristokrasisinin mensuplarıyla dolup taşan bir evi vardı. Birçok defa evlenmişti ve kocaları, en azından geç yıllarındakiler, tamamiyle kılıbıktılar. Onların hayatlarını düzenleyen ve onlara ne yapıp ne yapmamaları gerektiğini söyleyen oydu. Genel olarak, tüm faaliyet ve hareketlerinde, İslâm'ın ilk yüzyılındaki Medineli kadınların sosyal pozisyonlarına uygun olarak, tam bir özgürlüğe sahipti[8]. Bütün acaiplikleri, sahip olduğu her türlü araçla peşinden koştuğu üne karşı ateşli bir aşk tarafından harekete geçirilmekteydi. Bu tarz bir ünün, kendi eseri olan[9] bir skandaldan mı veya geniş ölçüde kopya edilen özel bir çeşit saç

---

7 Bkz. H. Massé, EI, *Sukaina* mad..

8 *'Ikd* III.269'da zikredildiği biçimde Sa'de hikâyesinin (83. hikâye) versiyonlarının birinde, Eş'eb'in "Medineli kadınların kendisini 'peçesiz' kabul ettikleri için (*lâ yehtecibna'anhu*)" Sa'de'nin yanına girdiği söylenmektedir. Bu söz hiç şüphesiz daha sonraki bir adetin Eş'eb'in zamanına yansıtılmasıdır. Bütün hikâyelerimiz, onun zamanında kadınlarla erkekler arasındaki sosyal ilişkilerde özel sınırlamalar olmadığını göstermektedir.

9 Daha ziyade efsanevi bir şahıs olan, başka hikâyelere göre Sukeyne'nin zamanından çok daha önceleri ölmüş olması gereken (aşağıda 41. sayfaya bkz.) Eş'eb'in annesi ile Sukeyne'yi ilişki içine sokan *Egânî*'den alınmış (XIV.171-29'dan 172-3'e kadar) şu hikâyeye bkz.:

"Ben el-Heremî İbn Ebî'l 'Alâ'dan duydum. O, kendilerine amcasından naklen Zubeyr bin Bekkâr'ın anlattığını söyledi. Amcası şöyle demiş: Sukeyne, Eş'eb'in annesine "Yeni bir şey var mı?" dedi. Cevap "Hayır" oldu. Sonra Sukeyne İbrâhîm bin Abdurrahman bin 'Avf'e (tercih Osman'a yönelmeden önce 644'de halife olmak için en büyük şansa sahip olan şahsın oğlu olan İbrâhîm, H.95/ M.713-4 yılında yetmiş beş yaşında ölmüştür. Bkz. İbni Hacer, *Tehzîb* I.139 vd.) bir adam gönderdi ve kendisine evlenme teklif etti. Hâşimîler (yani Sukeyne'nin akrabaları) bu fikri öğrendikleri zaman ondan hiç hoşlan-

biçimini yaratmakla mı[10] kazanılmış olduğunun onun için önemi yoktu. "Bohem" Eş'eb'i himayesi, bağımsız ve neşeli dünya kadını imajına çok iyi uyuyordu.

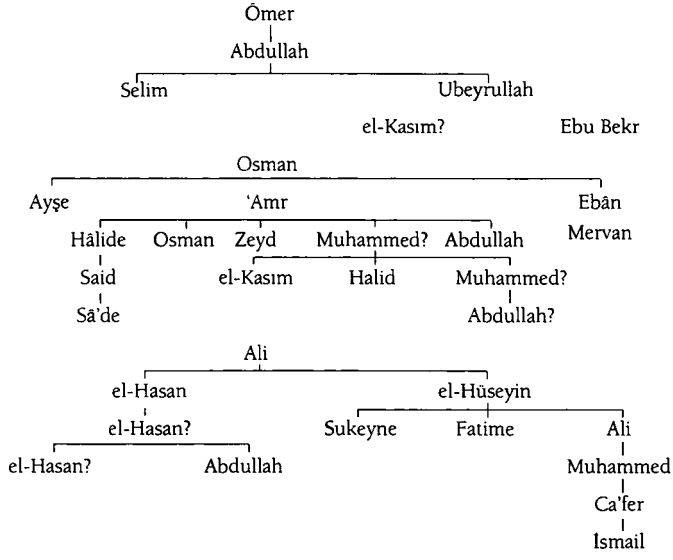
Bütün bunlara ve diğer prensler[11] ve prenseslere ek olarak,

madılar. Ellerinde sopalarla geldiler ve Benû Zuhre (yani İbrâhîm'in oğullari) ile dövüştüler. Birçok insan yaralandı. Sukeyne'den seçim yapması istendi ve o, İbrâhîm'le evlenmek istemediğini söyledi. Bundan sonra Sukeyne Eş'eb'in annesine döndü ve "Eh bütün bu olanlardan sonra bugün artık yeni bir şey var değil mi?" dedi. Eş'eb'in annesi "Şüphesiz sevgili bayan" diye karşılık verdi.

10 Bkz. *Egânî* XIV.163.

11 Onlar bazen Emir diye adlandırılırlar.

Eş'eb'in tanıdığı halife soyundan gelenler Ebû Bekir'in bir erkek torunu olan el-Kâsım bin Muhammed ve muhtemelen bir kız torunu olan Ayşe bint Talha ve aşağıdaki soy kütüğünde adları yanında yıldız işareti olanlardır:

Eş'eb'in koruyucuları içinde erken Müslüman aristokrasisinin daha önemsiz birçok üyesi de vardı. Farklı aileler ve gruplar Medine'de bir arada yaşamakta ve sosyal prestij ve itibar için birbirleriyle barış içinde rekabet etmekteydiler. Eğer haz peşinde koşan bu çevrede güçlü bir politik nefret vardıysa, bunun yönetici Emevîlere karşı yönlenmiş olması gerekirdi. Ancak, halifenin sarayına kabul edilmeye isteksiz olan Medine sosyetesinden hiç kimse yok gibi gözükmektedir. Devlet hizmetine çağrılmayan kimseler muhtemelen zamanın yöneticilerine gidip onlara hizmet teklif edebilen Eş'eb gibi aşağı tabakadan insanları kıskanmışlardır[12].

Böylece, Eş'eb VIII. yüzyılın ilk yıllarında, ün kazanmıştı. Eğlence mesleğinde, genç yaşta başlamak kesinlikle gelenekseldi ve Eş'eb üçüncü kuşağın daha o zamandan yaşlı olan üyeleriyle başarıya ulaştığında tahminen genç bir adamdı. Muhtemelen kariyerinin doruğuna hayatının oldukça erken bir döneminde ulaştı ve birkaç on yıl boyunca eğlence topluluğunun gözdesi kalmaya devam etti.

Belki 105/723-4 yılına kadar yaşamış olduğu farzedilen Ebân bin Osman müstesna olmak üzere, Eş'eb'in birinci ve ikinci kuşağa ait olan şahıslarla ilişkilerinin tamamiyle tarih-dışı olduğu kaydedilebilir. O halde Eş'eb'in Ebû Bekir'in büyük büyük torunu olan İbni Ebî 'Atîk'le (Yukarda s. 19, dn. 39'a bkz.) ilişkisi muhtemelen uydurmadır. Öte yandan Eş'eb'in üçüncü ve daha sonraki kuşaklarla ilişkilerinin tarihselliğine karşı çıkan bir şey mevcut değildir. Bu prens ve prensesler arasındaki iç evlilikler tabloyu çok karmaşıklaştırmaktadır. Örneğin Hüseyn'in kızı Fatma sırasıyla kuzeni Ali'nin oğlu Hasan'ın oğlu Hasan'la ve Osman'ın oğlu 'Amr'ın oğlu Abdullah'la evlenmişti. Abdullah'ın kardeşi Zeyd ise Fatma'nın kız kardeşi Sukeyne ile evliydi.

12 Eş'eb'in II. Velîd'le ilişkisinin tarihselliği ne kanıtlanabilir, ne de çürütülebilir. Aşağıda 42. sayfadaki 25 nolu dipnota da bkz. Hikâyelerimizde varlığı ileri sürülen ilişki biçimi ise şüphesiz tamamiyle uydurmadır.

"İkisi keçi kılığına bürünmüş gezgin dansçılar ve eğlendiriciler."

Şöhretini ilk planda büyük şair Cerîr'in de alkışını kazanan bir şarkıcı olarak elde etti (79. hikâye)[13]. Sonraları İslâm'da mükemmel bir ölçüde gelişmiş bir bilim olan edebî eleştiri, Eş'eb'in çağında hakim olan şiirin biçim ve içeriğinin temel değerlendirilmesine uygulanabilirse, o aynı zamanda edebîyat eleştirmeniydi. "Yumuşak" melodilerin yeni modası o sıralar Medine'yi kaplamıştı. Sert klasik Bedevi şiir sanatının icrasının ciddiyetinden onda hiç iz yoktu ve bu şiir tahsil görmemiş müzisyenler tarafından yayılmaktaydı. Bu VII. ve VIII. yüzyılda, Eş'eb'te ve Medine'nin birçok kadın tavırlı sanatçısında (*muhennes*) bulunan müzisyen-şair ve eğlendirici-komedyen bileşimini açıklar.

Eş'eb'in sahip olduğu benzer bir yetenek, Yakın Doğu'da büyük ölçüde sevilen türden mükemmel soytarı dansçı kabiliyetiydi (67. hikâye). Hâlâ bizim çağdaş komiklerimizin birçoğunun sanatta malzemesini oluşturan bir özel yeteneğe, yani suratını buruşturmak ve yüzünde ve vücudunda bir takım acaip çarpıklıklar gerçekleştirmek suretiyle güldürmek yeteneğine sahipti (32, 42, 64, 69 ve 161. hikâyeler). Bizim Ortaçağ saray soytarılarının uğradıkları türden hakaretlere ara sıra maruz kalmış görünmektedir (65, 75 ve 84. hikâyeler). Her türlü el şakasını yapmaktan hoşlanırdı ve onlar için uygun bir hedef görevini görmek gibi istenilmeyecek bir yeteneğe de sahipti (Örneğin 91, 99 ve 100. hikâyeler). Nükteli sözler söylemek, akıllıca cevaplar vermek ve sevmediği insanları (veya koruyucularının sevmediklerini) karikatürize etmek için ge-

[13] 12, 16, 24, 38, 62, 70, 71, 77, 78, 98, 101, 105, 106, 107, 110, 136, 144 ve 156. hikâyelere de bkz. Bir *Kur'ân* okuyucusu olarak Eş'eb için 11. ve 47. hikâyelere bkz..

rekli olan yeteneği, başarılı bir eğlendirici olarak vasıflarını tamamlıyordu.

Eğlence dünyasında başarı, o zamanlar da şimdiki gibi eğlendiricinin topladığı mali armağanlarla ölçülürdü. Eş'eb'in çağdaşlarından en büyük beğeniyi kazandığı alan budur. Para kazanma yönündeki yeteneği açgözlülüğüne ilişkin efsaneyi yaratmış gibi görünmektedir[14]. Gerçek bir dilenci olarak başarıları, şüphesiz efsanevidir ve Eş'eb'in para kazanma yeteneğini bile boşa çıkaran Medine toplumunun bazı üyelerinin cimriliği, politik kötü niyetten ötürü veya Eş'eb'in iddia edilen faaliyetlerine uygun bir zemin sağlamak amacıyla abartılmış olabilir. Bazen, Eş'eb'in yenildiğini kabul ettiği tasvir edilir. "Senden hükümdarların hikâyelerini istiyorlar ama sana kölelerin armağanlarını veriyorlar." (80. hikâye) Tarihsel gerçek öyle görünmektedir ki o, bulunabilecek en dolgun para armağanını nasıl elde edebileceğini ve sosyete için pezevenklik yapmak (63. hikâye) veya para sızdırmak için utanmazca şantaj yapmak (35 ve 40. hikâyeler) gibi mesleğinin bazı yan dallarından nasıl para kazanabileceğini bilmekteydi. Mali bakımdan mesleğinin doruğunda kalabilmek için elbette bu doğrultuda diğer eğlendiricilerle rekabet etmek ve onlara olan üstünlüğünü göstermek için her fırsatı kullanmak zorundaydı.

Kariyerinin en üst noktasında, Eş'eb'in imajı nisbi bir berraklıkla gözlerimizin önünde durur. Er ya da geç moda bitene kadar yaşayacağı ve yaşamının inişli yıllarını karanlıklarda geçireceği tahmin edilmeliydi. Başarılı olmadan önceki ilk yılları şüphesiz bir tarihçinin ilgisini çekmeyecekti ve Eş'eb'in kendisi kökenleri hakkında herhangi bir gerçek bilgiyi yayımlamakta

---

[14] Aşağıda 53. sayfaya bkz..

çok istek göstermemiş olmalıdır. Böylece ilk ve inişli yılları hakkında az şey söylenebilir. Kaynaklarımız onlarla ilgili detaylarla doludur. Ancak, bunlar ya açıkça tarihsel değil, ya da insanların ilgisini çeken yılları hakkındaki bilgiye hakim olan muntazamlığa karşıt olarak tarihsel gerçeğe ilişkin herhangi bir bilgi zerresini içerdiğinden şüphelenebilecek ölçüde çelişkilidir.

Eş'eb'in asıl ismi kesin olarak bilinmemektedir. Şu'ayb olduğu söylenmektedir. Başka yerde kullanılmayan Eş'eb isminin bir takma ad olduğu sanılmaktadır[15]. Bize babasının adının Cubeyr olduğu söylenmektedir[16]. Eş'eb hikâyesindeki oldukça ilginç bir unsur babasının el-Muhtâr (öl. 687) isyanına karışmış olduğu iddiasıdır. Bu bir tarihsel olay değilse, Muhtâr hikâyesiyle ilgili tek açıklama, onun kalıtımsal olarak muayyen bir yüzeysel dini tutuma sahip olduğunun ispat edilmesi amacı ile ortaya atılmış olmasıdır[17]. Ancak eğer Eş'eb'in babasının gerçekten el-Muhtâr isyanı sırasında öldürüldüğünü ve Eş'eb'in o

15 Çok sonraki bir yazarda, Ahmed Bâbâ'da (İbni Ferhûn'un *Dîbâc*'ının sayfa kenarlarında basılmış olan *Neyl el-İbtihâc*, s. 205, Cairo 1351) el-Eş'eb adıyla tanınan bir XIV. yüzyıl bilgini ile karşılaşmaktayız. Acaba kastedilen el-Eş'es midir? Eş'eb ve Şu'ayb şekillerinin ilişki hakkında aşağıda 172. sayfadaki 355. dipnota da bkz..

16 *Ta'rîh-i Dimeşk*'te Eş'eb biyografisinin başlangıcında görünen Cufeyr şekli anlaşıldığına göre bir baskı hatasıdır.

17 Eş'eb'in bir *Kur'ân* okuyucusu – yani bu durumda *Kur'ân*'ı güzel bir sesle okuma yeteneğine sahip bir şahıs – olduğu yönündeki söz, dinle ilgili şakalarına bir kanıt olmaktan çok bir gerçek olabilir. Onun bir Mu'tezilî olduğu ifadesini ise (70. hikâye) yorumlamak güçtür. Daha sonraki dönemlerde ünlü Mu'tezilî bilginleri, onların kılı kırk yaran diyalektikleriyle alay etmek isteyen şahıslar için uygun hedeflerdi. Bu tür şakalar M. 750 civarında veya daha erken tarihlerde pek mümkün olmuş olamazlar. Bununla birlikte Eş'eb'in 103. hikâyesinde mümkün bir Mu'tezilî hava vardır. Aşağıda 189. sayfada 144. dipnota da bkz..

zamanlarda doğduğunu farzedersek, doğumu için uygun bir tarihe sahip oluruz. Daha sonra ömrü, Eş'eb efsanesine daha çok yer verebilmek için uzatılmış ve doğumu 9/630-1 yılına (70. hikâye)[18] veya en azından halife Osman dönemine yerleştirilmiştir.

Gevşek ahlaklı ve tamamiyle kötü bir karaktere sahip bir kadın olan annesinin kişiliği, budalaların anneleriyle genellikle düşmanca ve kaba ilişkilerinin Müslüman soytarıların repertuvarının bir bölümünü oluşturmasından dolayı, efsanenin sadece zorunlu bir süsü ödevini görmekteydi. Annesinin, Peygamber'in zamanında ölmüş olduğu söylenir – ki bu Eş'eb'in iddia edilen doğum tarihinin 9/630-1 olarak seçilmesini açıklar – ama onun, oğlu Sukeyne'nin gözdesiyken hâlâ yaşıyor olması daha muhtemeldir[19].

Eş'eb'in karısı olan Bint Verdân ismi, tarihsel olabilir (10. hikâye). Eğer dul kalıp evlenmemişse, Eş'eb'in kesinlikle tek bir karısı vardı. En azından, bütün Müslüman hayali eğlence edebîyatı boyunca tek eşlilik pratik olarak yürürlüktedir; çünkü bu edebîyat gerçek sosyal durumları yansıtma iddiasındaydı. Eş'eb'in oğlu 'Ubeyde'nin ve torunu Şu'ayb'ın varlıkları tarihsel bakımdan kesin gibi görünmektedir. Eş'eb'in Ebû l-'Alâ olarak lakabı (Ebû Ishâk da denir[20],) ve yanlış biçimde Ebû Hamîde/Humeyde lakabının[21] diğer oğullarının varlığını işaret

18 Uzun yaşadığına ilişkin efsaneyi Eş'eb'in kendisi yaratmış olabilir; çünkü yaşını söylemekte tereddüt ettiğini gösteren 7. hikâye tuhaf bir gerçeklik havasına sahiptir. Ünlü Arap uzun ömürlüleri (*makrobio*) kural olarak yaşlarıyla övünmekten hoşlanırlar.

19 Bkz. Yukarda 34. sayfada 9. dipnot. 1, 2, 3, 9, 10, 18, 50, 70 ve 122. hikâyelerle de krş..

20 Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd*; Zehebî, *Mîzân*; İbni Kesîr; İbni Hacer, *Lisân*.

21 Bkz. İbni Kesîr. 92. hikâyede Eş'eb'in efsanevi bir kızıyla karşılaşmaktayız.

edip etmedikleri şüphelidir.

Onun tarihçi el-Vâkidî'nin[22] ve hatta el-Esme'î'nin[23] dayısı olduğu hakkındaki garip iddia kesinlikle yanlıştır, ama açıklanamamaktadır. Gençliğinde Halife Osman ile olan ilişkisi açıkça tarihsel değildir. Öte yandan anne babasının Zubeyrîlerin mevlaları olduğunun, Zubeyrîlerin Eş'eb hikâyelerinin naklinde oynadıkları rol tarafından da geniş ölçüde teyid edildiği görülmektedir[24].

Eş'eb'in sonraki hayatı hakkındaki bilgi aynı derecede şüphelidir. Hayatının büyük bır kısmını, doğduğu yer gözüken Medine'de ve Mekke'de geçirmiştir; ancak Suriye'de Emevî sarayını[25] ve son olarak Irak'taki Abbâsî sarayını ziyaret ettiği doğru olabilir. Hacip ve vezir olan er-Rebî' bin Yûnus'un onunla 154/771 yılında buluştuğuna (öyle görünüyor ki Bağdat'ta)

22 Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd* VII.40-18, 21-41; Zehebî, *Mîzân*; İbni Hacer, *Lisân*. Aşağıda 77. sayfadaki 81 nolu dipnotla da krş..

23 Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd* VII.38-8.

24 Abdullah bin ez-Zubeyr'in mevlası olarak göz alınmasına ek olarak Eş'eb'in Sa'id bin el-'Âş'ın (bkz. *Ta'rih-i Bağdâd*; *Ta'rîh-i Dimeşk*), Halife Osman'ın (anılan eserler ve Kutubi, Fevat'la krş.), Fatime bint el-Hüseyin (Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd*; *Ta'rîh-i Dimeşk*; Zehebî, *Mîzân*; İbni Hacer, *Lisân*) ve Abdullah bin 'Amr bin Osman bin 'Affân'ın (26. hikâyeye bkz.) bir mevlası olduğu da söylenmektedir. Annesi, Esmâ' bint Ebî Bekr'in (1. hikâye) ve Halife Muaviye'nin babasının (3. hikâye) bir mevlası olarak karşımıza çıkmaktadır. Eş'eb'in Ayşe bint Osman'ın veya Medine'deki Ali'nin soyundan gelenlerin (1. hikâye) veya Fatime bint Osman'ın (?, krş. *'Ikd* III.347) evinde yetiştiği söylenmektedir.

25 Eşeb'in adı en büyük bir israrla saltanat dönemi çok kısa sürmüş olan (743-4) ve hafif meşrepli olduğu söylenen II. Velîd'le ilişkiye getirilmesine rağmen Mes'ûdî (*Murûc* V.476 vd.), Velîd'in selefi olan Hişâm bin Abdülmelik'in (724-43) de Eş'eb'i sarayına davet etmeyi düşündüğünü, ancak daha sonra tekrar konuyu düşününce bunu yapmayı yakışık bulmadığını söylemektedir.

Eş'eb'in Mısır'ı ziyaret etmesi ise çok az kesin görünmektedir. Bkz. aş. s. 104, dn. 171.

(5. hikâye)[26] ve onun Medine'ye döndükten kısa bir süre sonra öldüğüne ilişkin bilgi sağlam görünmektedir. O sıralarda seksenlerinde olmasına rağmen ölümüne kadar bir şarkıcı olarak erken prestijinin bir kısmını korumuş olabilir. Sonraki yazarların onu inişli yıllarında kutsal savaşa (*gazâ*) bile katılmış bir dindar derviş (*tenesseke*) olarak göstermeleri arzu belirten bir düşünce (wishful thinking) gibi görünmektedir[27] Dudaklarında son, zayıf bir espriyle öldüğüne dair rivayet, şüphesiz ancak uygun bir efsanedir (92. hikâye).

---

26 Eş'eb'in el-Mansûr zamanında (Bkz. Taberî; *Ta'rîh-i Bağdâd*; İbni Hacer, *Lisân*) veya daha geç el-Mansûr'un halefi el-Mehdî zamanında (Bkz. 19, 70, 161. hikâyeler; Câhiz'i zikreden *Ta'rîh-i Bağdâd*; 'Eskeri; *'Ikd* III.347; Husrî, *Cem'*; İbni Hacer, *Lisân*) öldüğüne dair belirsiz beyanlar vardır.

27 Bkz. Husrî, *Cem'* 56 ve *Zehr*. Ciddi bir hadîs nakilcisi olarak kabul edildikten sonra Eş'eb için bu, uygun bir sondu. Ancak günahkâr hayatlarından sonra komedyenlere kurtarıcı bir lütuf sağlama yönündeki genel eğilim için yukarda s. 15, dn. 31; s. 19, dn. 39 ve 42; s. 21, dn. 44'e bkz..

3. Bölüm

Eş'eb'in yaşamı, aslında, etrafında gelişen ve zamanla onu Müslüman mizahının prototiplerinden ve baş figürlerinden biri yapan efsaneyle karşılaştırıldığında çok önemsizdir. Kendisine tanıklık eden dolaylı yol göz önüne alındığında, efsanenin tarihsel gelişiminin tam bir tasvirini yapmak zordur. Ancak bazı özellikler belli bir kesinlikle ortaya çıkmakta ve görünüşte zaman dışı olan bir manzaraya bir dereceye kadar kronolojik düzen getirmemize izin vermektedir.

Eş'eb'in Müslüman aristokrasisinin birçok üyesiyle olan bağlantıları, ismine politik bir özelliği olan hikâyelerin bağlanmasını kolaylaştırır. Kanıtlanması imkânsız olsa da, o zamanın Mekke ve Medine valisinin ve diğer soyluların cimriliğini tasvir eden bazı hikâyelerin bu kişilerin isimlerini lekelemek amacı ile ortaya atılıp yayılmış olması mümkündür[1]. Halife Osman ve onun torunlarına ilişkin hikâyelerin Osman'ın hatırasını alçaltmak ve böylelikle yönetici Emevîler'i gözden düşürmek için uydurulmuş olduğundan pek şüphe edilemez. Osman'ın oğlu Ebân ve Ebân'ın oğlu Mervân tamamen değersiz ve aptal insan-

1 Bununla birlikte onun ikinci Abbasi halifesi tarafından atanmış birini içerdiği de kaydedilebilir.

lar olarak tasvir edilmektedirler (35 ve 91. hikâyeler). Eski bir mim oyununun librettosu veya bir Ortaçağ gölge oyunu izlenimini veren el-Hüseyn bin Ali'nın adı bilinmeyen bir kızının cenaze törenine ilişkin canlı hikâye (39. hikâye), ancak aynı Mervân'a ve Osman'ın bir diğer torununa ve Medine toplumunun diğer bazı kişilerine yönelen bir saldırı olarak anlaşıldığında anlamlı olur. Yine, Osman'ın bir diğer torunu olan Zeyd bin 'Amr ile cimri ve kılıbık bir insan olarak alay edilmektedir (106 ve 114. hikâyeler). Yüzeyden bakıldığında tarihsel bir olayın zararsız bir parodisi olarak görünen, 'Ukbe bin Ebî Mu'eyt'ın isimsiz torununa yapılan küçültücü gönderme (150. hikâye), Osman'ın annesi olan Ervâ bint Kureyz'in önce Osman'ın babasıyla ve sonra 'Ukbe ile evlenmesinden ve böylece iki aile arasında bir akrabalığın mevcut olmasından ötürü bir Osman düşmanı eğilimi gizleyebilir[2]. Eş'eb'in hikâyesinde Osman'ın hayatının son fırtınalı günlerinde gösterdiği barışçıl ve bağışlayıcı tavrıyla acımasızca alay edilmektedir. Bu hikâyede Eş'eb, Osman'ın uzlaşmacı bir davranışını, kendi korkaklığını gösterme ve özgürlüğünü kazanma fırsatı olarak kullanan bir insan olarak tasvir edilmektedir.

Buna karşın, Ali ve onun soyundan gelenler bir dereceye kadar daha iyi görünmektedirler. Eş'eb'le olan işlerinde bazılarının gelecekteki evliyalara tam yaraşır bir biçimde davranmadıkları (40, 53, 99, 100. hikâyeler) ve Eş'eb'in hikâyelerinde Hüseyn'ın kızı Sukeyne'nin bir erdem örneği olmadığı doğrudur. Ancak bütün bunlar Ali ve soyundan gelenlere karşı herhangi bir taraftarlığı göstermez. Onlar daha ziyade Medine toplumunun dü-

---

[2] Örnek olarak bkz. İbni Sa'd, *Tabakât* VIII.166; İbni Habib, *Muhebber* 412 Lichtenstaedter (Hyderabad 1361/ 1942); *'Ikd* III.314; İbni Hacer, *Tehzîb*.

rüst bir tasviridir. Bir hikâyede Ali soyundan gelenlerin Zubeyrîlere karşı övülmesi söz konusudur (104. hikâye) ve Eş'eb Zubeyrîler ile bağlantılı olduğundan ondan gelen böyle bir övgü aslında yüksek bir övgü olmalıdır.

Eğer bazı Eş'eb hikâyelerinde Osman düşmanı ve Ali yanlısı bir meyil varsa, bu Medine toplumunun yapısı içinde politik olmaktan çok toplumsal bir olay olarak düşünülmelidir ve sözü edilen hikâyeleri politik değil sosyal mizah olarak adlandırmak daha iyi olabilir. Ancak, insan faaliyetinin bu iki alanı arasına bir sınır çizgisi çekmek de zordur. Her halü kârda, bu mizahın Eş'eb'in tarihsel figürüne bağlı olan en erken hikâyelere ait olduğundan emin olabiliriz.

Zamanın politik mücadeleleri, yankılarını, ayrıca Eş'eb'in Arapların Zerdüştçülere olan üstünlüğünü savunmasında (108. hikâye), ve eğer benim yorumum doğruysa, tutucu kader kavramıyla alay edişinde de (103. hikâye) bulmaktadır. Bu unsurların Eş'eb efsanesine ne zaman girdiğini söylemek imkânsızdır; ama erken bir tarih de olabilir. Bunlar dinsel olmaktan ziyade politiktir ve tutucu İslâm'a karşı olan şakalarla aynı kategoriye ait değildirler.

Bu son şakalar Eş'eb efsanesinde çok sıktır. Onları yerleşik dine saldırılar veya serbest ve şüpheci bir zihniyetin ifadeleri olarak düşünmek yanlış olacaktır. Tam zıddı doğrudur. Eş'eb'e mal edilen dinsel şakalar, yaşayan ve herkes tarafından kabul edilen bir dinin varlığını gerektirmektedir. Bu dinin edebî ifadeleri ve ayinsel tatbikatı herkes için o kadar tanıdıktı ki, onun genel kuraldan en ufak ölçüde sapan herhangi bir uygulamasına yapılan bir gönderme, komik bir rahatlama sağlamaktaydı.

İslâm'daki dinsel şakaların Musevilik ve Hristiyanlıkta da olduğu gibi en sık rastlanan tiplerinden biri, kutsal kitaptaki ayet-

lerin kötü kullanımıdır[3]. Eş'eb efsanesi bunun tipik örneklerini içermektedir (54, 58, 74, 131, 133. hikâyeler). Bunlar, diğer kaynaklardan istenildiği kadar çoğaltılabilir.

Hadîsler, Eş'eb şakalarında göze çarpan bir yer işgal ederler. Hikâyelerde Hadîs nakilcilerinin kullandığı dinsel ifadeler (25 ve 36. hikâyeler) ve nakilcilerin güvenilirliğini tahkik etme işlevini gören garip metotlar (2, 3, 9, 10, 70. hikâyeler) kurnazca sergilenmektedir. Hadîslerin gerçek anlamına ve hatta yüksek ahlaki maksadına zarar verilmektedir (13, 14, 55, 71, 148. hikâyeler). Gerek hadîs nakilcilerinin bilgiçlik satmaları, gerekse onların uydurmalarındaki keyfilikler Eş'eb'in ölümsüz bir hikâyesinde parlak bir şekilde ortaya konmaktadır. Bu hikâyede Eş'eb bir hadîs nakilcisi olarak dindar müslümanların göze çarpan iki niteliğinden bahsetmekle söze başlar, sonra durur ve otoritesinin onlardan birini unuttuğunu, kendisinin de diğerini unuttuğunu söyler (118. hikâye).

Bu hikâyelere dayanılarak Eş'eb'in sonunda gerçek bir hadîs nakilcisi olarak kabul edilmiş olması ona layık bir şakadır. O, ciddi hadîs nakilcileri ve bilginlerini ele alan biyografi mecmualarına kabul edilmiştir. Bu olay bazı Müslüman yazarlara oldukça tuhaf görünmüştür. Böylece onlar biri komedyen, diğeri hadîs nakilcisi olarak Eş'eb'in kişiliğini ikiye ayırma imkânını düşünmüşlerdir. Bununla birlikte çoğu bilgin, haklı olarak, problemin bu aşırı çözümünü reddetmiştir[4]. Eş'eb'in adı altında

---

[3] Bir Abbasi halifesinin dindarlığı ona saray soytarısının saygısızlığının ilerisine geçmemesi gereken bir sınır çizdirir. Bu sınır, *Kur'ân* ve namazdır. Bkz. İbni Haldun'un zikrettiği (*Muqaddimah*, I.23 Quatremère) Taberî III.743 vd..

[4] Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd* VII.38 (İbni Bağdad'ı *Mîzân*'ı ile Zehebî ve *Lisân*'ı ile İbni Hacer de izlemektedir); *Ta'rîh-i Dimeşk* III.76. *Tarih-i Dimeşk*'te tartışma şöyle cereyan etmektedir. "Ahmed ibni Hârûn (herhalde 301/914 yılında veya

nakledilen ve şakaya dönüştürülmemiş görünen bazı hadîsler vardır. Ancak bu bağlamda "görünen" kelimesini vurgulamak uygundur; çünkü bazı kabul edilmeyen şakaların bu hadîslerin ve onların Eş'eb'le bağlantısının arkasında gizlenmiş olabileceği şüphesi mevcuttur. Bir durumda ise (154. hikâye) bu, hemen hemen kesindir.

Günlük beş vakit namaz kurumu, Eş'eb'in şakalarından payını alır[5]. Eş'eb'in ünlü vücut çarpıtmaları ve yüz buruşturmaları, namaz sırasında sergilendiğinde, büyük güldürücü etkiler meydana getirmektedir (32 ve 42. hikâyeler). Bir kimseyi hapse atmakla tehdit etmenin eğlenceli bir yolu, ona mahkûmlara imam olarak atandığını söylemekti (27, 28 ve 47. hikâyeler). Saygısız bir kimse için namazı hızlı bir şekilde kılmasından ötürü özür dilemenin uygun bir yolu, Eş'eb'in kendi namazının riyakârlıkla yüklü olmadığı için kısa sürdüğü sözünü hatırlatması olabilirdi (117. hikâye).

daha sonra ölmüş olan ve herbiri yalnızca tek bir din bilgini tarafından taşınan isimler üzerine eseri İstanbul'da zamanımıza kadar korunmuş olan el-Berdicî: Bkz. GAL., *Suppl.*, I.949) şunu dedi: Osman'ın mevlası olan Eş'eb Açgözlü (et-tâmi') Eş'eb'tir.

Ed-Dârekutnî (Bkz. GAL., I.165; *Suppl.*, I.275. O muhtemelen homograf ve homonimler üzerine eserinde Eş'eb'ten söz etmiştir) şunu dedi: İki Eş'eb vardır. Onlardan biri Osman'ın mevlası olan Açgözlü Eş'eb'tir; Diğeri ise esprileri darbı meselleşmiş olan Eş'eb bin Cubeyr'dir.

El-Hâfız (herhalde eserin yazarı olan İbni 'Asâkir) şunu dedi: Dârekutnî'de böyle. Ancak gerçek şudur ki onlar tek bir şahıstır. Benzeri bir şeyi homograf ve homonimler üzerine eserinde Abd ül-ganî bin Sa'id (el-Azdî yukarda s. 22'de 45 nolu dipnota bkz.) de demiştir."

Yukardaki tartışmadan el-Berdîcî'nin de daha önce iki Eş'eb'in varlığı varsayımını göz önüne alıp almadığı anlaşılmamaktadır. Ancak her halü kârda bu imkân X. yüzyılın başlarında, hatta muhtemelen daha erken tartışılmıştır.

[5] Benzeri şakalar masumlarından kabalarına kadar çeşitli biçimlerinde çok yaygındır. Örneğin bkz. yukarda 50. sayfada 3 nolu dipnot veya *Egânî* IV.63.

Kesin kanıt üzerine fıkıhçıların ısrarı, Eş'eb'in açgözlülüğüne ilişkin fıkraların birinde alaya alınır (122. hikâye). İslâm ve İslâm öncesi din tarihi zekice sözler için bir arka fon olarak da kullanılabilirdi (130, 141 ve 150. hikâyeler). Ka'be'nin perdelerine tutunarak yemin etmek gibi dinsel fiillerin uygunsuz bir biçimde yerine getirilmesi (18. hikâye) veya *Kur'ân*'da geçen "Kitabın anası", "odun hamalı" veya "meleklerin kanatlarının tüyleri" gibi dinsel ibarelerin (85 ve 102. hikâyeler) abartmalı kullanışı, bu fiiller ve ibareleri yakından bilen insanları güldürmek için her zaman çok uygundu.

Bu dinsel şakaların çoğu, zaman-dışıdır. Ancak hadîslerle ilgili grup VIII. yüzyıldan kalma görünmektedir. Bu tarihten sonra hadîsler derlenmiş, kodifiye edilmiş ve onların nakline ilişkin bilim de bilginlerin en ciddi uğraşlarından biri haline gelmiştir. Fıkıh alanına aktarılan bu hadîslerin her müslümanın günlük hayatı üzerinde zorlayıcı etkisi olmuştur. Bu zamandan itibaren hadîsler artık zararsız şakalar için uygun konular değildiler. Onlar Kilise ile ilgili Batı Ortaçağ şakalarının büyük bir kısmının aşırı derecede sert olmasına benzer şekilde hiciv (sarcasm) ve keskin alaylara yol açabilirlerdi. Ancak daha sonraki İslâm'da hiciv ve dinle keskin alaylara, hiç olmazsa yazılı ve korunmuş olan literatürde, hoşgörü gösterilmemiştir. Hadîsler ve onları nakleden kişiler üzerine Eş'eb'in yumuşak şakalarında karşılaştığımız durum, Şâfi'i'den ve erken IX. yüzyılın devlet destekli teolojik kavgalarından önceki bir döneme işaret etmektedir.

"Politik" ve "dinsel" şakaların yanında şehirli orta sınıf atmosferini yansıtan şakalar vardır. Eş'eb efsanesi onlarla doludur. Bu şakalar geniş ölçüde zaman ve mekândan bağımsızdır. Onlar çok rahatlıkla eski dünyanın şehirlerinde var olmuş olabilirler ve zamanımıza da uygulanabilir olarak kalırlar. Onların özellikleri-

nin kendisi, Arabistan'ın bedevi toplumundan veya Medine'nin soylu toplumundan kaynaklanamıyacaklarına işaret etmektedir. Bu şakaların ana yurdu Medine'den veya Arabistan yarımadasının başka önemsiz bir şehir yerleşmesinden çok Helenistik Suriye veya Yunan-İran Mezopotamya'sı gibi uzun İslâm-öncesi orta sınıf şehirli hayatına sahip olmuş İslâm imparatorluğu bölgelerinde aranmalıdır[6]. Onlar hiç şüphesiz tarihsel Eş'eb'ten önce var olmuşlardır. Ancak diğer mizah türlerinden daha sonraları Eş'eb'e mal edilmiş olmaları çok muhtemeldir. Onlar ilk olarak erken IX. yüzyıl Irak'ında yaşayan Müslüman nüktedanlarınca tasarlanmış ve Eş'eb nükteleri olarak kaydedilmiş olabilirler. Büyük para armağanları elde etmekte o kadar başarılı olmuş olan Eş'eb'le şehirli orta sınıf hayatının kusurlarının temsilcisi olarak Eş'eb arasında ince bir ilişki, onun "açgözlü" olarak damgalanmasında kendini göstermektedir. Eş'eb açgözlülüğüyle darbı mesel haline gelmiş[7] ve bir hayat tarzı olarak dilenciliğin şampiyonu, asalak sınıfın bir üyesi, her toplumda bulunan ve toplum

6 Yunan literatüründe birçok şaka vardır; ancak gözden geçirdiğim birkaç kaynakta Eş'eb'in hikâyelerinin tam hiçbir karşılığını görmedim.

Müslümanlar Arapçaya çevrilmiş olan Yunan mizah hikâyeleri kanalıyla Yunanlı mizahçıların isimleri yanında bazı Yunan fıkralarını da bilmekteydiler. Ancak yukarda 19. sayfada 42 nolu dipnottaki türden bir *mudhik*'e açık bir göndermeye nadiren rastlamaktayız. Yunan mizah hikâyeleri ve Yunan-İran hükümdarlara öğütler (Fürstenspiegel) kitapları çoğunlukla hükümdarlara aşırı gülmeye karşı nasihatler içerirler. Aşırı gülme, itibarlarını azalttığı için özellikle yöneticiler için zararlı görülür.

7 "Eş'eb'ten daha açgözlü" yaygın atasözüne ek olarak "Eş'eb olma ve yorulma" (*la tekun Eş'eb ve la tet'eb*) diye bir atasozü de vardı. Bkz. Firûzâbâdî, *Tâc el-'Arûs*; G.W. Freytag, *Lexicon Arabicorum-Latinum* II.426a (Halle 1830-7). Bu atasözünde Eş'eb'in açgözlülüğü yüzünden çok büyük zahmetlere girmesi, ancak karşılığında bir şey elde edememesini anlatan hikâyelere işaret ediliyor görünmektedir.

için çalışmaksızın lüks içinde yaşamak isteyen insanların bir örneği olarak tasvir edilmiştir. Ona mal edilen açgözlülükle ilgili fıkraların birçoğu, mümkün olan en büyük bir açgözlülüğü meydana getiren şeyin ne olduğu sorusunu cevaplayan ağzı bozuk hikâyelerdir veya onlar mantık-dışı arzuları ifade eden düşüncelerin sonucu olan eylemleri tasvir ederler. Bunlar örneğin Eş'eb'in kendisine daha büyük hediyeler verilmesini mümkün kılabileceği için başlangıçta tasarlanandan daha büyük bir tepsiye sahip olma arzusunu (44. hikâye) veya kendisine bir şey vermek istemeyen bir komşusundan değerli yiyecekler almak için Eş'eb'in yaptığı hazırlıkları (124. hikâye) anlatan hikâyelerdir. Bu hikâyelerin çoğunun açık bir orta sınıf havası vardır. Bunlarda Açgözlü Eş'eb her zaman cenaze törenlerinde ölen kişinin varislerinden biri olmayı düşleyen (139. hikâye) veya iki kişinin kendi aralarında fısıldaştıkları her seferinde bir hediye alacağını düşünen (49. hikâye) veya her genç gelinin kendi evine gönderildiğini ümid eden (95. hikâye) bir insan olarak karşımıza çıkar.

Sonra onlarda sevgilisi hatıra olarak kendisinden bir yüzük istediğinde "İyisi mi sen onu sana vermeyi reddettiğimi hatırla" (45. ve 137. hikâye) diyerek masraftan kaçınan cimri aşık Eş'eb'i görürüz. Kur yapma ve evlenmenin mali cepheleriyle ilgili trajikomik problem, Eş'eb efsanesinde çeşitli vesilelerle kendini gösterir (51, 96, 129 ve 140. hikâyeler). Eş'eb'in kendi görüşüne göre her zaman çok fazla para harcayan bir karısı, her zaman efendisi olmadığı ve konuklara ve memurlara zaman zaman kendisinden daha iyi muamele edildiği bir evi (60. hikâye) vardır. Çocukları ve hiç şüphesiz onlarla bazı problemleri vardır (125. hikâye). Öte yandan annesiyle ilişkileri orta sınıf çocuklarının annelerine karşı tavırlarının gerçek bir tasviri olmaktan çok budalalara ilişkin hikâyelerin standart bir motifini temsil eder.

Diğer herhangi bir sıradan yurttaş gibi Eş'eb, bulmuş olduğu parayı elinde tutmak için gizli bir arzu duyar: Ancak öte yandan vicdanı da kendisini rahatsız etmekte ve bu tür yasadışı bir eylem biçimini seçmesine izin vermemektedir. Bundan dolayı o parayla bir şey satın alır ve bulduğu eşya olarak onu ilan eder. Böylece hem vicdanını rahatlatır, hem de birinin gelip bulduğu şey üzerinde hak iddia etmesini önlemiş olur (21-23. hikâyeler). Herhangi bir şehirli küçük iş adamı gibi borç para vermenin tehlikeli olduğunun bilincinde olarak Eş'eb, kendisinden borç para isteyen, ancak öte yandan onun geri ödeme tarihinin de ileri atılmasını rica eden birine, onun kendisinden iki iyi şey, hem borç para hem de ödemenin ertelenmesini istediğini, bir iyi fiil zaten yeterli olduğu için ona sadece ertelemeyi verebileceğini söyleyerek içine düşebileceği güç bir durumdan kendini kurtarır (126. hikâye).

Eş'eb'in çevresinde bir altın liranın gümüş lira doğurabileceğine ve doğum esnasında "ölebileceği"ne inandırdığı kız gibi (146. hikâye) kolayca kandırabileceği basit insanlar vardı. Fakat bazı yaramaz çocuklara, onlardan kurtulmak amacıyla, şehrin bir başka tarafında birinin hediyeler dağıttığını söylediğini, ancak onlar yanından ayrılır ayrılmaz kendi hikâyesinin doğru olabileceğini düşünerek onların arkasından koştuğunu anlatan dünyaca ünlü hikâyede olduğu gibi (46 ve 59. hikâyeler) onun sık sık kendi kendini kandırdığı ve aldattığı da olur.

Budala çırak, şüphesiz her zaman şehirli esnaf arasında bir şaka için uygundu (17. hikâye) ve küçük tüccar, pazarlıkla ilgili bir hikâyede abartmanın kullanılışından hoşlanmaktaydı (57. hikâye). Arzulu bakışların bir kadını gebe bırakabilecek bakışlar olarak tasvir edilmesi türünden zekice bir söz (123. hikâye) bir çok durumda zikredilebilir ve bir tavla oyunu üzerine eğlenceli

bir hikâye (93. hikâye) bu yasaklanmış oyunun oynandığı toplantıları canlandırmak için kullanılabilirdi. Bazen bu fıkralar, aramızda sadece aşağı tabakadan insanlara ve yeni yetmelerin zevkine komik görünecek olan ve edebîyatta ifadesini bulmasına izin verilmeyen, insan bedeninin sindirim işlevleri üzerine şaşırtıcı bir ilgiye tanıklık etmektedir[8]. Bununla birlikte (Batı'da ta XVIII. yüzyıla kadar uzanan) bizden önceki çağlar, bu konuda farklı düşünmüşlerdir[9].

8 Şüphesiz yakın zamanların edebîyatı yeni yetmenin ve aşağı tabakadan insanların zihninin nasıl çalıştığını göstermek için sık sık bu tür mizaha başvurmaktadır.

9 Arap edebiyatı bunlarla dolup taşar. Örnek olarak bkz. O. Rescher, *Über Witz und Humor in 1001 Nacht, Der Islâm* IX.82-7'de (1919) veya Er-Râgıb el-Isfahânî II.164 vdd. Batı edebîyatı ile ilgili olarak bkz. E.R. Curtius, *Eurapaeische Literatur und Lateinisches Mittelalter* (Bern 19487, s. 435; İngilizce çevirisi (New York 1953, Bollingen Series 36), s. 435.

Sonuç

Eş'eb'in hayatı ve efsanesine ilişkin buraya kadarki kısa çözümlememizin gösterdiği gibi bir şarkıcı ve eğlendirici olan tarihsel Eş'eb vardı. O, yaşadığı dönemde "hafif" müzik olarak kabul edilen şeyi icra eden, dans eden, zaman zaman soytarılık yapan ve efendilerini esprili sözlerle eğlendiren, onların şaka içgüdülerini doyuran biri olarak başarı kazanmıştı.

Sonra üzerine her türlü şakanın asılabileceği uygun bir askı olan efsanevi Eş'eb vardı. Eş'eb'in adı altında zamanımıza kadar korunmuş olan şakalar üç ana gruba ayrılabilirler: "Siyasi" şakalar, en eskileri ve kural olarak Eş'eb'e mal edilebilir olanlar olarak görünmektedir. Sonra "dinsel" şakalar ve en sonunda "şehirli orta sınıf" şakaları ortaya çıkmıştır. IX. yüzyıl başında Eş'eb efsanesinin gelişmesi büyük ölçüde tamamlanmıştır.

Zaman ve şartlar daha sonra onun gelecekteki kaderini belirlemiştir. Tarihsel Eş'eb boş bir ad olmuştur. "Siyasi" şakalar kimliklerini ve canlı mizah olarak çekiciliklerini kaybetmişlerdir. Onlar edebî tarihin bir konusu olarak korunmuşlar ve X. yüzyıldan sonra nadiren zikredilmişlerdir. "Dinsel" şakalara gelince onlar da az çok ilginç hikâyeler olarak zikredilmeye devam etmiştir. Onlar zaman zaman yanlış anlaşılmışlar ve genellikle şüphe ile kabul edilmişlerdir. "Şehirli orta sınıf" şakalarından

oluşan sonuncu grup ise en dirençli çıkmış ve büyüyüp gelişmeye devam etmiştir. Farklı adlar altında ve sık sık anonim olarak günümüze kadar varlığını sürdüren ve bütün İslâm dünyası içinde zevkle işlenen, esas olarak bu mizah türü olmuştur. Öte yandan ortaya çıktığı her seferinde "siyasi" mizah kısa bir süre sonra ölmeye mahkûm olmuştur. Dinsel mizah ise hiçbir zaman gerçek canlılığını bir daha kazanmamıştır. Eş'eb efsanesi ve genel olarak Müslüman mizahının tarihi, o halde, dünyevi aristokratik dönemden kalkıp dinsel-politik dönemden geçerek şehirli bir orta sınıf dönemine ulaşan İslâm toplumunun tarihsel gelişmesini yansıtmaktadır.

Eş'eb efsanesi İslâm'da nükte ve mizahın bütün görüntülerini içine almayabilir. Ancak onların karakteristik olanlarının tümünü içerdiği şüphesizdir. Yine o çağdaş Batı düşünürlerince analiz edildiği şekilde nükte ve mizahın bütün türlerinin örneklerini sergilemeyebilir; bununla birlikte o, daha İslâm'ın ilk yıllarından beri Yakın Doğuluların bize benzer bir tarzda komiğe ilişkin derin insani tecrübeye cevap vermiş olduklarını gösteren yeter derecede malzemeye sahiptir.

4. Bölüm

Metinlerin Çevirisi

Kitâb el-Egânî'nin XVII, 82-103. sayfaları arasında yer alan uzun Eş'eb biyografisinin tam ve kesintisiz bir çevirisini verme arzusu, buradaki metinlerin düzenlenişini belirlemiştir. Burada ilk olarak bu çeviri verilmektedir. O, 1-100 numaralı hikâyeleri içine almaktadır. Arkasından yine *Egânî*'den naklen diğer pasajlar gelmektedir (101-115 numaralı hikâyeler). Geri kalan metinler (116-161 numaralı hikayeler) alındıkları eserlerin yaklaşık kronolojik sırasına göre düzenlenmişlerdir.

Farklı eserlerde ortaya çıkan bir hikâye, şüphesiz bu kitapta yalnızca bir defa, yukarda anılan düzenlemeye göre ilk ortaya çıktığı şekliyle çevrilmiştir. Aynı hikâyenin bulunduğu diğer eserlere göndermeler uygun yerlerde dipnotlarına eklenmiştir. Hikâyelerin birbirini izleyen yazarların elinde uğradıkları küçük değişiklikler oldukça ilginçtir; çünkü onlar en iyi hikâye anlatma tekniğine ilişkin farklı düşünceleri açığa vurmaktadırlar. Bununla birlikte o, yalnızca Arapça bilenler tarafından keyfine varılabilecek ve çeviri aracığıyla ancak nadiren açıklanabilecek bir konudur.

– *Hikâye 1*[1]: Bir başka şarkı:

Komşularımıza sesleniyorum – Gelsinler,
Konuyu ya halledeceğiz veya bir anlaşmaya varacağız.
Sanki ayrılıktan yorgun düşmüş yüreğimde
Dinmeyen bir sızı var.

Bu şarkının sözleri Kuseyyir'indir[2], müziği ise Açgözlü Eş'eb diye bilinen Eş'eb'e aittir. Orta parmak (basılarak çalınan) ikinci *sakil*[3] (bahrinde yapılmış bir şarkı). İkinci beyitin (üçüncü parmak basılarak çalınan) birinci *sakil* (bahrinde) İbni Câmî'[4] tarafından bestelenmiş olan bir şarkısı vardır. Bu şarkıyı Hebeş[5] nakletmiştir

Eş'eb'in Biyografisi

Adı Eş'eb bin Zubeyr'dir. Asıl adı Şu'ayb idi ve künyesi Ebû'l-'Alâ idi.

Annesi Ümm el-Helendâc[6] veya daha çok Ümm Cemîl diye

---

1 Nuveyrî'ye de bkz..

2 Bkz. Kotayyir 'Azza, *Diwân*, yay. H. Pérès, I.239 (Algiers-Paris 1928-30).

3 Bu müzik notalama türü ile ilgili olarak bkz H.G. Farmer, *A History of Arabian Music*, 71 vd.; Aynı yazar, *Sa'adyah Gaon on the Influence of Music*, 19 vdd. (London 1943). Bu bağlamda Yahyâ bin 'Ali bin el-Müneccim'in *Risâle fi'i Mûsîkî*'si (yay. M.B. el, Eserî, *Mecelle el-Mecme' el-'Ilmî el-'Irâkî* I.113-24 de, 1950, Krş. GAL., *Suppl.*, I.225) bilgi vericidir.

4 VIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan bir müzisyen. Farmer'ın yukarda *age.*'ine bkz. O İbrâhîm el-Mevsilî ile birlikte bir şarkı mecmuasının ortak yazarıydı. Bkz. GAL., *Suppl.*, I.224.

5 *Egânî*'de oldukça sık olarak bir şarkı nakilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak hakkında kesin bir şey bilinmiyor görünmektedir.

6 Adın şekli belirsizdir; *Egânî*'de burada el-h-l-n-d-c vardır. *Egânî*

çağrılırdı. O, Esmâ' bint Ebî Bekr'in[7] bir mevlasıydı. Asıl adı Humeyde[8] idi.

Babası Muhtâr bin Ebî 'Ubeyd'in isyanına katılmıştı. Mus'eb onu esir almış ve şöyle diyerek kafasını uçurmuştu: "Mevlam olduğun halde bana isyan mı ediyorsun[9]?"

Eş'eb Medine'de Ebû Tâlib'in ailesi[10] içinde büyüdü. Eğitim ve himayesi, Ayşe bint Osman bin 'Affân'm[11] elindeydi.

- *Hikâye 2*[12]: Eş'eb'in, annesinin Peygamber'in eşleri arasında kavga-

---

VI.144'de (Aşağıda 64. sayfada 13 nolu dipnota bkz), Ümm el-Helendâc yazılıdır. Son hece, *ezvâc* ile kafiye yaptığı için hiç olmazsa sondaki *c* kesin görünmektedir. *Lisân el-'Arab* III.350'ye dayanarak onun Ümm el-Celende olarak okunması önerilebilir (Sözü edilen yerde *celende* "iri ve şişman bir adam" anlamına gelmektedir). Öte yandan *Lisân el-Arab* III.64'de "güçlü develer" anlamına gelen *hulunduce* diye bir kelime de vardır.

7 Halife Ebû Bekir'in bu kızı, ez-Zubeyr ile evliydi ve böylece kendilerine o kadar çok Eş'eb hikâyesinin bağlandığı Zubeyrîlerle ilişkiliydi. O, Abdullah bin ez-Zubeyr'in annesiydi ve oğluyla aşağı yukarı aynı tarihte, 692 Nisan'ında ölmüştür. Örnek olarak bkz. ez-Zehebî, *Ta'rîh el-İslâm* III.133-7 (Cairo 1367 vdd.); İbni Hacer, XII.397.

8 *Ta'rîh-i Bağdâd*'a göre onun asıl adı Ce'de idi ve lakabı ya Ümm Hemîde veya Ümm Humeyde idi. *Ta'rîh-i Bağdâd*'a dayanan Zehebî, *Mîzân* ve İbni Hacer, *Lisân*, Eş'eb'i Hemîde'nin oğlu veya Humeyde'nin oğlu olarak çağırmaktadırlar. Aşağıda 26. hikâyeye de bkz..

9 Zubeyr'in diğer oğlu ve Abdullah'ın üvey kardeşi olan Mus'eb, Abdullah'ın ölümünden bir yıl önce hayatını kaybetmiştir. O, Nisan 687'de öldürülen el-Muhtâr'ın isyanını bastırmıştır. Aşağıda 5. hikâyeye de bkz.

10 *Divân*, bu bağlamda "ev halkı, aile"den başka bir anlama gelemez. Ancak metin düzgün olmayabilir. Burada Nüveyrî'de "evler" (*dûr*) vardır.

11 Halifenin kızları arasında adı geçmekte (Bkz. İbni Kesîr VII.218) ve Sa'id bin el- 'Âs bin Sa'id bin el- 'Âs'ın gelini olarak görünmektedir (Bkz. *Egânî*, X.55). Ancak kendisine özel bir biyografi tahsis edilebilecek önemde olmamış görünmektedir.

12 Bkz. Aşağıda 9. hikâye; Nuveyrî. Zina yapan kadınların ve diğer ağır

lara neden olduğunu ve zina suçu işlediğini söylediği haber verilmektedir. (Zina suçu işleyen bir kadın olduğu için) saçları kökünden kesilmiş ve (halkın ortasında) dolaştırılmıştır. (İnsanların ortasında dolaştırılırken) sürekli olarak şöyle bağırmaktaymış: "Beni gören, zina etmekten kaçınsın. Onu gören bir kadın şöyle demiş: "Aptal kadın. Tanrı bize onu yasakladığı halde biz O'na itaat etmedik. Sen dövülmüş, saçların kökünden kesilmiş, bir deve üstünde ortada dolaştırılmaktasın – Sana mı itaat edeceğiz?"

– *Hikâye* 3 [13]: Rıdvân bin Ahmed es-Seydelânî'nin[14] kendisinden naklet-

suçluların hayvan üzerinde dolaştırılması yaygın adeti için örneğin W.R. Halliday, the *Greek Questions of Plutarch* (Oxford 1928), s. 43 vd.'na bkz..

13 Bkz. Aşağıda 10. ve 70. hikâyeler; Nuveyrî; (Doğrudan doğruya *Egânî*'den alıntı yapan) İbni Hacer, *Lisân* I.454 ve IV.126.

Bu hikâye hadîs bilginlerinin kişi eleştirisi yöntemiyle alay etme görevini yapmaktadır. Krş. (Nuveyrî tarafından alıntı yapılan) *Egânî* VI.144; *Egânî*-3 VII.89-14 ve 90-18. Bu yerde şu versiyonla karşılaşmaktayız: "Ben Muhammed bin Mezyed'den duydum. O, kendilerine babasından naklen Hemmâd'ın anlattığını söyledi. Babası onu Gureyr(?) bin Talha el-Erkemî'den, bu sonuncu da Ebû'l Hakem Abdülmuttalib bin Abdullah bin Yezîd bin Abdülmelik'ten duymuş. Ebû'l Hakem şöyle demiştir: Ben el-'Akik'te (bkz. aşağıda 136. hikâye) el-Kâsım bin Abdullah bin 'Amr bin Osman bin 'Affân'ın evindeydim. Benimle birlikte Eş'eb, Ömer el-Vâdî ve Ebû Rukeyye bulunuyordu. Bir dinar istedim, onu önüme koydum ve üçünden *recez* beyitleriyle (atalarını övmede) yarışmalarını istedim. İlk sözü Ömer el-Vâdî aldı ve şöyle dedi:

Ben Dâvûd'un oğluyum. Ben Zâdân'ın oğluyum
Ben "Amr bin Osman'ın mevlasının oğluyum.

Sonra Ebû Rukeyye'nin sırası geldi. O da şöyle dedi:

Ben Âmir el-Kârî'nin oğluyum
Ben Tanrı'nın Elçisi'nin camiine giren
İlk Arap olmayanın oğluyum.

Daha sonra Eş'eb'in sırası geldi. O ise şöyle dedi

meme izin verdiği haberler arasında İbrâhîm bin el-Mehdî'ye[15] dayanan Yûsuf bin ed-Dâye'nin[16] verdiği şu haber var:

Mehdî, 'Ubeyde bin Eş'eb'e, ailesinin başlangıçları ve kökeninin ne olduğunu sorduğunda, onun, babası ve büyükbabasının Osman'ın mevlaları olmuş olduklarını, Eş'eb'in annesinin ise Ebû Sufyân bin Harb'in[17] bir mevlası olduğunu söylemiş. Müminlerin annesi olan Meymûne, Peygamber'le evlendiğinde, [Eş'eb'in] annesini kendisiyle birlikte götürmüş. (Peygamber'in eşleri) onu eğlendirici bulmuşlar. Daha sonra annesi bu tutumunu terketmiş ve onlara birbirlerinden haber götürmeye başlamış, bu onlar arasında kavgalara neden olmuş, bunun üzerine Peygamber onu lanetlemiş ve annesi ölmüş.

Hikâye 4 [18]: 'Ubeyde, Eş'eb'in Osman'la birlikte evde olduğunu, Os-

———— *Ben Ümm el-Helendâc'in oğluyum.*
Ben Peygamber'in eşleri arasında kavgalara neden olan kadının oğluyum.

Ebû'l Hakem Eş'eb'e böyle bir şeyle övünen birini duyup duymadığını sorduğunu söyledi. Eş'eb cevap vermiş: "Acaba benim kadar övünebîleceği önemli bir şeyi olan bir insan olmuş mudur? Eğer annem Peygamber'in eşlerince güvenilir bir insan olarak kabul edilmeseydi onlar onun yüzünden birbirleriyle kavga edecek kadar onun hikâyelerine inanırlar mıydı?"

14 324/935-6 yılında ölmüştür. Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd*, VIII.432.

15 224/839'da 62 yaşında ölen büyük prens ve edib.

16 Yûsuf bin ed-Dâye, Ahmed bin Tûlûn zamanında ölmüştür. İbrâhîm bin el-Mehdî'nin süt kardeşiydi. Yâkut, *Irşâd* II.157 Margoliouth; V.155 (Cairo 1355-7)'de nakilcilerinden biri olarak Rıdvân'ın adı geçmektedir. O, *Hekimler Tarihi* adlı bir kitabın yazarıydı ve muhtemelen oğlunun ünlü tarihi *İbrahim bin el-Mehdî Tarihi*'ne de çok malzeme sağlamıştır (Bkz. GAL., I.139; *Suppl.*, I.129) Yukarda 31. sayfa ile aşağıda 65 nolu hikâyeye de bkz..

17 Halife Muaviye'nin babası.

18 Bekrî (sayfa 43, dipnot 4'e de bkz.); Nuveyrî; İbni Hacer, *Lisân* IV.126'ya bkz..

man orada kuşatıldığında, kölelerinin kılıçlarını çekip dövüşmek istediklerini, ancak Osman "Kim kılıcını geri koyarsa özgür olacaktır" deyince Eş'eb'in "Bunu duyar duymaz, şüphesiz kılıcını tekrar kınına koyan ilk kişi ben oldum" dediğini nakletmiştir.

– *Hikâye 5*[19]: Ben bu haberi Ahmed bin Abdülaziz'den[20] duydum. Ahmed bin Abdülaziz kendilerine Ömer bin Şebbe'nin[21] naklettiğini söyledi. Ömer bin Şebbe, kendisine İshâk el-Mevsilî'nin[22] söylediğini söyledi. İshâk el-Mevsilî ise el-Fazl bin er-Rebi''den[23] dinlediğini söylemiş:

Eş'eb 196/ 771 yılında babamla birlikteydi. Sonra Medine'ye gitti ve kısa bir süre sonra da ölüm haberi geldi. O, Eş'eb bin Cubeyr idi. Babası Zubeyr ailesinin bir mevlasıydı. Muhtâr'ın isyanına katılmış ve diğer (asilerle) birlikte Mus'eb tarafından öldürülmüştür.

– *Hikâye 6*[24]: Ben bu haberi el-Cevheri'den duydum. O, kendilerine İbni Mihreveyh'in[25] naklettiği söyledi. İbni Mihreveyh kendilerine

---

19 Bekrî; Nuveyrî; İbni Hacer, *Lisân* IV.126'ya da bkz..

20 Ahmed bin Abdülaziz el-Cevherî, *Egânî* yazarının başlıca haber kaynaklarından biriydi.

21 263-4/876-8'de ölmüş olan ünlü tarihçi. Bkz. GAL., *Suppl.*, I.209.

22 Büyük edipler ailesinin ikinci kuşağını temsil etmektedir (150/707-235/849-50). Bkz. GAL., *Suppl.*, I.223 vd..

23 (138-755-6 veya 140/757-8'de doğmuş ve 207/822-3 veya daha muhtemel olarak 208/824'de ölmüş olan) el-Fazl, Hârûn Reşîd ve Emin'in hâcibi veya veziriydi. 170/786'da ölmüş olan babası er-Rebî' bin Yûnus, el-Mansûr ve el-Mehdî'nin hâcibi veya veziriydi. Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd* XII.343 vd. ve VIII.414; K.V. Zettersteen El. *al-Fadl bin al-Rabi'* mad..

24 *'Ikd* III.347; Hamza el-İsfahânî Husrî *Cem'* 55 vd.; Husrî, *Zehr*; Se'âlibî *Simâr*; Bekrî; Meydânî I.386 vd (Bulâk 1284); Şerîşî; Nuveyrî; İbni Hacer, *Lisân* IV.126'ya da bkz..

Ahmed bin İsma'il el-Yezîdî'nin[26] söylediğini söylemiş. Ahmed bin İsmail el-Yezîdî, et-Tevvezî'den[27] duyduğunu söylemiş; et-Tevvezî ise onu el-Esme'i'den[28] duymuş:

Eş'eb "Ben ve Ebû'z-Zinâd[29], Ayşe bint Osman'ın bakımı altında büyüdük. İçinde bulunduğumuz duruma gelinceye kadar Ebû'z-Zinâd sürekli olarak yükseldi. Ben ise sürekli olarak alçaldım" dedi.

- *Hikâye 7*: Ben bu haberi Ahmed bin Abdülaziz den duydum. O, kendisine Muhammed bin el-Kâsım bin Mihreveyh'in söylediğini söyledi. Bu sonuncu kendilerine ez-Zubeyr bin Bekkâr'm[30] anlattığını söylemiş. Zubeyr bin Bekkâr, kendilerine Me'mûn'un Medine valisi olan 'Ubeydullah bin el-Hasan'm[31] anlattığını söylemiş. 'Ubeydullah bin el-Hasan kendisine Muhammed bin ('Amr bin) Osman bin 'Affân'ın[32] anlattığını söylemiş:

---

25 Muhammed bin el-Kâsım bin Mihreveyh, *Egânî*'nin yazarının belli başlı ikinci kuşak haber kaynaklarından biridir.

26 *Ta'rîh-i Bağdâd* IV.25'de adı geçen ve 277/890-1'de hâlâ faal bir öğretmen olan şahısla aynı adam olabilir.

27 Abdullah bin Muhammed bin Hârûn et-Tevvezî, 233/847-8'de ölmüştür. Bkz. GAL., I.108; *Fihrist*, 57 vd. Flüge 1085 vd. (Cairo 1348); Es-Suyûtî, *Bugye* 290 (Cairo 1326).

28 215/830 ve 217/832 yılları arasında bir tarihte ölmüş olan ünlü gramerci ve her türlü anektodlarla ilgili haberlerin – çoğu zaman uydurma – otoritesi. Bkz. GAL., I.104 vd., *Suppl.*, I.163 vdd..

29 Ebû'z-Zinâd Abdullah bin Zekvân 130-132/747-50 yılları arasında 66 yaşında iken ölmüştür. Örnek olarak İbni Hacer, *Tehzîb* V.203-5'e bkz..

30 256/870'de ölmüş olan büyük tarihçi ve Zubeyrî ailesinin bir üyesi. Bkz. GAL., I.141, *Suppl.*, I.215; Ayrıca yukarda 25. sayfaya da bkz..

31 'Ubeydullah bin el-Hasan bin 'Ubeydullah bin el-Abbâs bin Ali bin Ebî Talib 204/819-20 yılında Mekke ve Medine valisi olarak atanmıştı. Bkz. Taberî, *Annales* III.1039.

Eş'eb'e, kendisinden bir şey istediğimi söyledim ve o kendisinden istediğim şey ne olursa olsun eğer arzumu yerine getirmezse Verdân'ın kızının[33] boş olacağına yemin etti. Bunun üzerine ona şunu dedim: "Bana kaç yaşında olduğu söyle." Bu sorudan o kadar az hoşlandı ki bir an onu cevaplamaktansa gerçekten karısını boşayacağım düşündüm. Bundan ötürü ona "Rahat ol" dedim ve o hayatta oldukça yaşını hiç kimseye söylemeyeceğime dair yemin ettim. Bunun üzerine bana şu cevabı verdi: "Bu soruyu sorman bana biraz haksızlık. Çünkü büyük baban Osman bin 'Affân kuşatıldığında, ben evde çalışıyordum[34]." Ez-Zubeyr buna şunu eklemiştir: Eş'eb babamın zamanında hâlâ hayattaydı.

– *Hikâye 8*[35]: Ben bu haberi Ahmed'den duydum. Ahmed, kendisine Muhammed bin el-Kâsım bin Mihreveyh'in anlattığını söyledi. Bu sonuncu, el-Heysem bin 'Adî'ye dayanan Muhammed bin Abdullah el-Ya'kubî'den[36] duyduğunu söylemiş:

Eş'eb şöyle dedi: Osman kuşatıldığında ben onun evinde okları topluyordum. O zaman bir delikanlıydım ve yaban eşeklerinden daha hızlı koşabiliyordum.

---

32 Osman'ın Muhammed adında bir oğlu bilinmemektedir. Daha sonraları ona Osman'ın torunu olarak gönderme yapılacaktır. İbni Hacer (*Lisân* I.454) onun 'Amr'ın oğlu olduğunu söylemektedir. Muhtemelen halifenin daha uzaktan bir torunuydu. Başka kaynaklardan kim olduğu bilinememektedir.

33 Aşağıda 70. sayfada 46 nolu dipnota bkz..

34 20. hikâyede karşılaşılan. *eski* (*el-ma'*) "su getip götüren bir çocuktum" un farklı bir okuması olması mümkün olan *es'â*. Ancak İbni Hacer'de *es'â* da vardır ve o onu 8. hikâyede geçen ok toplama ile birleştirmektedir.

35 Bekrî'ye de bkz..

36 Kim olduğu bilinmemektedir.

- *Hikâye 9*[37]: Ben bu haberi Ahmed'den duydum. O, kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım kendilerine Abdurrahman bin el-Cehm[38] ve Ahmed bin İsmail'in anlattıklarını söylemiş. Bu sonuncular el-Medâ'inî'den[39] duyduklarını söylemişler. El-Medâ'inî şunu söylemiş:

Asıl adı Şu'ayb olan Açgözlü Eş'eb, baba tarafından ez-Zubeyr ailesinin bir mevlasıydı. Annesi ise Ayşe bint Osman bin 'Affân'ın bir mevlasıydı. O, bir fahişeydi. Dövülmüş, saçları kökünden kesilmiş olarak halk arasında dolaştırılıyordu. Ortada dolaştırılırken sürekli olarak şöyle bağırıyordu: "Beni gören zina etmekten kaçınsın." Onu gören bir kadın "Aptal, Tanrı bize zina etmeyi yasakladığı halde biz O'na itaat etmedik. Şimdi sen söylüyorsun diye ondan vazgeçecek değiliz. Sen ki saçları kökünden kesilmiş, dövülmüş olarak ortalıkta dolaştırılıyorsun."

---

37 Yukarda 2. hikâyeye bkz..

38 *Egânî*'de zaman zaman görülmektedir. Ancak kim olduğunu bulamadım. *Egânî* XIII.11-13 Ebû Muslim'in Muhammed bin el-Cehm olduğunu söylemektedir; ancak bu açık bir hatadır. Muhammed bin el-Cehm adında birkaç şahıs vardır. Bunlardan biri IX. yüzyılın başlarında yaşamış olan el-Bermekî adında biridir. Diğeri, şair Ali bin el Cehm'in kardeşidir (Bu sonuncunun Halil Merdem Bey tarafından yayımlanmış olan *Divân*'ına bkz: Giriş s. 4 Damascus 1369/1949). Üçüncü bir Muhammed bin el-Cehm, 277/890'da ölmüş olan bir gramercidir (Bkz. el-Kıftî, *Inbâ* fotografik elyazması, Cairo Tarikh 2579, C. 2, s. 62). Onlar arasında epeyi karışıklık vardır. Krş. F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, 207 (Leiden 1952). En fazla kastedilen, muhtemelen el-Bermekî'dir. Krş. GAL., *Suppl.*, I.237; Câhiz, *Buhalâ*, çev. Ch.Pellat, s.342; F. Rosenthal, Ahmad *b. at-Tayyib as-Sarahsî*. 107 (New Haven 1943, *American Oriental Series* 26); Ibni Kuteybe, *'Uyûn*, Indexve IV.36; *'Ikd*, krş. M. Shafî's *Indices* I.754; II.192 vd. Bu Muhammed bin el-Cehm'lerin herhangi biri ile yukardaki Ebû Muslim arasında hiçbir ilişki kurulamaz.

39 224-5/839-40'da ölmüş olan verimli tarihçi. Bkz. GAL., I.140 vd., *Suppl.*, I.214 vd..

– *Hikâye 10*[40]: Ben bu haberi Ahmed'den duydum. Ahmed, kendilerine Muhammed[41] bin Mihreveyh'in söylediğini söyledi. Muhammed bin Mihreveyh şöyle dedi: İbni Ebî Heyseme[42], Mus'eb bin Abdullah'ın[43] kendisine şunu söylediğini bana yazdı:

Eş'eb'in asıl adı Şu'ayb idi. Künyesi Ebû'l 'Alâ idi. İnsanlar ona Eş'eb derlerdi ve bu ad ona yapışıp kaldı. O. Şu'ayb bin Cubeyr, yani Zubeyr ailesinin bir mevlasıydı. Bugün (Eş'eb'in soyundan gelenler) kendilerinin Arap asıllı olduğunu düşünmektedirler[44]. Eş'eb, annesinin Peygamber'in eşleri[45] arasında kavgalara neden olduğunu düşünmekteydi. Eş'eb'in karısı, Ömer bin Abdülaziz Medine camiini yeniden inşa ettiğinde[46] Peygamber'in mezarını yapan adam olan Verdân'm kızı idi.

---

40 Yukardaki 3. hikâye; Bekrî; Kutubî, *Fevât*'a da bkz..

41 Basılmış metinde Ahmed var.

42 279/893'de ölmüş bir tarihçi ve hadîs bilgini olan İbn Ebî Heyseme, Ahmed bin Zubeyr. Bkz. GAL., *Suppl.*, I.272. Soykütüğü bilgisini bir sonra gelen Mus'eb'ten edinmiştir. Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd* IV.163.

43 Ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın amcası olan Mus'eb bin Abdullah bin Mus'eb bin Sabit bin Abdullah bin ez-Zubeyr 236/851 yılında 80 yaşında ölmüştür. Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd*, XIII.112-4. *Fihrist* 110 Flügel; 160'ı (Cairo 1348) izleyen GAL., *Suppl.*, I.212, Mus'eb'in ölüm tarihi olarak 233/848'i vermektedir. *Neseb-i Kureyş*'i yakınlarda (Cairo 1953) basılmıştır.

44 Bekrî onların (Güney Arabistan'daki) Zu Ru'eyn'le akraba olduklarını ileri sürdüklerini eklemektedir.

45 Arapça metinde bundan sonra gelen hayırdua formülü *rehimehüm*dür. Bunun Peygamber'in eşleri ile birlikte kendisine de gönderen bir formül olarak anlaşılması gerekir. Muhtemelen onu 70. hikâyede olduğu gibi *rehimehünne* olarak okumalıyız.

46 Yeniden inşa Ömer bin Abdülaziz Medine valisi iken 88/707'de gerçekleşmiştir. Elimde bulunan kaynaklarda ona ilişkin bir gönderme bulmamama rağmen Peygamber'in mezarının mimarı olarak Verdân adı tarihsel olabilir. Ancak "Verdân'ın kızı"nın bir tür bit için kullanılan Arapça bir kelime olduğu da kaydedilebilir ve Eş'eb'in karısına Verdân'ın kızı adının verilmesinde belki yapılmak istenen bir espri vardır.

- *Hikâye 11*[47]: Ben Ahmed bin Abdülaziz'den duydum. O, kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın söylediğini söyledi. Bu sonuncu, İbni Heyseme'nin kendisine Mus'eb bin Abdullah'a dayanarak şunu yazdığını söylemiş:

  Eş'eb, bir *Kur'ân* okuyucusu idi. *Kur'ân* okuyucusu olarak güzel bir sesi vardı. Namaz esnasında sık sık *Kur'ân* okurdu[48].

- *Hikâye 12*[49]: Ben, Ahmed bin Abdülaziz'den duydum. O, Muhammed bin el-Kâsım'ın kendisine söylediğini söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, Ahmed bin Yahyâ'dan[50] duymuş. Ahmed bin Yahyâ, İshâk bin İbrâhîm'in kendisine şu hikâyeyi anlattığını söylemiş:

  Bütün zekâsı ve geniş fıkra repertuarı yanında Eş'eb şarkı da söylerdi, hem de güzel söylerdi. Ona göndermede bulunarak Abdullah bin Mus'eb[51] şöyle demektedir:

  Amber gibi, hatta daha da tatlı kokan
  Duru şarabı yudumlarken

  Ensar'ın yoldaşı olan Zeyd veya Eş'eb
  Bana neşeli[52] *şarkılarını söylerken*

---

47 Bekrî; Nuveyrî; Kutubî, *Fevât*'a da bkz..

48 Namazda ayakta durulduğunda (*kıyâm*) okunur.

49 *Egânî* XIII.116; Bekrî; Nuveyrî'ye de bkz. *Egânî* XIII.116'da beyitleri yazarlarının huzurunda şarkı olarak söyleyen, şarkıcı (*kadın*), Başbaş'tır. Orada müziğin açık tele orta parmakla basılarak söylenen bir *hezec* olduğu belirtilir. el-Hişâmî'a göre şarkıyı söyleyen Zeyd el-Ensârî'dir. O, Eş'eb'e de mal edilmektedir.

50 Kim olduğu bilinmemektedir.

51 Yukarda adı geçen Mus'eb'in babası. 70 veya 73 yaşında iken 184/800'de ölmüştür. Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd* X.173-6.

52 Kelimesi kelimesine: *Hezec* şarkılarını.

Hazinelerle ve geniş maiyeti ile çevrelenmiş
olarak toplantı yapan bir kral olduğumu düşünürüm.

O zaman, Tanrı adına yemin ederim ki,
Dünyanın doğuya mı batıya mı gittiği umurumda bile değildir.

Bu beyitler Zeyd el-Ensârî tarafından hafif *remel* bahrinde şarkı olarak söylenmekteydi.

– *Hikâye 13*: Eş'eb Muhammed'in çevresinden bir dizi insana dayanarak hadîsler de nakletmiştir.

Ben, amcamdan[53] duydum. Amcam, Abdullah bin Ebî Sa'd'in[54], Rebi' bin Se'leb'in[55]kendilerine söylediğini söyledi. Râbi' bin Se'leb, Ebû'l Behterî'nin[56] kendisine söylediğini söylemiş. Ebû'l Behterî, Eş'eb'ten duymuş. Eş'eb, şöyle diyen Abdullah bin Cafer'den[57] naklen anlatmış:

Tanrı'nm elçisi şunu dedi: Bir (koyunun) ön bacağını yemeğe davet edilsem, giderim. Bana (yemekte) arka bacak ikram edilse, kabul ederim[58].

---

53 Yani Hasan bin Muhammed el-Umevî. Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd* VII.417. O, yeğeni tarafından sık sık bir otorite olarak zikredilir.

54 197/812-3'de doğmuş ve 274/887'de ölmüş olan Abdullah bin "Amr. Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd* X.25 vd..

55 Kim olduğu bilinmemektedir.

56 Yani 199/814-5 veya 200/815-6'da ölmüş olan Zubeyrî Vehb bin Vehb. Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd* XIII.481-7; İbni Hacer, *Lisân* VI.231-4 (Burada er-Rabi', nakilcilerinden biri olarak zikredilmektedir); F. Wüstenfeld, *Die Familie al-Zubeir, Abhandlungen der Kgl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Hist.-Philos.*'de, Cl.23, I.16 (1878).

57 Ali bin Ebî Tâlib'in VIII. yüzyılın ilk on yılında ölmüş olan bir yeğeni.

58 Herhangi bir zengin sofra ile karşılaşmayı ummasa bile bir daveti kabul eden (ve hiçbir zaman önüne çıkarılan yemeği eleştirmemiş olan – bkz. İbni

- *Hikâye 14*[59]: İbni Ebî Sa'd, Muhammed bin 'Ebbâd bin Musa'ya[60] dayanarak bir hadîs daha nakletmiştir. Muhammed bin Musa bu hadîsi babasına, babası Gıyâs bin İbrâhîm'e[61], Gıyas bin İbrâhîm ise Eş'eb'e dayanarak nakletmişlerdir. – Gıyas, bu hadîsi yalnızca Eş'eb'ten duyduğunu, çünkü yalnız ona ait olduğunu belirtmektedir[62] – Eş'eb şöyle demiştir:

Kendisine ait olan bir bahçede Sâlim bin Abdullah'ın[63] yanına gittim. Sâlim bana baktı ve şöyle dedi: "Eş'eb, utan. Dilencilik etme[64]; çünkü babamın şunları dediğini duydum: Tanrı'nın Elçisi'nin şöyle dediğini duydum: "Kıyamet gününde yüzlerinde bir parça et olmayan insanlar ortaya çıkacak; çünkü onların dilenmekten yüzleri kalmamış olacak."[65]

Hanbel, *Müsned* II.479. Cairo 1311–) Peygamber'in nazikliğine işaret eden hadîs kastediliyor (Bkz. A.J. Wensinck, J.P. Mensing ve diğerleri, *Concordance et Indices de la Tradition Musulmane* II.176 Leiden 1933 vdd.). Eş'eb'in ağzmda o, en az çekici beleş yemeğin bile geçip gitmesine izin vermeyen açgözlülüğünün bir işareti oluyor.

59 Kâlî II.310 vd; Bekrî; *Ta'rîh-i Bağdâd*; *Ta'rîh-i Dimeşk*'e de bkz..

60 "Muhammed... İbrâhîm" kısmı ile ilgili olarak *Egânî*'de "Muhammed bin 'Abbâd bin Musa bin 'Attâb bin İbrâhîm" var. Doğru nakilciler zinciri Kâlî ve *Ta'rîh-i Bağdâd*'da bulunmaktadır. Takma adı Sendûlâ olan Muhahmmed bin 'Abbâd için bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd* II.373 vd. 840 civarında ölmüş görünmektedir. Babasından İbni Hacer, *Tehzîb*, V.106'da kısaca söz edilmektedir.

61 El-Mehdî zamanında yaşamış ve güvenilmez olarak kabul edilmiş olan Kûfeli bir hadîs nakilcisi. Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd* XII.323-7; İbni Hacer, *Lisân* IV.422.

62 Egânî: *li-ennehu 'aleyhi*; Kâlî: *li-ennehu kâne 'aleyhi yuheddisu bihi veyes'elu n-nâse*; Ta'rîh-i Bağdâd: *Ennehu kâne 'aleyhi*. Egânî metni şöyle anlaşılabilir: "çünkü onun sorumluluğuydu." Ancak Kâlî'yi takiben yukardaki versiyonu benimsedik.

63 Yukarda 33. sayfaya bkz. Ez-Zehebî, *Ta'rih-el-İslâm* IV.115-7 (Cairo 1370 vdd.); İbni Hacer, *Tehzîb* III.436-8.

64 Kâlî: "Dilenmesen bile sana bir şey verilecektir."

– *Hikâye 15*[66]: Abdullah bin Cafer'e dayanan Eş'eb'e dayanan Osman bin Muhammed'e dayanan Yezid bin Vehb el-Mu'emmeli'ye[67] dayanılarak Peygamber'in sağ elinde bir mühür yüzüğü[68] taşıdığı haber verilmiştir.

– *Hikâye 16*[69]: Bana Ahmed söyledi. Ahmed kendisine Ömer bin Şebbe'in söylediğini söyledi. Ömer bin Şebbe, Eş'eb'ten naklen aşağıdaki hikâyeyi el-Esme'î'den duyduğunu söylemiş:

Sâlim bin Abdullah bin Ömer'in oğullarından biri, babası Sâlim evdeyken benden binicilerin şarkısını[70] söylememi istedi. Ben şarkıyı söylerken, (odaların birinden)[71] babası Sâlim'in başı göründü. Onu kınamadı.

– *Hikâye 17*[72]: Ben bu hikâyeyi Ahmed bin Abdülaziz'den duydum. O,

---

65 Hadîs için bkz. İbni Hanbel, *Müsned* II.5; Wensinck ve diğerleri, *Concordance et Indices* II.384-38, 375-57; İbni Esir, *Nihâye* IV.98 (Cairo 1322) – Bu sonuncunun kaynağı Ebû 'Ubeyd el-Herevî idi (öl. 401-1010) – *Lisân el-'Arab* X.203.;

66 *Ta'rih-i Dimeşk*; İbni Kesîr'e de bkz..

67 Kim olduğu bilinmemektedir.

68 *Tehetteme*. Wensinck ve diğerleri, *Concordance et Indices* II.9a'da bu hadîse göndermeler vardır. Kuteybe, *'Uyûn* I.302'ye bkz. Onun Eş'eb'e mal edilmesi ile ilgili olarak makul bir açıklamam yok.

69 Aşağıda 156. hikâyeye bkz..

70 *Ginâ' er-rukbân* (veya *ar-rukbânîye*), *nesb* diye adlandırılan şarkı söyleme üslûbunun aynıdır, Bkz. H.G. Farmer, *A History of Arabian Music* 50; J. Robson-H.G. Farmer *Ancient Arabic Musical Instruments* 19 (Glasgow 1938); el-Câhiz, *Kitâb et-Terbi'*, *Resâil el-Câhiz*'de, yay. H. es-Sendûbî 229 (Cairo 1353/1933); Beyhâkî, *Mehâsin* 395; İbni Reşik, *'Umde* II.296 (Cairo 1353/1934). Aşağıda 71. hikâyeye de bkz..

71 *Fî beyt* diye mi okumalı?

72 Şunlara da bkz. Hamza el-İsfahânî; Husrî, *Cem'* 56; Husrî, *Zehr*; *Ta'rîh-i Bağdâd*; Er-Râgıb el-İsfahânî I.32; Meydânî I.386 vd. (Bulâk 1284); 'Ibn el-Cevzî, *Zurrâf*; Şerîşî; Kutubî, *Fevât*.

Muhammed bin el-Kâsım bin Mihreveyh'in kendisine söylediğini söyledi. Bu sonuncu onu Ebû Müslim'den duymuş olduğunu söylemiş. Ebû Müslim'in kaynağı ise el-Medâ'inî'ye dayanan Abdurrahman bin el-Hakem'miş[73]:

Ayşe bint Osman, Eş'eb'i (çırak olarak) kumaş satıcılarının yanına verdi. Bir yıl sonra ona (işinde) bir ilerleme gösterip göstermediğini sordu. Eş'eb "Evet" diye cevap verdi, "İşin yarısını öğrendim. Öğreneceğim diğer yarısı kaldı." Tam olarak ne öğrenmiş olduğu sorulunca Eş'eb'in cevabı şu oldu: "Kumaşı nasıl açacağımı öğrendim. Şimdi onu nasıl toplayacağımı öğrenmem kaldı."

- *Hikâye 18*[74]: El-Medâ'inî şunu da söyledi:

Eş'eb şöyle dedi: Ka'be'in örtülerine tutunarak[75], Tanrı'ya yalvardım: "Ya Rab, beni bu açgözlülüğümden ve sürekli dilenmekten kurtar." Daha sonra birkaç Kureyşlinin ve başka insanların yanından geçtim. Hiçbiri bana bir şey vermedi. Annemin yanına geldiğimde, bana "Bir şey getirmedin mi?" diye sordu. Ona (duamdan) bahsettim. Bunun üzerine bana şunları söyledi: "Geri dönüp Rabbinden (duanı) geri almana izin vermesini istemedikçe bu eve ayak basmayacaksın." Bunun üzerine geri döndüm ve Tanrı'ya yalvardım: "Tanrım, duamı geri almama izin ver." Daha sonra tekrar eve doğru yola koyuldum. Yanlarından geçti-

73 Kim olduğu bilinmemektedir. Belki *'cen*'in (dayanan) kaldırılması ve ismin Abdurrahman bin el-Cehm olarak düzeltilmesi gerekmektedir.

74 Şunlara da bkz. *'Ikd* III.347; Meydânî I.386 vd. (Bulâk 1284); İbni Hemdûn, 9. Bölüm; Nuveyrî; Kutubî, *Fevât*.

75 Ka'benin perdelerine asılarak yemin etme veya dua etme, çok uygulanan bir adetti. Bu hikâyede biraz onunla alay edilmektedir. Dilenme ile ilgili hikâyelerle bağlantılı olarak onun Beyhâkî, *Mehâsin* 628'de zikredildiğini görmekteyiz.

ğim her Kureyşli grubu ve diğer insanlar bana armağanlar, bu arada bir de bir köle verdiler. Böylece üzerinde her şey yüklü bir eşekle annemin yanına geri döndüm. Annem bana bu kölenin kim olduğunu sordu. Sevinçten ölür korkusuyla ona hikâyeyi anlatmaktan korktum. Bundan ötürü "Onlar bana şey ...verdiler" dedim. Sözümü kesti ve "Ne verdiler?" diye sordu. "g" dedim. "Ne *g*'si" dedi. "l" "dedim." "Ne *l*'si" diye sordu. "*a*" dedim. "Ne *a*'sı" diye sordu. "m" dedim. "N *m*'si" olduğunu sorunca nihayet "gulam" [bir köle] diye çevap verdim. Bunun üzerine bayıldı. Eğer kelimenin harflerini teker teker hecelemeseydim, yaşlı günahkâr sevincinden ölecekti.

– *Hikâye 19*: Ben Ahmed'den duydum. Ahmed kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın naklettiğini söyledi. Muhammed bin el-Kâsım kendisine el-Abbas bin Meymün'un[76] söylediğini söylemiş. El-Abbas bin Meymûn, el-Esma'î'nin şunu söylediğini duyduğunu söylemiş:

Osman meselesinde halkın galeyanını duydum. El-Esmâ'î şöyle devam etti. Sonra o (Eş'eb) Mehdî zamanınâ kadar yaşadı.

– *Hikâye 20*: Ben Ahmed'den duydum. Ahmed, Muhammed bin el-Kâsım'm kendisine naklettiğini söyledi. Muhammed bin el-Kasım, Yahyâ bin el-Hasan bin Abd el-Hâlik bin Sa'id ez-Zeynebî'den[77] duyduğunu söylemiş. Bu sonuncu, kendisine Hind bin Hemdân el-Erkemî el-Mehzûmî'nin[78] söylediğini söylemiş: Hind bin Hemdân el-Erkemî el-Mehzûmî kendisine babasının şunu

76 Kim olduğu bilinmemektedir.
77 Kim olduğu bilinmemektedir.
78 Kim olduğu bilinmemektedir.

söylediğini söylemiş: Eş'eb mavi gözlü ve şaşı idi. Tamamen keldi[79].

El-Erkemî'nin şunu söylediğini de duydum: Eş'eb şöyle derdi: Osman bin 'Affân'a[80] isyan sırasında ben su getirip götüren bir çocuktum. Doğrusunu Tanrı bilir.

- *Hikâye 21*[81]: Ben Ahmed'den duydum. Ahmed, Muhammed bin el-Kâsım'm kendisine söylediğini söyledi. Muhammed bin el-Kasım, kendilerine İsa bin Musa'nın[82] söylediğini söylemiş. İsa bin Musa, El-Esmâ'î'nin kendilerine şu hikâyeyi anlattığını söylemiş:

---

79 Bekrî Eş'eb'in peltek olduğunu ve "*l*" ile "*r*"yi "*y*" gibi telaffuz ettiğini eklemektedir. Bu bilgi muhtemelen İbni Ömer'den gelmektedir. Bkz. aşağıda 70. hikâye.

80 Yukarda 68. sayfa 34 nolu dipnotla Husrî, *Cem'* 56'ya da bkz..

81 Şunlara da bkz. 22. ve 23. hikâyeler; biri 21. hikâyeye, diğer ikisi 22. hikâyeye karşılık olan üç versiyonu olan *Ta'rîh-i Bağdâd*; 'Ibn el-Cevzî, *Zurrâf*; Zehebî, *Mîzân*; İbni Hacer, *Lisân*. Zehebî ve İbni Hacer 21 ve 22. hikâyelere karşılık olan iki versiyonu *Ta'rîh-i Bağdâd*'dan almaktadırlar.

Bu hikâyeyle bağlantılı olarak İbni Hacer kadı 'Iyâd'ın (bkz. GAL., I.369 vd. *Suppl.*, I.630 vdd.) onu (henüz yayımlanmamış olan) *Medarik*'inde Vâkidî biyografisinde zikrettiğini söylemekte ve şunu eklemektedir: "Bu Eş'eb'in kim olduğunu bilmiyorum. Çünkü Açgözlü Eş'eb, Vâkidî'nin zamanından önce yaşamıştır ve hadîs bilgisini Sâlim bin Abdullah bin Ömer'den almıştır. Biyografi alanının uzmanları Eş'eb adında başka hiç kimsenin özel olarak tanınmış olmadığını söylemektedirler." İbni Hacer de kendi payına bu Eş'eb'in bizim Eş'eb'imiz olması gerektiğine ilişkin hiçbir şüphe olmadığını belirtmektedir. O Eş'eb öldüğünde Vâkidî'nin 25 yaşında olduğu noktasına dikkati çekmektedir (Eş'eb'in 154 yılında öldüğü kabul edilmektedir Vâkidî ise 130/747'de doğmuş ve 207/823'de ölmüştür. Bkz. GAL., I.135 vd., *Suppl.*, I.207 vd.). Yuk s. 42'ye de bkz..

82 *Ta'rîh-i Bağdâd*'da (II.165 vd) 267/880'de öldüğü söylenen kişiyle aynı olabilir. Ancak Esma'î'nin bir öğrencisi olması için çok uzun zaman yaşamış olması gerekir.

"Eş'eb Medine'de bir dinar buldu. Onunla bir elbise aldı[83]. Sonra Kuba'ya gitti ve onu ilan etti. Daha sonra bana geldi ve zannederim – Ebû Yahyâ[84] (Esmâ'î'nin kendisine bunu söyleyip söylemediğinden) emin değildi; bundan dolayı "zannederim" sözünü kullandı – şöyle dedi "Ne dersin, yeter derecede ilan ettim mi?"

– *Hikâye 22*: Ahmed şunu da dedi: Bize hikâyeyi Ebû Muhammed bin (Ebî) Sa'd[85] anlattı. O, kendisine Ahmed bin Muaviye bin Bekr'in[86] anlattığını söyledi. Ahmed bin Muaviye bin Bekr, hikâyeyi kendisine el-Vâkidî'nin anlattığını söylemiş:

Bir dinar bulduğu sırade Eş'eb'le birlikte Musalla[87] yolundaydım. Beni çağırdı. Ne istediğini sordum. "Bir dinar buldum. Onu ne yapayım?" dedi. "Onu ilan et" dedim. "Eğer bunu yaparsam El-'Alâ'nın anası[88] boş olsun" dedi. Bunun üzerine ben sordum: "Peki onu ne yapmak istiyorsun?" Cevap verdi: "Onunla bir elbise alacağım ve elbiseyi ilan edeceğim."

– *Hikâye 23*: Ahmed şunu da dedi: Bana Muhammed bin el-Kâsım anlattı. O, Muhammed bin Osman el-Kureyzî'nin[89], el-Esma'î'ye

---

83 *Kâtife*. Aş. 119. hikâyeye de bkz..

84 Bu, İsa bin Musa'nın lakabı gibi görünmektedir.

85 Abdullah bin Ebî Sa'd (Bkz. yuk. s. 46, dn. 3), *Ta'rîh-i Bağdâd* V.162'de Ahmed bin Mu'aviye bin Bekr'in bir nakilcisi olarak geçmektedir.

86 Bkz. F. Rosenthal, *Ahmad b. at, Tayyib as-Sarashî* 104, dn. 237 (New Haven 1943, *American Oriental Series* 26).

87 Medine'nin 'Akîk bölgesindeki (Bkz. aş. 136. hikâye) namaz yeri. Krş. A.J. Wensinck, *El Musalla* mad..

88 Yani Eş'eb'in karısı. Bundan sonraki sayfalarda birinin karısını boşaması üzerine yemin etmesi "bahse girerim ki.. yemin ederim ki.. vb." şekillerinde çevrilmiştir.

89 Kim olduğu bilinmemektedir.

dayanarak kendisine şu hikâyeyi anlattığını da söylemiş:

Eş'eb bir dinar buldu. Onu duyurmaksızın kendinde tutmak istemedi. Böylece onunla bir elbise satın aldı ve ana camiin kapısında durarak şöyle bağırdı: Bu eski püskü elbisenin (*el-vemide*) sahibi var mı?

Ahmed el-Cevherî bana anlattı. Kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın söylediğini söyledi. Kasım, şöyle demiş: Ben el-'Enezî'ye[90] sordum ve o bana şu bilgiyi verdi: *el- vebîde*[91] "eski püskü" demektir ve o bu anlamda herşey için kullanılabilir. Bir elbise "eski püskü" olduğunda *vebîde* veya *vemîde*'dir.

- *Hikâye 24* : Bana Ahmed söyledi. Kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın söylediğini söyledi. Muhammed bin el-Kasım, İsa bin Musa'dan duymuş. İsa bin Musa şöyle demiş: Bize el-Esma'î şunu dedi:

Eş'eb'i şarkı söylerken gördüm. Bülbül gibi bir sesi vardı.

- *Hikâye 25*[92]: Bize Ahmed bin Abdülaziz anlattı. O, kendisine Mu-

---

90 Genellikle *Egânî* yazarının bir otoritesi olarak adı geçen ve böylece İbni Mihreveyh'le aynı kuşağa ait olan el-Hasan bin 'Uleyl olmalı. 290/Ocak 903'de ölmüştür. Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd*; F. Rosenthal, *age.* 110, dn. 258.

91 Aş. 119. hikâyeye de bkz. *Lisân el-'Arab* IV.456 *v-b-d* için bu anlamı vermektedir.

92 Aş. 36 ve 155. hikâyalere de bkz..

Bu hikâyadeki espri, hadîs bilginlerinin kudsiyet taşıyan "Beni Tanrı için sevdi" cümlesini "Benden Tanrı için nefret etti" şekline çevirerek gülünç şekle sokmaktır. Şunlara da bkz. aş. 36. hikâye; Kâlî III.176; Hamza el-Isfahânî; Se'âlibî, *Simâr*; *Ta'rîh-i Bağdad*; İbni Bâbe; Meydânî I.386 vd. (Bulâk 1284); *Ta'rîh-i Dimeşk* (iki versiyon); Nuveyrî; Zehebî, *Mîzân*; Kutubî, *Fevât*; İbni Hacer, *Lisân*. "Tanrı için nefret etmek" sofu tarafından "Tanrı için sevme"nin zorunlu bir tamamlayıcısı olarak kabul edilmiş ve bu şekliyle örneğin Gazali tarafından (*İhya* II.146 vdd, Cairo 2352) tartışılmıştır.

hammed bin el-Kâsım'ın söylediğini söyledi... (El-Kasım bin Muhammed ve Sâlim bin Abdullah)[93]:

Bin develik bir kervanda kendilerine hikâyeler anlatan bir hikâye anlatıcı vardı. Eş'eb sözlerini şöyle sürdürdü. "Ben geldim ve yumuşak şarkılar söylemeye başladım. İnsanlar hikâye anlatıcıyı terketti ve benim yanıma geldiler. Hikâye anlatıcı beni şikayet etmek için Sâlim'in yanına gitti ve 'Bu adam dinleyicilerimi elimden aldı' dedi."

"(Sonra) ben (kendim) Sâlim'in – sanırım böyle dedi – ve el-Kâsım'ın yanına gittim. Onlardan en acil olarak bana bir şey vermelerini istedim. Söylediğimi yaptılar. Her ikisi de benden nefret etti. Onlardan biri benden Allah için nefret etti." Biz (Eş'eb'e) şöyle dedik: "Hadîs naklederken böyle bir şey söyleme." Fakat o bize şöyle cevap verdi: "Şüphesiz söyleyeceğim[94]."

– *Hikâye 26*: Bize Ahmed anlattı. O, kendilerine Muhammed bin el-Kâsım'ın söylediğini söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, kendilerine Ke'neb bin el-Muharrir el-Bâhilî'nin[95] söylediğini söylemiş. Ke'neb bin Muharrir el-Bâhilî bu hikâyenin kendilerine Eş'eb'ten

---

93 Nakilciler zinciri karışıktır ve hikâyenin başlangıcı da eksik görünmektedir.

Halife Ebûbekir'in torunlarından biri olan el-Kâsım bin Muhammed muhtemelen 70 yaş civarında ikinci yüzyılın ilk onyılı içinde (718-28) ölmüştür. Bkz. İbni Hacer, *Tehzîb* VIII.333-5.

94 Başka versiyonlarda Eş'eb'in cevabı şudur: Gerçek ortadan kaldırılamaz.

95 *Egânî*'de Muhriz olarak var. Ancak genellikle Ke'neb'in babasının adından önce harf-i tarif gelmektedir ve el-Muhriz yoktur. Bununla birlikte *Egânî*-3, el-Muhriz'i her zaman vokalize etmektedir. Yâkut, *Irşâd* VI. 205 vd. Margoliouth ; XVII. 15-7 (Cairo 1355-7)'de bir Ke'neb biyografisi mevcuttur. Onun "Kitâb"ı, *Egânî* XV. 61'de zikredilmektedir. Taberî, *Annales* III. 441, 542 ile (buralarda metinde Muhriz kelimesi vardır) *Ta'rîh-i Bağdâd* V. 398-7'ye de bkz..

naklen El-Esmâ'î tarafından anlatıldığını söylemiş:

Ku'fe'den yanımıza bir hikâye anlatıcısı geldi. O, bin develik bir kervanda insanlara hikâyeler anlatıyordu. Dışarı çıktık ve *lebbeyk* diye bağırarak Ağaç'ta[96] Kutsal Bölgeye girdik. İnsanlar benim yanıma geldiler ve onu terkettiler.

İbni Ümm Humeyd (yeni Eş'eb) devam etti: O, Abdullah bin 'Amr bin Osman bin 'Affân'ın[97] yanma gitti ve şunu dedi: "Senin mevlan benim rızkımı kesti."

– *Hikâye 27*[98]: Ben haberi Ahmed'den aldım. Ahmed, Muhammed bin el-Kâsım'ın kendisine anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, onu el-Medâ'inî'ye dayanan Ebû Müslim Abdurrahman bin el-Cehm'den duyduğunu söylemiş:

Eş'eb, Ziyâd bin Ubeydullah el-Hârisî[99] ile yemek yiyordu. Sofraya ekşi sütte pişirilmiş bir et yemeği getirildi. Eş'eb bir ekmekçiye[100] onu kendisinin önüne koymasını söyledi. Adam söyleneni yaptı. Bunun üzerine Ziyâd sordu: "Hapisteki insanlarla kim namaz kılıyor?" Onların imamları olmadığı söylenince "O

96 "Ağaç", 628 yılında Hudeybiye'de *Bey'et er-Rıdvân*'ın yerini belirten ağaçtır. Mekke'nin kutsal bölgesi buradan başlar ve insanlar burada *ihrama* girerler ve Tanrı'ya "lebbeyk" diye bağırırlar.

97 76/714-5'de ölmüştür. Bkz. İbni Hacer, *Tehzîb* V. 338 vd.

98 Şunlara da bkz. 28. ve 47. hikâyeler; Câhiz, *Buhalâ*; İbni Kuteybe, *'Uyûn* III. 260 vd. ; *'Ikd* III. 251; er-Râgıb el-Isfahânî I. 410; Kutubî, *Fevât*.

99 Kutsal şehirlerin el-Mansûr tarafından atanmış valisi olarak tasvir edilir (28. hikâye). Ziyâd burada (ve 28, 85, 88 ve 90. hikâyelerde) Abdullah'ın oğlu olarak adlandırılır. Oysa 47. hikâyede adı düzeltilmiş olarak 'Ubeydullah diye geçmektedir. Bkz. Mus'eb, *Neseb-i Kureyş* 131, 284 (Cairo 1953); Taberî, *Annales*, İndex.

100 Burada ekmekçi (*habbâs*) kelimesi garson veya daha muhtemelen ahçı anlamına kullanılmış görünmektedir. Şunlara da bkz. İbni Kuteybe, *'Uyûn* III. 233-8; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Tetfil* XXXIII. 96.

halde Eş'eb gitsin ve onlarla namaz kılsın" dedi. Eş'eb haykırdı: "Tanrı Emir'den razı olsun. Başka bir seçenek olabilir." Onun hangisi olduğu sorulunca "Bir daha asla ekşimiş sütte pişmiş bir et yemeğini yemeyeceğime yemin edebilirim" diye cevap verdi[101].

– *Hikâye 28* : Biz haberi Ahmed'den aldık. O, kendilerine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, Ke'neb bin el-Muharrir'den aldığını söylemiş. Ke'neb bin el-Muharrir de bu hikâyeyi kendisine el-Esme'î'nin anlattığını söylemiş:

El-Mansûr, Ziyâd bin Ubeydullâh el-Hârisî'yi Mekke ve Medine valisi tayin etmişti. Ben Ziyâd'la el-Cuhfe'de[102] karşılaştım ve onu selamladım. İçeriye yemek getirildi ve ona bir kuzu sunuldu. Ziyâd, kuzuyu ekşi sütte pişirtmişti ve kuzunun işkembesi doldurulmuştu. Karşımdakinin kim olduğunu bildiğim için[103] içtenlikle yedim. Sonra sofraya işkembe getirildi ve onu parçaladım. Ahçi bağırdı: 'Aman Allahım, o, işkembeyi parçalıyor. "Bir an durdum (ve sonra yemeğe devam ettim). Yemeği bitirdiğimde, Ziyâd şöyle dedi: " Eş'eb Ramazan ayında bulunuyoruz. Hapiste yatan insanlarla namaz kılman kesinlikle zorunlu." Cevap verdim: "Doğrusu, *Kur'ân*'dan ezbere bildiğim tek şey, kendi namazımda okuma ihtiyacında olduğum şeydir." Ancak Ziyâd benim ondan kaçamıyacağımı söyledi. Bunun üzerine ona "Belki benim için diğer seçenek, ekşimiş sütte pişmiş kuzu yememek

101 Acaba bizim ayranımız mı? [Çevirmenin notu.]

102 *Egânî*'de neresi olduğu bilinmeyen *m-h-f-h* var. El-Cuhfe, Medine-Mekke yolu üzerinde Suriyeli hacıların ihrama girdikleri yerdir.

103 "Bilmediğim için" şeklinde olumsuz olarak okumak hemen hemen zorunlu görünmektedir.

"Bir sütun üzerinde vücudunu eğip büken cambaz."

olabilir" dedim. Ama o ısrar etti: "Şimdi kuzu midende olduğuna göre ben ne yapabilirim?"

Ben "Yol uzun ve Medine'ye geri dönmek istiyorum" dedim. Ziyâd bir hizmetçiye bir horozun kuyruğundan koparılmış bir tüy getirmesini emretti. Onu boğazıma soktular ve yediğim herşeyi kustum. Sonra Ziyâd bana şöyle dedi: "Neye şaşırdın öyle?" Cevap verdim: "O, işkembeyi parçalıyor" diye bağırılan bir yerde kalmayacağım. "Bunun üzerine Ziyâd, "Senin valilikten bir talebîn var. Onun boşa gitmesini istemiyorum. O halde ne istediğini söyle, yalnız fazla da yüksek olmasın" dedi. "Beni Medine'ye götürecek bir eşek kiralamak için yarım dirhem istiyorum" dedim. Bana onu verdi ve Yüce Tanrı doğrusunu bilir.

– *Hikâye 29*[104] : Ben bu haberi Ahmed'den aldım. O, kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, el-Medâ'inî'ye dayanan Ebû Müslim'den aldığını söylemiş:

Bir hukümet görevlisinin evinde Eş'eb'e yemek için bir tabak tatlı getirilmişti. Eş'eb ondan biraz yedi. Kendisine nasıl bulduğu sorulunca, "Bahse girerim ki[105] bu tatlı, Tanrı'nm arılara ilhamından önce yapılmış[106]" diye cevap verdi.

---

104 Şunlara da bkz. Aş. 58. hikâye; Husrî, *Cem'* 54 vd.; Husrî, *Zehr*. Husrî'nin versiyonu 58. hikâyeye karşılıktır. Aynı söz er-Râgıb el-Isfahânî I.382'de Muzebbid'e izafe edilmektedir.

105 *İmre'etuhu talik*, kelimesi kelimesine: "eğer. . . değilse, karısı boş olsun" demektir. Birinci şahıs zamirini beklediğimiz yerde üçüncü şahıs zamirinin kullanılması metinlerimizde başka yerlerde de karşımıza çıkmaktadır.

106 Burada *Kur'ân* XVI. 68 vd/70 vd.na gönderme yapılmaktadır: "Rabbin bal arısına "dağlardan, ağaçlardan (ve insanların senin için yapacakları) çardaklardan evler edin. Sonra meyve (ve çiçeklerin) herbirinden ye de Rabbinin bal imalinde öğrettiği ve kolaylıklar gösterdiği yaylım yollarına git" diye ilham etti. Onların (arıların) karınlarından renkleri çeşitli şerbet (bal) çıkar ki onda insanlar için şifa vardır."

– *Hikâye 30* : Ben, bu hikâyeyi Ahmed'den dinledim. Ahmet kendilerine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım onu kendilerine amcasından naklen Abdullah bin Şu'ayb ez-Zubeyri'nin[107] anlattığını söylemiş.

Ebû Bekr[108] şunu da dedi: Ben İbni Ebî Sa'd'dan duydum. O, kendisine Abdullah bin Şu'ayb'ın şu şekilde anlattığını söyledi – bu anlatım, diğerinden daha tam ve daha uzundur –: Eş'eb, Zubeyr ailesinden Ebû Bekir bin Yahyâ'nın[109] evine geldi ve ona durumundan şikayette bulundu. Ebû Bekir, Eş'eb'e bir *sâ'* [aşağı yukarı üç kilo] hurma verilmesini emretti.

Eş'eb öyle sefil bir durumdaydı ki Ebû Bekir bin Yahyâ ona şöyle dedi: "Eş'eb, utan, yaşlı ve ünlü olduğun halde buraya bu durumda geliyorsun. Kendini alçaltıyorsun. Sonuç olarak da aldığın armağanlar yalnızca bu tür küçük şeyler oluyor. Git, bir banyo yap ve sakalını boya." Söyleneni yaptım. Sonra tekrar onun yanma geldim. O, bana kendi yün elbiselerinden birini giydirdi ve gidip (bu şekilde) dilenmemi istedi. Ebû Rabi'a ailesinden Hişâm bin el-Velîd'in, Katırların Efendisi'nin[110], yanına gittim. O, soylu ve zengin bir adamdı. Eş'eb[111], ona durumundan şikayet etti ve Hişam da ona yirmi dinar verilmesini emretti. Eş'eb onları aldı ve camiye gitti. Orada toplanmış olan her grubun yanına oturduğunda şunları söylemeye başladı: "Ebû Bekir bin Yahyâ – Tanrı bana yaptığı iyiliğin mükâfatını versin – dilenciliği herkesten daha iyi biliyor. O bana şunu, şunu yaptı." Arkasından da hikâyesini anlattı. Ebû Bekir bunu öğrendiğinde

107 Zubeyrî ailesinin kim olduğu bilinmeyen bir başka üyesi.

108 Bu, İbni Mihreveyh'in lakabı görünmektedir.

109 Yahyâ bin 'Urve bin ez-Zubeyr'in bir oğlu olabilir.

110 Kim olduğu bilinmemektedir.

111 Burada metin birdenbire birinci şahıstan üçüncü şahsa geçmektedir.

şöyle dedi: "Eş'eb, senin en büyük düşmanın sensin. Beni insanlara rezil ettin. İşte mükafatım bu oldu."

– *Hikâye 31* : Ben Ahmed'den duydum. Ahmet, kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, kendisine Muhammed bin el-Hüseyn bin Abdülhamid'in[112] şunları söylediğini söyledi:

Bir ihtiyar bana bir seferinde Eş'eb'i el-Furu[113] denen bir yerde gördüğünü söyledi. Saçlarına kına yakmış ve ağlıyormuş. Neye ağladığını sorunca, "Ülkenin bu bölgesinin yalnızlığına" demiş. Orada tek bir ev varmış. El-Furu'da başka bir ev yokmuş.

– *Hikâye 32* : Bize Ahmed anlattı. Ahmed, kendilerine Muhammed bin el-Kâsım bin Mihreveyh'in söylediğini söyledi. Muhammed bin el-Kâsım bin Mihreveyh, Muhammed bin el-Hüseyn'den duyduğunu söylemiş. Muhammed bin el-Hüseyn kendisine babasının şunları söylediğini nakletmiş:

Eş'eb'i namaz kılarken Tanrı'ın elçisi için hayır dua ederken gördüm.

– *Hikâye 33* : Ben bu hikâyeyi Ahmed'den duydum. Ahmed, kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, Muhammed bin el-Hüseyn'in anlattığını söylemiş. Muhammed bin el-Hüseyn, kendisine İshâk bin İbrâhîm bin Eclân el-Fihrî'nin[114] anlattığını söylemiş:

---

112 Kim olduğu bilinmemektedir.

113 Medine yakınında bir bölgenin (bkz. el-Bekrî, *Mu'cem mâste'cem* 1020 vd., Cairo 1945-51) veya oradaki (Fur' diye adlandırılan) bir köyün adı (Bkz. Yâkut, *Mu'cem* III.878 Wüstenfeld). Bununla birlikte burada aynı genel bölgede olmakla birlikte çok küçük bir yer kastediliyor görünmektedir.

114 Kim olduğu bilinmemektedir.

Eş'eb bir gece, Medine'nin bir bölgesinde yağan yağmurların meydana getirdiği bir su birikintisinin yanından geçiyordu. "Bu su birikintisi *berekani*[115] bir elbise olmalı" dedi. Onun tam ortasında durdu "Sanırım haklıyım"diye haykırdı ve yere oturdu.

- *Hikâye 34*[116] : Ben bu hikâyeyi Ahmed'den duydum. O, kendilerine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım onu Muhammed bin el-Hüseyn'den duyduğunu söylemiş. Muhemmed bin el-Hüseyn ise Medineli bir adamdan duymuş:

Eş'eb'in evinin kapısında bir yarık vardı. Geceleri uyuduğunda birinin kapının önünden geçerken içine bir şey bırakabileceği umuduyla elini bu yarıktan dışarı uzatırdı. Böyle yapmasının nedeni çok açgözlü olmasıydı.

- *Hikâye 35*[117] : Ben bu hikâyeyi Ahmed'den duydum. O, kendisine

---

115 R.P.A. Dozy, *Dictionnaire détaillé des Noms de Vêtements chez les Arabes* 68-71 (Amsterdam 1845) ve Lane, *Arabic-English Lexicon*, 194c'ye göre *berenkânî* tercihen kaba kumaştan yapılmış bir giysiyi işaret eder. Bununla birlikte Dozy daha yakın zamanlarda kelimenin, ince kumaştan yapılmış cübbeler için de kullanıldığını söylemekte ve Lane onun iki süslü kenarı olan bir giysiyi ifade edebileceğini söylemektedir. Bu hikâyade çok ince bir kumaştan yapılmış bir giysiye işaret eder görünmektedir. *Berenkânî*'nin *berenk* (ipekli kumaş), *berniyan* (bir ipek elbise), *perniyan* (kendisinden giysi yapılan bir tür ince Çin ipeği) anlamlarına gelen Farsça kelimelerle ilişkisi olabilir (Bkz. Steingass, *Persian English Dictionary*). C.C. Torrey, *Orientalische Studien Th. Nöldeke* I.217, dn. 4 (Giessen 1906)'de kelimenin Farsça kaynaklı olabileceği görüşünü de ileri sürmüştür.

Lane'nin *berenkânî*'nin siyah bir elbise olabileceği görüşü bu hikâyaye rahatlıkla uyabilir; çünkü bu hikâye gece cereyan etmektedir.

116 Bkz. Aş. 76. hikâye; İbni Hemdûn, 9. Bölüm.

117 Nuveyrî'ye de bkz..

Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, onu ez-Zubeyr'den duyduklarını söylemiş. Ez-Zubeyr ise onu kendisine Abdurrahman bin Abdullah ez-Zuhrî'nin[118] naklettiğini söylemiş:

Bir seferinde Eş'eb koca gövdeli, geniş kalçalı biri olan Mervân bin Ebân bin Osman'ın[119] yanında namaz kılıyordu. Mervân ayağa kalktığında duyulur bir gaz çıkardı. Bunun üzerine Eş'eb derhal namazı bıraktı. Böylece insanlar onu yapanın Eş'eb olduğunu düşündüler. Mervân evine döndüğünde Eş'eb yanına geldi ve ona şöyle dedi: "Ver bakayım kan paramı." Mervân ne demek istediğini sorunca şu cevabı verdi: "Senin yerine üzerime aldığım gazın kan parası. Eğer vermezsen, vallahi seni herkese rezil ederim." Ve Mervân'dan hatırı sayılır bir armağan alıncaya kadar onu bırakmadı.

– *Hikâye 36*[120]: Bana bu hikâyeyi Ahmed anlattı. O, kendileri-ne Muhammed bin el-Kâsım'ın naklettiğini söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, İbrâhîm bin el-Cüneyd'den[121] duyduğunu söylemiş.

---

118 Kim olduğu bilinmemektedir.

119 Halife Osman'ın 39. hikâyede hiç övücü olmayan kelimelerle tasvir edilecek olan bir torunu. Babası Ebân 105/723-4'de ölmüştür. Bkz. K.V. Zettersteen, El *Abân b. 'Othman* mad. *'Ikd* III.241'de Ebân "Kureyş'in budalaları"ndan biri olarak tasvir edilmektedir ve annesi de budala olarak şöhret kazanmıştı. Krş. İbni Kuteybe, *'Uyûn*, II.38. Aş. 91. hikâyaye de bkz..

120 *Ta'rîh-i Bağdâd*; *Ta'rîh-i Dimeşk*; Zehebî, *Mîzân*; İbni Hacer, *Lisân*'a da bkz. Yuk. 25. hikâyaye de bkz..

121 *Egânî* III. 182; *Egani*-3 IV.111-9 vd. nda bu adamın adının İbrâhîm bin Abdullah bin Cuneyd olduğu söylenmektedir. Bu, onun malı mülkü 233/847-8'de müsadere edilmiş bir hükümet görevlisi olan İbrâhîm bin el-Cuneyd el-Nasrânî ile aynı kişi olması ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Bkz. Taberî *Annales* III. 1378. En-Nisâbûrî, nin *Ukalâ el-Mecânîn*'inde de bir İbrâhîm el-

İbrâhîm bin el-Cüneyd onu Sevvâr bin 'Abd'dan[122], bu sonuncu da Eş'eb'ten naklen Minkarî'nin bir mevlası olan Me'di bin Süleyman el-Minkarî'den[123] duyduğunu söylemiş:

Benden Tanrı için nefret eden, ancak kendisini Tanrı için sevdiğim el-Kâsım bin Muhammed'in yanına gittim. Beni görünce "Seni benim yanıma getiren neden ne? Defol buradan" dedi. Ben ona "Bana en acil olarak bir hevenk hurma vermeni rica ediyorum[124]" dedim. Bunun üzerine el-Kâsım "Hizmetçi, ona bir hevenk hurma topla; çünkü o reddedenin bir daha asla iflah olamayacağı bir dilekte bulundu[125]." dedi.

– *Hikâye 37* : Bana bu hikâyeyi Ahmed anlattı. O, kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın naklettiğini söyledi.

Muhammed bin el-Kâsım onu er-Riyâşî'den[126] duyduğunu söylemiş. Er-Riyâşî, el-Muhrizî'den, yani Ebû Süleyman Eyyûb bin 'Abâye'den[127] naklen Ebû Selime Eyyûb bin Ömer'den[128] duy-

---

Cuneyd'in adı sık sık geçmektedir. Bkz. P. Loosen, *Zeitschrift für Assyrologie* XXVII.192 (1912).

122 Kim olduğu bilinmemektedir.

123 Bkz. İbni Hacer, *Tehzîb* X. 229.

124 Burada ve aşağıda (71. hikâyade) acil bir dileği ifade etmek için *lemma* kullanılmaktadır.

125 *Ta'rih-i Bağdâd*'a cümle şöyle: *fe inneheu se'ele bi-mes'ele* (Çünkü o bir dilekte bulundu). Bu hikâyede belki benim şu anda göremediğim daha fazla bir şeyler var.

126 (El) 'Abbas bin el-Ferec er-Riyâşî 257/87'de ölmüştür. Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd* XII. 138-40.

127 *Egânî* VII.109; *Egânî*-3 VIII.152-9'de Ömer bin Şebbe'nin bir haber kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır. Taberî, *Annales* III.58'e de bkz. Burada otoritesi Musa bin Sâlih bin Şeyh'tir (151/781-257-870. *Ta'rîh-i Bağdâd* XIII. 42 vd. ile krş.

128 Kim olduğu bilinmemektedir.

duğunu söylemiş:

Her yıl Eş'eb'e bir dinar vermek zorundaydım.. Bir gün Batihân'da[129] yanıma geldi. "O dinarı hemen şimdi ver" dedi. Sonra "Evimden ayrıldığımı görüyorsun. Bir ay içinde eve dönmeyeceğim; filan, filan, filandan alacağım parayla geçineceğim" dedi.

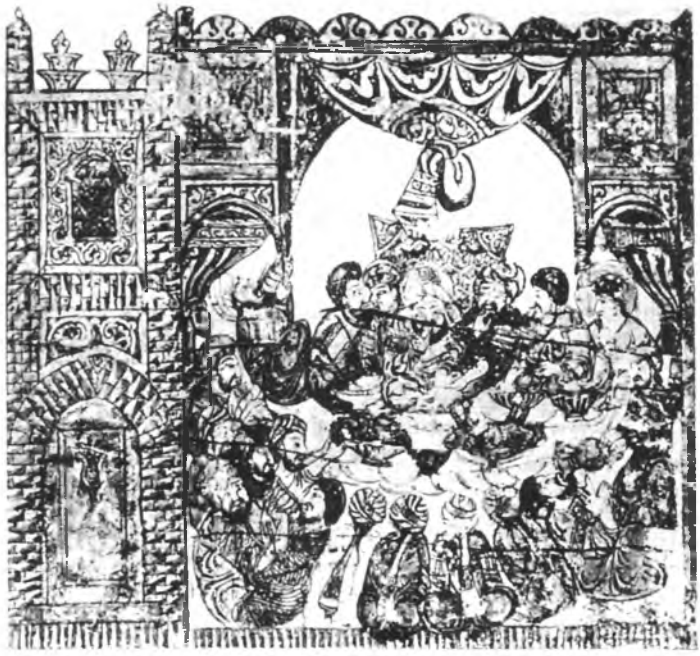
– *Hikâye 38* : Ben bu hikâyeyi Ahmed'den duydum. Ahmed, onu Muhammed bin el-Kâsım'dan duyduğunu söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, Ali bin Muhammed en-Nevfeli'den[130] duyduğunu söylemiş. Ali bin Muhammed en-Nevfal, Medineli birinden naklen onu babasından duyduğunu söylemiş: Eş'eb yaşlanmıştı ve insanlar onu artık sıkıcı ve sıradan buluyorlardı. Oğlu büyümüştü. Şarkı söylüyor, ağlıyor, insanları (öbür dünyada bekleyen cezaya) karşı uyarıyordu. Halk bunu seviyordu. O, şişmanlamakta, buna karşılık babası zayıflamaktaydı.

Bir gün babası onu eve davet etti. Oğlu karısıyla birlikte geldiğinde Eş'eb bir yaşlı kadınla birlikte evde oturuyordu. Eş'eb oğluna şöyle dedi: "Şarkı söylediğini, insanlara uyarılarda bulunduğunu ve öğütler verdiğini duyuyorum. Gel, seninle yarışalım." Oğlu kabul etti. Eş'eb şarkı söyledi. Ancak sesi kırık ve titrekti. Sonra oğlu şarkı söyledi. Güzel, etkileyici bir sesi vardı. Böylece bu alanda Eş'eb yenildi. Sonra uyarma ve vaaz yarışına girdiler. Her ikisinde de sonuç aynı oldu. Eş'eb çok öfkelendi. Ayağa fırladı, elbiselerini çıkarıp attı ve (önünü işaret ederek) "Tamam, bana benzeyen yüzün gibi benim gibi konuşma kabiliyetini de buradan aldın" dedi. Bu davranış genç adamı şoke

---

129 Medine'nin üç vadisinden biri. Yukarda verilen okuma biçimi tercihe şayan görülmektedir. Coğrafyacılar onu farklı şekillerde okumaktadırlar.

130 Bkz. F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, 427 (Leiden 1952).

"Ziyarette bir obur."

etti[131]. Yaşlı kadın ve onunla birlikte bulunanlar ise bağırarak Eş'eb'i susturdular.

– *Hikâye 39*[132]: Ben bu hikâyeyi Ahmed'den duydum. Ahmed onu Abdullah bin 'Amr bin Ebî Sad'den duyduğunu söyledi. Abdullah bin 'Amr bin Ebî Sa'id, onu kendisine Ali bin el-Hasan bin Hârûn'un[133] anlattığını söylemiş. Bu sonuncu onu Muhammed bin Abbad bin Musa'dan duyduğunu söylemiş. Muhammed bin 'Abbâd bin Musa, onu kendisine Muhammed bin Abdullah bin Cafer bin Süleyman'ın[134] anlattığını söylemiş. Muhammed bin 'Abdullah bin Cafer bin Süleyman ise onu Muhammed bin Süleyman'ın polis müdürü olan Muhammed bin Harb el-Hilalî'den[135] duyduğunu söylemiş:

Bir seferinde Cafer bin Süleyman'ın yanına gittiğimde Eş'eb onunla birlikteydi ve ona şu hikâyeyi anlatıyordu:

Hüseyn bin Ali'nin kızı[136], Ayşe bint Osman'ın evinde yetişmiş ve kadınlığa erişmişti. O, Halife'nin işe yaramaz olanları dışında Medine'deki bütün Kureyşlileri kendisiyle birlikte alıp

---

131 Aynı motif İbni Kuteybe *'Uyûn* II.41-12 vd.'nda kullanılmaktadır.

132 İbni Hemdûn, 9. Bölümle de karşılaştır.

133 Kim olduğu bilinmemektedir.

134 Şahsın kendisi hakkında bilgi mevcut değil gibi görünmektedir. Ancak Eş'eb'in çağdaşı olan onun büyük babası Cafer bin Süleyman ilk iki Abbasi halifesinin bir kuzeniydi. 125. hikâyenin *Ta'rîh-i Bağdâd*'da karşılaştığımız versiyonundan bu anlaşılmaktadır. Sözü edilen yerde Cafer'in soykütüğü Cafer bin Süleyman bin Ali bin Abdullah bin el-Abbâs olarak verilmektedir. Cafer'in babası Süleyman 142/759'da 58 yaşında ölmüştür. Krş. İbni Hacer, *Tehzîb* IV. 212.

135 Kim olduğu bilinmemektedir. *Egânî* IX.23 vd.nda da zikredilmektedir.

136 Hüseyn'in bu kızının kim olduğu tesbit edilememiştir.

hacca gitmiş olduğu bir sırada vefat etti. Ayşe bir haberci ile Medine valisi Muhammed bin 'Amr bin Hazm'a[137] onun ölüm haberini gönderdi. İbni Hazm hoşgörülü ve zeki bir insandı. Uzun bir sakalı vardı[138]. Bu sakalla görevlendirilmiş özel bir de hizmetçisi vardı. Öyle ki İbni Hazm entarisini giydiğinde onu (tek başına) sakalının üzerinden geçiremezdi. Toplantı yaptığında sakalını toplar ve altına koyardı. İşte Ayşe ona bir haberci ile şu mesajı gönderdi: "Aziz dostum, kızımın ölümü ile başıma gelen felaketi biliyorsun. Ayrıca benim ve onun akrabalarının şehir dışında olduklarını da biliyorsun. Sen valisin. Kadınların kadınlara yaptırabildikleri şeyleri senin için en büyük bir istekle yapacağım. Ancak erkeklerin erkeklere yaptırabilecekleri şeyleri benim için de sen yaptır. (Cenaze töreni için) çarşılardaki bütün faaliyetlerin durdurulmasını emret[139] ve ona iyi bir tabut ısmarla. O, yalnızca bilgin ve soylu Kureyşliler tarafından kaldırılsın. Mezarının başında dur ve o yalnızca soylu ve mükemmel akrabaları tarafından toprağa verilsin."

Haberci, İbni Hazm'ın yanına tam o yemeğini yemiş, kestirmek için çadırına çekildiği sırada ulaştı. Çadırın içine girdi

137 Bu İbni Hazm 63/683'de Herre savaşında ölmüştür. Bkz. İbni Hacer, *Tehzib* IX.370 vd. Hikâyede anlatılan durum Hüseyn'in ölümüne (680) bu kadar yakın bir tarihe pek uymamaktadır. Çünkü burada zikredilen kızdan muhtemelen babasının zamansız ölümünden sonra Medine'ye gönderilen Hüseyn'in kızlarından biri kastedilmektedir (Bkz. İbn el-Esîr, *Kâmil* IV.73 vd. Tornberg; IV. 44 Cairo 1301-2). Öyle görünmektedir ki burada İbni Hazm'ın oğullarından biri kastedilmektedir (Bkz. İbni Hacer, *Tehzîb* XII.38 vd ve aş. 96. hikâye).

138 Uzun sakal bir budalalık alametidir ve fıkralarda sık sık da böyle geçer. Şunlara da bkz. Aş. 43. hikâye, Taberî'nin *Annales*'inin neşrinin şerhindeki göndermeler, s. CCCXLIV, *j-v-l* mad. İbn el-Cevzî, *Ahbâr el-Hamkâ* 17 vd. ve başka yerler.

139 *Ve'mur* diye oku.

ve Ayşe'nın mesajını iletti. İbni Hazm ona şu cevabı verdi: "Kötü muamele görmüş Osman'ın kızına saygılarımı sun ve ona kızının acı ölüm haberini duyduğumu söyle. Hemen şimdi onun yanına gelmek isterdim. Ancak önce biraz dinlenmek ve namaz kılmak istiyorum. Sonra istediği her şeyi yerine getireceğim."

Sonra vali özel kalem müdürüne (hacib) ve polis müdürüne çarşılardaki bütün faaliyetlerin durdurulmasını emretti. Muhafızlarını çağırdı ve ölen kızın saygın bir biçimde toprağa verilmesi için akrabaları dışında herkesi tabuttan uzak tutmak üzere kırbaçlarını kullanmalarını söyledi. Sonra uyudu. Uyandığında atı kendisi için eyerlenmişti. Medine'de herkes toplanmıştı. Ayşe'nin evine vali tam cenaze dışarıya çıkarılırken yetişti. Halk tabutu görünce onu tutmak istedi. Ne İbni Hazm, ne muhafızlar tabutu ellerine geçiremediler. Bunun üzerine İbni Hazm tabutun arkasından atıyla koşturmaya ve sakin olmaları için ayak takımına bağırmaya başladı. Ancak onlar dinlemediler. Sonunda tabut mezara vardı. İbni Hazm cenaze namazını kıldı, mezarın başında durdu ve orada bulunan Kureyşlileri çağırdı. Ancak Mervân bin Ebân bin Osman dışında onlardan hiç kimse yoktu. Mervân koca göbekli iri bir adamdı. Göbeği yüzünden önüne eğilemiyordu. Ayrıca aptaldı. Bir merdivenin basamakları gibi biri diğerinden daha kısa yedi gömlek, onların da üstüne 2000 dirhem değerinde bir Aden cübbesi giymişti. İbni Hazm'ın yanına gitti ve onu selamladı. İbni Hazm ona "Sen şüphesiz rahmetlinin bir akrabasısın; ancak bu mezar, içine giremiyeceğin kadar dar" dedi. Fakat Mervân ona şöyle cevap verdi: "Tanrı Emir'den razı olsun. Yalnızca insan boğazı çok dar olabilir[140]." İbni Hazm "Valla-

[140] Yukarıdaki çeviri *el-ahlâk* diye okumaya dayanmaktadır. O, Mervân'ı

hi bunu düşünemiştim, ancak şimdi görüyorum." Dört adama Mervân'ı tutmalarını ve mezara indirmelerini emretti.

Sonra oraya Harâ ez-Zenc Osman bin "Amr bin Osman[141] geldi. İbni Hazm'ı selamladı. Sonra ağladı" Ah hanımımız, ah kızkardeşimizin kızı." İbni Hazm bağırdı: "Bu arkadaşın kadınsı olduğunu duymuştum. Ancak bu kadar olduğunu düşünmemiştim. Onu da su kovası[142] gibi mezara indirin. Kızı gömmeye Mervân'dan daha fazla hakkı var."

Her ikisi de mezarın içine indiklerinde Mervân, Harâ' ez-Zenc'e "Biraz senin tarafa çekil" dedi. Harâ' ez-Zenc cevap verdi: "Sen kendi tarafına çekil." Daha sonra Harâ ez-Zenc[143] sözlerine devam etti: "Alemlerin Rabbi'ne hamd olsun, evcil köpek gelmiş vahşi köpeği kovuyor" Bu noktada İbni Hazm müdahele etti: "Siz ikiniz, melun hergeleler, uslu durun. Aranızda evcil, vahşi hayvan gibi bir fark yok[144]. Eğer uslu durmazsanız, sizi de gömmeleri için emir vereceğim."

———— insanların boğazının bir oburun arzu edebileceği kadar çok şeyi yutabileceği ölçüde geniş olmamasından şikayet eden bir obur olarak takdim eder. Burada kelimeyi, cümlenin "sadece bir karakterin (ruhun) çok dar olabileceği" anlamına geleceği şekilde *el-ahlâk* olarak okumak da mümkündür. Mervân'ın görkemli giysilerine alaycı bir gönderme olarak *paçavra, yırtık pırtık şey* de (*ahlâk*) bir anlam ifade edebilir. Ancak kastedilenin bu olması pek muhtemel değildir.

141 Osman'ın bu torununun takma adı pek övücü değildir. *Egânî* II.109 vd.'na tekabül eden *Egânî*-3 II.313-10'da *behr er-rîh* şeklinde yazılmıştır. Ancak Mus'eb, *Neseb-i Kureyş* 112 vd. (Cairo 1953)'de zikredilen beyitlerde görüldüğü gibi daha kibar olmakla birlikte onun doğru olması daha az muhtemeldir.

142 "Kova, su kovası" muhtemelen doğru çeviridir. Ancak kelimenin burada bir ilave anlamının olması gerekir.

143 *Egânî*'nin basılmış metninde sayfa kenarında bulunan bir not burada Harâ ez-Zenc yerine Mervân'ı teklif etmektedir. Ancak bu düzeltme zorunlu değil gibi görünmektedir.

144 Yani "her ikiniz de köpeksiniz."

Bu sırada oraya kızın Hatibîlerden bir dayısı geldi. Bir hastalıktan yeni kalkmıştı ve o kadar zayıftı ki bir sinek yakalasa, elinde tutamazdı. "Tanrı Emir'den razı olsun, topuklarım ezildi." dedi. İbni Hazm'ın cevabı şu oldu: "Allah topuklarını da boynunu da ezsin. Uslu ol, lanet olsun."

Sonra İbni Hazm, etrafında bulunanlara yaklaştı ve şöyle dedi: "Kahretsin, görüyorum ki kız iri. Mervân koca göbeğinden ötürü öne eğilemiyor. Harâ' ez-Zenc kadınsı ve ne adetlerden, ne de birisini nasıl gömeceğinden haberi var. Bu Hatibî ise zayıflığından ötürü bir sinek yakalasa, elinde tutmaktan aciz. Peki bu kızı kim gömecek? Herhalde kötü muamele görmüş Osman'ın kızı bunu benim yapmamı istemedi. "Arkadaşları ona cevap verdiler: "Medine'de başka Kureyşli yok. Zaten bu üçü de bir işe yarasalardı, burada olmazlardı."

Bunun üzerine İbni Hazm (Kureyş'in) mevlalarından birinin orada olup olmadığını sordu. Ebû Hâni el-A'mâ[145] göründü. O, kızın babalığı idi. İbni Hazm ona kim olduğunu sordu. O, adının Ebû Hâni olduğunu, Abdullah bin 'Amr bin Osman'ın babalığı olduğunu, Osman'ın ailesinden hayatta olan veya ölmüş olanları kendisinin gömdüğünü söyledi. Bunun üzerine İbni Hazm haykırdı: "Tamam aradığım adam sensin, yaklaş ve ölüler sana aşağıya uzatılıncaya kadar önce yaşayan bu herifleri göm."

Sonra bir Yezidî göründü. Yeni gelmişti. Adı Ebû Mûsâ[146] idi. İbni Hazm ona kim olduğunu sordu. Adam "Ben kötülerin Ebû Mûsâ'sıyım. Yoksulların en yoksulunun ve zenginlerin en zenginin oğluyum. Alemlerin Rabbi olan Tanrı'ya hamdolsun"

145 Kim olduğu bilinmemektedir.

146 Yezîdî'nin, bu Ebû Musa'nın, saltanatı sırasında Hüseyn'in öldürüldüğü Yezîd'in bir taraftarı olması anlamına gelmesi mümkündür.

dedi. İbni Hazm haykırdı: "Büyük Allahım. Sen, Tanrı'nın elçisinin kızı[147], bu grupta beşinci olacaksın. Seni gömmek için bir araya gelen bu herifler bir domuzun veya köpeğin leşinde bile bir araya gelmemiştir. Ne felaket."

Hikâye 40[148]: Ben bu hikâyeyi Ahmed'den duydum. O, kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın söylediğini söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, Muhammed bin Abdullah el-Ya'kubî'den; Muhammed bin Abdullah el-Yakubî, Ebûbekr ez-Zellal ez-Zubeyrî'den[149]; Ebû bekr ez-Zellâl ez-Zubeyrî de Yahyâ bin Muhammed bin Ebî Kuteyle'den[150] duyduğunu söylemiş: Eş'eb bir kuzuyu hatırı sayılır bir iriliğe ulaşıncaya kadar karısının ve diğer kadınların sütü ile besledi. Bu konuda o kadar hassastı ki karısına "Ey Verdân'ın kızı, kuzuyu sütünle beslemeni istiyorum" dedi ; o da bunu yaptı.

Sonra Eş'eb, İsmail bin Cafer bin Muhammed'in[151] yanma gitti ve ona şöyle dedi: "Bu kuzu benim oğlum. Onu karımın sütüyle besledim. Onu sana armağan ediyorum. Çünkü ona senden daha fazla layık olan birini tanımıyorum", Kuzuyu gö-

147 Yani büyük büyük kız torunu.

148 Nuveyrî'ye de bkz..

149 Kim olduğu bilinmemektedir ve yukarda zikredilen (yuk. 30. hikâye) Zubeyrî Ebû Bekr bin Yahyâ ile aynı adam olması pek söz konusu olamaz. Daha sonraki bir kuşağa ait görünmektedir.

150 Kim olduğu bilinmemektedir. Kuteyle yazılış biçimi kesin değildir. *Egânî*'nin İndex'inde bir kadın adı olarak Ketîle var. Zehebî, *Müştebih*, Kuteyle diye okumaktadır, ancak o Fetîle diye bir takma adı da bilmektedir. Başka imkânlar da vardır.

151 İsmaililerin imamından başkası değildir. *Egânî*, XV.69'da kendisine verilen tam soy kütüğü bunu göstermektedir. E'rec takma adı (bkz. aş. 77. hikâye) Taberî, *Annales* III.154, 2509'da da karşımıza çıkmaktadır.

rünce, İsmail'in iştahı kabardı. Onun kesilmesi ve haşlanmasını emretti.

Daha sonra Eş'eb, İsmail'in yanına vardı ve ondan kuzuya karşılık bir armağan istedi. İsmail ona şu cevabı verdi: "İnan ki bugün yanımda bir şey yok. Ancak kim olduğumu biliyorsun. Merak etme, armağanın senden esirgenmeyecektir."

Eş'eb, İsmail'den bir şey almaktan ümidini kesince, onun yanından ayrıldı ve babasına gitti. Ona "Seninle yalnız kalmak istiyorum" dedi. Cafer, "Bizi burada duyabilecek kimse yok, kimse seni görmüyor" deyince Eş'eb "İsmail oğluma saldırdı ve ben seyrederken onu boğazladı" dedi. Cafer dehşete düştü ve haykırdı: "Ne korkunç, neden oldu bu ve ne istiyorsun?" Eş'eb cevap verdi: "Ne istediğime gelince, gerçekten İsmail'e karşı bir şeyim yok. Şimdi bu hikâyeyi duyduğuna göre başka kimse duymayacak. "Cafer, Eş'eb'e büyük minnet duydu, onu evine götürdü ve evden 200 dinar getirip ona verdi." Bunları al, bizden istediğin herşeyi alabilirsin" dedi.

Daha sonra Cafer nereye gittiğini görmeksizin İsmail'in yanına vardı. Onu evde sakin sakin otururken buldu[152]. Babasının üzüntüsünü gören İsmail ne olduğunu anlamamıştı. Onun için ayağa kalktı. Babası bağırdı: "İsmail demek bunu Eş'eb'e yaptın, onun oğlunu öldürdün." İsmail gülmeye başladı ve babasına "Eş'eb bana şöyle şöyle bir kuzu getirdi" dedi ve olayı anlattı. Bunun üzerine babası da kendi başına gelenleri ve yaptığı şeyi anlattı.

(Daha sonra) Cafer, Eş'eb'e sık sık şöyle derdi: "Gerçekten beni çok üzdün; Umarım Tanrı senin cezanı verir." Eş'eb ise ona

152 *Müteressil* burada bu anlama sahip görünmektedir. "Mektup yazma" kastedilmiş olamaz.

şöyle cevap verirdi: "İki yüz dinardan duyduğun korku benim kuzudan duyduğum korkunun yanında hafif kalır[153]."

Hikâye 41 : Ben bu hikâyeyi Ahmed'den duydum. Ahmed onu kendilerine Abdullah bin 'Amr bin Ebî Sa'id'in anlattığını söyledi. Abdullah bin 'Amr bin ebî Sa'id, onu Muhammed bin İshâk el-Müseyyebî'den[154]; el-Müseyyebî, 'Umeyr bin Abdullah bin Ebî Bekr bin Süleyman bin Ebî Heyseme'den – 'Umeyr bir lakaptir: Onun asıl adı Abdurrahman'dı[155] –, bu sonuncu da Eş'eb'ten duyduğunu söylemiş:

Bir gece, kendisinden bir şey istemek üzere Hâlid bin Abdullah bin 'Amr bin Osman bin 'Affân'ın[156] evine gittim. Hâlid, "Dilenme tarzına dikkat et. Ben bu şekilde dilenen birine hiç bir şey vermem" dedi. Bunun üzerine "Peki, benden istediğin şeyi yapacağım" dedim. O bana "Ne olacaksa, olur" dedi. Kalktım. Medine sokaklarından birine girdiğimde biri yanıma geldi ve "Eş'eb, Tanrı sana geçinecek bir maaş verse ne yapardın?" Ona "Tanrı'ya ve onu bana verecek kişiye şükrederdim" dedim. Bana ailemin büyüklüğünü sordu. Ona söyledim. Bunun üzerine bana "Sana ve ailene yaşadığın sürece[157] maaş vermem emredildi" dedi. Ona bunu kimin emrettiğini sordum. Göğü işaret ederek "O orada durdukça bunu sana söylemeyeceğim" dedi. Ben de

153 Eş'eb karşılığında bir hediye almaksızın kuzuyu kaybetmiş olmaktan duyduğu korkuyu kastediyor.

154 236/850'de ölmüştür. Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd* I.236 vd.

155 Kim olduğu bilinmemektedir.

156 Osman'ın bu büyük büyük torunu için bkz. Mus'eb, *Neseb-i Kureyş*, 113 vd. (Cairo 1953).

157 "Benim yaşadığım sürece" şeklinde çevirmek, bu bağlamda fazla anlam ifade etmemektedir.

"Bu şükran gerektiren asıl bir davranış" dedim. Ancak o adam "Sana bunu yapmamı emreden kişi senin şükranlarını istemiyor. Senin gibilerin dilenmek için kendisine gelmemesini arzu ediyor" dedi.

Hâlid ölünceye kadar sürekli olarak bu maaşı almaya devam ettim. Kureyşliler onun cenaze namazına katıldılar. Orada geniş kalabalıklar vardı. Ben de katıldım. Cenaze töreni esnasında o adam yanıma geldi ve bana dedi ki: "Eş'eb, saçını sakalını yol. Sana her zaman ödediğim maaşı veren, arkadaşın Hâlid idi. O, senin gibileri kendisinden uzak tutmak istiyordu. O gün kendisine bir şey istemek için gittiğinde cömertliği o yaptığı şeyi yapmasına neden olmuştu."

'Umeyr devam etti: Eş'eb şöyle dedi: "İşte o an kendimi gerçekten koyverdim."

– *Hikâye 42*[158]: Ben bu hikâyeyi Ahmed'den duydum. O, kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın naklettiğini söyledi. Muhammed bin el-Kâsım kendilerine ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın anlattığını söyledi:

Bir seferinde Eş'eb camide yalnız başına namaz kılıyordu. Yüzü sıkıştırılmış toprak gibi kasılmıştı (Bu tür şeyleri yapabilirdi); çünkü organlarına her zaman masaj yaptırırdı(?)[159]. 'Âmir bin Abdullah bin ez-Zubeyr[160] onu bu durumda görünce, durdurdu[161] ve şunları söyledi: "Eş'eb, Rabbinle konuşurken gevşek (yani mutlu) bir yüzle konuş." Bunun üzerine Eş'eb çenesini aşağıya doğru öyle uzattı ki çenesi ta göğsünün üst kısmına değ-

158 Nuveyrî'ye de bkz..

159 *Ve ked kâne meleke a'zâ'uhu* diye okuyun.

160 İbni Hacer, *Tehzîb* V. 74'e göre 740 civarında ölmüştür.

di. Amir şunu söyleyerek ondan uzaklaştı: "O kadar da değil."

Hikâye 43 : Ben Ahmed bin Abdülaziz'den duydum. O, kendisine Muhammed bin el-Kâsım'm naklettiğini söyledi. Muhammed bin el-Kâsım ise ez-Zubeyr'den duyduğunu söylemiş. Ez-Zübeyr hikâyeyi kendisine anlatanın Mus'eb olduğunu söylemiş:

Eş'eb'in sakalını kesip düzelttiğini gören Nâfi' bin Nâfi' bin Abdullah bin ez-Zubeyr[162] ona şu mesajı gönderdi: Bir soytarının (*battâl*), sakalı en uzun olduğunda en komik olduğunu söylemedim mi[163]? Bundan ötürü sakalını kesip düzeltme." Doğrusunu Tanrı bilir.

Hikâye 44[164]: Ben Ahmed'den duydum. O kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın söylediğini söyledi. Bu sonuncu kendilerine Ebû'l Hasan Ahmed bin Yahyâ'nın naklettiğini söylemiş. Ebû'l Hasan Ahmed bin Yahyâ ise Ebû'l Hasan el-Medâ'inî'den öğrenmiş:

Eş'eb palmiye yapraklarından tepsi yapan bir kadının yanında durdu. Kadından tepsiyi büyük yapmasını istedi. Kadın sordu: "Neden, onu satın almak mı istiyorsun?" Eş'eb'in cevabı şu oldu: "Hayır, ama belki birisi onu yakında satın alır ve onun üzerinde bana bir armağan verir. Bundan ötürü onun büyük olması, küçük olmaması daha iyidir."

---

161 *Fe hebesehu* yerine Nuveyrî'de *fe hesebehu* (ona küçük taşlar attı) var. Namaz sırasında uygunsuz davranışta bulunan insanlara küçük taşlar atmak alışık olunmayan bir davranış olmadığı için doğru şekil bu olabilir. Abdullah bin Ömer namaz sırasında camide birbiriyle konuşan iki adam gördüğünde onları susturmak için babasının onlara küçük taşlar attığının nakletmektedir. Şunlarla da krş. Mâlik, *Muvatta'* (Tunus 1280); Ibn-el Esîr, *Nihâye* I.265 (Cairo 1322); *Lisân el-'Arab* I.309.

162 Kim olduğu bilinmeyen bir başka Zubeyrî.

163 Yuk. 39. hikâyeye bkz..

– *Hikâye 45*[165] : Ben Ahmed'den duydum. O, kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, Ahmed bin Yahyâ'dan öğrendiğini söylemiş. Bu sonuncu ise Medâ'inî'nin şunları anlattığını söylemiş:

Eş'eb'in kız arkadaşı ona "Seni hatırlayabilmem için bana yüzüğünü ver" dedi. Eş'eb'in cevabı şu oldu: "İyisi mi sen onu sana vermeyi reddettiğimi hatırla. Ben bunu tercih ederim."

– *Hikâye 46*[166] : Ben Ahmed'den duydum. O, kendilerine Ebû Müslim'in

---

[164] Şunlara da bkz. İbni Kuteybe, *'Uyûn* II.57; *'Ikd* III.261; Hamza el İsfahânî; *'Askerî* (Bunda Eş'eb sepeti yapan adama "*akim hurûfehu*", yani içinden hiçbir şey düşmemesi için "kenarlarını yükselt" demektedir); Husrî, *Cem'* 55; Se'âlibî, *Simâr*; *Ta'rîh-i Bağdâd* (Bunda iki *versiyon* var. Onlardan birincisi yapılan şeyin bir sepet "*küfe*" olduğunu söylemektedir); Meydânî; İbni Hemdûn, 9. Böl. (Buna göre ise tepsi *heyzurân*'den, yani kamıştan yapılmıştır ve onu yapan kişiye de *heyzurânî* denir); *Ta'rîh-i Dimeşk*; Şerîşî; *Zehebî*, *Mîzân* (*Ta'rîh-i Bağdâd*'ı takip etmektedir); Kutubî, *Fevât*; İbni Kesir (Buna göre ise tepsi "*keşş*"den, yani buğday sapından yapılmıştır.); İbni Hacer, *Lisân*.

[165] Şunlara da bkz. Husrî, *Cem'* 54; Husrî, *Zehr*; A. Christensen, *Contes Persans* (yuk. s. 10, dn. 12), 32. hikâye.

[166] Şunlara da bkz. Aş. 59. hikâye; Mufeddel, *Fâhir*; Beyhâkî'; Husrî *Cem'* 166; *Ta'rîh-i Bağdâd*; Meydânî; İbni Hemdûn Böl. 9; *Ta'rîh-i Dimeşk* (İkincisi 59. hikâyeye karşılık olan iki versiyon içermektedir); Muterrizî; Şerîşî; Zehebî, *Mîzân*; Kutubî, *Fevât*; İbni Kesîr; İbni Hacer, *Lisân*.

Versiyonların çoğu isim zikretmemektedir. (Zehebî ve İbni Hacer tarafından takip edilen) *Tarih-i Bağdad*'la İbni Hemdûn ve *Ta'rîh-i Dimeşk*'in ikinci versiyonunda Sâlim bin Abdullah'ın ismi geçmektedir. Aynı kaynaklarda Eş'eb'in dağıtıldığını hayal ettiği şey, hurmadır. *Ta'rîh-i Dimeşk*'in birinci versiyonuna ve İbni Kesîr'e göre ise o, cevizdir. Mufeddel, Beyhâkî, Meydânî, Muterrizi ve Şerîşî'ye göre sözü edilen olay bir düğündür (*'urs*). Beyhâkî, düğünle bağlantılı geleneksel para veya diğer hediye dağıtma olayının söz konusu olduğunu belirtmektedir.

Kutubî'nin versiyonu oldukça farklıdır. Olayın Ebân bin Osman tarafından sebze çorbasının dağıtılması olayı olduğunu söylemektedir.

anlattığını söyledi. Ebû Müslim, el-Medâ'inî'nin şunu naklettiğini söylemiş:

Bir seferinde Eş'eb çocuklara "'Amr bin Osman para dağıtıyor[167]" dedi. Çocuklar gittiler. Uzunca bir süre onların görünmediklerini gören Eş'eb söylediğinin gerçekten olduğunu düşünüp onların arkasından gitti.

– *Hikâye 47*[168]: Biz bu hikâyeyi Ahmed'den duyduk. Ahmed kendilerine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, kendilerine Ahmed bin Yahyâ'nın naklettiğini söylemiş. Bu sonuncu el-Medâ'inî'nin şunu naklettiğini söylemiş:

Ziyâd bin Ubeydullah, Eş'eb'i kendisiyle yemeğe davet etti. Yemek sırasında Eş'eb eliyle önünde bulunan bir kuzuya işaret etti. Bu Ziyâdı öfkelendirdi; çünkü o yemek konusunda cimri olanlardan biriydi. Bundan ötürü hizmetçilere hapiste yatanların kendileriyle namaz kılacak bir imamları olup olmadıklarını sordu. Eş'eb, bir *Kur'ân* okuyucu idi. Böylece hizmetçiler onların imamları olmadığını söylediklerinde Ziyâd "O halde Eş'eb gitsin ve onların imamı olsun" dedi. Eş'eb haykırdı: "Başka bir seçenek de olabilir." Onun ne olduğu sorulunca "Tanrı senden razı olsun, Bir daha asla ağzıma kuzu koymayacağıma yemin edebilirim." Bunun üzerine Ziyâd onun gitmesine izin verdi.

– *Hikâye 48*[169]: Bize Ahmed anlattı. O kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım kendileri-

---

167 Halife Osman'ın bu oğlu (Bkz. İbni Sa'd, *Tabakât* V. 111 vd.; İbni Hacer, *Tehzîb* VIII. 78 vd.) şüphesiz tarihsel Eş'eb'ten öncedir. Hikâyede görünmesini açıklayan şey, 59. hikâyeye göre onda oynadığı roldür.

168 Yuk. 27. hikâyeye de bkz..

169 Aş. 121. hikâyeye bkz..

ne Ebû Müslim'in naklettiğini söylemiş. Ebû Müslim ise kendilerine el-Medâ'inî'nin şöyle dediğini söylemiş:

Eş'eb'i Medine'de çok para ile oynarken gördüm. Ona sordum: "Neden bu korkunç açgözlülük? Belki sen dilendiğin insanlardan daha zenginsin[170]." Eş'eb'in cevabı şu oldu: "Dilenme imkânını hazırladım; şimdi onun kaçmasını istemiyorum."

– *Hikâye 49*[171]: Biz Ahmed'den duyduk. O, kendilerine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım kendilerine Ebû Müslim'in naklettiğini söylemiş. Bu sonuncu ise El-Medâ'inî'nin şunu anlattığını söylemiş[172]:

---

170 *Eyser* diye okuyunuz.

171 Bkz. Aş. 139. hikâye; *'Ikd* III.261; *Egânî* III.60; *Egânî*-3 III.223-1-8; 'Askerî; Husrî, *Cem'* 13; Husrî, *Zehr* III.42; Er-Ragıb el-Isfahânî I.395; Meydânî; İbni Hemdûn, 9. Böl.; *Ta'rîh-i Dimeşk*; Kutubî, *Fevât*.

Husrî ve *Ta'rîh-i Dimeşk* gibi *Egânî* III.60'a göre Eş'eb'in sözünü onunla aynı zamanda yaşamış olan ünlü şair Beşşâr bin Burd şu beyitte taklit etmiştir.

Hangi konuda olursa olsun, gizli konuşmalar onu korkutur.
Çünkü bu konuşmaların kendisi hakkında olmasından korkar.

'Askerî şu hikâyeyle Eş'eb'in sözüne bir örnek vermektedir: Eş'eb Mısır'da(?) Yezîd bin Hâtim'in yanına geldi (Yezîd 144/762'den 152/769'a kadar Mısır valisiydi. Bkz. El-Kindî, *The Governors and Judges of Egypt*, yay. R. Guest, 111 vdd. Leiden-London 194, E. J. W, *Gibb Memorial Series* 19; Es-Suyûtî *Husn el-Muhâzere* II.10 Cairo 1299) ve onun hizmetkârlarından birine gizlice bir şey söylediğini gördü. Hemen onun eli önünde eğildi ve onu öptü, Yezîd ona bu davranışının nedenini sorduğunda şu cevabı verdi: "Hizmetçinize gizlice bir şey söylediğinizi gördüm ve bana bir şey vermesi için ona emir verdiğiniz sonucunu çıkardım." Yezîd bunun üzerine "Hayır, ben böyle bir şey söylemedim; ancak şimdi söyleyeceğim" dedi ve ona bir armağan verdirtti.

172 *Egânî*'nin basılmış metninde burada yanlışlıkla nakilciler zinciri tekrarlanmaktadır.

Eş'eb'e açgözlülüğünden eline ne geçtiği soruldu. Cevabı şu oldu: "Hiçbir zaman birbirleriyle fısıltıyla konuşan iki insan görmedim ki bana bir şey verilmesini emrettiklerini düşünmeyeyim."

- *Hikâye 50*[173]: Biz Ahmed'den duyduk. O kendilerine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım kendilerine Ebû Müslim'in naklettiğini söylemiş. Ebû Müslim ise el-Medâ'inî'nin şunu anlattığını söylemiş:

Eş'eb annesine "Rüyamda benim vücudumun her tarafının pislikle kaplı olmasına karşılık senin vücudunun her tarafının balla kaplı olduğunu gördüm" dedi. Annesi "Günahkâr. Tanrı'nın senin her tarafını kaplattığı, kötü eylemlerin" diye yorum yaptı. Eş'eb devam etti: "Ama rüyamda başka bir şey daha gördüm. Sen beni, ben de seni yalıyordum." Buna karşı annesinin söyleyebildiği ancak şu oldu: "Mel'un günahkâr."

- *Hikâye 51*[174]: Biz Ahmed'den duyduk. Ahmet kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâ-

---

173 Kahramanların bir çocukla hocası olduğu Er-Râgıb el-İsfahânî I.93'le krş.

174 *'Ikd* III.202, 264; Husrî *Cem'* 55'le de krş..

'Ikd'de kızın Eş'eb'e getirdiği su değil, bir ilaçtır. İlk pasajda hikâye Eş'eb'in şu beyitleri okumasıyla bitmektedir:

Şüphesiz seni seviyorum
Ancak param yok

Eğer sen de beni seviyorsan
Artık başlık parası vermek zorunda değilim.

Son satır (*fe-ked hullet li s-saduka*), anlaşıldığına göre, para yokluğu iki aşığın evlenmesine engel olmamalıdır anlamına gelmektedir.

'Ikd'ın ikinci pasajı ise şöyledir:

sım, Ebû Müslim'in naklettiğini söylemiş. Ebû Müslim ise el-Medâ'inî'nin şunu anlattığını söylemiş:

Eş'eb Medine'de bir kadını sık sık ziyaret ederdi. Sonunda bu olay öğrenildi ve kadının komşuları ona bir gün "Neden ondan bir şey istemiyorsun? O, zengin biri" dediler. Böylece Eş'eb tekrar ona geldiğinde kadın ona" Komşular senin bana bir şey vermediğini söylüyorlar" dedi. Bunu duyan Eş'eb hızla evi terketti ve iki ay boyunca eve yaklaşmadı. Sonra bir gün geldi ve kapıda durdu. Kadın ona bir bardak su getirdi, "Korkunu gidermek için bunu iç" dedi. Eş'eb'in cevabı şu oldu: " Açgözlülüğünü gidermek için sen içsen daha iyi olur."

– *Hikâye 52*[175]: Biz Ahmed bin Abdülaziz'den duyduk. O kendisine Muhammed bin el-Kasım'm anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, Ebû Müslim ve Ahmed bin Yahyâ'nın kendilerine naklettiğini söylemiş. Ahmed bin Yahyâ'nin anlatımına göre El-Medâ'inî Cehm bin el-Helef'e[176] dayanarak şunları söylemiş: Birisi bana şu hikâyeyi anlattı:

İstersen bana verdiğin sözden dön
Beni mümkün olan her yolla kendinden uzak tut
Kalbim seni kaybetmeye razı
Benden sonra kimi istersen onu sev

Benim paramı seven birini
Asla sevmeyeceğime yemin ederim

175 Husrî, *Cem'*; Husrî, *Zehr* ve *Ta'rîh-i Bağdâd*'a da bkz..

Adı geçen son eserde istenmeyen ziyaretçi Eş'eb'i davet eden kişinin kendisini temin ettiği gibi hiçbir zaman misafirlerle birlikte yemek yemeyen küçük oğludur.

176 Herhalde Cehm bin Helef el-Mâzinî. Krş. *Fihrist* 47 Flügel; 70 (Cairo 1348); *Egânî* IX.40-7; Shafi'nin *Indices*'ine göre *'Ikd*'ın I.252b'si.

Eş'eb'e niçin bir akşam[177] bana yemeğe gelmediğini sordum. Yemek esnasında birinin eve damlamasından korktuğunu söyledi. Kendisiyle benden başka evde hiç kimsenin olmayacağı konusunda onu temin ettim. Bunun üzerine Eş'eb öğle namazından sonra benimle olacağını söyledi. Namazını kıldı ve bana geldi. Hizmetçi kız sofrayı daha yeni kurmuştu ki arkadaşlarımdan biri kapıyı çaldı. Eş'eb "Gördün mü, işte korktuğum tatsız durum başımıza geldi" dedi. Ona "Arkadaşımın on iyi niteliği var" dedim. Onların neler olduğunu sorunca "Birinci iyi niteliği, yememesi ve içmemesidir" dedim[178]. Bunun üzerine Eş'eb haykırdı: "Geri kalan dokuz niteliği senin olsun. Söyle gelsin." Ebû Müslim'in anlatımında "on nitelik"ten sonra şu gelmektedir: "Eğer onlardan yalnızca birinden hoşlanmazsan, onu içeri almayacağım."

- *Hikâye 53*[179]: Biz Ahmed'den duyduk. Ahmed kendilerine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım kendilerine Ebû Müslim'in naklettiğini söylemiş. Ebû Müslim el-Medâ'inî'nin şunu naklettiğini söylemiş:

Bir seferinde Eş'eb, Hüseyn bin Ali'nin[180] yanına geldi. Kötü bakışlı ve çirkin görünüşlü bir bedevi Hüseyn ile birlikteydi. Eş'eb onu görünce oldukça şaşırdı. Hüseyn'e "Saygı değer efendim, bunun üzerine barsaklarımı boşaltmama izin verir misiniz?" dedi. Hüseyn "İstediğini yap" diye cevap verdi. Ancak bedevinin üzerinde yayı ve sadakı vardı. Yayına bir ok yerleştirdi

177 Yani "öğleden sonra" ("Akşam" için kullanılan kelimenin "öğle" için de kullanıldığı diğer dillerde de gördüğümüz gibi.).

178 Arapça metinde burada üçüncü şahıs var.

179 Nuveyrî'ye de bkz..

180 Burada kastedilen, Muhammed'in torunu görünmektedir. Şüphesiz o tarihsel Eş'eb'ten çok uzun zaman önce yaşamıştır.

ve Eş'eb'e "Eğer onu yaparsan, barsaklarını sonuncu kez boşaltmış olacaksın" dedi. Bunun üzerine Eş'eb Hüseyn'e "Özür dilerim, aniden karnıma sancı girdi" dedi.

– *Hikâye 54* : Biz Ahmed bin Abdülaziz'den duyduk. O kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım kendilerine el-Medâ'inî'nin şunu naklettiğini söylemiş:

Eş'eb çirkin bir adı olan Medineli bir adamdan söz etti. Kendisine "Ebû'l 'Alâ (yani Eş'eb), filancayı tanıyor musun?" diye sorulunca "O, Adem'e öğretilen adlardan biri değil[181]" diye cevap verdi.

– *Hikâye 55*[182]: Aşağıdaki hikâyeyi, el-Medâ'inî'den nakleden Ahmed bin el-Hâris el-Herrâz'ın[183] bir kitabında gördüm: Eş'eb abdest almaya başladı. Sol ayağını yıkadı; ancak sağ ayağını yıkamadı. Neden sağ ayağını yıkamadığı sorulunca şöyle dedi:

"Tanrı'nın elçisi 'Abdest, ümmetimin alın ve kol ve bacaklarında beyaz güzellik lekeleri meydana getirecektir' demiştir. Şimdi benim alnımda ve kol ve bacaklarımda beyaz güzellik le-

---

181 *Kur'ân* II.31'e atıf yapılmaktadır: "Adem'e bütün isimleri öğretti. Sonra onları meleklere gösterip "Haydi davanızda sadıksanız, bunları adlarıyla beraber verin" dedi."

182 Nuveyrî'ye de bkz..

183 Medâ'inî'nin başlıca nakilcisiydi ve ölüm tarihi olarak 256/871 ve 256/870'de verilmekle birlikte o 258/872'de ölmüştür. Bkz. *Fihrist* 104 vd. Flügel; 152 vd. (Cairo 1348); *Ta'rîh-i Bağdâd* IV.122 vd; Yâkut, *Irşâd* I.407-9 Margoliouth; III. 3-8 (Cairo 1355-7). *Ta'rîh-i Bağdâd* baskısında benimsenen şekil, el-Herrâz'dır. *Egânî*'de el-Hezzâz'dır. *Fihrist* ve Yâkut'ta da el-Hezzâz'dır. Şimdilik hangisinin doğru şekil olduğuna karar vermek için elimizde bir imkân yok görünmektedir.

keleri olmasına itirazım yok; ama sağ elimin serbest kalmasını isterim[184]."

Hikâye 56[185]: Aynı nakilciler zincirinden el-Medâ'inî'nin şunu söylediğini duydum:

Eş'eb, Hubbet el-Mediniye'nin[186] şöyle dediğini duydu: "Tanrı'm, günahlarımı affetmeden canımı alma." Bunun üzerine Eş'eb ona şöyle dedi: "Günahkâr, senin istediğin bağışlanmak değil, ebedi hayat." Bununla Tanrı'nın onu hiçbir zaman affetmeyeceğini söylemek istemişti.

- *Hikâye 57*[187]: Biz bu hikâyeyi Ahmed bin Abdülaziz el-Cevhe-

184 Bu hadîs için bkz. Wensinck ve diğerleri, *Concordance et Indices*, I.428a-17 vdd.; *Lisân el-'Arab* XIII.153. Atların ayağında *muheccel* diye adlandırılan lekeler, onların bukağıya vuruldukları yerlerdi. Anlaşıldığına göre Eş'eb sağ elindeki bağların veya güzellik lekelerinin öbür dünyadaki hayatında dilenmesine engel teşkil edeceğini düşünmekteir.

185 Nuveyrî'ye de bkz..

186 Arapça metinde genellikle bir erkek ismi olan Huyey var. Ona ilişkin hikâyeler şunlarda bulunmaktadır: İbni Kuteybe *'Uyûn* III.139 (Hubbâ); Er-Râgıb el-Isfahânî I.336 (Hubbâ); II.158 (Heyy); Et-Tifâşi, *Nüzhet el-Elbâb*, 4. Böl. (Hubb), Army Medical Library elyazması (Cleveland Ohio) A 51; Nuveyrî IV. 22 (Hubbâ). O, Câhiz'in (*Heyevân* VI.23, Cairo 1323-5), *Egânî*'nin (XXI.272-5) ve Yâkut'un (*Irşâd* III.199/IX. 161) sözünü ettikleri Hubbâ ile aynı şahıs gibi görünmektedir.

187 Şunlara da bkz. *'Ikd* III.261, 347; Hamza el-Isfahânî; Husrî, *Cem'* 54; Se'âlibî, *Simâr*; Meydânî I.386 vd. (Bulâk 1284); Şerîşî.

'Ikd'deki ilk versiyonda yayın, "Arap" yayı olduğu söylenmektedir. İkinci versiyonda ve Se'âlibî'de ise herhangi bir niteleme olmaksızın sadece "yay" vardır. Geri kalan kaynaklar onun "*kevs-i bunduk*" olduğunu söylemektedir. "Arap yayı" ve onun çeşitli türleri, okçuluk üzerine bir kitapta tartışılmıştır (*Arab Archery*, çev. N. A. Faris ve R. P. Elmer, 8 vdd. Princeton 1945). "Kevs-i *bunduk*", zemberekli yay (arbalest) gibi görünmektedir. Bkz. Dozy, *Supplément aux Dictionnaires Arabes* I.118.

rî'den duyduk. O, kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, Fuleyh bin Süleyman'a[188] dayanan el-Medâ'inî'den duyduğunu söylemiş:

Eş'eb bir adamla bir Arap yayı üzerinde pazarlık ediyordu. Adam "Onu bir dinardan aşağı veremem" dedi. Eş'eb haykırdı: "(Onu bu fiyata almaktansa) (bütün) kölelerimi azad edeceğime (yemin ederim)[189]. Bu yayla havadaki bir kuşu vursan ve o kızarmış olarak iki parça ekmek arasına düşse, gene de onu bir dinara almam."

– *Hikâye 58*[190]: Biz Ahmed'den duyduk. Ahmed kendilerine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, Ebû Müslim'den duyduklarını söylemiş. Bu sonuncu ise el-Medâ'inî'den nakletmiş:

Benû 'Âmir bin Lu'ayy'den biri İsmail el-E'rec bin Cafer bin Muhammed'e bir tabak tatlı getirdi. Eş'eb de oradaydı ve İsmail ondan yemesini istedi. Eş'eb biraz yedikten sonra İsmail onu nasıl bulduğunu sordu. Eş'eb'in cevabı şu oldu: "Eğer bu tatlı, Tanrı'nın arılara ilhamından önce hazırlanmamışsa ben kafir olayım." Yani onun kesinlikle tatlı olmadığını söylemek istemişti.

– *Hikâye 59*[191]: Biz bu hikâyeyi Ahmed'den duyduk. Ahmed kendilerine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım Ebû Müslim'den duyduğunu söylemiş. Ebû Müslim ise kendilerine El-Medâ'inî'nin naklettiğini söylemiş:

Sâlim bin Abdullah, Eş'eb'e açgözlülüğünü sordu. Eş'eb şöy-

188 168/784-5'de ölmüştür. Bkz. İbni Hacer, *Tehzîb* VIII.303-5.

189 *U'tiku ma yumleku* (emliku?)? Çeviri kesin değildir.

190 Yuk. 29. hikâyeye bkz..

191 Yuk. 46. hikâyeye bkz..

le cevap verdi: "Bir seferinde çocuklara" Sâlim burada 'Amr'ın *sadakası*nın kapısını açtı[192]. Onun için gidin, size hurma verecek" dedim. Onlar gittiler ve uzun bir süre görünmediler. Bunun üzerine söylediğim şeyin gerçekten olduğunu düşünerek kalkıp onların peşinden gittim."

- *Hikâye 60*: Ben bu hikâyeyi Ahmed bin Abdülaziz'den duydum. O kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım onu Ebû Müslim'den duyduğunu söylemiş. Bu sonuncu ise onu el-Medâ'inî'den almış:

Eş'eb yemeğini yerken kızlarından biri[193] içeri girdi. Eş'eb'in karısı da onunla birlikte yemek yiyordu. Eş'eb[194], kızı kendileriyle birlikte yemek yemeye davet etti. Kız daveti kabul etti ve Medine'de "evin çatısı" denilen etrafı etle çevrili kemiği aldı. Bunun üzerine Eş'eb kalktı ve dışarı çıktı. Sonra döndü ve kapıyı çaldı. Karısı ona sordu: "Asık suratlı, neyin var?" Eş'eb "Girebilir miyim" dedi. Karısı "Evin efendisi olarak kendi evine girmek için izin mi istiyorsun?" deyince Eş'eb cevabı yapıştırdı: "Eğer evin efendisi olsaydım bu etli kemik kızın önünde olmazdı."

---

192 "Amr, Osman'ın oğludur. Onun sadakası aşağıda 64 ve 77. hikâyelerde tekrar zikredilmektedir. *Sadakası* burada "Amr tarafından ürünü olan hurma vs.'nin hayır olarak dağıtılması şartıyla bir vakıf olarak tesis edilen toprak parçasından elde edilen mahsuldür. Bu kelime daha sonraları genellikle vakıf olarak adlandırılacak olan şeyle eşanlamlı bir kelime olarak kullanılmaktadır. Krş. el-'Askerî, *Evâ'il*, Paris elyazması 5986, s. 88a; J. Schacht, *Early Doctrines on Waqf*, Mélanges Fuad Köprülü, 443-52 (Istanbul 1953).

193 Zamanın bütün sanatçılarının adeti olduğu gibi Eş'eb'in eğlendirici yapmak üzere eğittiği köle kızlarından biri.

194 İnsanın aklına daveti yapanın Eş'eb'in karısı olması gerektiği geliyor.

– *Hikâye 61*[195]: Ben arkadaşlarımın birinden duydum. O, kendilerine Ahmed bin Sa'id ed-Dimeşkînin[196] anlattığını söyledi. Ahmed bin Sa'id ed-Dimeşkî, kendilerine ez-Zübeyr'in naklettiğini söylemiş. Bu sonuncu Mus'eb'ten; Mus'eb ise İbni Kuleyb'ten[197] duyduğunu söylemiş:

Bir seferinde Milhe'de[198] Eş'eb'le konuşuyordum. Ağladı. Niçin ağladığını sordum. Şöyle cevap verdi: "Ben bir muz ağacı gibiyim. Muz ağacı kızı büyüdüğünde, kökünden kesilir. Şimdi sen, benim mevlam, büyüdün. O halde ben de ölmek zorunda kalacağım. İşte kendime ağlıyorum."

– *Hikâye 62* : Ben bu hikâyeyi Ahmed bin Abdülaziz'den duydum. O, kendilerine İbni Mihreveyh'in anlattığını söyledi. İbni Mihreveyh kendilerine ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın naklettiğini söyledi:

Açgözlü Eş'eb, şarkı söylerdi. Ondan naklen söylenen bazı şarkılar vardı. Oğlu 'Ubeyde bu şarkıları söylerdi. Bu şarkılardan biri şuydu:

Durum olağanüstü ciddileştiğinde[199]
Benim yerimi alacak olanı göster.

---

195 Aş. 125. hikâyeye de bkz. Muz ağacının gövdesi, meyve verdikten sonra kurur.

196 Zubeyr bin Bekkâr'ın *Muvaffakîyât*'ının ve diğer eserlerin nakilcisi olan bu adam 306/918'de ölmüştür. Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd* IV.171 vd.

197 Kim olduğu bilinmemektedir.

198 Burada bir yer adı gerekli görünmektedir. Krş. *Mulhe*, Mukaddesi, *Bibliotheca Geographorum Arabicorum* III.109 (Leiden 1877)'de. Bekrî, *Mu'cem mâste'cem*, 1254 (Cairo 1945-51) de *Milhe* diye bir yer var.

199 Kelimesi kelimesine: "Tartışılamayacak kadar büyük olduğunda." Beyitler, el-Ferezdek tarafından zikredilmektedir (Bkz. *Egânî* XIX.44); ancak onun *Divân*'ının R. Boucher (Paris 1872-5) ve J. Hell (Munich 1900) tarafından yapılan baskılarında mevcut değildir.

Ellerinle başımın üzerine toprağı yığdığında
Benim yerime koyacağın insanı.

- *Hikâye 63*: Ben bu hikâyeyi el-Hasan bin Ali el-Hefâft'tan[200] duydum. O kendilerine Ahmed bin Sa'id ed-Dimeşkî'nin anlattığını söyledi. Ahmed bin Sa'id ed-Dimeşkî, kendilerine ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın naklettiğini söylemiş. Zubeyr bin Bekkâr, kendilerine bunu anlatanın, büyükbabasından naklen anlatan babasına dayanan Şu'ayb bin 'Ubeyde bin Eş'eb olduğunu söylemiş:

Eş'eb şöyle dedi: Sukeyne bin Ali[201], Zeyd bin 'Amr bin Osman bin 'Affân'ın evindeydi. Sukeyne, Zeyd'e istediği şekilde seyahat etmesini herhangi bir şekilde engellemeyeceğine[202] ve hareket özgürlüğünü sınırlamayacağına yemin ettirdi ve ona kendisini 'Usfan bölgesinde Cumdan'a[203] götürmesini söyledi. Zeyd onun söylediğini yaptı. Sukeyne bir süre orada kaldı. Sonra Zeyd'e oradan gitmeleri ve *umre* görevini yerine getirmelerini söyledi. Böylece Zeyd onunla Mekke'ye gitti.

---

200 *Ta'rîh-i Bağdâd*'da (VII.376) bu adla zikredilen şahıs III. yüzyılın ilk on yılı içinde ölmüş görünmektedir ve böylece o yukardaki şahıs olarak teşhis edilmek için fazla erkendir.

201 Sukeyne için yuk. 20. hikâye vd.ına bkz. Süleyman bin Abdülmelik'in halifeliğinin ilk yılında, yani 715'de (Bkz. *Egânî* XIV.170) onunla evlendiği söylenen kocası Zeyd hakkında, anlaşıldığına göre, hiçbir yerde özel bir biyografi mevcut değildir.

202 Ibni Hacer, *Lisân* IV. 127'de hikâyenin buraya kadarki kısmı mevcuttur.

203 'Usfan için bkz. Yâkut, *Mu'cem* III.673 Wüstenfeld. *Egânî*'nin basılmış metninde Cumdân yerine Hemdin var (*Egânî* XIII.122-28'e de bkz). Hemdân, bilinmemektedir; ancak Bekrî (*Mu'cem Mas'te'cem* 391 Cairo 1945-51) ve Yâkut (*Mu'cem* II.115 Wüstenfeld) Cumdân'in 'Usfân'le bağlantılı bir yer olduğunu söylemektedirler. Medine'den bir gecelik yolculuk mesafesinde Cumdân diye adlandırılan bir dağ, hadîs'te zikredilmektedir. Bkz. Ibn el-Esîr, *Nihaye* I.204 (Cairo 1322); *Lisân el-'Arab* IV.106.

Bu sırada biri geldi ve bana "Eğer bu gece Zeyd bin 'Amr'ı kendisine el-Ebte'ye getirirsen, Dibâcet el-Haram (Kutsal Mekke'nin İpekli Kumaşı – 'Attab bin Esid'in[204] soyundan gelen bir kadm –) sana yirmi dinar vereceğini vad etti" dedi. Dibâce'ye geleceğime dair haber gönderdim ve ona el-Ebte'de[205] randevu verdim. Dibâce orada yerlere halılar serdirmiş ve üzerlerine yastıklar, döşekler koydurmuştu. Onların üzerine oturuyordu ve Zeyd içeri girdiğinde ayağa kalktı, onu karşıladı ve selamladı. Sonra tekrar yerine oturdu. Aradan fazla zaman geçmemişti ki Sukeyne'nin katırının anırdığını[206] duyduk. Zeyd gelenin o olduğunu anlayınca ayağa kalktı, üzengisini tuttu. Ben ise bir kenara saklandım.

Dibâce Sukeyne'ye ayağa kalktı. Onu karşıladı, gözlerinin arasından öptü ve kendisi yastıklar üzerinde yerini alırken onu da döşeğin üzerine oturttu. Sukeyne "Şüphesiz bu işin arkasında Eş'eb var. Eğer şimdi bir kedi gibi[207] yüksek sesle miyavlayarak ortaya çıkmazsa ben de babamın kızı değilim" dedi. Sonra içinde para dolu büyük bir mangal taşıyan bir hizmetçi kızı çağırdı. Mangaldan bir avuç dolusu para alıp Dibace'nin eteğine boşalttı. Sonra kalkıp atma bindi ve Zeyd'le birlikte uzaklaştı.

204 'Attâb, Mekkeli Kureyşli soylular grubunun bir üyesiydi. Muhammed'in, doğduğu şehri fethinden sonra müslüman olmuş ve muhtemelen Muhammed'in ölümünden sonraki ilk on yıl içinde bir tarihte ölmüştür. Takma adı, güzelliğine işaret eden kibar fahişe olan Dibâcet el-Haram, hiç şüphesiz 'Askeri', *Me'ani* I.206'da zikredilen Dibâcet el-Medeniye ile aynı şahıstır.

205 Minâ ile Mekke arasında bulunan ve el-Bethâ' diye de adlandırılan yer. Yâkut, *Mu'cem* I.92 vd; IV.426 Wüstenfeld'e göre o aşağıda 136. hikâyede zikredilen el-Muhesseb'le aynıdır (ancak El-Muhesseb'in doğrudan doğruya Minâ'nın içinde olduğu da söylenir).

206 *Şehîc* diye okuyunuz.

207 Bir şey yemek isteyen bir kedi gibi.

Ben de onlarla birlikte gittim. Evine geldiğinde Sukeyne onu yapanın ben olup olmadığımı sordu. Cevabım şu oldu: "Sevgili bayan. Dibace benim açgözlülüğümü ve hırsımı biliyor. Annebabamı öldürmem şartıyla bana yirmi dinar verseydi, vallahi onları öldürürdüm."

Daha sonra Sukeyne emirler verdi ve et-Ta'if'e gitti. Orada kaldı, etrafına duvarlar ördürdü ve Zeyd'in yanma yaklaşmasına izin vermedi. Bir süre sonra bir gün bana şöyle dedi: "Zeyd'e haksızlık ettik ve sorumsuz davrandık." Emirler verdi ve Medine'ye gitti. Zeyd'in yanma gelmesine izin verdi. Zeyd de geldi.

- *Hikâye 64*: Ez-Zubeyr şöyle dedi: Şu hikâyeyi de Abdullah bin Muhammed bin Ebî Selime'den[208] duydum: Eş'eb arkadaşlarımızın misafir kabul odasına geldi ve oturdu. Arkadaşlarımızın birinin hizmetçisi, 'Amr'ın *sadaka*sından[209] aldığı bir bağ palmiye yaprağı ile oradan geçiyordu. Hizmetçi kızı gören Eş'eb onun efendisi olan adama dedi ki: "Aziz bayım, yakacak oduna ihtiyacım var. Bu bağı bana vermesini söyler misiniz?" Adam cevap verdi: "Hayır. Ancak Dibacet el-Haram'a benimle konuşmasını söylemen şartıyla onun yarısını sana veririm." Buna cevap olarak Eş'eb donunu çıkardı, çömeldi ve geriye doğru adımlar atmaya başladı. Bunu yaparken "O bekleyebilir" diyordu. Testisleri yerde çizgiler çizmeye başladı[210]. Sonra o adama dönüp şöyle dedi: "Filanca, Dibâcet el-Haram için bana yirmi dinar verdi. Filanca şu kadar, filanca ondan da fazla verdi. Filan adam şu kadar, falan adam ise şu kadar verdi." Böylece bir servet saydı ve devam

208 Kim olduğu bilinmemektedir.

209 Bkz. yuk. 59. hikâye.

210 Bkz. aş. 69. hikâye.

etti: "Ve şimdi sen kalkmış onu bir bağ palmiye yaprağına mı istiyorsun?" Bunu söyledikten sonra ayağa kalkı ve uzaklaştı.

Dibâcet el-Haram hakkında Ömer bin Ebî Rebi'e[211] şöyle demektedir:

Onun yüzünden başın çok dertte ve hasta olduğun halde
Çekip gittin ve Dibâcet el-Haram'm yanında durmadın
Adının söylendiğini duyduğunda onun için deli oluyordun
Onun komşuları olan güzel kızlar için de deli olmuştun
Eğer sevmiyor ve tutkunun ne olduğunu bilmiyorsan
Patikada bir taş ol, sert bir lav taşı

Bu beyitler, türü belirtilmeyen bir vezinle[212], Yûnus'un[213]geleneğini izleyen Mâlik bin Ebî'ş-Şemh tarafından şarkı yapılmıştır.

– *Hikâye 65*[214]: Bundan başka Zubeyr şunu da söylemiştir: Babasından naklen Şu'ayb bin 'Ubeyde bana şunu anlattı:

---

211 Bkz. P. Schwarz, *Der Diwân des 'Umar ibn Abi Rebî'a* II.242, 416 numaralı fragment. Schwarz'ın beyitlerle ilgili tek kaynağı *Egânî*'nin bu pasajıdır. Son beyitteki fikir diğer şiirsel varyasyonlarda da görülmektedir. *Herre* "lav" şeklinde okunuş Schwarz tarafından da benimsenmiştir.

212 *Gayr-ı mücennes*. Burada "tûr" muhtemelen "parmak"a işaret etmektedir.

213 Ünlü şarkıcı Mâlik ve en erken şarkı ve melodi derleyicisi Yûnus el-Kâtib'in her ikisi de VIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamışlardır. Bkz. H. G. Farmer, *A History of Arabian Music* 83 vdd..

214 75. hikâyeye ve özel olarak tüm hikâyeyi içeren *Egânî* XIV.166-22; 16815'e bkz. Tüm hikâye şöylece özetlenebilir: İbrâhîm bin el-Mehdî, Hârûn Reşîd tarafından Şam valisi tayin edildiğinde halifeden yanına dört eğlendirici almasına izin vermesini ister. Bunlar arasında Eş'eb'in oğlu 'Ubeyde de vardır (Basılmış metinde Şu'ayb'ın adı geçmektedir. Ancak o Eş'eb'in torunudur). Babasının açgözlülüğüne ilişkin en dikkate değer hikâyenin hangisi olduğu sorulunca 'Ubeyde kendi açgözlülüğü ile ilgili bir hikâyeyi anlatmayı tercih eder.

Bir Kureyşli, Sukeyne bint el-Hüseyn'in yanına geldi (orada neler olduğuna dair şu hikâyeyi anlattı:). Eş'eb'i bir sandalyenin

İrahim bin el-Mehdî hikâyeye çok şaşırır ve ona nasıl olup da açgözlülüğünde babasına bu kadar şaşırtıcı şekilde benzediğini sorar. 'Ubeyde cevap olarak Eş'eb'in Sukeyne için kuluçkaya yatmaya zorlandığı ve Sukeyne'nin "Eş'eb'in akrabaları ve kızları" diye adlandırdığı civcivlerin hikâyesini anlatır:

Eş'eb, Zeyd bin 'Amr'la (Bkz. yuk. 63. hikâye) daha yeni evlenmiş olan Sukeyne'ye çok sadıktır. Zeyd halifeye (Süleyman bin Abdülmelik) hacca giderken eşlik etmek zorunda kalır. Sukeyne Zeyd'in bu fırsattan yararlanarak içinde şarkıcı kızları tuttuğu Tâ'if yakınında el-'Erc'teki çiftliğine bir ziyarette bulunabileceğinden korkar. Bundan dolayı koruyucu arkadaşı olarak Eş'eb'i onun yanına katar. Her şey yolunda gider. Ancak Medine'ye geri döndükleri sırada Zeyd Eş'eb'e dört yüz dinarlık bir rüşvet verir ve el-'Erc'e bir gecelik bir ziyarette bulunur.

Zeyd'in yokluğunda Eş'eb yakınlarda bulunan bir havuzda yıkanan iki güzel kız görür ve onlara kendisini kendi kabilelerine mensup insanlarla tanıştırmalarını ister. Zeyd'in en iyi atını ve eğerini alır, Zeyd'in en güzel elbiselerini giyer. Onun en pahalı kokularını sürünür ve kızlarla gider. Kızların mensup oldukları kabilelerinin insanlarıyla karşılaştığında Zeyd'in bir akrabasıymış gibi yapar ve onlar arasında kılıksız yaşlı biri Eş'eb'in yüzünün bir köle yüzü olduğunu, soylu bir Kureyşlinin yüzü olmadığını farkedinceye kadar kimsesinden şüphelenmez. Bu adam Eş'eb'in peşini bırakmaz ve Eş'eb korkak bir köle olarak oradan kaçarken eğeri ve atı mahveder ve Zeyd'in elbiselerini de kirletir. Sonra elbiseleri yıkar. Ancak onlar bir gecede kurumazlar. Böylece Zeyd geri döndüğünde Eş'eb yaptığı marifetleri itiraf etmek zorunda kalır.

"Zeyd şunu demekle yetindi: "Rezil herif, benim bir akrabammış gibi davranmak sana yetmedi mi?" Sonra Medine'ye varıncaya kadar bana başka bir şey söylemedi. Oraya vardığımızda Sukeyne Zeyd'e ne yaptığını sordu. O bu soruyu kendisine değil, yolculuk boyunca kendisini gözlemiş olan sadık dostuna (Eş'eb) sorması gerektiğini söyledi: "Ne yaptığımı ona sor. Sana doğruyu söyleyecektir." Sonra Sukeyne bana sordu ve ben onu çirkin herhangi bir şey yaparken görmediğimi, ona bir kız satın almak fırsatını vermediğimi ve El-'Erc'e gitmesine de izin vermediğimi söyledim. Sukeyne bütün bunların doğru olduğuna dair yemin etmemi istedi. En ciddi bir şekilde yemin ettim. Bu sırada Zeyd ayağa fırladı ve Sukeyne'nin önünde durarak bağırdı: "Allah adına yemin ederim ki bu piç yalan söylüyor. El-'Erc'te bir gün ve bir gece kaldım.

altında bacakları ayrık bir şekilde[215] çömelmiş olarak gördüm. Beni gördüğü zaman bir tavuk gibi gıdaklamaya başladı.. Çok şaşırmış bir halde baktım. Sukeyne ona niçin baktığımı sordu. Ona çok şaşırdığımı söyledim. Sukeyne bana "Bu, aptallığı ile bizi mahveden kötü bir adam. Bundan ötürü onu kuluçkaya yatırdım Civcivler çıkıncaya kadar onun oradan kalkmayacağına yemin ettim."

Burada bu haber yorumsuz olarak elimizde bulunmaktadır. Duyduğumuz şekli bu. Onun tam metni Yûsuf bin İbrâhîm'in İbrâhîm'e dayanarak naklettiği *İbrâhîm bin el-Mehdî'nin Tarihi*'nde bulunmaktadır. O ayrıca Ahmed bin el-Hasan el-Bezzâz'a[216] dayanılarak Sukeyne'nin tarihinde de zikredilmiş ve nakledilmiştir.

——— birkaçı ile de yattım. Ancak yaptığım şeyden pişmanım. Pişmanlığım bu kızlara yaptığım şeylerden de görülüyor: Onları buraya sana getirmek için tedbirler aldım. Bu akşam Medine'ye geliyorlar. İster onları sat, ister azad et. Bu rezil köleden en iyi bir şekilde nasıl intikam alacağını da yine sen bilirsin."

Bunun üzerine Sukeyne bana dört yüz dinarı çıkarmamı emretti. Onları getirince üç yüz dinarlık kereste satın aldı. Ne ben de de Medine'de başka biri onun kafasında ne olduğunu bilmiyorduk. Sonra marangozlara tahtadan bir ev yapmalarını emretti. Geri kalan yüz dinardan onların ücretini ödedi. Marangozlara paralarını ödedikten sonra yüz dinardan geri kalan parayla da yumurta, saman ve gübre aldırttı. Yumurtalar, saman ve gübrenin bulunduğu eve beni soktu ve büyük babası (Muhammed) adına yemin ederek bütün yumurtalardan civcivler çıkıncaya kadar benim oradan çıkmama izin vermeyeceğini söyledi. Emrine itaat ettim ve bütün yumurtalar çatlayıncaya kadar oradan çıkmadım. Civcivler çıktı. Onlar Sukeyne'nin evinde beslendiler ve o bu civcivleri "Eş'eb'in akrabaları ve kızları" diye adlandırdı.

215 *Munfecc*. Sözlüklerde bu şekil yok gibi görünmektedir. Onlarda bulunan şekil daha ziyade *mufîcc*'tir.

216 Bkz. yuk. s. 65, dn. 16. El-Bezzâz veya el-Bezzâr'ın kim olduğu bilinmemektedir. *Ta'rih-Bağdad* IV.80, 82'de adı geçen bu ismi taşıyan iki kişiden hiçbirinin bu şahısla aynı olması ihtimali fazla değildir.

- *Hikâye 66*[217]: Bu hikâyeyi İbn el-Veşşâ'nin el yazmasında gördüm. İbn el-Veşşâ, onu Ebû Asım'a[218] dayanarak anlatan Kudeymî'den[219] (nakleden Ebû'l Veşşâ'dan[220]) duymuş.

Açgözlü Eş'eb'e hiç kendisinden daha açgözlü birini görüp görmediği sorulmuştu. Cevabı şu oldu: "Evet gördüm. Sakız çiğnediğim için beni dört mil boyunca takip eden bir köpek."

---

217 Şunlara da bkz. Hamza el-Isfahânî; Husrî, *Cem'* 550; Husrî, *Zehr*; Meydânî II.50 Freytag; İbni Hemdûn, 9. Böl.; Muterrizî; Şerîşî; Kutubî, *Fevât*.

Versiyonlar oldukça farklıdır. *'Ilk* "reçine, sakız"a ek olarak çiğnenen maddenin *kundur* (İbni Hemdûn, Yunanca *Chondros*' tan) ve *luban* (Kutubî, Yunanca *Libanos*'tan) olduğu da söylenir. İbni Hemdûn ve Kutubî'de "köpek", Hevmel'in darbı meselleşmiş "tilki"si olur (örneğin Se'âlibî, *Simâr* 31'e bkz). Ancak onlar onun "Hevmel'in köpeği" olduğunu söylerler. Hamza el-Isfahânî ve Muterrizî'de sakız çiğneyen adamı takip eden bir köpek değildir, Eş'eb'in kendisidir.

218 Ebû 'Âsim en-Nebîl diye bilinen ed-Dehhâk bin Mehled, 122/740'da doğmuş ve 211/826 veya 213/828-9'da ölmüştür. Örnek olarak bkz. İbni Hacer. *Tehzîb* IV. 450.

219 183/799-800 veya 185/801'de doğduğu ve 286/899'da öldüğü ileri sürülen Muhammed bin Yûnus bin Mûsâ. Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd* III.435-45.

220 Adı Ebû't-Teyyib Muhammed bin İshâk olan, *Ta'rîh-i Bağdâd* I.253'de İbn el-Veşşâ olarak bilinen 860 civarında doğup 325/936-7'de ölmüş olan ünlü edip (Bkz. GAL., I.124, *Suppl.*, I.180). *Fihrist* 85 Flügel; 126 (Cairo 1348) ve Yâkut, *Irşâd* VI.277 vd. Margoliouth; XVII.132 (Cairo 1355-7)'a göre adı Ebû't-Teyyib Muhammed bin Ahmed bin İshâk el-Veşşâ idi. Yâkut onun ibn el-Veşşâ diye bilinen bir oğlu olduğunu eklemektedir. *Egânî* V.133-18; *Egânî*-3 VI.5-5'de Ebû't-Teyyib ibn el-Veşşâ', *Egânî*'nin yazarının doğrudan haber kaynaklarından biri olarak görünmektedir.

Bundan başka *Ta'rîh-i Bağdâd* I.253, yazar İbn el-Veşşâ'nın el-Kudeymî'ye dayanarak haber naklettiğini söylemektedir. O halde İbn el-Veşşâ ile el-Kudeymî arasında başka bir otorite olmaması ve yukardaki parantez içindeki kısmın kaldırılması gerekir. *Egânî* V.133'ü göz önüne alırsak, İbn el-Veşşâ'nın edibin oğlu olması da muhtemel değildir ve Ebû'l Veşşâ'yı *ebîhi el-Veşşa* (babası el-Veşşâ) olarak düzeltmemiz gerekir.

– *Hikâye 67*: Ben bu hikâyeyi el-Heremî Ebî'l 'Alâ'dan[221], (babamın) amcası Abdülaziz bin Ahmed'den[222] ve Habîb bin Nasr el-Muhellebî'den[223] duydum. Onlar kendilerine ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın anlattığını söylediler. Zubeyr bin Bekkâr onu Abdullah bin Ebî Bişr bin Osman bin el-Mugîre'den naklen Osman bin el-Munzır'dan[224] dinleyen Mus'eb'ten öğrendiğini söylemiş:

Belât[225] yönünden gelen büyük bir insan gürültüsü duydum ve hızla oraya gittim. Orada bir grup insan, ortasında uzun boylu bir kadın ve grubun da önünde Eş'eb'i gördüm. Bir tef eşliğinde şarkı söylüyordu. Kalçasını sallayıp kıvırırken şöyle diyordu:

Hey, sabah, tülünü takmadan önce
Ortaya çıkan şu kızı selamlayın

Biri onun gözlerinin alev gibi olduğunu söyledi
Hayır, vallahi onun gözleri alev gibi değil

Eş'eb dansederek kalabalığın yanından geçtikten sonra tekrar onların yanma döndü. Sonunda onların arasına karıştı, kadı-

221 Diğer eserler arasında ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın *Kitâb en-Neseb*'ini nakletmiş olan bir tarihçi. 317/929'da ölmüştür. Bkz. *Fihrist* 81 Flügel;120 (Cairo 1348); *Ta'rîh-i Bağdâd* IV.390 vd. Adının tercih edilen şekli harf-i tarifsiz Heremî'dir. Ancak *Egânî*'de bir nakilci olarak göründüğü her seferinde adında harf-i tarif var gibi görünmektedir.

222 Adının gösterdiği gibi Abdülaziz, *Egânî*'nin yazarının kendisinin amcası olamaz. Doğru akrabalık derecesine *Egânî* XIX. 4; XX.21'de işaret edilmektedir.

223 Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd* VIII.253.

224 Taberî, *Annales* III.245'de zikredilen Zubeyrî, Osman bin el-Munzir bin Mus'eb bin 'Urve bin ez-Zubeyr gibi görünmektedir.

225 Medine'de Cami ile pazar arasındaki bölge. Bkz. el-Bekrî *Mu'cem mâ-ste'cem* 271 (Cairo 1945-51).

nın karşısında durdu ve ona bakarak şarkı söyledi. Kadın ona gülümsedi ve "Tamam, bu kadar yeter" dedi.

Kadının kim olduğunu sordum. Süreym'in şarkıcı kölesi olduğunu söylediler[226]. Öldüğünde Süreym onu varisçilerinden biri ilan etmiş ve onun kendi kızı olduğunu itiraf etmişti. Kadın Süreym'in varisçilerine karşı mahkemede dava açmış ve davayı kazanmıştı.. Böylece Süreym'in varisçileri arasına eklenmiş ve mirastan payı verilmişti. O, dünyanın en güzel şarkıcısıydı. Hicaz'da darbımesel haline gelmişti. "Süreymiye'nin şarkı söyleyişinden daha güzel" diye bir söz vardı.

Hikâye 68[227] : Ben bu hikâyeyi Hasan bin Ali'den duydum. O, kendilerine ed-Dimeşkî'nin anlattığını söyledi. Ed-Dımeşkî kendilerine ez-Zubeyr bin Bekkâr tarafından nakledildiğini söylemiş. Bu sonuncu ise onu babasından da duyduğunu söylemiş:

Süreymiye'nin cenaze alayı bazı Kureyşlilerle birlikte oturan Eş'eb'in yanından geçti. Eş'eb, Süreymiye'ye ağladı ve şöyle dedi: "Bugün her türlü müzik sustu; Gerçi bu fahişe, Allah rahmet etsin, dünyanın en kötü yaratığıydı ya." Etrafında insanlar ona "Hem ona ağlıyor, hem de onu lanetliyorsun. Bu nasıl iş?" dediler. Eş'eb'in cevabı şu oldu: "Evet, çünkü bu yaşlı günahkâra sık sık bir koç götürürdük. Bu koç bizim için onun evinde pişirilirdi. Ama Tanrı biliyor ya o bize sadece çorba için pancar verirdi."

- *Hikâye 69*[228] : Ben bu hikâyeyi el-Hasan bin Ali'den duydum. O,

---

226 Süreym ve şarkıcı kadın üzerine daha fazla bilgi yoktur. Serîm ve Süreym'in her ikisi de isimler olarak karşımıza çıktıklarından (Bkz. es-Sam'ânî, *Ensâb*, fol. 352a) yukardaki okuma biçimi kesin değildir.

227 Kutubî, *Fevât*'a da bkz..

228 Nuveyrî'ye de bkz..

kendilerine Ahmed bin Zuheyr'in anlattığını söyledi.

Eş'eb, el-Gâdirî'nin[229] kendi üslubunu ve fıkralarını taklit etmeye başladığını ve bir kısım insanın da onu iyi bir komedyen olarak gördüklerini öğrendi. Bunun üzerine onu gözledi. Sonra bir grup Kureyşlinin ziyafetine katılıp onlara hitap ederek onları eğlendirdiğini öğrendiğinde, oraya gitti ve el-Gâdirî'ye şöyle dedi: "Benim dinleyicilerimi elimden aldığını öğrendim. Eğer benim çapımda bir adamsan şimdi benim yaptıklarımı yap bakayım." Bu sözlerden sonra yüzünü sıkıştırdı, gevşetti, eni boyundan daha geniş bir hale gelinceye kadar kastı ve ona hiç kimsenin kendisini tanıyamayacağı bir şekil verdirdi. Sonra yine yüzünü gevşetti ve el-Gâdirî'ye "Şimdi şuna bak" dedi: Yüzünü çenesi hemen hemen göğsüne değecek kadar uzattı ve yüzü kendisine kılıcından bakan bir adamın yüzü gibi (ince uzun) oldu. Sonra elbiselerini çıkardı ve vücuduna kamburluk verdirdi. Gerçekten de sırtında bir devenin hörgücüne benzer bir kambur ortaya çıktı. Kamburun uzunluğu bir karış veya daha fazlaydı. Sonra donunu çıkardı ve testislerinin derisini uzatmaya başladı; öyle ki onlar yeri süpürmeye başladılar. Sonra onları ileri geri hareket ettirdi. Geri geri giderken testisleri ile yerde çizgiler çizmeye başladı[230]. Sonra ayağa kalktı ve bir insanın boyunun olabileceği kadar uzun bir duruma gelinceye kadar kendini gerdi, uzattı. Orada bulunanlar kendilerinden geçinceye kadar güldüler.

---

229 *Egânî*'nin basılmış metninde bu hikâyede iki yerde en-Nâdirî var. Ancak kastedilenin Eş'eb'in rakibi olan el-Gâdirî olduğuna pek az şüphe vardır (Yukarda s. 12, dn. 17'ye bkz.). Nitekim Nuveyrî'de de o el-Gâdirî'dir. Aşağıda 87. hikâyede el-Gâdirî'nin popülerlik bakımından Eş'eb'ten önce geldiğinin söylenmesi bu hikâyede onu el-Gâdirî olarak okumamıza karşı bir kanıt değildir.

230 Yuk. 64. hikâyeye bkz. Ve *meşâ ve ce'ele yehnusu* yerine Nuveyrî'de *ve ce'ele yemîsu* var.

El-Gâdirî ise donup kalmıştı. Eğlenceli bir şey söyleyemedi. Ancak şunları söyleyebîldi: "Ebû'l 'Alâ (yani Eş'eb), bir daha senin hoşlanmadığın hiçbir şey yapmayacağım. Ben senin öğrencin ve çırağınım." Bundan sonra Eş'eb oradan ayrıldı.

- *Hikâye 70*[231]: Ben bu bilgiyi Rıdvan bin Ahmed es-Seydelânî'den aldım. O, kendilerine İbrâhîm bin el-Mehdî'den naklen Yûsuf bin İbrâhîm'in verdiğini söyledi. İbrâhîm bin el-Mehdî ise babasından (Eş'eb) naklen 'Ubeyde bin Eş'eb'ten almış:

Buna göre Eş'eb, Hicret'in dokuzuncu yılında doğdu ve Osman'ın mevlalarından biri idi. Annesi Peygamber'in eşlerinin konuşmalarını birbirlerine taşırdı ve böylece onlar arasında kötü duygulara neden olurdu. Tanrı'nın Elçisi bundan rahatsız olmuş ve onu lanetlemiştir. Bundan dolayı Tanrı onun canını almış ve oğluna uzun bir ömür vermiştir. Eş'eb sonunda Mehdî'nin zamanında ölmüştür. Eş'eb'in bir dizi iyi nitelikleri vardı. Çağdaşları arasında raslanabilecek en eğlendirici insandı. En geniş bir fıkra repertuarına sahipti. Aynı zamanda duyduğu bir şarkıyı en yetenekli bir biçimde icra ederdi. Bundan başka bir Mu'tezilî idi ve onların kanıtlarını sergilemede de en ustaydı.

- *Hikâye 71*: İbrâhîm el-Mehdî şunu da dedi: Bu hikâyeyi babasından naklen 'Ubeyde bin Eş'eb'ten duydum:

Abdullah bin Ömer'in çiftliklerinden birinde olduğunu ve oranın mahsulünü hayır olarak etrafa dağıttığını öğrendim. Sulama için kullanılan bir hayvana bindim ve çiftliğine Ömer'in yanına vardım. Ona şöyle dedim: "Ey Müminlerin Emirinin oğ-

231 Şunlara da bkz. yuk. 3. hikâye; Bekrî; Nuveyrî IV. 26; İbni Hacer, *Lisân* IV.126.

lu. Ey Faruk'un oğlu. Şu deveme benim için hurma yüklet." Abdullah bana Muhacirlerden biri mi olduğumu sordu. Hayır demek zorunda kaldım. Sonra yine bana Ensâr'dan biri mi olduğumu sordu. Cevabım gene "Hayır" oldu. Sonra bana "iyi fiillerde onların (örneğini) takip edenlerden" biri mi olduğumu sordu[232]. Ona "Bu sorunuzun bende uyandırdığı büyük ümid inşallah gerçekleşir" dedim ve devam ettim: "Hayır, onlardan da değilim." Sonra bana yolda kalmışlardan olup olmadığımı sordu[233]. "Hayır" dedim. "Peki o halde neden senin devene hurma yükletecekmişim?" diye sordu. "Çünkü ben bir dilenciyim ve Tanrı'nın Elçisi 'Size at üstünde bir dilenci gelirse onu reddetmeyin' demiştir[234] "dedim." Abdullah'ın buna cevabı şu oldu: "Sana Peygamber'in "at üzerinde gelirse" dediğini, "*sulama için kullanılan bir hayvan* üzerinde gelirse" demediğini söyleyebilirim. Ama bu cevabı vermek istemiyorum. Çünkü ona ihtiyacım yok. Çünkü babam Ömer bin Hattab'a "At üzerinde bir dilenci geldiğinde ona bir şey vermemin gerekip gerekmediğini" sorduğumda o bana şöyle cevap verdi: "Bir seferinde ben Tanrı'nın Elçisi'ne bu soruyu sorduğumda O bana şöyle dedi: "Evet, eğer yaya biri ile karşılaşmazsan." Oysa sevgili dostum, burada yayalar var. O halde bir hayvana binmiş olan sana neden bir şey vereceğim?" Ben

232 Mekkeli Muhacirler, Medineli Ensar ve "iyi fiillerde onları takip edenler" diye üç sınıf insanın Cennet'e öncelikle gireceklerini tasvir eden *Kur'ân* IX. 100-1'e bkz. Burada onlar sadakaya hak kazanmada önceliği olan insanlar olarak göz önüne alınmaktadırlar.

233 *Kur'ân* IX.60'a göre sadakaya hak kazanmış farklı insan gruplarından biri.

234 Kontrol edebildiğim kadarıyla Wensinck ve diğerleri, *Concordance et Indices* II.245a'daki atıflar Peygamber'in hiçbir zaman bir dilenciyi reddetmediği olgusuna işaret etmektedirler. At sırtında gelen insana atıf onlarda yoktur. Zaten binecek bir atı olan dilenci kavramında bir çelişki vardır.

"Birbiriyle dövüşen iki adam."

ısrar ettim ve ona dedim ki: "Baban Faruk aşkına, Tanrı aşkına, Tanrı'ın Elçisi aşkına. Ona benim için hurma yükle." Bu sözlerim üzerine Abdullah "Senin için ona hurma yükleyeceğim. Eğer gene bana Tanrı ve Elçisi adına yemin verdirirsen, şüphesiz isteğini yerine getireceğim. Ama eğer babam adına yemin verdirirsen ve onun adına hurma istersen, onu yerine getirmeyeceğim. Çünkü babamdan Tanrı'nın Elçisi'nin şöyle dediğini duydum: "Mekke'deki Mescid ül-Haram ve Yesrib'deki (Medine) benim camim dışında hiç bir camide (göksel) bir mükâfat ümidiyle durma. Ayrıca kimse kendisine Tanrı ve O'nun Elçisi adına yemin verdirilmedikçe kimsenin isteğini yerine getirmesin[235]."

Daha sonra İbni Ömer çiftliğindeki zencilerden birine şöyle dedi: "Bu hayvana onun için hurma yükle." Zenci torbaları doldurmaya başladığında kendi kendime şöyle dedim: "Zenciler müzikten hoşlanır. Eğer onlara müzik yaparsam, torbalarımı tıka basa doldururlar." Böylece İbni Ömer'den kendisi için müzik yapmama ve şarkı söylememe izin vermesini istedim O istediğimi yapmamı söyledi. Nesb (binicilerin şarkısı) söylemeye başladım [236]. İbni Ömer onun her zaman bildiği bir şarkı olduğunu söyledi. Bunun üzerine bir başka şarkı, Tuveys'in[237] şu sarkısını söyledim:

Ey iki dostum, gözyaşlarım sabahleyin söylediğim şeyi açığa vururken
Boşuna aşkımı gizliyorum.

235 Islâm'ın üç kutsal camiine atıfta bulunan bir hadîs vardır. Bkz. Wensinck ve diğerleri, *Concordances et Indices* II.234b. Yukarda zikredilen varlığı ileri sürülen hadîsin ikinci kısmı hadîs mecmualarında var değil gibi görünmektedir.

236 Bkz. yuk. 16. hikâye.

237 Ünlü ve ileri sürüldüğüne göre Medine'in ilk Müslüman müzisyeni. VII. yüzyılın ikinci yarısında, 710 yılına kadar yaşamıştır. Bkz. H. G. Farmer. *A History of Arabian Music* 52 vd. Aynı yazar, El. *Tuwais* mad.

İbni Ömer bağırdı: "Hey sen, bu bilmediğim bir şey" Sonra ona İbni Sureyc'in[238] şu şarkısını söyledim:

Ey gözüm, yaşlarını cömertce akıt ve
Kureyş'in Mekke vadilerindeki ölülerine ağla

Bu noktada İbni Ömer haykırdı: "Eş'eb, ne kadar acıklı bir şarkı bu. İnsanın kalbini bağlıyor." "İnsanın kalbini dağlıyor" demek istemişti. Onun konuşma kusuru vardı *b* ile *d*'yi birbirinden ayıramazdı[239].

Eş'eb devam etti: "Daha sonra beni her gördüğünde İbni Ömer her zaman bu şarkıyı tekrar söylememi istedi."

- *Hikâye 72*[240]: Ben bu hikâyeyi el-Heremî bin Ebî'l 'Alâ'dan duydum. O kendilerine ez-Zubeyr bin Bekkâr'm anlattığım söyledi. Zubeyr bin Bekkâr ise onu amcasından[241] duyduğunu söyledi:

Eş'eb babasının bir arkadaşı ile karşılaştı. Adam ona "Ne kötü değil mi Eş'eb? Babanın gür bir sakalı vardı. Oysa seninki seyrek. Kime çektin sen?" dedi. Eş'eb' şu cevabı verdi: "Anneme."

- *Hikâye 73*[242]: Ben bu hikâyeyi el-Hasan bin Ali'den duydum. O kendilerine Ahmed bin Ebî Heyseme'nin anlattığını söyledi. Bu

---

238 Tuveys'le birlikte çalışmış ve ondan birkaç yıl daha fazla yaşamış olan bir başka erken Medineli şarkıcı. Bkz. Farmer, *age.* 79 vd..

239 Bkz. İbni Hacer *Lisân* IV.126 ve yuk. s. 77. dn. 79. Arapça metinde verilen örnek onun "*r*" ile "y"yi birbirinden ayıramadığını söylemektedir. Biz onu Türkçe'ye böyle adapte ettik (ÇN).

240 Şunlara da bkz. aş. 94. hikâye; Nuveyrî; Kutubî, *Fevât.*

241 Yani Mus'eb bin Abdullah'tan.

242 Şunlara da bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd*; *Ta'rîh-i Dimeşk*; Nuveyrî; Zehebî *Mîzân*; İbni Hacer, *Lisân.*

sonuncu ise onu Mus'eb bin Osman'dan[243] naklen Mus'eb bin Abdullah'tan duyduğunu söyledi:

Eş'eb, Sâlim bin Abdullah bin Ömer'le karşılaştı ve Sâlim ona kendisi için yeni hazırlanmış olan sebze çorbasından biraz isteyip istemediğini sordu. Eş'eb kabul etti ve ona çok teşekkür etti. Bunun üzerine Sâlim ona evine uğramasını söyledi. Eş'eb kendi evine gitti. Karısı ona Abdullah bin 'Amr'ın kendisini çağırttığını söyledi. Eş'eb karısına Abdullah bin 'Amr'ın evine her istediği zaman gidebileceğini, ancak Sâlim'in insanları birdenbire davet ettiğini, dolayısıyla ona gitmek zorunda olduğunu söyledi. Karısı Abdullah'ın kızacağını söyleyince Eş'eb önce Sâlim'in evine gideceğini, daha sonra Abdullah'a uğrayacağını belirtti.

Böylece Eş'eb Sâlim'in evine gitti ve yemeğe başladı. Ancak çekingen davrandı[244]. Sâlim (mesajı aldı) ve ona istediği kadar yemesini, geri kalanı evine göndereceğini söyledi. Eş'eb "İstediğim tam da bu. Teşekkür ederim" dedi. Sâlim bir hizmetçiye yemekten geri kalanı Eş'eb'in evine götürmesini söyledi. Hizmetçi söyleneni yaptı ve Eş'eb onunla birlikte eve gitti. Yemekle karısının yanına vardığında karısı "Ne felaket" dedi, "Abdullah bir ay boyunca seninle konuşmayacağına yemin etti." Eş'eb, Abdullah'la ilgilenmeyi kendisine bırakmasını söyledi ve ondan biraz

---

243 O, sürekli olarak zikredilen bir otorite olan Mus'eb bin Osman bin Mus'eb bin 'Urve bin ez-Zubeyr'dir. Tam adı *Egânî* III.108; *Egânî*-3 III.33q-5'de bulunur. Taberî, *Annales* İndex'e de bkz..

244 *Ekele mute'âilin*. Bu, *mute'âllin* veya daha da sık olarak aşağıda 88. hikâyede olduğu gibi *mute'âllilin'in* yerini tutar. '-l-l'nin beşinci tartısı genellikle "yemek yemede çekingen davranmak" anlamında kullanılır. Altıncı tartı ise sıklıkla "hasta olduğunu ileri sürmek, hastaymış gibi davranmak" anlamına gelir ve bu rahatlıkla yemek yemede çekingen davranmak şeklindeki ek anlama götürebilir.

"Bir kürsü veya ip üzerinde dans eden çocuk"

safran vermesini istedi. Karısı söyleneni yaptı. Eş'eb banyoya gitti. Yüzüne ve ellerine safran sürdü ve safran kendisine sarı bir görüntü verinceye kadar banyoda oturdu. Sonra evden ayrıldı. Bir sopaya yaslanarak ve titreyerek Abdullah'ın evine gitti. Abdullah'ın teşrifatçısı onu görünce "Ne korkunç, hasta olduğunu görüyorum" diye haykırdı. İçeri gitti ve efendisine Eş'eb'in geldiğini haber verdi. Abdullah içeri gelmesine izin verdi. İçeri girdiğinde Sâlim bin Abdullah da oradaydı[245]. Eş'eb daha fazla titremeye başladı ve birkaç adım atmak ister gibi yaptı. Ancak oturmak zorunda kaldı ve kendi başına ayağa kalkamadı. Abdullah Eş'eb'e kendisine kızmakla haksızlık yapmış olduğunu söyledi. Ancak Sâlim, Eş'eb'e "Neyin var sefil herif, Biraz önce bizimle çorba içmiyor muydun?" dedi. Eş'eb cevabı yapıştırdı: "Bir şey yemiş gibi görünüyor muyum?" Sâlim israr etti: "Rezil adam, sana şunu şunu söylemedim mi? Sen de bana şu şu cevapları vermedin mi?" Eşeb'in karşılığı şu oldu: "Hayal görmüş olmalısınız." Bunun üzerine Sâlim, "Büyük Allahım, Şeytan'ın bile senin kılığına gireceğini düşünmezdim. Sen ciddi misin?" dedi. Eş'eb "Allah canımı alsın ki[246] ben bir aydır evde yoktum" dedi.

Bu noktada Abdullah bağırdı: "Defol, rezil herif, niyetin oğlumu çıldırtmak mı?" Eş'eb cevap verdi: "Ben yalnızca doğruyu söylüyorum." Ancak Abdullah devam etti: "Hayatım hakkı için, bana doğruyu söyle. Öfkemden korkacak bir şeyin yok" Bunun üzerine Eş'eb "Evet, hayatın hakkı için, o doğruyu söylüyor" de-

245 *Ta'rîh-i Bağdâd* odanın Eş'eb'in başlangıçta Sâlim'i göremeyeceği kadar karanlık olduğunu eklemektedir.

246 *'Aleyye va 'Aleyye*, vurgu cümlelerini başlatmak için olduka sık kullanılan bir deyimdir. Aşağıda 86. hikâyede de karşımıza çıkmaktadır. Burada serbest bir tarzda çevrilmiştir.

di. Sonra ona hikâyeyi anlattı. Abdullah sırtüstü devrilecek kadar güldü. Tanrı doğrusunu bilir[247].

Hikâye 74[248]: Ben Ahmed'den[249] duydum. O, kendilerine bu hikâyenin (Mus'eb bin Osman'dan naklen) Mus'eb bin Abdullah tarafından anlatıldığını söyledi:

Bir adam Eş'eb'e Sâlim bin Abdullah'ın birçok yiyecekle filan[250] bahçeye gittiğini söyledi. Eş'eb de ona katılmak için hemen yola çıktı. Ancak köle onun önünde kapıyı kilitledi. Bunun üzerine Eş'eb duvara tırmandı. Sâlim "Kızlarım, rezil herif, kızlarım" diye ona bağırdı. Eş'eb şu cevabı verdi: "Biliyorsun, kızlarınla bizim ilgimiz yok. Bizim ne istediğimizi biliyorsun[251]." Bu-

247 Hikâyenin sonu *Ta'rîh-i Bağdâd*'da farklıdır. Eş'eb yalanında ısrar edince Sâlim öfkeyle odayı terkeder. Bunun üzerine Abdullah, iyi bir nedeni olmaksızın Sâlim'in sinirlenmeyeceğini söyler ve Eş'eb'e bu nedenin ne olabileceği hakkında herhangi bir fikri olup olmadığını sorar. Eş'eb "O sinirlendi; çünkü bugün onun evinde bir kase çorba içtim" diye cevap verir. Eş'eb'in cevabı Sâim'in cimri olduğu ve kendisini dilencilikteki başarısından ötürü kıskandığı imasını içerdiği için neden olduğu incitmeye bir de hakaret eklemiş olur.

248 Şunlara da bkz. Kâlî III.216 vd.; El-Hatib el-Bağdadi, *Tetfil* 58; Husrî *Cem'* 56; İbni Bâbe; Meydânî I.386 vd (Bulâk 1284); 'Ibn el-Cevzî, *Ezkiyâ* 139 (Cairo 1340); Kutubî, *Fevât*.

Ibni Bâbe ve Kutubî hikâyeye Eş'eb'in bir deve kiraladığı ve onun üzerinden duvara atladığı şeklinde canlı bir unsur eklerler.

Aynı hikâye IX. yüzyıl *tufeyli*'si Bunân hakkında da anlatılır. Bkz. el-Hatib el-Bağdadi, *Tetfil* 57 vd.; Ibn el-Cevzî, *Ezkiyâ* 139 (Cairo 1340). Bunân için bkz. *Tetfil* 33, 35, 57 vd., 67, 70, 81-99.

249 Ahmed bin Ebî Heyseme, *Egânî*'nin yazarının doğrudan haber kaynağı olamayacağı için buradaki Ahmed, Ahmed bin Abdülaziz olabilir. Bu durumda bu hikâyedeki haberciler zinciri daha buradan bozuk olacaktır. *Egânî*'nin elyazmaları çözüm getirebilir.

250 *Fulân*, bir yer adına gönderir görünmektedir.

251 Bu, *Kur'ân*, XI.79'dan bir alıntıdır.

nun üzerine Sâlim ona yiyecek verilmesini emretti ve Eş'eb'i memnun eden bir sürü yiyecek dışarıya getirildi

– *Hikâye 75*[252]: Ben bu hikâyeyi El-Hasan bin Ali'den duydum. O kendilerine Ahmed bin Sa'id'in anlattığını söyledi. Ahmed bin Sa'id onu Zubeyr bin Bekkâr'm naklettiğini söyledi. Bu sonuncu ise onu amcasından duyduğunu söyledi:

Sukeyne hukuki bir konuda görüşünü almak istediğinden Ebû'z-Zinâd'ı çağırttı ve o Sukeyne'nin evine geldi. Eş'eb bir kümesten onu farketti ve bir tavuk gibi gıdaklamaya başladı. Ebû 'z-Zinâd çok şaşırdı ve neler olup bittiğini sordu. Sukeyne güldü ve şöyle dedi: "Bu kötü adam işlerimize zarar verdi. Bundan ötürü burada kuluçkaya yatması ve civcivler yumurtadan çıkıncaya kadar onu terketmemesi için yemin ettim." Ebû 'z-Zinad Sukeyne'nin yaptığına da şaşırdı.

Sukeyne'nin uzun hikâyesinin bir başka versiyonunu Muhammed bin Yahyâ en-Nahvî'den[253] öğrendim. O da buna benzerdir. Onu Eş'eb hakkındaki bu biyografiden başka bir yerde, yani Sukeyne ve Zeyd bin 'Amr bin Osman bin 'Affân'la ilgili hikâyeleri ele alan Sukeyne bint el-Hüseyn'in biyografisinde zikrettim.

– *Hikâye 76*[254]: Ben bu hikâyeyi el-Hasan bin Ali'den duydum. O kendilerine Ahmed bin Ebî Heyseme'nin anlattığını söyledi. Bu sonuncu kendilerine onu Mus'eb'in naklettiğini söylemiş. Mus'eb ise onu Medineli bir adamdan duymuş:

---

252 Bkz. yuk. 65. hikâye.

253 *Egani*'nin yazarının kimliği bilinmeyen bir haber kaynağı. Sukeyne'nin biyografisinden alınan pasaj yukarda s. 116, dn. 214'de verilmiştir.

254 Yuk. 34. hikâyeye bkz..

Eş'eb'in evinin kapısında bir yarık vardı. Uyurken birinin gelebileceği ve avucuna bir şey koyabileceği umuduyla Eş'eb bu yarıktan elini dışarı uzatırdı. Bunu yapmasının nedeni çok açgözlü oluşuydu. Eş'eb'e her zaman şaka yapan Zubeyr ailesinden biri Eş'eb'in eline barsaklarını boşaltması için kölelerinden birini gönderdi. Bu olaydan sonra Eş'eb bir daha hiç bir zaman elini dışarıya uzatmadı.

Benzeri bir hikâyeyi, Medineli birinden naklen anlatan Muhammed bin el-Hüseyn'e[255] dayanan İbni Mihreveyh'ten hareket eden el-Cevherî'den duydum.

- *Hikâye 77*[256]: Ben Ahmed bin Abdülaziz el-Cevherî'den duydum. O, kendilerine Abdullah bin Ebî Sa'id'in anlattığını söyledi. Bu sonuncu, kendisine Ebû Tahir Muhammed bin Muhammed ez-Zubeyrî'nin[257] naklettiğini söylemiş. Ez-Zubeyrî Yahyâ bin Mu-

---

255 Basılı metinde Hasan var.

256 *Egânî* XV. 69-15; 70-2; 'Askerî'ye de bkz..

'Askeri'de çok kısaltılmış bir versiyon var. Bu versiyonda sadece bir beyit zikredilmektedir. O da şudur:

Onlar tutkuyu davet ettiler; Sonra dost olmalarına rağmen
Düşmanca oklarıyla kalplerimizi vurdular.

257 Basılmış metinde Muhammed bin Muhammed ez-Zubeyr Ebû Tâhir var. Söz konusu kişiyi çok üyeli Zubeyrî ailesinin bir başka ferdi yapan yukardaki düzeltme kesin değildir.

Egânî XV.69'da bulunan nakilciler zinciri yukardaki nakilciler zinciri ile ancak daha sonra gelen bağlantıda uyuşmaktadır. Ancak Ebû Tâhir'in yerinde yine bir Zubeyrî'nin, yani el-'Ala bin 'Amr ez-Zubeyr'in bulunduğunu görmek ilginçtir. Bu şahıs, Medâ'inî'nin hakkında bir biyografi yazdığı 'Amr bin Zubeyr'in soyundan gelen biridir. Bkz. *Fihrist* 101-21 Flügel; 148 (Cairo 1348); İbni Sa'd, Tabakât V.137 vd.; ez-Zehebî, *Ta'rih el-İslâm* III.54-6 (Cairo 1367 vdd.).

hammed bin Ebî Kuteyle'den duyduğunu söylemiş. Yahyâ, İsmail el-E'rec bin Cafer bin Muhammed'in kendisine şu hikâyeyi anlattığını söylemiş:

Bazı genç Kureyşli soylular bana geldiler ve Sâlim bin Abdullah'a bir şarkı söylememi ve daha sonra Sâlim'in bu şarkı hakkında bana ne dediğini söylememi istediler. Bunun için bana çekici bir rüşvet önerdiler. Böylece ben Sâlim'e gittim ve ona "Ebû Ömer (yani Sâlim), ben dostları, arkadaşları olan, saygı gören, yaşlı, tecrübeli bir adamım. Şimdi senin için bir şey 'yırlamak' istiyorum" dedim. O 'yırlamak'la ne demek istediğimi sordu. Ona yırlamanın müzik demek olduğu söyledim. Bana bu tür müziğin ne zaman yapıldığını sordu. Ona insanın yalnız[258] ve mutlu bir anında arkadaşlarıyla birlikte iken onun yapıldığını söyledim. "Şarkımı dinlemeni istiyorum" dedim, "Eğer ondan hoşlanmazsan, hemen keserim" diye ekledim. Sonra ona şarkı söyledim. "Fena değil" dedi. Oradan ayrıldım ve genç Kureyşlilere durumu anlattım. Hangi şarkıyı söylediğimi sordular. Onlara "şu şarkıyı söyledim" dedim:

Na'ame'nin at ahırını yakınıma getirin
Şimdiye kadar kısır olan Va'il savaşı artık hamile[259].

Onlar şarkının yeter derecede ateşli olmadığını, hızlı olma-

258 "Yalnız an" derken kastedilen rahat ve eğlenceli bir topluluk içinde bulunulduğu zamandır.

259 Bu beyit, el-Hâris bin 'Ubâd'ındır. Bkz. G.L. Della Vida, Les *"livres des Chevaux" de Hisham ibn al-Kalbi et Muhammad ibn al-A'rabi* 28, 89 (Leiden 198. Publications de la Fondation de Goeje 8). Burada başka göndermeler de verilmektedir.

Egânî metnindeki *lehike, lekihe* olarak düzeltilmelidir.

dığını ve bu şarkıdan hoşlanmadıklarını söylediler. Beni sıkıştırdıklarını görünce ve bana vaat ettikleri şeyi alamıyacağımdan korktuğum için Sâlim'in yanına geri döndüm ve ona "Ebû Ömer, bir şarkı daha" dedim. O "Rahat bırak beni. Seninle meşgul olmak istemiyorum" dedi.. Ancak ben onun tekrar bir şey söylemesine fırsat vermedim ve hemen şarkımı söyledim. "Fena değil" dedi. Genç Kureyşlilere gittim ve durumu anlattım. Hangi şarkıyı söylediğimi sordular. Onlara "Şu beyti şarkı olarak söyledim" dedim:

Onlar (develerinden) inemediler (ve savaş atlarına binemediler).
Biz indik
Gerçek savaşçı, bineğinden inebilendir[260].

Gene şarkının iyi olmadığını söylediler ve ben üçüncü defa Sâlim'e geri döndüm. "Şimdi ne var?" dedi. "Bir şarkı daha" dedim. Kendini[261] toplamasına fırsat vermeden şu beyiti şarkı olarak söyledim:

Gözyaşlarını bitirdikten sonra bana
"Tutkudan sen ne elde ettin, biz ne elde ettik?" dediler[262].

Sâlim haykırdı: "Yeter, yeter[263]" Ancak ben "Bu sepeti almca-

260 Bu beyit *'Ikd* III.335'de esprili bir şekilde zikredilmektedir.

261 Kelimesi kelimesine *esrehu*, "gücünü". *Esrehu* herhalde *emrehu* olarak düzeltilmelidir.

262 Bu, Cerîr'in bir beytidir: *Diwân* II.150 (Cairo 1313). Es-Serrâc, *Meşâri' el-Uşşâk* 82 (Constantinople 1301)'e de bkz. Burada Ebû's Sa'id bu beyitten çok duygulanmış olarak tasvir edilir.

263 Arapça metinde nehlen *nehlen* var. Ancak *Egânî* XV. 69 ve 'Askeri'de alışılagelen *mehlen mehlen* var.

ya kadar vallahi, yetmez" dedim. Sepetin içinde 'Amr'ın *sadaka*sından lezzetli[264] hurmalar vardı. Sâlim "Al senin olsun" dedi. Sevinçle sepeti kapıp ayrıldım ve genç Kureyşlilerin yanına vardım. Onlar "Bu sefer ne oldu?" dediler. Onlara "İhtiyara (Sâlim) 'Gözyaşlarını bitirdikten sonra bana...' şarkısını söyledim. Duygulandı ve armağan olarak bana bu sepeti verdi" cevabını verdim. Yalan söyledim; çünkü o aslında bana sepeti yalnızca benden kurtulmak ve ağzımı kapatmak için vermişti.

İbni Ebî Sa'id şöyle dedi: *S-d-â-k* büyük bir sepettir. *Ferezeli' nekketânîî* (bana ücretimi verdi) anlamına gelir, yani o sarkıcılara verilen ve *n-k-t* diye adlandırılan şeydir.

– *Hikâye 78*[265]: Bana el-Cevherî söyledi. O, kendilerine Muhammed bin el-Kâsım'ın söylediğini söyledi. Bu sonuncu el-Esma'î'den nakleden Ke'neb bin el-Muharrir'in anlattığını söylemiş. El-Esmâ'î ise hikâyeyi kendisine Cafer bin Süleyman'ın anlattığım söylemiş:

Eş'eb, Cafer (el-Mansûr) zamanında Bağdad'a geldi ve genç soylu Kureyşliler onun etrafını sardılar. Ona kendilerine şarkı söylemesini istediler. O da söyleneni yaptı. Şarkıları dokunaklı idi ve boğazı en iyi durumdaydı[266]. Cafer bin el-Mansûr[267] aşağıdaki beytin ve şarkının yazarının kim olduğunu sordu:

---

264 *Ecve*, Medine'de yetişen özel olarak çok iyi bir tür hurma olarak tasvir edilmektedir.

265 Şunlara da bkz. aş. 98. hikâye; Taberî; *Ta'rîh-i Bağdâd*; *Ta'rîh-i Dimeşk*; Zehebî, *Mîzân*; İbni Hacer, *Lisân*.

Ta'rîh-i Bağdâd ve ona bağlı olan kaynaklar beyiti zikretmemektedirler.

266 *Ve helkuhu 'ala hâlihi*, kelimesi kelimesine "ve boğazı uygun durumundaydı" anlamına gelir.

267 El-Mansûr'un Cafer adında iki oğlu vardı. Büyük olanı, babasından önce 767 veya 768'de ölmüştür. Bkz. Taberî *Annales* III.358; *Ta'rîh-i Bağdâd*

Zât el-Ceyş'teki[268] *bu harap yerin sahibi kim?*
Şimdi yerle bir olmuş olan bu yerin sahibi?

Eş'eb "ben bu şarkıyı Me'bed'den[269] aldım. O, ed-Dellâl'ın[270] şarkısıdır. Onu Me'bed'den aldım, ama ona bu şarkıyı söylemesi istendiğinde 'Eş'eb'e gitmelisiniz. O bunu benden daha iyi söyleyebîlir' derdi" dedi.

- *Hikâye 79*[271]: Ben bu hikâyeyi Muhammed bin Mezyed' den[272] duydum. O, Abdullah bin Mus'eb'ten nakleden babasına daya-

VII.149 vd. Burada kastedilen muhtemelen odur. Daha genç olanı 186/802 de ölmüştür. Bkz. Taberî *Annales* III.651. *Egânî*'nin İndex'inde genç olanın adı altında, aslında büyük olana ait kayıtlar bulunur. Daha X. yüzyılda ikisi birbirine karıştırılmaktaydı. Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd*, *agy*..

268 Medine yakınlarında bir yer.

269 Üç büyük Medineli şarkıcının sonuncusu (Tuveys, İbni Sureyc ve Me'bed). 743 yılında ölmüştür. Bkz. H. G. Farmer *A History of Arabian Music* 81 vd..

270 Bkz. Farmer, *age*. 57 vd. Ed-Dellâl bir şair olmaktan çok şarkıcı ve eğlendiriciydi. Süleyman bin Abdülmelik zamanına kadar yaşamıştır. Yukardaki beyit *Egânî* IV.62 vd.; *Egânî*-3 IIV. 276 vd. nda zikredilmektedir.

271 Şunlara da bkz. İbni Kuteybe, *Şi'r*, çev. Gaudefroy-Demombynes, İbn Qotaiba, *Introduction au Livre de la Poésie et les Poètes'de* XXXII (Paris 1947); *'Ikd* III.195; *Egânî* I.116-21;117-10; VII.42; *Egânî*-3 I.295-5, 29-6-8; VIII.12-11, 13-15.

272 İbn Ebî'l Ezher diye bilinen bu şahıs, oğlu Hemmâd'dan naklen İshâk el Mevsilî'nin *Kitâb el-Egânî*'sinin nakilcisi idi. 325/937'de ölmüştür. Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd* III.288-91; İbni Hacer *Lisân* V.377 vd. Daha genç bir çağdaşı olan el-Merzubânî, *Mu'cem eş-Şu'arâ*'smda (464, Cairo 1354) ondan kısaca söz etmiştir. O, şüphesiz *Akıllı Delilerin Hikâyeleri* ve *Eski Belagatçilerin Hikâyeleri* adlı kitapları da yazmış olan Muhammed bin Ahmed bin Mezyed el-Bûsancî ile aynı şahıstır. Bkz. *Fihrist* 147 Flügel; 211 (Cairo 1348); F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography* 428 (Leiden 1952). GAL., I.154, *Suppl.*, I.25d'de akıllı delileri ele alan Escurial yazmaları içinde 482 numaranın İbni Mezyed'e ait olduğu söylenmektedir. Ancak GAL., *Suppl.*, I.254 doğru olarak bu yazmanın en-Nisâbûrî'nin ünlü eseri *'Ukala el-Mecânin*'inin aynısı olduğunu belirtmektedir.

nan Hemmâd bin İshâk'tan[273] duyduğunu söyledi.

Cerîr[274], Medine'ye geldi. İnsanlar etrafında toplandılar; ondan şiirlerini okumasını istediler ve onlar üzerine sorular sordular. Bazı şiirlerini okudu. Bu şiirleri dinlediler ve oradan ayrıldılar. Oradakilerden yalnız Eş'eb onunla kaldı ve ondan ayrılmadı. Cerîr sordu: "Başka herkesten daha uzun zaman kaldığını ve en çok soru sorduğunu fark ettim. Ancak senin bu insanlar arasında soy bakımından en düşük olduğunu sanıyorum." Eş'eb cevap verdi: "Ebû Hazm (yani Cerîr), Bütün insanlar içinde sana en faydalı olan benim." Cerîr bunun nedenini sorduğunda Eş'eb şöyle dedi: "Senin şiirlerini alıyorum ve söyleyişimle onları daha da güzelleştiriyorum." Cerîr, sanatından bir örnek vermesini isteyince Eş'eb, Cerîr'in bazı beyitlerini İbni Süreyc'in melodisi ile şarkı olarak söylemeye başladı:

Ey Nâciye'nin kız kardeşi, ayrılmadan ve herşeye kusur bulanlar
Eleştiriye başlamadan önce seni selamlarım

Ayrılık gününün seni son göreceğim gün olduğunu bilseydim
Yapmadığım şeyi yapardım[275]

GAL., *Suppl.*, I.250 Hindistan'da İbni Mezyed'n eserinin bir yazmasına göndermektedir. Bu gönderme kontrol edilememiştir ve şimdilik şüpheli olarak kalmaktadır. Yâkut'un *Irşâd*'ında İbni Mezyed'in eserinden yapılan alıntılarla ilgili olarak bkz. *Zeitschrift für Semitistik* II.195 (1924). *Fihrist*'in Ebî'l Ezher'in 313/925-6'da otuz yaşında olduğuna ilişkin haberi açıkca yanlıştır. Otuz yerine muhtemelen "seksen" söz konusudur.

273 Üç Mevsilî'nin sonuncusu (Yuk. s. 66, dn. 22'ye bkz). Ölüm tarihi, biyografi yazarlarınca bilinmemektedir.

274 Ünlü Emevî şairi. Bkz. GAL., I.56 vdd., *Suppl.*, I.86 vd..

275 Bkz. Cerîr, *Diwân* II.51 vd. (Cairo 11313); *The Nakâ'id of Jarîr and al-Farazdak*, yay. A.A. Bevan, I.212 (London 1905-12). Orijinal kaynaklarda alın-

Cerîr gözlerinden yaş gelecek kadar duygulanmıştı. Dizleri dizlerine değecek kadar Eş'eb'e doğru yürüdü ve haykırdı: "İtiraf etmeliyim ki söyleyişinle gerçekten şiirimi çok güzelleştirdin." Eş'eb'e istediği bütün şiirleri verdi ve ona parayla bir elbise hediye etti.

- *Hikâye 80*[276]: Ben Ahmed bin Abdülaziz'den duydum. O kendilerine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım'a babası şöyle demiş:

  El-Heysem bin 'Adî şöyle dedi: Eş'eb'e rasladım ve ona çağdaşları hakkında ne düşündüğünü sordum. Şöyle cevap verdi: "Senden hükümdar şarkıları istiyorlar; ancak sana köle armağanları veriyorlar."

- *Hikâye 81*: Ben Ahmed'den duydum. Ahmed, kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığım söyledi. Muhammed, bin el-Kâsım, Ahmed bin Yahyâ'dan duyduğunu söylemiş. Ahmed bin Yahyâ, Mus'eb'in kendilerine şunu anlattığını söylemiş:

  Mervân'ın kızı Ümmü Ömer[277] hacca gitti. Medine halkı hakkında en iyi bilgi sahibi olduğunu, (dolayısıyla kimi kabul edip kimi etmemesi gerektiğini bildiğini söyleyerek) Eş'eb'i yanına teşrifatçı (hacib) olarak aldı. Böylece Eş'eb, derecelerine göre ziyaretçileri kabul etti ve Ümmü Ömer onlarla bir süre görüştü.

---

tılarda yer alan "Nâciye'nin kızkardeşi" yerine "Nâciye'nin annesi" vardır. Her halû kârda şahsın kim olduğu bilinmemektedir. Gaudefroy-Demombynes "Ey Benû Nâciye'nin kızları" diye çevirmekte, ancak bu çevirisinin nedenlerini vermemektedir.

276 Nuveyrî'ye de bkz..

277 Emevî halifesi Mervân bin el-Hakem'in Sa'id bin Hâlid bin 'Amr bin Osman'la evlenmiş olan kızı. Bkz. Mus'eb, *Neseb-i Kureyş* 161 (Cairo 1953).

Sonra ayağa kalktı ve kısa bir süre kestirmek için[278] içeri gitti. Tam bu esnada Tuveys geldi ve Eş'eb'e kendisini Ümmü Ömer'le tanıştırmasını istedi. Eş'eb onun artık görüşme yapmadığını, içeri gittiğini söyleyince Tuveys şöyle dedi: "Eş'eb, iki gündür seni gözlüyorum. Şimdiye kadar ne (bir ateş yakmak) için iki parça tezek kırdın, ne de iki tel kıl kopardın[279]." Bunun üzerine Eş'eb kapıyı çaldı, Ümmü Ömer'in yanına gitti ve ona şöyle dedi: "Mervân'ın kızı, lütfen, Tüveys burada kapıda duruyor. Onun diline düşme, beni de düşürme." Ümmü Ömer bunun üzerine Tuveys'i kabul etti. O, içeri girdi ve ona "Şüphesiz sizin kapınızın kapalı olmasına karşılık babanızın kapısı hiç bir zaman kapalı değildi." Sonra tefini çıkardı, çaldı ve şu şarkıyı söyledi:

Uyanıkken reddettiğin herşeyi
Uykumda sınırsız bir cömertlikle bana veriyorsun

Onunla buluşmam ölümcül oldu. Ancak onunla buluştum
Böylece aldatılan bir adamın sahip olabileceği küçük
bir zevk duydum.

Ümmü Ömer ona neyi tercih ettiğini sordu, şimdiki mi yoksa daha sonraki bir şeyi mi? O cevap verdi: "hem *şimdiki*, hem daha *sonrakini*." Ümmü Ömer ona bir kaftan verdirdi.

– *Hikâye 82* Ben el-Cevherî'den duydum. O bu hikâyeyi el-Medâ'inî'ye

278 *Li'l-ka'ile* veya belki *li-ka'ile* diye okuyunuz.

279 Etkisi Arapça biçiminden gelen Tuveys'in sözleri, Eş'eb'i otorite konumunda cimri ve etkisiz olarak gördüğü anlamını içerir gibidir. Ancak çeviri kesin değildir.

dayanan Ebû Müslim'den nakleden İbni Mihreveyh'den duyduğunu söyledi:

Medine'den birisi Eş'eb'e onu şaşırtan bir hikâye anlattı. Eş'eb adama "hikâyende eksik bir şey var" dedi. Adam onun ne olduğunu sordu. Eş'eb "O ters" dedi.

– *Hikâye 83*[280]: Ben bu hikâyeyi el-Cevherî'den duydum. O kendisine İbni Mihreveyh'in anlattığını söyledi. İbni Mihreveyh, Ebû Müslim'in anlattığını söyledi. Ebû Müslim ise onu el-Medâ'inî'nin kendisine anlattığını söyledi: el-Velîd bin Yezid, karısı Sa'de'yı[281] boşadıktan sonra Eş'eb'i yanına çağırttı ve ona "Eş'eb, eğer benden Sa'de'ye bir mesaj götürürsen on bin dirhem alacaksın" dedi. Eş'eb "parayı getir, bir göreyim" diye cevap verdi. Velîd bir kese getirdi. Eş'eb keseyi koynuna koydu ve "Mesajı alayım, ey Müminlerin Emiri" dedi. Velîd "Ona be-

280 Şunlara da bkz. *'Ikd* II.268 vd.; III.226 vd.; *Egânî* VI.114; *Egânî*-3 VII.26-18, 28-6; İbni Hemdûn 33. Böl.; Nuveyrî.

'Ikd'daki birinci versiyonda ve İbni Hemdûn'da bazı daha fazla detaylar da vardır. El-Velîd, Sa'de'nin kızkardeşi Selmâ'ya aşık olmuştur ve Sa'de'yi boşamıştır. Sa'de Medine'ye dönmüş ve halife el-Velîd bin Abdülmelik'in oğlu Bişr ile evlenmiştir (Bkz. Taberî *Annales*, İndex). Bu hikâyede hâkim olan hava 105. hikâyede de bulunur.

281 Sa'de, Sa'id bin Hâlid bin 'Amr bin Osman'ın kızıydı (Bkz. İbni Hemdûn). *'Ikd*'ın adı geçen baskısı Sa'id'in halifenin torunu olduğunu söylemektedir. Osman'ın varlığı ileri sürülen böyle bir torunu Shafi'nin *'Ikd*'a yaptığı İndex I.408'de zikredilmiş olsa bile bu muhtemel görünmemektedir. Sa'id için bkz. El-Buhârî, *Ta'rih* II, I.428 vd. (Hyderabad 1260 vdd.); İbni Hacer, *Tehzîb* IV.21.

'Ikd, Sa'de yerine daha yaygın isim olan Su'de'yi zikretmektedir. Maalesef birinci beytin vezni bir karar vermemize müsaade etmemektedir. *'Ikd*, Sa'de'nin vezne uymadığı son beyitte Su'de yerine Lubnâ' demektedir. Ancak bu Sa'de'ye karşı Su'de şeklini kabul etmek için bir kanıt olarak kullanılamaz. Doğru şekil daha muhtemel olarak Sa'de'dir.

nim şunu söylediğimi söyle" dedi:

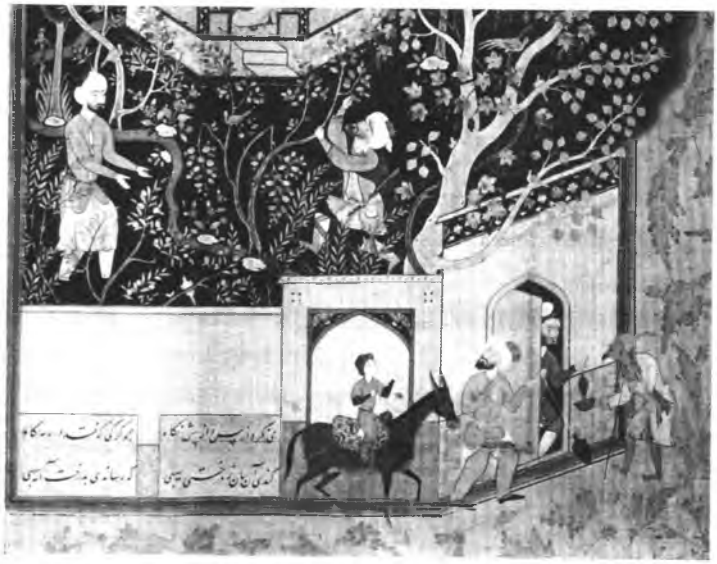
Ey Sa'de, sana ulaşmamızın bir yolu var mı?
Ve kıyamet gününden önce bir buluşma olabilir mi?
Evet, belki kocanın ölümüyle veya bir boşanma ile
Zaman buna mecbur edecek
O zaman onun bahtsızlığından mutlu olacağım
Ve teselli bulacağım. Ve o zaman, ayrıldıktan sonra
Tekrar birleşmiş olacağız.

Eş'eb, Sa'de'nin kapısına vardı. Sa'de'ye gelişi bildirildi. O, üzerine oturmak için yere halılar serdirmişti. Eş'eb'e girmesi için izin verdi. Eş'eb içeri girdi ve yukarda sözü geçen mısraları ona okudu. Sa'de bu günahkârı yakalamaları için hizmetkârlarını çağırdı. Ancak Eş'eb hemen şöyle dedi: "Saygı değer bayan, bunu on bin dirhem için yaptım." Sa'de "Nasıl ondan bana bir tane getirdinse benden de ona bir mesaj götürmezsen kesinlikle seni öldürürüm" dedi. Eş'eb ona ne götüreceğini sorunca Sa'de "Üzerinde oturduğum halıyı" dedi. Eş'eb ondan kalkmasını istedi – Sa'de bunu yaptı – ve halıyı dürdü. Sonra ona şöyle dedi: "Şimdi lütfen mesajınızı verin." Sa'de "ona şöyle de" dedi:

Lubna'ya ağlıyorsun; Ama onu terkeden sendin
Şimdi Lubna gitti, sen ne yapıyorsun[282]*?*

Eş'eb Velîd'in yanına vardı ve ona şiiri okudu. Velîd haykırdı: "Ah, beni öldürdün. Allah adına, sana ne yapacağımı düşü-

282 Bunun Kays bin Zerîh'in bir beyti olduğu varsayılmaktadır. Bkz. es-Serrâc, *Meşâri'el-'Uşşâk* 338 (Constantınople 1301).

"Bahçe kapısında sadaka alan dilenci."

nüyorsun? Söyle bakayım orospunun çocuğu, sana yapacağım şeyi sen seç. Seni baş aşağı bir kuyuya mı atayım, yoksa bir kalenin tepesinden aşağı mı fırlatayım, yoksa şu topuzla başını gövdenden mi ayırayım?" Eş'eb cevap verdi: "Bunların hiçbirini bana yapamazsın." Velîd "Nedenmiş o." diye sorunca "Çünkü üzerinde Sa'de'yi görmüş iki göz bulunan bir başı cezalandıramazsın" dedi. Velîd bağırdı: "Haklısın orospunun çocuğu, haklısın, defol buradan."

Bu hikâyeyi el-Heysem bin 'Adî'den nakleden babasına dayanan Hemmâd'dan alan Muhammed bin Mezyed'dan da duydum. Buna göre Eş'eb Sa'de'ye

Ey Sa'de, sana ulaşmamızın bir yolu var mı?
Ve kıyamet gününden önce bir buluşma olabilir mi?

deyince Sa'de "Hayır, asla" demiştir. Eş'eb ikinci beyite geçip

Evet, belki kocanın ölümüyle veya bir boşanma ile
Zaman buna mecbur edecek

deyince Sa'de "Hayır, Tanrı'nın takdiri bu. Daha muhtemel olan Tanrı'nın bunu ona (Velîd)e yapmasıdır" demiştir. Eş'eb üçüncü beyiti okuyunca:

O zaman onun mutsuzluğundan mutlu olacağım
ve teselli bulacağım. Ve o zaman, ayrıldıktan sonra tekrar
birleşmiş olacağız.

Sa'de "Daha çok diğerleri onun (Velîd) mutsuzluğundan mutlu olacaklar" demiştir. Hikâyenin geri kalan kısmını el-Cev-

heri gibi Muhammed bin Mezyed da İbni Mihreveyh'e dayanarak anlatmaktadırlar.

– *Hikâye 84*[283]: Ben bu hikâyeyi amcamdan duydum. Amcam kendilerine Muhammed bin Sa'd el-Kurânî'nin[284] anlattığını söyledi. Muhammed bin Sa'd el-Kurânî onu kendilerine el-Heysem bin 'Adî'den naklen el-'Umeri'nin[285] anlattığını söylemiş:

El-Velîd bin Yezîd, Eş'eb'in Hicaz'dan kendisine bir ulakla gönderilmesini istediği bir mektup yazdı. Emir yerine getirildi. Eş'eb geldiğinde Velîd ona pantolon giydirilmesi, bir maymun kuyruğunun yapıştırılması, ayaklarına ziller, boynuna daha küçük başka ziller takılması için emir verdi. Bunlar yapıldı ve Eş'eb içeri girdiğinde göze acayip görünen bir görünüş almıştı. Velîd onu görünce güldü ve penisini çıkardı. Eş'eb şöyle dedi: "Ona baktım, yağlı bir kamış gibi görünüyordu. Velîd bana şöyle dedi: "Alçak herif, ölünün önünde eğil (penisini kastediyordu)." Önünde eğildim. Sonra başımı kaldırdım ve bir defa daha eğildim. Bunu neden yaptığımı sorunca "Birincisi 'ölü' içindi. İkincisi ise testisleriniz için" dedim. Güldü ve bana giydirdiği şeyleri çıkarmamı istedi. Bana hediyeler verdi ve öldürülünceye kadar onun nedimlerinden biri olmaya devam ettim.

---

283 Şunlara da bkz. *'Ikd* II.271; *Egânî* VI.123 vd.; *Egânî*-3 VII.46-14, 47-4. Hikâyenin ikinci kısmı için şunlara da bkz. *Egânî* VI.129; *Egânî*-3 VII.59-12, 5. Aş. 111. hikâye ile krş..

284 *Egânî*'de aynı nakılciler zinciri ile sık sık görülür ve Yâkut, *Mu'cem* IV.247 vd. Wüstenfeld' de *Kurân* altında zikredilmektedir. 104. hikâyede el-Kurânî ile el-'Umerî arasına bir başka otorite sokulmuştur.

285 Ebû 'Umar (bkz. *Egânî* VI.38-13; *Egânî*-3 VI.222-4) ve el-Hessâf (*Egânî* VI.152 vd; *Egânî*-3 VII.109-12) olarak bilinir.

– *Hikâye 85* : Bana bu hikâyeyi Muhammed bin Mezyed anlattı. O kendilerine babasından naklen Hemmâd bin İshâk'ın anlattığını söyledi:

Bir adam Ziyâd bin 'Ubeydullah[286] el-Hârisî'ye on bin dirhem değerinde bir deri çadır hediye ettiğini söyledi. Eş'eb "İslâm'ın çadırı" (yani Basra) olsa bile onun bin dirhem etmeyeceğine bahse girerim"[287] dedi. Bunun üzerine kendisine çadırla birlikte yirmi dinar değerinde kenarlarına ipek çekilmiş işlemeli bir yeleğin de bulunduğu söylenince "Orospunun oğlu, kenarlarına meleklerin kanatlarının tüyleri çekilmiş bile olsa gene yirmi dinar[288] etmez" dedi.

– *Hikâye 86* [289] : Bana bu hikâyeyi amcam anlattı. O kendisine Eyyûb el-Medînî'nin[290] anlattığını söyledi. Bu sonuncu ise kendisine babasından naklen Mus'eb bin Abdullah ez-Zubeyr'in anlattığını söylemiş. Babası şöyle demiş: Eş'eb bana şu hikâyeyi anlattı:

'Âmir bin Lu'eyy'in soyundan gelenlerden biri Medine valisi

---

286 Yuk. s. 81, dn. 99'a bkz..

287 Yuk. 29. hikâyeye bkz..

288 Arapça metinde yirmi bin dinar var. Abartmalara müsaade edilen bir fıkrada bile olsa bu fazla yüksek bir rakamdır.

289 İbni Hemdûn, 5. Böl.'e de bkz..

290 Süleyman bin Eyyub, Ebû Eyyub el-Medînî, bir edib ve şarkıcılar, şairler ve aralarında İbni Ebî 'Atîk'in (Bkz. yuk. s. 19, dn. 39) ve İbni Ayşe'nin (Bkz. aş. 103. hikâye) de bulunduğu mizahçılar üzerine birçok eserin yazarıydı. Medine'de yaşamış veya hiç olmazsa Medine'de doğmuştur. Bkz. *Fihrist* 148 Flügel; 211 vd. (Cairo 1348).

Bu hikâyede *Egânî*'nin basılmış metninde el-Medînî yerine El-Medâ'înî vardır. Ebû Eyyub'un yazılı bir eserinin zikredildiği *Egânî* XII. 108-8 vd.'na da bkz. Metinlerimizde daha sonraları ve *Egânî*'de başka yerlerde sık sık nisbeti, el-Medenî olarak karşımıza çıkmaktadır. El-Medînî şekli için örneğin *Egânî* XIII.118, 127, 134'e bkz..

oldu. O, insanlar arasında en cimrisi ve en bayağısıydı. Maalesef benden çok hoşlandı. Gece gündüz beni arıyordu. Kendisinden kaçmaya çalıştığımda evime polisle baskın yapıyordu. Bir yere gittiğimde kendisiyle birlikte veya evinde olduğum kişiye adam gönderiyor ve beni çağırtıyordu. Kendisine sürekli olarak hikâyeler anlatmamı, eğlendirmemi ve uyumaması için sözlerimi hiç kesmememi istiyordu. Karşılığında bana yiyecek veya başka bir şey vermiyordu. Başım fena halde dertteydi ve çok rahatsızdım.

Bir seferinde hacca gittiğinde benim de kendisiyle birlikte gitmemi istedi. Ona "Çok teşekkür ederim. Ancak hastayım ve hacca gitmek istemiyorum" dedim. "Allah belamı versin ki[291] benimle geleceksin" dedi ve ekledi" "Ka'be, ateş mabedidir[292]. Eğer gelmezsen ben dönünceye kadar seni hapse attırırım." Böylece hiç istemeyerek onunla gittim. Bir mola yerine geldiğimizde beni uyutup oruçlu olduğunu iddia etti ve yatmaya gitti. Sonra torbasında ne varsa yedi ve bana yemek olarak tuzla iki parça ekmek verilmesini emretti. Gittim, onun oruçlu olduğunu zannettim. Bütün bu süre zarfında orucunu bozacağını ümid ederek akşamı iple çektim. Akşam namazını kıldıktan sonra hizmetçiye akşam yemeğini niçin hâlâ geciktirdiğini sordum. Hizmetçi bana onun bir süre önce yemeğini yemiş olduğunu söyledi. Bunun üzerine ona "Ya, demek oruçlu değildi" dedim. O da "Evet, değildi" dedi. Ona boş mide ile mi geceyi geçireceğimi sorunca" Senin için birşeyler hazırladı" dedi ve bana iki parça ekmek ve tuz getirdi. Onları yedim ve geceyi açlıktan yarı ölü gibi geçirdim.

Ertesi sabah bir başka durak yerine ulaşıncaya kadar yola devam ettik. Orada adam hizmetçisine kendisine bir dirhemlik

---

291 Bkz. yuk. s. 130, dn. 246.

292 Bu söz valinin (galiba Ziyâd bin 'Ubeydullah el-Hârisî?) Ka'be'yi Zerdüştçü ateş mabedine eşit kılan gizli bir Zerdüştçü olduğunu ima etmektedir.

et satın almasını söyledi. Hizmetçi et aldı ve adam ondan kendisine şişkebap yapmasını emretti. Hizmetçi söyleneni yaptı. Adam onu yedi. Sonra tencereyi ateşe koydurdu ve tencere kaynamaya (?, *igberre*) başladığında "İçinden kepçe ile bana birşeyler çıkar" dedi. Hizmetçi söyleneni yaptı ve adam onları da yedi. Sonra "onun üzerine biraz tuz[293] ek de yiyeyim" dedi. Hizmetçi söyleneni yaptı. Sonra adam "İçine baharat koy da yiyeyim" dedi. Hizmetçi söyleneni yaptı. Bütün bu süre zarfında orada oturmuş, ona bakıyordum. Ancak o beni yemeğe davet etmedi. Bütün eti yiyip bitirdiğinde hizmetçiye "Eş'eb'e de yiyecek ver" dedi. O da iki parça ekmeği bana fırlattı. Tencereye yöneldim. Ancak içinde et suyu ve kemikten başka bir şey kalmamıştı. İki parça ekmeği yerken, vali içinde kurutulmuş meyve bulunan bir torba çıkardı. Ondan bir avuç aldı ve yedi. Elinde kıramadığı bir avuç kabuklu badem kalmıştı. Onları bana fırlattı ve "Bunları ye, Eş'eb" dedi. Bademlerden birini kırmaya çalıştım. Dişimi kırdım. Badem önüme düştü. Gidip onu kırabileceğim bir taş aradım. Bir tane buldum. Onunla bademin üzerine vurdum. Tanrı biliyor ya badem bir taş atımlık mesafeye fırladı. Onu bulmak için arkasından koştum.

Bütün bunları yaparken Mus'eb ailesi – yani (Mus'eb) bin Sâbit'in çocukları ve kardeşleri[294] – bilinen yüksek sesleriyle *lebbeyk* diye bağırarak oraya geldiler. Onlara seslendim: "İmdat, imdat. Tanrı ve siz biricik sığınağımsınız. Ey Zubeyr ailesi. Buraya bana doğru gelin" Atlarını bana doğru sürdüler. Beni gördük-

293 Kelime yemeğe tat vermek için kullanılan bitkiler anlamına da gelmektedir.

294 Burada daha önce adı sık sık geçen nakilci Mus'eb'in (Bkz. yuk, 10. hikâye) babası Sabit bin Abdullah bin ez-Zubeyr'den ziyade büyük babası kastedilmektedir.

lerinde haykırdılar: "Eş'eb, bu ne hal? Neyin var böyle?" Onlara beni alıp götürmelerini ve ölümden kurtarmalarını istedim. Beni yanlarına aldılar. Yavru bir kuş, annebabası tarafından beslenmek istediğinde nasıl kanatlarını çırparsa ben de öyle ellerimi çırpmaya başladım. Onlar neyim olduğunu sordular. Kendilerine "Şimdi konuşma zamanı değil. Yanınızda ne varsa verin. Acıdan ve açlıktan ölmek üzereyim" dedim. Bana yiyecek verdiler ve kendimi topladım. Beni bir sedye üzerinde taşıdılar. Sonra hikâyemi anlatmamı istediler Söyleneni yaptım. Onlara kırılmış dişimi gösterdim. Gülmeye ve el çırpmaya başladılar." Ne korkunç, bu adamın eline nereden düştün? O insanlar arasında en cimrisi ve en bayağısıdır" dediler. O adam Medine'de görevli oldukça Medine'ye bir daha ayak basmayacağıma karım üzerine yemin ettim ve gerçekten de o görevden alınıncaya kadar oraya ayak basmadım.

- *Hikâye 87* : Ben Rıdvân bin Ahmed es-Seydelânî'den duydum. O kendilerine Yûsuf bin İbrâhîm'in anlattığını söyledi. Yûsuf bin İbrâhîm, İbrâhîm bin el-Mehdî'den duyduğunu söylemiş. Bu sonuncu "Ubeyde bin Eş'eb'in şöyle dediğini nakletmiş:

  Babam popüler olmadan önce el-Gâdirî Medinelilere fıkralar anlatan ve onları güldüren bir adımdı. Babam onun şöhretini yıktı. El-Gâdirî yakışıklı ve uzun boylu idi. Şişman ve etli idi. Buna karşılık babam kısa ve çirkindi ve fazla etli değildi. Ancak zekâ ve espri dolu, keskin zihinli ve çabuk kavrayışlı biriydi. El-Gâdirî babası bilinmeyen, terkedilmiş, gayrı meşru bir çocuktu. Bir gün bazı genç Kureyşli soylularla birlikte camide babamın yanından geçti. Babamın elbisesi yırtılmıştı. Babam onu çıkarmış, soyunmuş, çıplak bir vaziyette orada oturuyordu. El-Gâdirî babamı göstererek yanındakilere: "Allah için, şurada otu-

ran tipten daha ilginç bir şey gördünüz mü?" diye sordu. Babamın cevabı şu oldu: "Tipim ilginç olabilir. Ancak daha ilginç olan beni iki ikişinin beslemesi ve bir *nidv* olmam, buna karşılık seni tek kişinin beslemesi ve bir *buhtî* olmandır" – Medineliler sıska, küçük bir kuşa *nidv*, ayakları bol tüylü bir kuşa ise *buhtî*[295] derler –. El-Gadiri kıpkırmızı oldu ve babama hakaret etti. Ama bu karşılaşmanın sonucu olarak şöhretini kaybetti ve mizah duygusu olmayan bir insan olarak kabul edildi. O günden sonra şaka yapmayı bıraktı. Babam ise Medine'de popüler oldu. Medineliler onu iyi bir komedyen olarak kabul ettiler. Böylece ünlü Eş'eb oldu.

– *Hikâye 88*[296]: Ben Cafer bin Kudâme'den[297] duydum. O kendilerine babasından naklen bu hikâyeyi Hemmâd bin İshâk'ın anlattığını söyledi: Ziyâd bin 'Ubeydullah el-Hârisî[298] insanların en cimrisiydi. Oğullarından birinin sünneti dolayısıyla bir ziyafet verdi. Birçok insan bu ziyafete katıldı. Sofraya yemekler getirildi. Ancak herkes Ziyâd'ı tanıdıkları için çok çekingen davrandı[299] ve yemekten ancak çok küçük parçalar aldılar; Yemeklerden biri olarak sofraya kızarmış bir kuzu getirildi. Ancak kimse ona elini sürmedi. Ziyâd kuzuyu üç gün boyunca sofraya getirtti. Ancak ziyafet sona erinceye kadar herkes ondan uzak durdu. Daha sonra Eş'eb bu yemeğe katılanlardan birine uğradı ve şöyle dedi:

---

295 Kelime genellikle bir deve cinsine işaret eder.

296 Hikâye R. Basset, *Mille et Un Contes* I.456'da Cûhâ'ya mal edilmektedir.

297 Katiplerle (secretary) ilgili konular üzerinde eser vermiş olan ve vergi ve edebî eleştiri gibi konularda yazmış ünlü yazar Kudame bin Cafer'in babası olan katip. Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd* VII.205; GAL. , I.228, *Suppl.*, I.406 vd.

298 Bkz. yuk. s. 81, dn. 99.

299 Bkz. yuk. s. 128, dn. 244.

"Geniş bir seyirci kitlesi önünde kan ülmü (hacamat)."

"Bahse girerim ki o kuzu kesilip kızartıldıktan sonra daha önceki ömründen daha uzun zaman yaşamıştır." Adam güldü. Ziyâd bu sözü duydu. Ancak duymamış gibi yaptı.

– *Hikâye 89*[300]: Ben amcamdan duydum. O kendilerine Abdullah bin Ebî Sa'd'in naklettiğini söyledi. Abdullah bin Ebî Sa'd, İshâk'tan naklen kendisine Abdullah bin Mâlik'in[301] anlattığını söylemiş. İshâk, "Ubeyde bin Eş'eb'ten naklen hikâyeyi kendisine İbrâhîm el-Mehdî'nin anlattığını söylemiş:

Sukeyne bir konuda kendisine karşı çıkan babama kızgındı. Onun sakalını kökünden kazıtacağına yemin etti. Bir berber çağırdı ve ona Eş'eb'in sakalını kökünden traş etmesini söyledi. Berber Eş'eb'e, tutabilmesi için yanaklarını içerden şişirmesini söyledi. Eş'eb cevap verdi: "Orospunun çocuğu, Sukeyne sana sakalımı traş etmeni mi emretti, yoksa bana klarnet çalmayı öğretmeni mi? Söyle bana, karının vulvasını traş etmek istediğinde onu da şişiriyor musun?" Berber çok öfkelendi ve Eş'eb'in sakalını asla traş etmeyeceğine yemin ederek orayı terketti. Sukeyne berber ile Eş'eb arasındaki hikâyeyi öğrendiğinde güldü ve Eş'eb'i affetti.

– *Hikâye 90*: Ben Muhammed bin Helef el-Merzubân'dan[302] duydum.

---

300 Nuveyrî'ye de bkz. Hikâyenin müstehcen olmayan bir versiyonu Muzebbid el-Medenî'ye mal edilmiştir: 'Ibn el-Cevzî, *Zurrât* 89; Kutubî. *Fevât* II.595. Şunlara da bkz. Bar Hebraeus, *Laughable Stories*, yay. ve çev. E.A.W. Budge, 137 (London 1897); J. Horovitz, *Spuren Griechischer Mimen in Orient* 73 (Berlin 1905).

301 Kim olduğu bilinmemektedir. *Nisbet*'i el-Huzâ'i idi. Bkz. *Egânî* I.39-6; *Egânî*-3 I.83-6.

302 309/921-2'de ölmüştür. Bkz. GAL., I. 125; *Suppl.*, I.189 vd..

O, bu hikâyeyi kendisine el-Esme'î'den naklen Ebû'l 'Eynâ'nın[303] anlattığını söyledi:

Ziyâd bin 'Ubeydullah el-Hârisî'nin[304] özel kâtiplerinden biri ona armağan olarak biraz yiyecek getirdi. Onu getirdiğinde Ziyâd yemeğini daha önce yemişti. Bundan dolayı öfkelendi ve "Şimdi bunu ben ne yapayım? Suffa Ehlini[305] davet edin onlar gelip yesinler" dedi. Onları çağırttı. Yemeği getiren kâtip onları neye davet ettiğini sordu. Kendisine cevap verilince kâtip "Ziyâd'a söyleyin, sepetlerde hurma, tatlı, un helvası[306], tavuk ve piliç var" dedi. Ziyâd bunu duyunca sepetlerin açılmasını emretti. İçindekileri görünce onların bir tarafa kaldırılması için emir verdi. Söylediği yapıldı. Ancak tam bu sorada Suffa Ehli geldi. Onların geldiği haber verilince Ziyâd "Herbirine yirmi kırbaç vurun, sonra hapse atın; çünkü onlar Allah'ın Elçisinin camiinde (Mescid-i Nebevi'de) gaz çıkarıyorlar ve oradaki insanları rahatsız ediyorlar" dedi. Biri onlar için şefaatte bulundu. Bunun üzerine "Onu bir daha yapmayacaklarına yemin etsinler, sonra bırakın gitsinler" dedi.

- *Hikâye 91*[307]: Ben bu hikâyeyi Muhammed bin Mezyed'dan duydum. O kendilerine Ömer bin Şebbe'nin anlattığını söyledi. İbni Şebbe, İbni Zebâle'den[308] duyduğunu söylemiş. İbni Zebâle ba-

---

303 Bkz. yuk. s. 19, dn. 41.

304 Bkz. yuk. s. 81, dn. 99.

305 *Ehl el-Suffa* Peygamber'in biyografisiyle bağlantılı olarak karşımıza çıkan Medine'deki dindar insanlardır. Onların örgütlenmesinin burada VIII. yüzyıla kadar devam etmiş olarak tasvir edildiğini gözlemek ilginçtir.

306 *Hebîs*'in çoğulu *ehbise*. *Hebîs* için örneğin er-Râgıb el-İsfahânî I.382, 388'e bkz..

307 Nuveyrî'ye de bkz..

308 199/814'de faal olan tarihçi. Bkz. GAL., I.137.

basından naklen İbni Zebennec'ten, yani İbni Herme'nin[309] nakilcisinden duyduğunu söylemiş:

Ebân bin Osman[310], şaka ve oyuna çok düşkündü. Bu konuda o kadar ileri gitti ki bir gece Medine'nin en üst kısmında oturan ve sevmediği bir takma adı olan birinin evine gitti. Onu kendi ve babasının adı ile çağırdı[311] ve sonra takma adını ekledi. Bunun üzerine adam Ebân'a sövüp saydı. Ebân ise güldü.

Bir seferinde onun evindeydik. Eş'eb de onunla birlikte idi. Develerinden biri ile bir bedevi geldi. Koyu mavi gözleri ve seyrek saçları vardı. Bir yılan gibi aksi ve çabuk öfkelenen biriydi. Yüzünden açık bir şekilde kötülük akıyordu. Kendisine yaklaşan herkese küfrediyor ve yanından kovuyordu. Eş'eb, Ebân'a dedi ki: "Bu arkadaş şüphesiz çölün gerçek bir çocuğu. Onu buraya çağırayım mı[312]?" Bedevi oraya çağrıldı ve ona kendisini Emir Ebân bin Osman'ın çağırttığı söylendi. Ebân ona atalarını sordu ve akrabası olduğunu söyledi. Sonra ona "Tanrı senden razı olsun amca, sen yakından tanınınca daha çok sevilen bir arkadaşsın." dedi. Bedevi oturdu ve Ebân ona şöyle dedi: "Uzun zamandır seninki gibi bir devenin peşindeyim ve bu görünüş, bu yapıda olan, bu renk, bu göğüs, bu bacaklar ve toynaklara sahip olan arzu ettiğim gibi birini bulamadım. Şimdi sevdiğim birinin

309 VIII. yüzyıl şairi İbrâhîm bin Herme için örneğin GAL. *Suppl.*, I.91'e bkz.

310 Bkz. yuk. s. 88, dn. 119.

311 Arapça metinde görülen *ene* yerine *ya* diye okuyunuz. Metindeki şekil şu anlama gelmektedir: "O şöyle dedi: Ben filancayım, filancanın oğluyum ve sonra onu bu takma adla çağırdı."

312 Belki doğru vokalizasyon *ud'uhu* "onu çağırın" olmalı. Nuveyrî'de Eş'eb'le konuşan Ebân'dır. O zaman *ud'uhu* şeklinde okumak gerekir. "Çölün..." yerine Nuveyrî'de *el-babe* vardır. Nuveyrî'nin editörüne göre bu, bir yer ismidir(?).

malı olan böyle bir deveyi bulduğum için çok mutluyum. Onu bana satmak ister misin?" Bedevi razı olunca Ebân ona devesi için, gerçekte değeri on dinar olduğu halde, yüz dinar teklif etti. Bedevinin açgözlülüğü kabarmıştı. Mutlu ve gururluydu. Sevinci ve açgözlülüğü yüzünden okunuyordu. Daha sonra Ebân, Eş'eb'in yanına gitti ve ona "Rezil Eş'eb, bak bu amcam senin yakın akrabalarından biri" – Bununla onun Eş'eb kadar açgözlü olduğunu söylemek istiyordu – "Bundan dolayı ona kendinden bir şey ver." Eş'eb "Evet, teşekkür ederim, memnuniyetle, bu yeter mi?" diye cevap verdi.

Bundan sonra Ebân bedeviye şöyle dedi: "Amca, ben sana kasten çok para teklif ettim. Senin devenin değeri aslında 60 dinar. Sana yüz dinar teklif etmemin nedeni, şu anda para kıtlığı içinde olmam. Bu beni sana yüz dinar değerinde mal vermek zorunda bırakıyor." Bedevinin açgözlülüğü arttı ve teklifi kabul etti. Ebân, Eşeb'e fısıltı ile bir şey söyledi. Bunun üzerine Eş'eb üstü örtülü bir şey alıp oraya getirdi.. Ebân ondan getirdiği şeyi göstermesini istedi ve Eş'eb dört dirhem değerinde eski püskü bir ipek sarık ortaya koydu. Ebân, Eş'eb'ten ona bir değer biçmesini istedi. Bunun üzerine Eş'eb "Bu sarık, Emir'in bayramlarda, cuma namazlarında ve halifelerle görüştüğünde başına sardığı ünlü sarık: Değeri elli dinar" dedi. Bundan sonra Ebân Eş'eb'e onu bedevinin önüne koymasını istedi ve İbni Zebennec'e[313] de fiyatı not etmesini söyledi. O, fiyatı not etti ve sarık bedevinin önüne konuldu. Bedevi o kadar kızgındı ki onu hemen katlayıp kaldırdı ve başka bir şey söyleyemedi. Daha sonra Ebân külahını getirtti. O uzun, eski püskü, her tarafı kir ve leke içinde, lime lime olmuş, ancak yarım dirhem değerinde bir kulahtı. Ebân yine

313 Burada bu adamdan çok onun babasını beklerdik.

Eş'eb'e dönüp ona da bir fiyat biçmesini söyledi ve Eş'eb "Emir'in başma giyerek beş vakit namazını kıldığı ve makamında oturduğu külahı: Değeri 30 dinar" dedi.. Ebân onu da yere koymasını söyledi. Eş'eb söyleneni yaptı ve külah, yüzü kararan bedevinin önüne konuldu. Bedevi'nin gözleri alev alevdi. Ayağa fırlamak istiyor, ancak kendini tutuyordu. Çok öfkelenmişti.

Bundan sonra Ebân, Eş'eb'e elinde ayrıca ne olduğunu sordu ve onu çıkarmasını istedi. Eş'eb üstünde delikler olan, derisi sürtünmekten incelmiş ve aşınmış bir çift çizme çıkardı. Fiyatını takdir etmesi istenince de "Emir'in Ravza'da ve Peygamber'in kürsüsüne çıkarken ayağına giydiği çizmeleri: "Değeri kırk dinar" dedi. Ebân, Eş'eb'e onları da bedevinin önüne koymasını söyledi. Eş'eb söyleneni yaptı. Bundan sonra bedeviye "Mallarım topla" dedi. Askerlerden birine "Git, deveyi al" dedi. Bir başka askere de" Bedeviyle birlikte git. Sana yüz dinarın üstünde kalan yekûnu, yani yirmi dinarı versin" dedi. İşte o anda bedevi ayağa fırladı, eşyaları aldı, onları elinden geldiği kadar sert bir şekilde orada bulunanların yüzüne fırlattı. Sonra Emir'e döndü: "Tanrı senden razı olsun, beni neyin mahvettiğini biliyor musun?" dedi. Ebân bilmediğini söyleyince" Beni mahveden şey, baban Osman'la karşılaşmamış olmam. Eğer onunla karşılaşmış olabilseydim senin gibi bir oğlu dünyaya getirdiği için onun kanını dökenler arasına ben de katılabilirdim" dedi.. Sonra bir deli gibi ayağa fırladı ve hayvanın başını yakaladı. Ebân kendini tutamayıp kahkalarla güldü. Orada bulunanların hepsi güldüler. Daha sonra bedevi Eş'eb'le karşılaştığında ona şöyle dedi: "Gel buraya adi kadının çocuğu, gel ki o gün yaptığın değerlendirmelerin karşılığını vereyim." Eş'eb ondan hızla kaçtı.

- *Hikâye 92*[314] : Ben Cafer bin Kudâme'den duydum. O kendilerine el-

Medâ'inî'den naklen Ahmed bin el-Haris'in anlattığını söyledi. El-Medâ'inî hikâyeyi Medineli bir ihtiyardan duymuş:

Medine'de nazar değdirme gücüne sahip yaşlı bir kadın vardı. Hoşlandığı bir şey gördüğünde ona nazar değdirirdi.

Eş'eb ölmek üzere iken bu kadın onun yanına geldi. Bu sırada Eş'eb kızına şöyle demekteydi: "Sevgili kızım, öldüğümde 'Ah babacığım, tuttuğun oruçlar, kıldığın namazlara ağlıyorum. Ah babacığım, *Kur'ân* hakkmdaki bilgin ve kavrayışına ağlıyorum' diyerek arkamdan ağlama. İnsanlar bu tür şeyler söylediğini duyarlarsa sana bir yalancı olarak bakarlar ve beni lanetlerler."

Sonra Eş'eb etrafına döndü ve bu kadını gördü. Yüzünü entarisinin kolu ile örttü ve ona şöyle dedi: "Filanca, eğer bulunduğum durum bir parçacık hoşuna gittiyse, Peygamber'e hayır dua et ve beni mahvetme" Kadın kızdı ve "Sana dünyadaki en büyük mutsuzluğu diliyorum. Şu anda burada son nefesini vermek üzeresin. Durumunun nesi hoşuma gidecek?" Eş'eb cevap verdi: "Biliyorum. Bunları rahat ölümümü ve bu dünyadan acısız ayrılmamı kıskanmayasın ve durumumu daha katlanmaz kılmayasın diye söylüyorum." Kadın sövüp sayarak Eş'eb'in yanından ayrıldı; fakat onun etrafında bulunan herkes bu söze güldü. Daha sonra Eş'eb son nefesini verdi.

- *Hikâye 93*: Ben el-Hasan bin Ali'den duydum. O, kendilerine Ahmed bin Ebî Tâhir'in[315] anlattığını söyledi. Bu sonuncu, Mus'eb'ten naklen Ebû Eyyûb el-Medînî'nin şu hikâyeyi anlattığını söylemiş:

---

[314] Nuveyrî'ye de bkz. "Son söz" esprileri için bkz. İbni Kuteybe, *'Uyûn* II. 48 vd., 60 vd..

[315] 280/893-4'de ölmüş olan büyük Bağdad tarihçisi. Bkz. GAL., I.138, *Suppl.* I. 210.

Eş'eb biriyle tavla oynuyordu. Rakibi hep yek[316] atmadığı takdirde onu yenecekti. O an zar atma sırası rakibindeydi ve adam çok heyecanlıydı. Gerçekten de hep yek attı. Ancak zarı atarken bir de gaz çıkardı. Bunun üzerine Eş'eb ona şöyle dedi: "Bu gazı da bir sayacağım. Böylece senin hep yekin iki bir oldu ve yenilmiş oldun." Böylece gaz sayesinde Eş'eb oyunu kurtarmış oldu.

– *Hikâye 94*[317]: Ben bu hikâyeyi el-Hasan'dan duydum. O kendilerine Ahmed'in anlattığını söyledi. Ahmed onu kendisine Hemmâd'dan naklen Ebû Eyyûb'un anlattığını söyledi. Hemmâd ise onu babasından (İshâk'ın babasından) naklen İshâk'tan duydu-

316 Basılmış metinde *du ve-yekeyn* var. Bunun *du* yekeyn "iki birden meydana gelen iki" olarak düzeltilmesi gerekir. E. G. Browne, *A Literary History of Persia* II.39'a da bkz..

Tavla (*nerd*) bir şans oyunu olarak dinsel yetkililer tarafından kesinlikle yasaklanmıştı. Ancak bu şüphesiz onun çok popüler olmasını önleyemedi. Bununla birlikte yetkililer tarafından her zaman mahkum edilmemiş olan satrancın tersine tavla kitaplarda fazla tartışılmamıştır. Satranç üzerine çok alıntı yapılan bir kitap yazmış olan el-'Adlî tavla üzerine de bir eser vermiştir. Bkz. *Fihrist*155 Flügel; 221 (Cairo 1348). Câhiz tavla ve satranç üzerine yazmıştır (bkz. Yâkut, *İrşâd* VI.78 Margoliouth; XVI.110 Cairo 1355-7) ve büyük Râzî "tavlanın hikmeti"yle meşgul olmuştur (Bkz. el-Birûnî, *Risalah fi Fihrist Kutub Muhammad bin Zakariyâ ar-Râzî yay.* P. Kraus 21 Paris 1936). El-Acurrî tavlaya karşı yazmıştır. (Bkz. GAL, *Suppl.* I.274). Pareja Casafias tarafından yayınlanmış *Libro del Ajedres* ve diğer eserlerde bulunan tavla ile ilgili göndermeler için bkz. H. J. R. Murray, *A History of Boardgames other than Chess*, 113-5 (Oxford 1952). Şunlarla da krş. er-Râgıb el-İsfahânî I.449; K. Himly, *Einige Worte über das persische Brettspiel Nerd*, ZDMG XXXIII. 679-81'de(1879). T. Hyde'ın eski eseri *De ludis orientalibus* (Oxford 1694) ve J. de Somogly'nin ed-Demirî'nin *Hayât el-Heyevân*'ında tavla ve satranç üzerine yakınlardaki makalesini (*Etudes* or. P. Hirscher, Budapest 1949) elde edemedim

317 Yuk. 72. hikâyeye de bkz..

günu söylemiş:

Bir adam Eş'eb'e "Babanın gür bir sakalı vardı. Oysa seninki seyrek. Sen kime çektin?" deyince o "Anneme" dedi. Adam şaşkınlık içinde onu terketti; çünkü erdemli bir adamdı.

- *Hikâye 95*[318]: Ben Hâşim bin Muhammed el-Huzâ'î'den[319] duydum. O kendisine er-Riyâşî'nin anlattığını söyledi. Er-Riyâşî, Ebû 'Asım en-Nebîl'in şöyle dediğini duyduğunu söylemiş:

Eş'eb'e birinin açgözlülüğünden eline ne geçtiğini sorduğunu gördüm. Eş'eb şu cevabı verdi: "Medine'de damada götürülen hiçbir gelin görmedim ki ona bana getirileceği ümidiyle kapımı açmış olmayayım."

- *Hikâye 96*[320]: Ben Habîb bin Nasr el-Muhellebî'den duydum. O kendilerine amcasından naklen Zubeyr bin Bekkâr'ın şu hikâyeyi anlattığını söyledi:

Eş'eb'in karısı şöyle diyerek Eş'eb'i Ebû Bekr bin Muhammed bin 'Amr bin Hazm'a[321] şikayet etti: "Benimle durmadan cinsel ilişkide bulunmak istediği için bana rahat ver-

---

318 Şunlara da bkz. Hamza el-Isfahânî; Husrî, *Cem'* 166; Se'âlibî, *Simâr*; iki versiyon içeren *Ta'rîh-i Bağdâd*; er-Râgıb el-Isfahânî I.395; Meydânî; İbni Hemdûn, 9. Böl.; *Ta'rîh-i Dimeşk*; Muterrizî; Şerişhî; Zehebî, *Mîzân*; Kutubî, *Fevât*; İbni Kesîr; İbn-i Hacer, *Lisân*.

Husrî ve (Zehebî ve İbni Hacer tarafından tekrarlanan) *Ta'rîh-i Bağdâd*'daki birinci versiyon hariç olmak üzere bütün kaynaklar, beklenen geline hazırlık olmak üzere Eş'eb'in evi süpürdüğünden söz ederler.

319 312/924'de ölmüştür. Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd* XIV. 68.

320 Nuveyrı'ye de bkz. Er-Râgıb el-Isfahânî'de hikâye Muzebbid'e mal edilir.

321 110 ve 120/728-38 arasında ölmüştür. Bkz. İbni Hacer, *Tehzîb* XI.38-40. Yuk. 39. hikâyeye de bkz..

miyor." Bunu duyan Eş'eb kendini şöyle savundu: "Hem kendisine yem verip hem de üzerine binmeyeceğimi mi düşünüyor? O ağzını yemekten uzak tutsun; ben penisimi uzak tutarım."

– *Hikâye 97* : (Ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın amcası) şunu da demiştir: Eş'eb'in dayısı ona karısını şikâyet etti ve para konularında kendisini aldattığını söyledi. Eş'eb şunu dedi: "Saygım sonsuz, ancak annen bile olsa bir orospuya hiçbir zaman güvenme." Dayısı sövüp sayarak Eş'eb'in yanında ayrıldı.

– *Hikâye 98*[322] : Ben bu hikâyeyi amcamdan duydum. O, kendisine Abdullah bin Ebî Sa'd'in anlattığını söyledi. Abdullah bin Ebî Sa'd onu kendisine Cafer bin Süleyman'dan nakleden el-Esme'î'ye dayanan Ke'neb bin el-Muharrir'den duyduğunu söylemiş: Ebû Cafer (El-Mansûr'un) zamanında Eş'eb bize geldi. Genç Hâşimî soyluları onun etrafını cevirdiler ve kendilerine şarkı söylemesini istediler. O isteneni yaptı. Sesi dokunaklı ve boğazı en iyi durumdaydı. Aşağıdaki şarkının söz yazarının kim olduğunu sordular:

Zat el-Ceyş'teki bu harap yerin sahibi kim?
Şimdi yerle bir olmuş olan bu yerin sahibi?

Eş'eb cevap verdi: "O, ed-Dellâl'mdır. Şarkıyı ise ben Meb'ed'den aldım. Ondan almış olmama rağmen, bu şarkıyı söylemesi istendiğinde Meb'ed şöyle dedi: 'Eş'eb'e gitmelisiniz. O bu şarkıyı benden iyi söyleyebîlir.'"

322 Yuk. 78. hikâyeye de bkz..

"Hamamda traş olan (halife) el-Me'mûn."

– *Hikâye 99* : Ben bu hikâyeyi el-Hasan bin Ali'den duydum. O kendilerine Muhammed bin el-Kâsım bin Mihreveyh'in anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım bin Mihreveyh, Şu'ayb bin 'Ubeyde bin Eş'eb'ten naklen onu kendisine ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın anlattığını söylemiş. Şu'ayb ise onu babasından duymuş:

(El-Hasan bin) el-Hasan bin el-Hasan bin Ali bin Ebî Tâlib[323] babama (Eş'eb) en kötü oyunlar oynardı. Onu sık sık sarhoş, babamla kavga halinde bir oyuncu ruh hali içinde görürdüm. Bir keresinde kılıcını çekip babama geldi ve ona kendisini öldürme niyetinde olduğu izlenimini verdirdi. Kavgayı duyan herkes oraya geldi, aralarına girdi. Bundan dolayı babam uzun bir süre ondan kaçtı. Bir gün babama raslayınca Hasan ona kendisinden niçin kaçtığını, görmezlikten geldiğini, eski dostluklarını unutmuş mu olduğunu sordu. Eş'eb şöyle cevap verdi: "Lütfen Hasan, kavgacı bir ruh hali içinde olduğunda tutup kılıcını çekmesen, senden kaçmam. Ama kılıçla şaka olmaz." Hasan ise ona şöyle dedi: "Seni bu duygudan kurtaracağım. Bir daha asla beni böyle bir şey yaparken görmeyeceksin. Al sana on dinar ve al sana bindiğim eşek. Onu sana veriyorum. Bana gel. Şartını kabul ediyorum. Evimde bir kılıç görmeyeceksin." Eş'eb, yemeğe oturmadan önce Hasan evdeki bütün kılıçları bir tarafa kaldırmadıkça onun evine gitmeyeceği konusunda israr etti. Hasan da bu şartı kabul etti.

Bunun üzerine babam onun evine gitti. Hasan ona vaat ettiği hediyeleri verdi. Tek bir kılıç hariç evdeki bütün kılıçları kaldırtmıştı. Eğlence tam hızla sürerken Hasan kılıcın bulunduğu

323 Burada kastedilen, kardeşi Abdullah'a yapılan daha sonraki göndermeden de anlaşıldığı gibi 145/762-3'de 68 yaşında ölen (Bkz. İbni Hacer, *Tehzîb*, II.262 vd.) üçüncü kuşak Hasan olmalıdır. Babası el-Hasan bin el-Hasan 97/715-6'da ölmüştür. Bkz. İbni Hacer, *Tehzîb* II.263.

özel odaya gitti ve onu kınından çıkarmış olarak orada bulunanlara gösterdi. Sonra "Eş'eb, bu kılıcı senin yararına düşündüğüm iyi bir amaçla buraya getirdim" dedi. Eş'eb "Lütfen Hasan, bir kılıçtan iyi ne çıkabilir? Anlaşmamızı unutttun mu?" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hasan "Şimdi sen söyleyeceğimi dinle. Kılıçla sana vurmayacağım. Ondan tatsız bir şey de başına gelmeyecek. Sadece göğsünün üzerine oturmam için sırtüstü yatmanı istiyorum. Bütün istediğim bir damar, sinir veya diğer bir hayati parçaya zarar vermeksizin parmağımla sadece boğazının derisinden bir parçayı tutmak ve kılıcımla onu uçurmak. Sonra ayağa kalkacağım ve sana da yirmi dinar vereceğim" dedi. Eş'eb haykırdı: "Tanrı aşkına Ey Tanrı'nın Elçisinin oğlu, bunu bana yapma" ve bağırmaya, ağlamaya, etraftan yardım istemeye başladı. Buna karşılık Hasan hiçbir şey demedi. Yalnızca onu öldürmeyeceği ve derisinden bir parça kesmekten daha ileri gitmeyeceğine yemin etti. Aynı zamanda eğer isteyerek boyun eğmezse onu zorla yapmakla tehdit etti.

İkisi arasındaki konuşma bir süre böyle devam etti ve Hasan ona oynamak istediği oyunu böylece gerçekleştirdikten sonra onun ricalarına artık kulak vermeyeceği izlenimini verdirdi. "Madem ki isteyerek itaat etmeyi kabul etmiyorsun, o halde bir ip getirip seni bağlayacağım" dedi ve sanki bir ip almaya gidiyormuş gibi oradan çıktı. Eş'eb fırsattan yararlandı ve kaçtı. Hasan'la kardeşi Abdullah bin el-Hasan'ın[324] evlerini ayıran duvara tırmandı. Ancak Abdullah'ın evine düştü. Ayağını burktu ve bayıldı. Abdullah koşarak geldi ve Eş'eb'e neler olup bittiğini sordu. Eş'eb olanları ona anlattı. Abdullah güldü ve ona yirmi dinar verilmesini emretti. Eş'eb Abdullah'ın evinde kaldı ve iyileşince-

---

324 145/762'de ölmüştür. Bkz. İbni Hacer, *Tezhib* V. 186 vd..

ye kadar Abdullah ona baktı, besledi. Bu olaydan sonra Hasan Eş'eb'i bir daha hiç görmedi.

– *Hikâye 100* : Ben bu hikâyeyi el-Heremi İbn Ebî'l 'Alâ'dan duydum. O kendilerine ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın anlattığını söyledi. Zubeyr bin Bekkâr ise onu amcasından duyduğunu söylemiş:

Hasan bin Hasan bin Ali[325], Eş'eb'i kendisiyle oturmaya davet etti. Bir gün çok sevdiği ve beslediği bir kuzuyu Eş'eb'e göstererek "Bu kuzunun ciğerini istiyorum" dedi. Eş'eb "Lütfen Hasan, bırak kuzu benim olsun. Sana Medine'nin en yağlı kuzusunu keseyim" dedi. Ancak Hasan ısrarını sürdürdü ve "Sana 'Bu kuzunun ciğerini istiyorum' diyorum; sen bana Medine'nin en yağlı kuzusundan söz ediyorsun. Hizmetçi, bu kuzuyu kes" dedi. Hizmetçi kuzuyu kesti. Onun ciğerinden ve en değerli kısımlarından Hasan'a ızgara yaptı. Hasan da onları yedi.

Ertesi gün Hasan sahibi olduğu bin dirhem değerindeki bir deveyi işaret ederek "Bu güzel devenin ciğerini istiyorum" dedi. Eş'eb "Efendim, bu hayvanın değeri benim bütün ihtiyaçlarımı karşılar. Onun için onu bana ver. Sana yemen için Medine'de bulunan kesimlik hangi deveyi istersen onun ciğerini getireyim" dedi. Ancak Hasan "Ben sana bu hayvanın ciğerini istediğimi söylüyorum; sen bana başka bir hayvanınkini vermek istiyorsun. Hizmetçi, boğazla şu hayvanı" dedi. Hizmetçi söyleneni yaptı ve onun ciğerinden ızgara yaptı. Hasan'la Eş'eb de onu yediler.

Üçüncü gün Hasan Eş'eb'e "Senin ciğerini yemek istiyorum" dedi. Afallayan Eş'eb haykırdı: "Sen insan ciğeri mi yiyorsun?" Hasan "İstediğimi söyledim" dedi. Bunun üzerine Eş'eb yerinden

325 Bir önceki hikâyede olduğu gibi burada da üçüncü kuşak Hasan'ın kastedildiği açıktır.

fırladı, kendini üst kattan aşağı attı. Bu sırada ayağını kırdı. Hasan'ın kendisini boğazlayacağına gerçekten inanıp inanmamış olduğu sorulduğunda "Eğer benim ciğerimi veya dünyadaki bir başka ciğeri arzu etmiş olsaydı, tereddüt etmeyecekti" dedi. Şüphesiz aslında Hasan yalnızca Eş'eb'e oynamak istediği oyuna bir hazırlık olarak kuzuya ve deveye o yaptığını yapmıştı.

Eş'eb'in Biyografisinin Sonu[326]

– *Hikâye 101*[327]: Ben el-Heremi ibni Ebî'l 'Alâ'dan duydum. O, kendilerine ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın anlattığını söyledi. Ez-Zubeyr bin Bekkâr, kendisine Mesleme bin İbrâhîm bin Hişâm'ın[328] şunu anlattığını söylemiş:

Eyyûb bin Mesleme'nin[329] evindeydim. Eş'eb bizimle idi. El-'Ercî'nin[330] şu beyitlerini okudu:

Hani nerede verdiğin söz – eğer senden önce ölürsem –
Nerede bizimle yaptığın sözleşmenin yerine getirilmesi?

Şimdi ben ipi kesmenden ve böylece
Bir ayrılığa neden olmandan korkyorum.

---

326 *Egânî* XVII.82-105. sayfaları arasında bulunan biyografi, burada sona ermektedir.

327 *Egânî* I.156-19'dan 157-2'ye kadar olan kısım = (*Egânî*-3, I. 392-5'den 393'e kadar olan kısım).

328 *Fihrist* 111-18 Flügel; 162 (Cairo 1348) bunu, ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın otoritelerinden biri olarak zikretmektedir.

329 Kim olduğu bilinmemektedir. Acaba o Mesleme bin Abdülmelik'in mi veya Mesleme bin Hişâm'm mı oğluydu?

330 Bkz. GAL., I. 49, *Suppl.*, I.80.

Budala ve kadersiz olduğu için erişilmez birine aşık olan
genç soylu birine ne diyorsun?

O halde ne sen ne o bize haksızlık yapmayasanız diye
Aramızda dürüst bir hakem tayin et
Bilmen lazım ki her hüküm veya yemin tanıklar gerektirir
O halde bizim için iki tanık göster

Sevgilim, buluştuğumuz ve yalnız kaldığımızda
Bana vaad ettiğin şeyi elde edebilsem
Kanımın dökülmesini haram görmezdim[331],
Tanrı biliyor ya, Huneyn'de olmuş olsaydım bile[332]

Okumayı bitirdiğinde Eyyûb Eş'eb'e şiirdeki kadının adama ne vaat etmiş olduğunu düşündüğünü sordu. Eş'eb "Sana ne düşündüğümü değil, gerçekte ne olduğunu söyleyeceğim. Kadın adama namaz kılmak için cuma günü Ta'if'e gidecekleri zaman onunla el-'Erc'in vadilerinden birinde buluşacağına söz verdi. Ancak bir iş ortaya çıktı ve bu, kadının sözünü yerine getirmesine mani oldu" dedi.

Bunun üzerine Eyyûb "iki tanık"ın kimler olduğunu sordu. Eş'eb şu cevabı verdi: "Biri biraz topal, diğeri biraz kör olan, hiç biri bir işe yaramayan iki kişi[333], yani Ayşe bint Sa'd'ın kölesi

331 *Teherrece min, istehelle* = "caiz görme"nin tersidir. Bkz. *Egânî* XIII.24-22 vd. Kelime aşağıda 136. hikâyede Ömer bin Ebî Rebî'e'nin bir beytinde yeniden karşımıza çıkmaktadır.

332 630 yılında ünlü savaşın cereyan ettiği yere bir gönderme gibi görünmektedir. Ancak bu beytin anlamı benim için açık değildir.

333 *Kuseyr ve'l 'uveyr ve-küll geyr heyr.* Bkz. er-Râgıb el-Isfahânî I.195; II.26; *Lisân el-'Arab* VI.290 vd..

olan Ebû Zeyd Find'le Ensar'ın kölesi olan Z-v-r-e-l-f-r-k (?)[334].

Sonra Eyyûb "dürüst hakem"in kim olduğunu sordu ve Eş'eb onun Huseyn bin 'Uzeyr el-Himyerî[335] olduğunu söyledi.

Sonra onun ne karar verdiğini sordu ve Eş'eb şu cevabı verdi: "Kadın ona borcunu verdi ve adamın artık hiç bir derdi kalmadı." Bunun üzerine Eyyûb Eş'eb'e işini iyi bildiğini söyledi ve Eş'eb şu cevabı verdi: "Bilenlere ne bildiklerini anlatmalarını söyle[336]."

- *Hikâye 102*[337]: Ez-Zubeyr'in amcasından ve diğerlerinden naklen verdiği haberler içinde şu hikâye de var:

El-'Ercî, kölelerinden birini – bu köle, onun karılarından sorumlu olan ve El-Erci'nin daha sonra öldürdüğü köledir – azarladığında Eş'eb onunla birlikteydi. El-'Ercî onu uzun süre azarlamaya devam etti ve köle bir noktadan sonra tahammül edemeyerek efendisine karşılık verdi. Bu el-'Erci'yi çok şaşırttı ve Eş'eb'e "Bu duyduğun şey için şahidim ol" dedi. Eş'eb "Neyin şahidi olabilirim? Sen onu bin defa azarladın, o seni bir defa azarladı. Senin anan 'Kitabın Anası'[338], onunki 'odun hamalı' olsa bile benim bundan fazla söyleyecek şeyim yok" dedi.

---

334 Adın ne şekilde okunması gerektiği ve bu şahsın kim olduğu bilinmemektedir.

335 Kim olduğu bilinmemektedir.

336 Aş. 110. hikâyeye de bkz..

337 *Egânî* I.163-30'dan 164-2 ye kadar = *Egânî*-3, I.410-12'den 15'e kadar olan kısım.

338 "Kitâbın anası", (*Kur'ân* III. 7'ye göre) *Kur'ân*'ın özü veya daha genel olarak (*Kur'ân* XIII.39 ve XLIII.4'e göre) *Kur'ân*'ın gökte korunmuş prototipidir. O ilk sûre'yi işaret etmek için de kullanılır.

"Odun hamalı" (*Kur'ân* III.4'e göre) Muhammed'in düşman akrabası Ebû Leheb'in karısıdır.

– *Hikâye 103*[339]: Şarkıcı İbni Ayşe[340] öldüğünde, Eş'eb şunları söyledi: "Ben sana İbni Ayşe'yi Rubeyhe eş-Şemmâsiye[341] ile evlendirmeni söyledim. Böylece ortaya Dâvûd'un mizmarları[342] (utları) çıkacaktı. Ama bunu yapmadın. Kadere karşı çıkmanın faydası yok."[343] Ağlamaya başladı ve insanlar çok eğlendiler.

– *Hikâye 104*[344]: Ben bu hikâyeyi amcamdan duydum. O, kendilerine el-Kurânî'nin anlattığını söyledi. El-Kurânî, onu el-Heysem bin 'Adî'den naklen anlatan el-'Umerî'ye dayandığını söyleyen el-Halîl bin Esed'den[345] duyduğunu söylemiş.

---

339 *Egânî*, II.77-30'dan 78-1 kadar olan kısım = *Egânî*-3, II.237-7'den 9'a kadar olan kısımdan.

340 Muhammed bin Ayşe 743 civarında ölmüştür. Bkz. H. G. Farmer, *A History of Arabian Music* 82 vd. Yuk. s. 146, dn.290'a da bkz..

341 *Egânî*'de birkaç vesileyle zikredilmiştir. Bkz. İndex 342b. Adı, Rubeyh'in dişisi gibi görünmektedir. Ama hakkında başka bilgi yoktur. Bkz. *Egânî*-3, I.56, dn. 4. Kutubî onu es-Semâsimiye diye çağırmaktadır.

342 Hadîs'e göre bu deyim, düşünülebilir en güzel sese sahip olmayı ifade etmektedir. O, Ebû Musa el-Eş'eri'nin biyografisiyle bağlantılı olarak sık sık kullanılmıştır.

343 *Hezer min kader*, kelimesi kelimesine "kadere karşı tedbir" demektir. Örneğin er-Râgıb el-Isfahânî I.11'de cümlenin kullanılışında görüldüğü gibi doğru okuma, "kader" dir. İlk bakışta *hezer min heder* = "kirlenmeye karşı tedbir" de belli ölçüde anlamlı gibi görünmektedir ve burada bir kafiye vardır. Ancak kastedilen ikinci değildir. Eş'eb üzüntüyle kaderi kendisinin oldukça budala düşüncesine engel olmakla suçlamaktadır. Burada herşeyi içine alan geleneksel kader kavramına karşı Mu'tezilî bir alay var gibi görünmektedir.

344 *Egânî* III.102-10'dan 18'e kadar olan kısım = *Egânî*-3-III.316-3'ten 13'e kadar olan kısımdan.

Eş'eb'in Zubeyrilerle olan yakın ilişkisi göz önüne alınırsa Zubeyrilerin aleyhine olarak Ali soyundan gelenleri öven bu hikâyeyle karşılaşmak ilginçtir.

345 *Nisbeti*, en-Nûşecânî idi. Bkz. *Egânî* VI.93-25; *Egânî*-3 VI.345-1. Ancak onun hakkında başka bir bilgimiz yoktur. 84. hikâyede nakilciler zincirinde el-Kurânî ile el-'Umerî arasında başka bir otorite yoktur.

Eş'eb, Medine'de Mescid ül-Nebevî'ye girdi ve orada toplanmış olan bilgin grupları arasında dolaşmaya başladı. Ne aradığı sorulunca, bir mesele ile ilgili hukuki bir görüş [fetva] aradığını söyledi. O sırada Zubeyr soyundan gelen birinin yanından geçti. Adam bir sütüna yaslanmış duruyor du. Önünde ise[346] Ali soyundan gelen biri vardı. Eş'eb bunu görünce hızla camiyi terketti. Daha önce ona camide ne aradığını soran adam, problemiyle ilgili olarak kendisine hukuki görüş bildiren birini bulup bulmadığını sorunca "Hayır bulamadım; ancak problemimin cevabını öğrenmekten benim için daha fazla öğretici olan bir şey öğrendim" dedi. Ona bunun ne olduğu sorulunca "Medine'nin el-Hâris bin Hâlid'in[347] şu beytinde anlattığı duruma düştüğünü öğrendim:

En yüksekteki evler en aşağıya inmişler
En aşağıdakiler ise kendilerini en yukarda bulmuşlar

Zubeyr'in soyundan gelen birinin şeref mevkiinde durduğunu, Ali'nin soyundan gelen birinin ise onun önünde oturduğunu gördüm. Bu benim için yeter derecede şaşırtıcı oldu. Bundan dolayı orayı terkettim" dedi.

---

346 Yani Ali soyundan gelen bir öğrenciydi ve Zubeyrî ona (fıkıh ve din ile ilgili konularda) bilgi veriyordu.

347 Ünlü bir şair olan bu şahıs Bedr'de Mekkelilerin yanında savaşırken öldürülmüş olan birinin torunuydu. Yezîd ve Abdulmelik zamanında Mekke valisiydi. Kardeşi 'İkrime oldukça iyi tanınan bir hadîs nakilcisiydi. Bkz. İbni Sa'd, *Tabakât* V.349 vd; İbni Hacer *Tehzîb* VII.258 vd. Yukardaki hikâye *Egânî*'de el-Hâris'in uzun biyografisinden alınmıştır.

Bağlamı içinde beyit aslında şöyle demektedir: Eğer onun (bir kadına atıfta bulunulmaktadır) evleri alt üst olsaydı, ben gene de onun evini tanırdım. Bkz. Ebû Temmâ, *Hemâse* I.565 Freytag.

– *Hikâye 105*[348]: Ben el-Hasan bin Ali'den duydum. O, kendilerine İbni Mihreveyh'in anlattığını söyledi. İbni Mihreveyh kendisine İbni Ebî Sa'd'in anlattığını söylemiş. Bu sonuncu, onu Muhammed bin Cebr'den naklen anlatan şarkıcı el-Ketirânî'den[349] duyduğunu söylemiş. Muhammed bin Cebr onu İbrâhîm el-Mehdî'den duymuş. İbrâhîm el-Mehdî "hikâyeyi bana babasından naklen Eş'eb'in oğlu anlattı" demiş:

Bir seferinde şarkıcılar Hâlid bin Velîd'in evine çağrıldılar. Ben de aşağıya indim ve haberi getirene beni de onlarla birlikte götürmesini söyledim. O beni götürmek için emir almadığını, kendisine şarkıcıların getirilmesinin emredildiğini, benim ise bir şarkıcı değil, bir söytarı (*battâl*) olduğumu söyledi. Buna karşı ben onlardan daha iyi bir şarkıcı olduğum cevabını verdim ve bir şarkı söylemeye başladım. İcramı alkışladı, ancak korktuğunu söyledi. Korkacak bir şey olmadığını, ona bir teklifim olduğunu söyledim. Onun ne olduğunu sorunca "Ne alırsam onun yarısını sana vereceğim" dedim. Bunun üzerine orada bulunanlardan şahidi olmalarını istedi ve onlar da bunu kabul ettiler. Bundan sonra Velîd'in yanına gittik. Velîd, keyifsiz bir ruh hali içindeydi. Şarkıcılar hafif ve ağır türden her çeşit şarkılar söylediler. Ancak o bunlardan ne etkilendi, ne de neşelendi.

Kurnaz ve diplomat biri olan el-Ebcer[350] tuvalete gitti ve hiz-

---

348 *Egânî* III.116-30'dan 117-20'ye kadar olan kısım = *Egânî*-3 III.348-12'den 349-18'e kadar olan kısımdan. Şunlara da bkz. *Ta'rîh-i Dimeşk*; Nuveyrî. Durum 83. hikâyenin gerisinde bulunan durumun aynıdır.

349 Gerek bu, gerekse onun otoritesi olan İbni Cebr, şarkıcı idiler. Onlar *Egânî* V.10-11, 18-19, VIII.161-30; *Egânî*-3 V.172-2, 189-4; IX.274-21'de de zikredilmektedirler. Ancak bunun dışında kim oldukları bilinmemektedir.

350 Ünlü bir şarkıcı olan el-Ebcer, Velîd'in ölümünden sonra Mısır'a gitmiş ve orada ölmüştür. Yukardaki hikâye *Egânî*'deki biyografisinden çıkarılmıştır.

metçiye Velîd'in nesi olduğunu, niçin o kadar keyifsiz olduğunu sordu. Hizmetçi Velîd ile karısının, Velid, karısının kardeşine aşık olduğunu söylediği, karısı da buna öfkelendiği için kavga ettiklerini söyledi. Ancak Velîd karısının kızkardeşini daha çok sevmekteydi ve karısını boşamak istemekteydi. Karısının yüzüne karşı onunla bir daha konuşmayacağına yemin etmişti ve bu durumda onu terketmişti. El-Ebcer bu bilgiyi alınca, geri döndü ve yerine oturur oturmaz şu şarkıyı söylemeye başladı[351]:

Defol, umurumda değil, sana olan aşkımın geri kalanının
Ne yöne gittiği konusunda zihninde hiç bir şüphe kalmasın
Nedeni olmaksızın öfkelendiğinde, eşime
karşı hiçbir tutku duyamıyacağımı bilmiyor musun?

Şarkı Velîd'i etkiledi ve o biraz neşelendi. El-Ebcer'in düşündüğü şeyi ifade ettiğini söyledi. Ona on bin dirhem verilmesini emretti. Sonra sarhoş oluncaya kadar içti. El-Ebcer'in dışında kimse bir şey elde edemedi.

Eğlencenin sonuna doğru yaklaştığını anlayınca ayağa fırladım ve "Ey Müminlerin Emiri" dedim, "Hemen şimdi huzurunuzda bana yüz kırbaç vurulması için birine emir vermenizi rica ediyorum." El-Velid güldü ve bu isteğimin nedenini sordu. Ona habercinin hikâyesini anlattım ve şöyle dedim: "O, günün başlangıcında bütün bu tatsızlıklara neden olan şeyi başlattı. Şimdi de o tatsızlıklar devam ediyor. Bundan dolayı ben yüz kırbaç yemek istiyorum. Benden sonra da ona aynı sayıda[352] kırbaç vurul-

351 Takip eden beyitler, halife Mervân'ın kardeşi olan Abdurrahman bin el-Hakem'indir. Bkz. *Egânî*, adı geçen yer (s. 106, dn. 2).

352 "Yarısı kadar kırbaç" denmesini beklerdik.

sun." Velîd haykırdı: "Zekice bir şey bu. Ona yüz dinar verin. (Eş'eb)in vurdurmak istediği yüz (kırbaç) yerine haberciye de yüz dinar verin." Parayı aldım. Ben ve haberciden başka kimse bir şey alamadı.

– *Hikâye 106*[353]: Ben bu hikâyeyi Hemmâd'dan naklen anlatan el-Hüseyn bin Yahyâ'dan[354] duydum. Hemmâd ise el-Medâ'inî'den naklen anlatan babasından duymuş:

Zeyd bin 'Amr bin Osman, Sukeyne ile evliydi. Bir seferinde bu konu ile ilgili olarak onu azarladı ve sonra mülklerinden birine gitti. Eş'eb bu sırada Sukeyne'nin kendisini çağırttığını, Zeyd'in kendisini azarlayarak terkettiğini söylediğini, gidip onun ne durumda olduğuna dair kendisine haber getirmesini emrettiğini söyledi. Eş'eb şöyle devam etti: Sukeyne'ye hemen o gün Zeyd'in yanma gidemiyeceğimi söyledim. (Derdimi anlayan) Sukeyne bana otuz dinar vereceğini söyledi. Ve onu verdi. Ben de o gece İbni Osman'ın evine gittim. İbni Osman kimin geldiğini sordu. Ona gelenin Eş'eb olduğu söylenince yatağından aşağı indi. Sonra gelenin ben olup olmadığımı sordu[355] ve ben "Evet" deyince beni oraya neyin getirdiğini sordu. Ona "Sukeyne neyin olduğunu, kendisiyle aynı şeyi düşünüp düşünmediğini öğrenmek için beni gönderdi. Şimdi sen de yatağından aşağı indiğine göre aynı şeyi düşündüğünü anlıyorum" dedim.

---

353 Egânî III.125-11'den 29'a kadar olan kısım = *Egânî*-3 III. 366-12'den 367-17'e kadar olan kısımdan.

354 *Egânî*'de zaman zaman görünmektedir. Ancak onun dışında kim olduğu bilinmemektedir.

355 Arapça metinde burada Eş'eb'e "Şu'ayb" diye, yani asıl ismiyle hitap edilmektedir. *Egânî*-3'ün yayıncıları bunu Eş'eb'in bir hipocoristonu olarak görmektedirler. Bkz. İbni Dureyd, *Cemhere* I.292b (Hyderabad 1344-51).

Bu tür konuşmayı kesmemi ve daha iyisi kendisine şu şarkıyı söylememi istedi:

(İki arkadaşım), Onun yanında durun ve onu konuşturun;
Çünkü o bana hatırlamadığım şeyleri hatırlatıyor

Şarkıyı onun için söyledim. Ancak o etkilenmedi. Sonra "Başka bir şey söyle, rezil herif. Eğer kafamdaki şeyi tahmin edersen sana daha yeni üç yüz dinara aldığım şu elbiseyi vereceğim." dedi. Bunun üzerine o şu beyitleri söyledim:

Kalbim, arzusu bizimkiyle aynı olan
Bir sevgili yüzünden heyecan içinde

Ne kötü huylu, ne çok uzakta olmayan
Birinden uzak tutup kendime niçin işkence ediyorum?

Kendisini görmeyi ebedi hayattan daha çok arzu ettiğim
Sevgilimin evinden niçin uzak duruyorum[356]*?*

Bunu duyunca İbni Osman "Tam kafamdaki şeyi tahmin ettin. O elbiseyi al" dedi. Onu aldım, Sukeyne'nin yanına döndüm ve ona hikâyeyi anlattım. Elbisenin nerede olduğunu sordu. Yanımda olduğunu söyleyince "Şimdi sen İbni Osman'a ait bir elbiseyi giymek mi istiyorsun. Kesilikle böyle bir şey olamaz" dedi. İbni Osman'ın onu bana verdiğini, kendisinin benden ne istediğini sordum. Onu benden satın alacağını söyledi ve

356 Beyitler Ömer bin Ebî Rebî'e'nindir. Bkz. P. Schwarz, *Der Diwân des 'Umar ibn Abi Rabi'a* 2, I.165, no. 235, 1, 7 ve 6. beyitler.

üç yüz dinara da satın aldı.

– *Hikâye 107*[357]: Ben Hemmâd'dan naklen zikreden el-Hüseyn bin Yahyâ'dan duydum. Hemmâd ise Eyyûb bin 'Abaye'den naklen zikreden babasından şunu duymuş:

Şair el-Ehves bin Muhammed'in[358] bir oğlunun soylu bir bayanın yanına gittiğini duydum...

(Bir başka nakilciler zinciri ve aynı hikâyenin düzeltilmiş metni:) Ben el-Heremi İbni Ebî'l 'Alâ'dan duydum. O kendilerine ez-Zubeyr bin Bekkar'ın anlattığını söyledi. Zubeyr bin Bekkâr, 'Enbese bin Sa'id bin el-'As'dan[359] naklen İbrâhîm bin Zeyd'den[360] duyduğunu söylemiş. 'Enbese bin Sa'id bin el 'As ise Eş'eb bin Cubeyr'in kendisine şunları söylediğini söylemiş: Şair el-Ehves'in oğlu içeri geldiğinde soylu bir kadın oradaydı. Kadın ona babasının şu beyitlerini nakledenin o olup olmadığını sordu:

İki gecem var: Es'ed'in yıldızı[361] *altında*
Sevgilimle buluştuğum tatlı gece;
Ve sanki Ferked yıldızına bağlıymışım gibi
Sabaha kadar düşüncelerimin bana rahat vermediği fırtınalı gece.

Ehveş'in oğlu bu beyitleri nakledenin kendisi olduğunu söy-

357 *Egânî* IV.55-8'den 20'ye kadar olan kısım = *Egânî*-3 IV.260-12'den 261-5 kadar olan kısımdan.

358 Bkz. GAL., I.48 vd. , *Suppl.*, I.89.

359 Mısır fatihinin kardeşi olan Sa'id bin el-'As'ın büyük büyük torunu. Bkz. İbni Hacer, *Tehzîb* VIII.155 vd..

360 Kim olduğu bilinmemektedir.

361 Açık ve sakin ilkbahar gecelerinde çıkarlar. Bkz. *Lisân el-'Arab* IV.189.

leyince kadın, babasının Ferked'e bağlı olarak geçirdiği geceden hangi geceyi kastettiğini bilip bilmediğini sordu. Adam bilmediğini söyleyince kadın şöyle dedi: "Annenle geçirdiği geceler."

Kendi anlatımında İbrâhîm bundan sonra şöyle devam etmiştir: Eş'eb'e sordum: "Ey Ebû'l 'Alâ, peki o tatlı geceden hangi geceyi kastetti?" Eş'eb şu cevabı verdi:

"Günler bilmediğin şeyi gösterecek
Ve göndermediğin biri sana haber getirecek[362].

O, eğlence gecesini kastetti. Arkasından ne geldiğini ise
bana sorma

- *Hikâye 108*[363]: Bir seferinde İsmail bin Yesâr[364], Eş'eb'in de bulunduğu bir ziyafette kendi yazmış olduğu şu beyti okudu:

Biz (İranlılar) kızlarımızı yetiştiririz; Oysa siz (Araplar)
Aptallığınızdan dolayı onları toprağa gömüyorsunuz.

Eş'eb onun sözünü kesti ve şöyle dedi: "Şüphesiz haklısın Ebû Fâ'iz. O Araplar sizin kızlarınızı istediğiniz amaçtan farklı

362 Bu Terefe'nin *Mu'allaka*'sının sondan bir önceki beytidir. Bazı bilginler onun gerçekliğinden şüphe etmektedirler. Bkz. *Diwân de Tarafa ibn al-'Abd al-Bakri*, yay. ve çev. M. Seligsohn, no. 1, 102. beyit ve notlar, s. 18 (Paris 1901), *Bibliotheque de l'Ecole des Hautes Études* 128).

363 *Egânî* IV.121-7'den 11'e kadar olan kısım = *Egânî*-3 IV. 412-14'den 9'a kadar olan kısımdan.

364 Bkz. GAL., I.62, *Suppl.*, I.95. İran yanlısı şair, İslâm-öncesi Arapların yeni doğmuş kızlarını diri diri toprağa gömme adetlerini eleştiriyor. Eş'eb ise Zerdüştçülerin akraba ile zina kabilinden evliliklerine göndermede bulunarak cevap veriyor.

bir amaçla kızlarını isterlerdi." Ne demek istediği sorulunca, Eş'eb şöyle dedi: "O Araplar şerefsizlikten korktukları için kızlarını gömerlerdi. Oysa siz evlendirmek için onları yetiştiriyorsunuz." Orada bulunanlar kendilerinden geçinceye kadar güldüler ve İsmail o kadar utandı ki mümkün olsa yerin dibine girmek isterdi.

– *Hikâye 109*[365]: Ben İsmail bin Yûnus eş-Şî'î'den[366] duydum. O kendilerine bu hikâyeyi İshâk (el-Mevsilî)'den naklen Ömer bin Şebbe'nin anlattığını söyledi:

İbni Sureyc ölümüne yakın, kızını büyük Huzelî'yle[367] evlendirdi. El-Huzelî karısından babasının şarkılarının çoğunu öğrendi. Sonra bu şarkıların kendi eseri olduğunu iddia etti ve onlar onun sanatsal etkinliğinin ana bölümünü oluşturdular.

İbni Sureyc'in kızı ona bir oğul doğurdu. Bir seferinde delikanlılık yaşına gelmiş olan bu oğlan bir grup genç Haşimî soylusuyla birlikte oturmakta olan Eş'eb'in yanından geçti. Eş'eb delikanlıyı görünce ayağa fırladı, onu omuzuna bindirdi ve şöyle diyerek hoplatmaya başladı: "İşte *Kur'ân*'ın iki kapağının oğlu, işte Dâvûd'un mizmarlarının oğlu."[368] Bu sözlerin ne anlama geldiği ve çocuğun kim olduğu sorulunca şunu dedi "Onu tanımıyor musunuz? O el-Huzeli'yle İbni Sureyc'in kızının oğlu. O, bir udun üzerinde doğdu. Dünyaya gelirken müzikle karşılandı. Diş etine bir udun akort vidası ile masaj yapıldı. Göbek bağı, bir bas teli ile kesildi ve bir mızrapla sünnet edildi."

---

365 *Egânî* IV.154-4'den 10'a kadar olan kısım = *Egânî*-3 V. 69-16'dan 70-2'ye kadar olan kısımdan. Kutubî *Fevât*'a da bkz..

366 323/934-5'de ölmüştür. Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd* VI.299.

367 Adı Sa'id bin Mes'ud idi. Bkz. H. G. Farmer, *A History of Arabian Music* 88 vdd..

368 Yuk. 103. hikâyeye bkz..

– *Hikâye 110*[369]: Ben el-Müberred'in[370] bir damadı olan Muhammed bin Cafer es-Seydelânî'den duydum. O, kendisine Ebû İshâk Talha bin Abdullah et-Telhî'nin[371] anlattığını söyledi. Ebû İshâk Talha bin Abdullah et-Telhî, kendilerine ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın naklettiğini söylemiş. Bu sonuncu ise aşağıdaki hikâyeyi Abdullah bin Muhammed[372] bin Abdullah bin 'Amr bin Osman'dan duyduğunu söylemiş:

Eş'eb bin Cubeyr babama 'Ubeydullah bin Kays er-Rukeyyat'ın[373] şu beytini okudu:

Biraz önce bana Su'dâ ailesinden bir haberci geldi.
Bana ne söyleyeceğini duymak ve cevabını vermek istiyorum.

Babam Eş'eb'e onun ne söylemiş ve kadının ona ne cevap vermiş olduğunu düşündüğünü sordu[374]. Eş'eb şu cevabı verdi:

"Bu öyle sıcak bir hikâye ki ateşinde çiğ et pişirilse
Etin sahibi olan insanlar gelip onu çok pişmiş bulurlardı.

---

369 *Egânî* IV.167-17'den 26'ya kadar olan kısım = *Egânî*-3 V. 100'den 14'e kadar olan kısımdan.

370 Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd* II.132 vd..

371 271/885 de ölmüştür. Bkz. *Fihrist* 113 Flügel; 164 (Cairo 1348). Talha'nın babasının adı *Fihrist*'te 'Ubeydullah olarak verilmektedir.

372 Burada kastedilen galiba Ebû Abdullah Muhammed'dir. Bkz. İbni Hacer, *Tehzîb* IX.268 vd..

373 Bkz. GAL., I.47, *Suppl.*, I.78; *Diwân*, yay. N. Rhodakanis *Sitzungsberichte der K. Akademie der Wissenschaften zu Wien, philos.-histor.* C I.144, X.245, no. 57 (1901)'de.

374 Metnin şöyle olması gerektiğini beklerdik: Kadının ne söylediğini ve onun ona ne cevap vermiş olduğunu.

Şair bununla bir arzuyu anlatmış ve şiddetli bir isteği tasvir etmiştir. O bir vaatte bulunmuş ve vaadini yerine getirmiştir. İkisi Mizzet Kalb'te[375] buluşmuşlardır. O iyileştirmiş ve iyileşmiştir. Şu beyitle bu kastedilmektedir:

Mizzet Kalb'ta geçirdiğim gece ne güzeldi
Bir hurinin bütün ateşimi söndürdüğü o gece[376]."

Bundan sonra babam Eş'eb'e kendisinin bu konularda uzman olup olmadığını sordu. Eş'eb "Evet, sayın bayım, daima bilenlerden bildikleri şeyi sana söylemelerini iste" dedi[377].

– *Hikâye 111*[378]: Ben bu hikâyeyi Muhammed bin el-Abbâs el-Yezîdî'den[379] duydum. O kendilerine el-Halîl bin Esed'in anlattığını söyledi. El-Halîl bin Esed, el-'Umerî'den duyduğunu söylemiş. El-'Umerî ise onu Eş'eb'ten naklen kendisine el-Heysem bin 'Adî'nin anlattığını söylemiş:

Kaybeden Velîd'in[380] yanına gittim. Biraz içki içmişti. Bana bir dilekte bulunmamı istedi. Ona "önce Müminlerin Emiri bir

375 Günümüze kadar çok bilinen bir yer olarak kalmış olan Şam yıkınında el-Mizze. Onun hakkında, Muhammed bin Tûlûn tarafından esas olarak XIII. yüzyıldan kalma bilgileri içeren bir monografi yazılmıştır: *El-Mu'izze fi ma kile fi'l Mizze* (Damascus 1348 *Resa'il Ta'rihiyye* 3).

376 Bkz. Rhodonakis, *agy*..

377 Bkz. yuk. 101. hikâye.

378 *Egânî* VI.129-19'dan 23'e kadar olan kısım = *Egânî*-3 VII.59-7'den 12'ye kadar olan kısımdan. İbni Hemdûn 33. Böl.'e de bkz: Bu hikâyenin ardından 84. hikâyenin ikinci kısmı gelmektedir.

379 228/842 de doğmuş ve 310/922'de ölmüştür. Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd* III.113.

380 *Yezîd el-Hâsir*. Taberî, *Annales* II.1775, no 126; Mus'eb, *Neseb-i Kureyş* 166 (Cairo 1953)'te kendisini mağlup eden kuzeni Yezîd bin el-Velîd, *en-Nâkis* (eksik) olarak adlandırılır.

dilekte bulunsun. Sonra ben dileğimi söyleyeceğim" dedim. El-Velid "Demek senin niyetin benden daha iyi bir dilekte bulunmak. Ama onu yapamayacaksın; çünkü sen ne istersen ben onun iki misline sahip olmayı diliyorum" dedi. Bunun üzerine ben "O halde ben çift porsiyon eziyet istiyorum" dedim. El-Velid güldü ve "Tamam sana onu eksiksiz vereceğim" dedi.

- *Hikâye 112*[381]: Ben bu hikâyeyi Muhammed bin el-Abbâs el-Yezîdî'den duydum. O, kendilerine Muhammed bin İshâk el-Yakûbî'nin(?)[382] anlattığını söyledi. Bu sonuncu ise onu kendilerine Muhammed bin el-Hakem'den[383] naklen Süleyman bin Ebî Şeyh'in[384] anlattığını söylemiş:

Eş'eb, Mus'eb'le yakın ilişki içindeydi. Öte yandan Mus'eb de Ayşe bint Talha'yı[385] herkesten çok seviyordu. Bir gün Ayşe

381 *Egânî* X.54-22'den 51'e kadar olan kısım = *Egânî*-3 XI-177-3'ten 14'e kadar olan kısımdan. Kâlî III.189'a da bkz. Kâlî, hikâyeyi İshak el-Mevsilî'ye geri giden bir hikâye olarak anlatmaktadır.

382 *Egânî* VII.12-18; VIII.48; *Egânî*-3 VII.250-18. VIII. 329-14'de adı geçen Muhammed bin İshâk el-Begevî ile aynı şahıs olduğu açıktır.

383 (147/764-5 veya 148/765-6 civarında ölmüş olan)'Avane bin el-Hakem'e dayanan bir nakilci olarak görülmektedir. Bkz. F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography* 79; *Egânî* I. 176-14; VII.57-17; VIII.138-19; *Egânî*-3 II.25-7; VIII.47-2; IX.228-8. Belki o 'Avane'nin çok daha genç bir kardeşidir.

384 151/768'de doğmuş ve 246/860-1'de ölmüştür. Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd* IX.50 vd. İbni Ebî Şeyh öldüğünde henüz 18 yaşında olmasına rağmen Muhammed bin el-'Abbâs el-Yezîdî onun nakilcilerinden biri olarak zikredilmektedir.

385 Annesi tarafından Ebûbekir'in bir torunuydu. İlk kocası da Ebûbekir'in bir torunuydu. Mus'eb öldürüldüğünde onu Ömer bin 'Ubeydullah bin Me'mer'e bırakmıştır. Bkz. İbni Sa'd, *Tabakât* VIII.342; İbni Hacer, *Tehzîb* XII.436 vd. Tarihsel Eşeb'in şüphesiz Mus'eb bin ez-Zubeyr ile bir ilgisi yoktu ve onun bu Ayşe'yi tanımış olup olmayabileceği de çok problematik olarak kalmak zorundadır.

Mus'eb'e kızdı. Mus'eb o konuda Eş'eb'e şikayette bulundu. Eş'eb Mus'eb'e eğer Ayşe onunla barışırsa kendisinin bundan ne elde edeceğini sordu. Mus'eb Eş'eb'e kendisinin teklifte bulunmasını söyledi. Eş'eb on bin dirhem istedi. Mus'eb ona bu parayı vereceğine söz verdi. Bunun üzerine Eş'eb Ayşe'nin evine gitti ve ona şöyle dedi: "Saygı değer hanımım, sizi her zaman ne kadar çok sevdiğimi biliyorsunuz. Bunu da karşılığında hiç bir şey elde etmeksizin yaptım. Şimdi elinize bunun karşılığını vermek ve benim ebedi minnettarlığımı kazanmak fırsatı geçti." Ayşe meselenin ne olduğunu sorunca, eğer Emir'le barışırsa onun kendisine on bin dirhem vereceğini vaad ettiğini söyledi. Ayşe onunla barışmasının imkânsız olduğunu söyledi. Ancak Eş'eb ısrar etti ve "Sevgili hanımım, hiç olmazsa Emir bana o parayı verinceye kadar onunla barışın; sonra Tanrı'nın size verdiği bu kötü huyu tekrar benimseyebilirsiniz" dedi. Ayşe, Eş'eb'in bu sözünden hoşlandı ve Mus'eb'le barıştı.

El-Meda'ini bu hikâyenin Ayşe ile Ömer bin Abdullah bin Me'mer[386] arasında geçtiğini söylemiştir. Ona göre bu sözleri söyleyen haberci Eş'eb değil, İbni Ebî 'Atik'ti.

– *Hikâye 113*[387]: Ben Hüseyn bin Yahyâ'dan duydum. O, Hemmâd'ın şöyle dediğini söyledi: Ben babamın nezaretinde şu hikâyeyi

386 Soylu bir Kureyşli ve ibn ez-Zubeyr'in Basra valisi. 643-3'de doğmuş ve 82/701-2'de ölmüştür. Bkz. İbn el-Esîr, *Kâmil*, anno 82; ez-Zehebî, *Ta'rih el-İslâm* III.287-9 (Cairo 1367 vdd.), Me'mer, Taberî'nin *Annales*'ının baskısında kullanılan vokalizasyondur. İndex'deki göndermelere bkz.

İbni Ebî 'Atîk için yuk. s. 19, dn. 39'a bkz..

387 *Egânî* XIV 64-29'dan 65-4'e kadar olan kısımdan. Eğer beyiti zikreden Eş'eb olsaydı bu hikâye bir Eş'eb hikâyesi olabilirdi. Ancak bütün işaretlere göre hikâyeyi anlatan hakarete uğramış ve incinmiş olan Medinelidir. Eş'eb'in adının niçin burada zikredildiği açık değildi.

okudum: Bize İbni Kunâse[388] şöyle dedi:

Biz bir ziyafette iken yanımızdan Eş'eb geçti. Ebân bin Süleymân adında kendisiyle iyi ilişkiler içinde (*sahib civar?*) olduğumuz bir komşumuz oraya geldi. Eski bir cübbe giyiyordu. Onun arasından kaba eti görünüyordu ve onun üzerinde de (dayak) izleri vardı. Bizi selamladı. Biz de ona selamını iade ettik. Ayrıldığı zaman oradakilerden biri yüksek sesle "Dayak yemiş bir Medineli" dedi. Sanıyorum bu sözü duydu veya onunla birlikte olan biri onu duyup kendisine söyledi. Her halü kârda ayrılıp salonun öteki ucuna vardığında el-Ehves'in şu beytini andı:

"Meter, selamımı o kıza gönderiyorum
Sana değil, Meter.

Orada bulunanlara "Haklı olarak Meter'e benzetildiniz" dedim.

- *Hikâye 114*[389]: Hârûn bin ez-Zeyyât[390] şöyle dedi: Aşağıdaki

---

388 O. Muhammed bin Abdullah bin Abd el-'Alâ el-Esedî'dir. Kunâse'nin ya babasının veya büyükbabasının takma adı olduğu söylenmektedir. Ünlü veli İbrâhîm bin Edhem'in yeğeniydi ve edib ve hadîs nakilcisi olarak büyük şöhret kazanmıştır. 123/740-1'de doğmuş ve 207/823 veya bazı bilginlere göre 209/825'de ölmüştür. Bkz. *Egânî* XII. 111-6; *Fihrist* 70 vd. Flügel; 105 (Cairo 1348); *Ta'rîh-i Bağdâd* V. 404-8; es-Sem'ânî, *Ensâb*, fol. 487b; İbni Hacer, *Tehzîb* IX.259 vd..

389 *Egânî* XIV.172-3'den 14'e kadar olan kısımdan. Şunlara da bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd*; Zehebî, *Mîzân*; İbni Hacer, *Lisân*.

Ta'rîh-i Bağdâd'daki çok kısaltılmış versiyon şöyledir: "Eş'eb, pilici önce sıcak, sonra soğumuş, sonra ısıtılmış, sonra tekrar soğumuş olan birine şöyle demiş olan şahıstır: Bu adamın piliçleri Firavun'un halkı gibi. Sabah akşam ateşe tutuluyorlar. Hüseyn'in kızı Fatime bu söz için ona yüz kırbaç vurdurmuş, sonra da yüz dinar vermiştir.

hikâyeyi el-Kâsım bin Yûsuf'un[391] kitabında buldum: Eş'eb'ten naklen el-Heysem bin 'Adî buna şunları söyledi:

Zeyd bin 'Amr bin Osman bin 'Affân, Sukeyne ile evlendi. Zeyd tanıdığım en cimri Kureyşli idi. Hacca gitti ve Sukeyne de onunla birlikte gitti. Zeyd evde ne kadar kaz, tavuk, yumurta ve meyve varsa onu yanma aldı. Sukeyne ise bana yüz dinar verdi. Böylece yiyecek dolu beş deve eşliğinde Sukeyne yola çıktı. Es-Seyyâle'ye[392] geldiğimizde kamp yaptık ve Sukeyne sofranın kurulmasını emretti. Yiyecek dolu tepsiler içeri getirildiğinde bazı Medineli kadınlar geldiler ve Zeyd'i selamladılar. Onları gören Zeyd "Ay, gene sırt ağrım tuttu. Tanrı aşkına şu yemekleri kaldırın ve bana ilaçla sıcak su getirin"diye haykırdı. Sonra kadınlar gidinceye kadar ağır ağır ilacı ve sıcak suyu yutmaya başladı. Daha sonra içeri girdik. Ben açlıktan ölüyordum. Ancak çarşıdan kendi paramla satın aldığım dışında yiyecek hiç bir şey yoktu.

Ertesi sabah kalktığımda ne kadar aç olduğumu yalnız Tanrı bilir. Zeyd, yemek istedi ve onun ısıtılmasını emretti. Tam bu sırada bazı yaşlı Kureyşliler geldiler ve onu selamladılar. Onları görünce Zeyd yine sırt ağrısı tutmuş gibi yaptı[393] ve ilacıyla sıcak su istedi. Onu ağır ağır yuttu ve yemekleri kaldırttı. Yaşlılar gittiğinde yemeği tekrar getirtti. Yemek geldi, ama soğumuştu.

390 Hârûn bin Muhammed bin Abdülmelik. Bkz. *Fihrist* 123 Flügel; 178 (Cairo 1348); *Ta'rîh-i Bağdâd* XIV.26 vd. Babası 233/847-8'de ölmüştür. Onunla *Egânî*'nin yazarı arasında en az bir nakilci daha olmuş olmalıdır.

391 *Fihrist* 122 Flügel; 178 (Cairo 1348)'de adı geçen şair ve yazarla aynı şahıs değilse kim olduğu bilinmemektedir.

392 Medine Mekke yolu üzerinde 29. milde (aşağı yukarı 58. kilometre) bulunmaktadır.

393 *I'telle bi*, kelimesi kelimesine "gibi yaptı, bahane etti" demektir. Belki *i'telle, te'elle* "hastaymış gibi yaptı" ile aynı anlamdadır.

"Birbirinin ayağa kalkmasına yardım eden iki sarhoş."

Bana pilici tekrar ısıtmanın mümkün olup olmadığını sordu. Ona şu cevabı verdim: "Allah aşkına bana söyler misiniz, bu sizin piliçler Firavun halkının piliçleri mi? Çünkü onlar sabah akşam ateşe tutuluyorlar."

– *Hikâye 115*[394]: (Bana el-Hasan bin Ahmed) şunu söyledi: El-Medâ'inî bana şunu da söyledi: Eş'eb, Sukeyne ile birlikte hacca gitti. Sukeyne eşyasını taşıması için Eş'eb'e güçlü bir deve verilmesini emretti. Ancak kâhya ona zayıf bir deve verdi. Eş'eb Sukeyne'nin yanına geldiğinde Sukeyne ona isteğine uygun bir deve verip vermediklerini sordu. Eş'eb'in cevabı şu oldu: "Bu devenin bir semer bile taşıyamayacağına bahse girerim[395]. O bir yükü nasıl taşıyabilir?"

– *Hikâye 116*[396]: Adamın biri Eş'eb'e kendisine göstermiş olduğu bir

---

394 *Egânî* XIV.172-22den 5'e kadar olan kısımdan.

395 Yuk. 22. hikâyeye bkz. Buradaki ifade şudur: *"irsuhu et-talâk"*, yani "karısı boş olsun."

396 Câhiz, *Beyân*'dan. İbni Kuteybe, *'Uyûn* III.164'e de bkz..

Aynı söz büyük veli Ma'rûf el-Kerhî'ye de mal edilir. Bkz. es-Sülemî *Tabakât es-Sûfiyye* 88 (Cairo 1953) Hayır sahibinin ruhunun gelecekteki kurtuluşu için yapılmadıkça iyi bir fiil teşekkürü hakketmez. Bu, *"ihtesibu e'mâleküm"* (Öyle bir şekilde davran ki fillerin tanrısal bir ödüle götürsün) şeklindeki hadîslere uygundur (Bkz. İbn el-Esîr, *Nihâye* I.258, Cairo 1322). Beklenen tanrısal ödül, Tanrı'nın insanın *ihtisab*'ından memnun olmasıdır. Ancak Ma'rûf ve Eş'eb açıkça insani minnettarlığı kastetmektedirler. Sözün Eş'eb'e nakledilmesindeki espri şu varsayımda yatıyor gibi görünmektedir: Eğer armağanı alan dindar ve layık bir insansa vakfetme zihniyetiyle verilmiş olan bir armağandan ötürü minnettar olmak zorunlu değildir. Ancak eğer o Eş'eb gibi utanmaz bir dilenci ise durum farklıdır. Eş'eb'in kendisine iyilik yapan velinimetine karşı minnet duyma sorumluluğundan, sadece veliler için kullanılması uygun olan bir sözü kullanmak suretiyle kaçmaya çalıştığını görmek eğlencelidir.

iyiliğe niçin minnettar olmadığını sordu. Eş'eb'in cevabı şu oldu: "Sizin iyiliğiniz mükâfat peşinde koşmayan birinden geldi. Böylece de minnettar olmayan birine gitti."

- *Hikâye 117*[397]: Eş'eb bir seferinde namazını kısalttı. Camide bulunan biri ona bunun nedenini sordu. Eş'eb şu cevabı verdi: "Onu yapabildim; çünkü içine iki yüzlülük karışmamış bir namazdı."

- *Hikâye 118*[398]: Ben Muhammed bin Ömer'den[399] duydum. O İbni Kunâse'den duymuş. İbni Kunâse şöyle demiş:

Ebû Tâlib'in soyundan gelen biri[400] Eş'eb'e şunu dedi:

---

397 Câhiz, *Beyân*'dan. *'Ikd* I.319; III.347; Kutubî *Fevât*'a da bkz. Eş'eb'in sözü anonim olarak er-Râgıb el-Isfahânî II.250'de zikredilmektedir.

Namazın hangi durumlarda kısaltılıp kısaltılamayacağı (*tahfif*), dinsel otoritelerce tartışılmıştır. Sırf başkaları tarafından görülmek ve dindar bir şahıs olarak kabul edilmek için kılınan namaz riyakârlık belirtisi olarak *Kur'ân*'da da eleştirilmiştir (*Kur'ân* IV.142).

398 İbni Kuteybe, *'Uyûn* II.55'den. Şunlara da bkz. *'Ikd* III. 347; Kâlî II.311; Husrî, *Cem'* 54; iki versiyon içeren *Ta'rîh-i Bağdâd*; İbni Bâbe; *Ta'rîh-i Dimeşk*; 'İbn el-Cevzî, *Zurrâf*; Nuveyrî; Zehebî, *Mîzân*; Kutubî, *Fevât*; İbni Kesîr; İbni Hacer, *Lisân*. Aynı hikâye İbni Hacer tarafından (*Lisân* III.133 Seyfeveyh'e de izafe edilmektedir (Bkz. yuk., s. 13, dn. 1). Cûhâ'ya izafe edilen bir versiyonu için bkz. A. Wesselski, *Der Hodscha Nasreddin* II.10, no. 353.

Hikâyenin başlangıcı, farklı versiyonlarda hafifçe değişik bir biçimde ele alınır. *'Ikd* İbni Kuteybe ile uyuşmaktadır. Bütün diğer kaynaklar Eş'eb'in otoriteleri olarak Abdullah bin Abbas'a dayanan 'İkrime'yi zikrederler. Kâlî, *Tarih-i Bağdad*'ın ikinci versiyonu ve Kutubî'de *helletân* yerine *ni'metân* (iki lutuf) geçer. Eş'eb'in başlangıç cümlesi bu tür bir insanın cennete gireceği veya bu iki niteliğin bir müminde asla birlikte bulunamayacağı fikrini ifade edecek şekilde düzenlenir. Bütün bu cümleler hadîs nakilcilerinin kendilerini ifade etme yollarının zekice parodileridir.

399 Bkz. İbni Kuteybe, *'Uyûn*, İndex IV.165c, 218b.

400 Ebû Talib'in soyundan gelen biri her zaman olmasa da çoğu zaman aynı zamanda Ali'nin soyundan gelen biridir.

"Hadis nakletsen ve şakalarından vazgeçsen sana daha çok yakışır." Eş'eb "Evet, gerçekten de ben hadisler duydum ve onları naklettim" dedi. Bir hadis söylemesi istenince şöyle dedi: "İbni Ömer'den naklen Nâfi'[401] bana Tanrı'nın Elçisi'nin şöyle dediğini söyledi: "Kendisinde iki özellik bulunan insan, Tanrı'nın seçilmiş dostları arasındadır." Ebû Tâlib'in soyundan gelen kişi, bunun iyi (*hesen*)[402] bir hadis olduğunu söyledi ve bu iki özelliğin neler olduklarını sordu. Eş'eb şu cevabı verdi: "Nâfi' birini unutmuştu; diğerini de ben unuttum."

– *Hikâye 119*[403]: El-Esma'î'den naklen Ebû Hâtim:[404] Aşağıdaki hikâyeyi İbrâhîm bin el-Ke'kâ'dan[405] duyduk:

401 Abdullah bin Ömer'in mevlası olan Nâfi' 117/735'de ölmüştür. Bkz. el-Buhârî. *Ta'rih* IV.2.84 vd.; İbni Hacer, *Tehzîb* X. 412-5.

402 "İyi", hadîs biliminde teknik bir terim olarak hadîsin güvenilirlik derecesini belirtmekte kullanılır. Eğer kelime burada bu anlamda kullanılıyorsa bu tür açıkca bir alay olduğu görülen bir şeyi güvenilir bir şekilde nakledilen bir hadîs olarak sınıflandırmak hadîs bilginlerine ayrı bir darbedir.

403 İbni Kuteybe, *'Uyûn* II.57'den. 'Ikd III.347'ye de bkz. *'Ikd*'da hikâyenin son cümlesi şudur: "Onunla gömülen, içinde yanacaktır." Hikâyenin ana fikri bir insanın eski bir harmani içinde yanması – yani kendini çok sıcak hissetmesi – şeklindeki paradoksal varsayımda bulunuyor olabilir. *'Ikd*'daki versiyonda harmaninin oloğanüstü sıcaklığı hatta cehennem ateşiyle karşılaştırılmaktadır. Satın alıcının riske girdiği satışlar (*el-berâ'e min el-'eyb*, yani satıcının malda bulunabilecek herhangi bir kusurdan sorumlu olmadığını ilan ettiği satışlar) bir şaka için her zaman uygundur. Bkz. 'Ibn el-Cevzî, *Ahbâr el-Hamkâ* 28, 91 (Cairo 1347-8). Teoride satıcı, alıcıya malının bütün kusurlarını bildirmek zorundadır. Bkz. Ibn el-Uhuvve, *Me'âlim el-Gurbe*, yay. R. Levy 42 (London 1938, *E. J. W. Gibb Memorial Series* N. S. 12).

404 Ebû Hâtim es-Sicistânî 250/864 civarında ölmüştür. Bkz. GAL., I.107, *Suppl.*, I.167.

405 Onun naklettiği bir hikâye 'Ibn el-Cevzî, *Ahbâr el-Hamka* 122 vd.'nda karşımıza çıkmaktadır.

Çarşıda Eş'eb'i havı dökülmüş[406] kadife bir harmani ile dolaşırken gördüm "Bu eski paçavrayı[407] almak isteyen var mı?" diye bağırıyordu. Bir adam çıktı ve onun için pazarlık yaptı. Eş'eb "Beni sorumlu tutmaman için sana bu harmaninin bir kusurunu söylemek istiyorum" dedi. Alıcı onun ne olduğunu sorunca Eş'eb "Onu giyersen yanarsın" dedi.

– *Hikâye 120*[408]: Eş'eb'e soruldu: "Kendinden daha açgözlü birini gördün mü." "Evet" diye cevap verdi, "Benle bir arkadaşım bir manastırın yanından geçiyorduk. Aramızda bir ağız dalaşı oldu. Arkadaşım "Keşişin ...i yalancının anasının ....a girsin" der demez içerden bir keşiş heyecan içinde dışarı fırladı ve "Yalancı hanginiz?" dedi.

– *Hikâye 121*[409]: İbni Ebî 'Atîk şöyle dedi: Eş'eb'e uğradım ve evinin mükellef bir şekilde döşeli olduğunu gördüm. "Rezil herif, böyle güzel bir evin olduğu halde dilenmeye utanmıyor musun?" dedim. Eş'eb "Zekice dilenmem o kadar hoşuma gidiyor ki onu bırakmak istemiyorum" dedi.

---

406 *Katife*'nin *heml*'ı onun saçakları veya bu hikâye söz konusu olduğu ölçüde onun kumaşının havı, tüylü yüzüdür.

407 Bkz. yuk. 23. hikâye.

408 İbni Kuteybe *'Uyûn* II.58'den. Şunlarla da krş. Beyhâkî; Hamza el-İsfahânî; Se'âlibî, Simâr; Meydânî I.380 vd. (Bulâk 1284); İbni Hemdûn, 9. böl.; Muterrizî; Şerîşî; Kutubî, *Fevât*.

Hafif varyasyonlar vardır. Yalnızca İbni Kuteybe ve Muterrizî bizdeki boşluklara karşılık olan *haza* kelimesini kullanmaktadırlar. Diğer versiyonlar daha açıktır.

409 İbni Kuteybe *'Uyûn* III.132'den. Kâlî III.176'ya ve benzeri bir hikâye için yuk. 48. hikâyeye de bkz. İbni Ebî 'Atîk'le ilgili olarak yuk. 19. s., 39. dn.'na ve 35. s., 11. dn.'na bkz..

- *Hikâye 122*[410]: Eş'eb sık sık şöyle derdi: "Ben arzu ediyorum. Annem ise emin. Bundan dolayı elimizden bir şey kurtulmuyor."

- *Hikâye 123*[411]: Bir seferinde Eş'eb oğlunun gebe bir kadına gözlerini diktiğini görünce "Oğlum, bu bakış bir kadını gebe bırakabilir" dedi.

- *Hikâye 124*[412]: Eş'eb'in komşularından birinin evinde bir düğün vardı. Eş'eb acıktığını hissetti ve davet edilmek istediği için evinde kaldı. Gün geçti. Sinirlendi; ancak davet falan yoktu. "Allah kahretsin şu (kuru) ekmeği" diyerek evinde yiyecek bulmak üzere kalktı. Yiyeceği masanın üzerine koydu ve yemeğe başladı. O sırada kapının açıldığını duydu. Gelenin kim olduğunu sordu. Adam, gelinin evinden geldiğini söyledi. Eş'eb "Bir dakika, sevgili bayım" diyerek tuvalete koştu. Yediği her şeyi çıkardı. Sonra ağzını yıkadı ve adamın önüne çıktı. Adam "Hanımım bir süre için havanınızı ödünç istiyor" deyince "Defol, senin annen de

---

410 İbni Kuteybe, *'Uyûn* III.192'den. Şunlarla da krş. Kâlî III. 117; Hamza el-İsfahânî; Meydânî 1.386 vd. (Bulâk 1284); Muterrizî; Şerîşî.

Birbirine bağlı olan son üç yazarda hikâye şöyledir: "Eş'eb (120. hikâyenin devamı olarak) şöyle dedi: "Karım, benden ve keşişten daha aç gözlüdür." Kendisine bunun nasıl mümkün olduğu sorulunca şu cevabı verdi: "O bana şöyle diyor: "(Helâllik) karakteri şüphe ile kesinlik arasında bulunan hiçbir arzu senin kalbine girmiyor ki ben onun helâlliğinden emin olmayayım." Bu, hikâyenin amacının hukuki-teolojik bir kavram olan kesinlikle (*yakîn*) dalga geçmek olduğunu göstermektedir.

411 İbni Kuteybe, *'Uyûn* IV.84'den. Er-Râgıb el-İsfahânî II.63'e de bkz. İbni Kuteybe hikâyeye aynı konuda bir beyiti de eklemektedir. Er-Râgıb el-İsfahânî bu beytin İbni Ebî Du'âd tarafından okunan beyit olduğunu söylemektedir.

412 Beyhâkî'den.

hanımının annesi de orospu; sen de bir orospunun oğlusun" diye bağırdı.

– *Hikâye 125*[413]: El-Esme'î, Cafer bin Süleyman'ın şöyle dediğini söyledi:

Eş'eb, oğlu 'Ubeyde'ye "Sanırım seni evden kovacağım ve senden kurtulacağım" dedi. 'Ubeyde kendisine bunu niçin yapmak isteğini sorunca "Çünkü dünyada bir parça ekmek kazanmak için benden daha istekli biri yok. Sen ise kazık kadar adam olduğun halde hâlâ benim elime bakıyorsun ve bir şey kazanmıyorsun" dedi. 'Ubeyde ona şu cevabı verdi: "Şüphesiz ben de hayatımı kazanacağım. Ancak annesi ölmedikçe meyve vermeyen muz ağacı gibi onu sen öldükten sonra yapacağım."

– *Hikâye 126*[414]: Bir adam Eş'eb'ten kendisine borç para vermesini ve onun geri ödeme tarihini ertelemesini istedi. Eş'eb "Benden iki şey istiyorsun. Onlardan birini yerine getirsem, herhalde görevimi yapmış olurum" dedi. Adam kabul etti. Bunun üzerine Eş'eb "O halde geri ödemeyi sonsuza kadar erteliyorum ve sana borç vermiyorum"dedi.

– *Hikâye 127*[415]: Eş'eb'e en güzel şarkının hangisi olduğu soruldu.

---

413 Taberî'den. *Ta'rîh-i Bağdâd*; *Lisân el-'Arab* VII.279 vd.; *Tâc el-'Arûs* IV. 83'e ve benzeri bir hikâye için, yuk. 61. hikâyeye de bkz.

414 *'Ikd* III.347'den. *'Ikd* III.247'de aynı hikâye ünlü Mu'tezilî yazar Sumâme bin Eşres'e de mal edilmektedir. R. Basset, *Mille et Un Contes* I.479'a da bkz. Benzeri bir hikâye A. Wesselski, *Der Hodscha Nasreddin* II.165'de 494'de de karşımıza çıkmaktadır.

415 *'Ikd* III. 264'den. Cümle anonim olarak er-Râgıb el-Isfahânî I.303'de zikredilmekteir. Benzeri bir hikâye için 'Ibn el-Cevzî, *Zurrâf* 91; R. Brunnow-A. Fischer, *Arabische Chrestomathie*, 5. baskı, 2'ye de bkz..

Eş'eb "Tavadaki yağın cızırtısı" dedi.

– *Hikâye 128*[416]: Eş'eb'e en zevkli zamanın hangisi olduğu soruldu. Eş'eb "Harcayacak paran olduğu zaman" dedi.

– *Hikâye 129*[417]: Eş'eb her zaman şu şarkıyı söylerdi:

Güç zamanlarda ortaya çıkan olaylardan
Bir şey öğrendim:
Aşk eskiden kalpteydi
Şimdi ise midede.

– *Hikâye 130*[418]: Eş'eb çirkin yüzlü bir ihtiyara baktı ve haykırdı: "Süleyman bin Dâvûd gündüzleri ortaya çıkmanı yasaklamamış mıydı?"

---

416 *'Ikd* III. 64'den.

417 *'Ikd* III.264'den. Et-Tevhidi, *Imlâ* III.8 vd. (Cairo 1939-44)'e de bkz. Et-Tevhidî Bizanslı bir köle kızın savgilisi ile ilgili uzun bir hikâye anlatmaktadır: Bu sevgili, kızdan her zaman yiyecek armağanları ister. Bunu üçüncü defa tekrar ettiğinde kız ona şöyle yazarak cevap verir: "Ben aşkın kalpte olduğunu zannederdim. Ancak senin aşkın mideden ileri gitmiyor." Kağıdın altına da şu iki beyiti ekler:

Zor zamanlarda yanımıza gelen bir aşıkla
Herhangi bir ilişkim olmasını istemiyorum.
Aşk eskiden kalpte idi.
Şimdi ise o midede.

418 *'Ikd* III.347'den. Burada Kral Süleyman'a ilişkin Müslüman efsanesinin bir pasajına gönderme var gibidir: Bu pasajda Süleyman şeytanlara veya çirkin sürüngenlere gündüz vakti ortaya çıkmamalarını emreder.

– *Hikâye 131*[419]: El-Haccâc[420] bir bedeviye yedi yüz kırbaç vurdurdu. Her kırbaç yediğinde bedevi "Teşekkür ederim, Tanrım" diye bağırıyordu. Eş'eb onunla karşılaştığında el-Haccâc'ın kendisine neden o kadar kırbaç vurdurduğunu bilip bilmediğini sordu. Bedevi onun sebebini bilmediğini söyleyince Eş'eb şöyle dedi: "Tanrı'ya o kadar çok teşekkür ettiğin için. Çünkü Tanrı şöyle diyor: Eğer minnettar olursanız, size daha fazlası verilecektir (*Kur'ân* XIV, 7)." Bunun üzerine bedevi şunları söyledi:

Tanrım, tamam artık sana teşekkür yok.. Daha fazlasını verme
Minnettarlığım başıma dert açtı. Beni affet
Minnettar olanlara bahşettiğin mükâfatını benden uzak tut.

– *Hikâye 132*[421]: Eş'eb "Bir rüya gördüm; yarısı doğru çıktı, diğer yarısı ise doğru çıkmadı" dedi. Ne gördüğü sorulunca "Rüyamda bir miktar para taşıdığımı gördüm. Ancak o kadar ağırdı ki elbisemi kirlettim. Sonra uyandım. Gerçekten elbisem kirlenmişti; ama ortada para mara yoktu" dedi.

– *Hikâye 133*[422]: Eş'eb şöyle dedi: "Çişini yaparken gaz çıkarmayan

---

419 *'Ikd* II.99; III.347'den. İbni Kuteybe, *'Uyûn* II.57 vd. nda Eş'eb'in yerini "bedevi hırsız"ın adı bilinmeyen bir kuzeni almaktadır. Şiirin ikinci mısraı yalnıza *'Ikd*'ın birinci pasajında ve İbni Kuteybe'de (onda şöyle başlar:" Sana çok teşekkür ettim...) vardır. Aynı tema üzerine bir başka çeşitleme için bkz. İbn el Cevzi, *Ahbâr el-Hamkâ* 72 vd..

420 95/70'de ölmüş olan ünlü Irak Emevî valisi.

421 *'Ikd* III.347'den. 'İbn el-Cevzî, *Zurrâf*'a da bkz. İbni Kuteybe, *'Uyûn* II.51'de hikâye budala Dâvûd el-Mus'âb'a mal edilerek anlatılır ve benzeri bir hikâye A. Wessilski, *Der Hodscha Nasreddin* I. 178, no. 314'de bulunur.

422 *'Ikd* III.347'den. Hemen hemen aynı olan bir söz İbni Kuteybe *'Uyûn* III.276'da İbni Seyâbe (Şebâbe değil. Krş. *'Uyûn* IV.36 ve İndex) adında birine mal edilir.

'öfkesini yenen' (*Kur'ân* III, 124-128) insanlar grubuna aittir."

– *Hikâye 134*[423]: Medineli birinin evindeki ziyafete katılan insanlar balık yiyorlardı. Eş'eb de oraya uğradı ve içeri girmek için izin istedi. Orada bulunanlardan biri "Eş'eb'in en iyi ve en bol yemeklere el koyma adeti vardır. Onun için büyük balıkları bir leğene koyun. Bizimle küçük balıkları yesin" dedi. Söylediği yapıldı ve Eş'eb buyur edildi. Balık hakında ne düşündüğü soruldu. Eş'eb cevap verdi: "Babam denizde öldüğü ve balıklar tarafından yendiği için balıklardan nefret ederim." Bunun üzerine orada bulunanlar "Şimdi istediğin gibi babanın intikamını alabilirsin" dediler. Böylece Eş'eb oturdu. Küçük balıklardan birini eline aldı, kulağına götürdü – Odanın köşesinde içinde (büyük) balıklar olan leğeni farketmişti – ve şöyle dedi: "Bu balığın bana ne dediğini biliyor musunuz?" Oradakiler bilmediklerini itiraf edince Eş'eb "O, babam öldüğünde orada olmadığını, çünkü bunun için çok genç olduğunu söylüyor. Odanın köşesindeki büyük balıkların peşinden gitmemi, çünkü onların babamın zamanında hayatta olduklarını ve onu yediklerini söylüyor."

– *Hikâye 135*[424]: Eş'eb'e sordular: Üzerine tereyağı, arasına et konulmuş ekmek parçalarına (*seride*)[425] ne dersin?" Eş'eb "Peki onun için kaç kırbaç yiyeceğim?" diye sordu. Kendisine dayak yemek-

---

423 *'Ikd* III.261'den.

424 *'Ikd* III.261'den. Benzeri bir hikâye Muzebbid hakkında şunlarda anlatılır: Câhiz, *Beyân* V.63 (Cairo 1323-5); V.192 vd. (Cairo 1366); İbni Kuteybe, *'Uyûn* I.263; 'Ibn el-Cevzî, *Ahbâr el-Hamkâ* 29: "Muzebbid'e o cübbeye sahip olmaktan memnun olup olmayacağı sorulunca şöyle dedi: "Evet ve yirmi kırbaç yiyeceğim." Bunu niçin söylediği sorulunca şu cevabı verdi: "Çünkü insan karşılığı olmaksızın hiçbir zaman bir şey elde etmez." Bar Hebraus, *Laughable*

sizin onu yiyebileceği konusunda teminat verildi. Ancak o ısrar etti: "Bu imkânsız, siz bana kaç kırbaç yiyeceğimi söyleyin, ben seve seve ortaya çıkarım."

Hikâye 136[426]: Eskiden şöyle bir söz vardı: "Eğer Tihâme'den bir Kureyşlinin kalbi isteklerinize duyarsız olursa ona İbni Sureyc'in bestesi ile Ömer bin Ebî Rabi'a'nin bir şiirini okuyun."

Eş'eb, Medine'den Mekke'ye gitmeye ve Mekkelilerden armağan istemeye başladığında Mekkeli bir Hâşimî ile ilgili olarak bu öğüde uydu. Eş'eb şöyle dedi: "Bu Hâşimî'nin yanına gittiğimde ona Medine halkının ve el-'Akik'in[427] şarkılarını söyledim. Ancak bunun onun üzerinde hiçbir etkisi olmadı ve onu keyiflendirmedi.. Sabrım tükendi ve ona İbni Ebî Rabi'a el Kureyşî'nin[428] sözleri üzerine İbni Sureyc'in bir şarkısını söyledim:

O (kıza) Minâ yakınında el-Muhesseb'te baktım
Ve benim günah işlemekten kaçınmak[429] *istediğim zamanlar*
dışında, manalı bir bakış tarzım vardır.

Stories, yay. ve çev. E. A. W. Budge, 132 (London 1897)'ye de bkz..

425 *S-r-d-h, serîd veya serîde* denen yemeğe benzer veya onunla aynı olan bir yemek gibi görünmektedir. Örnek olarak bkz. er-Râgıb el-Isfahânîl. 377. *Serde*, 'Askeri, *Me'ânî* I.295 vd.; el-Hâtib el-Bağdadî, *Tetfîl* 30; 'Ibn el-Cevzî, *Ezkiyâ* 181 (Cairo 1340)'da da karşımıza çıkmaktadır.

426 *'Ikd* I.397'den.

427 Üst sınıfların evleri ve eğlence yerlerinin bulunduğu Medine'nin ünlü oturma bölgesi. Örnek olarak bkz. Gaudefroy-Demombyes, *Ibn Qotaiba, Introduction au Livre de la Poésie et des Poétes* 53 vd. (Paris 1947).

428 Bkz. P. Schwarz, *Der Diwân des 'Umar ibn Abi Rebî'a* I. 62, no. 77; *Rasâil al-Bulaghâ* yay. M. Kurd 'Ali 2. bası, 244 (Cairo 1331/1913).

429 *Et-teherruc*. Bkz. yuk. s. 166, dn. 331. El-Muhesseb ile ilgili olarak bkz. yuk. s. 114, dn. 205, Er-Râgıb el-Isfahânî'de "manalı" yerine *'ârim* (kötü, çirkin) vardır.

Kendi kendime şöyle dedim: Bu peçenin altında sana görünen
Güneş mi, yoksa bir keşişin kandilleri mi ? Yoksa sen delice
aşık mı oldun

Küpelerinin üzerine indiği o uzun boyunlu kıza?
O kız ki babası ya Nevfel'in veya Abd-Sems'in veya Hâşim'in[430]
soyundan gelmektedir.

Onun duygularını harekete geçirmekte kesinlikte başarılı olmuştum. İstediğim de buydu. Sonra ona İbni Ebî Rabi'a el-Kureyşî'nin[431] başka beyitlerini şarkı olarak söyledim:

Eğer Kureyş bize kibar, çok yakın bir arkadaş gibi
Öğüt verici sözler söylememiş olsaydı

O kızla karşılaştığımızda yolda açıkta olsak bile
Ona "beni öp" derdim.

Hâşimî haykırdı: "Çok güzel. Zevkli türden bir karşılaşma bu; korku ve endişe içinde gerçekleşen bir karşılaşma değil."

Onun heyecanlandığını, ancak bana henüz bir şey vermediğini farkedince, kendi kendime şöyle dedim: "Üçüncü bir kez deneyeceğim. Eğer gene sonuç almazsam, onu bırakacağım." Böylece ona üçüncü kez Ömer bin Ebî Rabi'a'mn veya belki Cemîl'in[432] sözlerine İbni Sureyc'in yaptığı bir şarkıyı söyledim:

---

430 Üçü de Kureyş'in atası olan 'Abd-Menâf'ın oğullarıdır.

431 Bkz. Schwarz, *age.* II.189, no. 278.

432 Cemîl için bkz. GAL., I.48, *Suppl.*, 78 vd. Beyitler Schwarz'ın *age.*'nde II.229, no. 354'de alıntılanmışlardır.

Sonunda gizli bir girişe raslayıncaya kadar
Sürekli olarak kaleyi[433] *incelemeye devam ettim*

Elimi onun (kız) göğsüne koydum
O derin derin soludu, ama hareket etmedi.

"Kardeşimin şerefi ve babamın hakkı olan saygı adına
Eğer gitmezsen kabilemi çağıracağım" dedi

Sözlerinden korktuğum için ondan ayrılmak istedim
Fakat o gülümsedi.
Ve yemininin bir engel olmayacağını anladım

Böylece onu kaküllerinden tuttum ve dudaklarından öptüm
Ateşli birinin bir pınarın soğuk suyundan içmek istediği
gibi dudaklarından kana kana içerek.

Hâşimî haykırdı: "Harikasınız, sen de şair de" ve bana on bin dirhemle yanında bulunan otuz entari ve hilat'in armağan olarak verilmesini emretti.

- *Hikâye 137*[434]: Eş'eb Medine'de bir şarkıcı kızı sık sık ziyaret ederdi. Bir seferinde evden çıkmaya hazırlanırken kızdan onu hatırlayabilmesi için koluna taktığı altın bileziği vermesini istedi. Kız ona şu cevabı verdi: "O, altından yapılmıştır. Senin gideceğin-

433 Kızın bedenini kastediyor görünmektedir.

434 *'Ikd* I.171; III.202, 264'den. Nuveyrî IV.20-12'deki anonim alıntıya da bkz. hikâyenin 45. hikâyeyle ilişkisi vardır. Orada dendiği gibi bu bir Eş'eb hikâyesi değildir; çünkü zekice söz, kızdan gelmektedir. Gerçekten de İbni Kuteybe *'Uyûn* II.202'de bununla bağlantılı olarak Eş'eb'in adını zikretmemektedir.

den korkuyorum. Onun için iyisi mi şu sopayı[435]al. Belki geri dönersin ve benden ayrılmazsın."

– *Hikâye 138*[436]: (Bir aşık sevdiği kızla evleneli daha bir yıl olmuştu ki kız öldü. Bir şiirle onun arkasından ağladı ve hemen arkadan da o öldü. Bu acıklı şiirin ilk beyitleri şöyle idi:)

İçinde oturmak için ebedi Cennet'i istemiştim
Onu hakkedip etmediğim sorulmaksızın ona kabul edildim

Sonra onun mutluluğundan yararlanmakta fazla açgözlü
olduğum için oradan kovuldum.
Şimdi en fazla istediğim şey, ölmek.

Açgözlü Eş'eb şunları söyledi: "O adam aşk şehitleri içinde en soylusu. Mezarı başında yetmiş hayvan kurban edin."

– *Hikâye 139*[437]: Sâlim bin Abdullah bin Ömer Eş'eb'e sordu: "Açgöz-

435 *'Ûd* bu bağlamda "ut" anlamına gelemez; çünkü bir ut, fazla değerli bir armağandır.

436 Mes'ûdî, *Murûc* V.433 vd.'ndan. Kahire baskısı Paris baskısının bir yeniden basımı olmakla birlikte beyitlerin metni biraz farklıdır ve daha doğru görünmektedir. Bundan ötürü burada o kabul edilmiştir.

Anlaşıldığına göre Eş'eb aşığın daha fazla mutluluk elde etme yönündeki aç gözlülüğünü ifade ettiği için bu şiirden çok hoşlanmıştır.

437 Hamza el-İsfahânî'den. Yuk. 49. hikâyeye de bkz.. Hikâye genellikle 95. hikâyeyle birleştirilir ve kaynaklar 95. hikâyeyle ilgili olarak işaret edilenlerin aynıdır. Biricik ilave kaynaklar, 'Askeri ve İbni Bâbe'dir.

İbni Bâbe, İbni Hemdûn ve Kutubî, Eş'eb'i yasal işlemlerin trajikomik bir tiryakisi yaparak hikâyeyi güzelleştirmektedirler: "Medineli bir soylunun (şerîf) öldüğü her seferinde, Eş'eb onun varisi veya vasiyetinin uygulayıcısını mahkemeye çıkarır ve ondan ölen kişinin vasiyetinde kendisine bir şey bırakmadığı

lülüğünden ne elde ettin?" Eş'eb'in cevabı şu oldu: "Bir cenaze töreninde birbirliyle fısıltı ile konuşan iki adam görmedim ki rahmetlinin vasiyetinde benim için bir şey bırakmış olduğunu düşünmeyeyim."

– *Hikâye 140*[438]: Eş'eb bir çöpçatana şöyle dedi: "Bana doyduğu zaman geğiren ve bir çekirge bacağı yediğinde hazımsızlık çeken bir kadın bul."

- *Hikâye 141*[439]: Eş'eb'e Bedir Savaşı'nda Muhammed'in etrafındaki insanların sayısı soruldu. Şöyle cevap verdi: "313- dirhem."

- *Hikâye 142*[440]: Eş'eb şöyle derdi: "Komşularımdan birinin bir yemek pişirdiğini farkettiğim her seferinde pişirdiği yemekten bana da getireceğini umarak tabağımı yıkadım ve ekmeğimi kestim."

---

konusunda yemin etmesini isterdi."

Bu hikâyeyle bağlantılı olarak Muterrizî (Meydânî'ye de bkz) şunu eklemektedir: "Birinin elini cebîne soktuğu her seferinde bana bir şey vereceğini düşünürüm."

438 'Askerî'den. Zubeyr bin Bekkâr'dan naklen Muhammed bin Ebî 'l-Ezher'e kadar çıkan bir nakilciler zinciri içeren *Tarih-i Bağdad*'a; Zehebî, *Mîzân*'a; Kutubî, *Fevât*'a ve İbni Hacer, *Lisân*'a da bkz..

439 Husrî'nin *Zehr*'inden. *'Ikd* III.262'de Eş'eb'in sözü, anonim bir asalağa mal edilerek zikredilmektedir.

Husrî, *Cem'* 54'e göre cevap "313 – çeyrek"tir. Husrî şunu eklemektedir: "Benzer şekilde bir asalağa iki kere ikinin kaç ettiği sorulunca "Dört – parça ekmek" demiştir. Şunlara da bkz. et-Tevhidî, *İmla'* III.56 (Cairo 1939-44); el-Hâtib el-Bâğdadî, *Tetfil* 55 vd.; 'Ibn el-Cevzî, *Ezkiyâ* 141 (Cairo 234).

440 Husrî, *Cem'* 56'dan. Hikâyenin 49. hikâyeyle birleştirildiği İbni Hemdûn, 9. Böl.'e; "Komşularımın evinden duman çıktığını gördüğümde derhal ekmek parçalarını hazırlarım" pasajının bulunduğu Kutubî, *Fevât*'a da bkz..

– *Hikâye 143*[441]: Eş'eb açgözlülüğü ile darbı meselleşmiştir. Şair şöyle demektedir:

Senin vaatlerini ertelemenden çok
Yalanlarına her seferinde inandığıma şaşıyorum.

Yalancılıktan gelmemi istiyorsun
Seni görme konusunda açgözlüyüm, geliyorum, ancak seninle
buluşmadan geri dönmek zorunda kalıyorum.

Senle ben bir ziyafette birlikte olduğumuzda
İnsanlar "işte şurdaki Museylime, burdaki Eş'eb" diyorlar.

– *Hikâye 144*[442]: Babam[443], Sâlim bin Abdullah'ın yanına gittiğinde Açgözlü Eş'eb'in ona şu şarkıyı söylediğini bana söyledi:

Yüzü dolunay gibi parlayan, temiz giyimli, çok dindar
Hafif renkli, alçakgönüllü Mugîrî bir kadın[444]*;*

---

441 Husrî, *Cem'* 55'den. Se'âlibî, *Simâr*'a da bkz..

Erken Islâmi dönemin bir sahte – peygamberi olan Museylime, atasözlerine geçmiş bir yalancıydı. Muterrizî babasının, çağdaşlarının bazısını yalancı ve aç gözlü olarak tasvir ettiği bir beyitini zikretmektedir:

Onlar arasında doğru olanları, günahkâr Museylime gibidir
Onlar arasında zahid olanları, Eş'eb kadar aç gözlüdür.

442 Husrî, *Cem'* 47'den. *Ta'rîh-i Dimeşk* ve Ibni Kesîr'e de bkz..

443 Anlatan, Medine'de kadı olan Abdulaziz bin el-Muttalib'tir. Bkz. Taberî, *Annales* III.159, 198, 226. El-Mansûr ve el-Mehdî zamanında yaşamıştır ve ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın *Kitâb Neseb-i Kureyş*'inde zikredilmiştir. Bkz. Ibni Hacer, *Tehzîb* VI.357 vd. Babası el-Muttalib bin Abdullah için bkz. *Tehzîb* X. 178 vd. Mus'eb, Neseb-i Kureyş 340 vdd. (Cairo 1953)'e de bkz..

Hakkında hiç bir şüphe duyulmamış olan
Hiç bir şairin kendisini Tanrı korkusundan döndüremediği kadın.

Şöhreti temiz, namusu kanıtlanmış, bir iç sesin
Her türlü nahoş şeyden kendisini uzak tuttuğu kadın

Sâlim devam etmesini istedi ve Eş'eb şarkısını sürdürdü:

Bu kadın, gece, bölgeyi araştıran bir kuzgunun kanadı gibi
Karardığında, gelip yanımızda durdu.

Kendi kendime şöyle dedim: "Ne oldu, bir koku satıcısı mı
kervanımıza katıldı?"
Ancak Leylâ'nın yanında bir şey yoktu; o yalnızca kendi
kokusunu etrafa dağıtıyordu.

Bunun üzerine Sâlim, Eş'eb'e şunları söyledi: "Eğer şairler bu şiirleri her zaman söylememiş olsalardı, sana iyi bir ödül verirdim; çünkü senin onlara karşı doğal bir kabiliyetin var."

- *Hikâye 145*[445]: Eş'eb'e soruldu: "Hiç kendinden daha aç gözlü birini gördün mü?" "Evet" diye cevapladı, "Benim bir kuzum. Dama

---

[444] *Mugîrîyetûn*, Acaba Mugîrîye denen bir mezhebe mi ait?

İbni Kesîr basit bir okuma teklif etmektedir: "Onun yanından geçtik. Ay onun yüzüne benziyordu" (*Medeyna bihâ ve'l-badru yuşbihu vechehâ*).

Ta'rîh-i Dimeşk'de ikinci ve üçüncü beyitler yer değiştirmektedir.

[445] Se'âlibî, *Simâr* 302'den. Muterrizî ve Şerîşî'ye de bkz. Se'âlibî'de hikâyenin arkasından ibn el-Haccâc'ın (öl. 391/1001/ bkz. GAL., I.8 vd., *Suppl.*, I.130; Aş. 160 hikâyeye de bkz..) sekiz beyiti gelmektedir. Bunlardan sonuncusu atasözü haline gelmiş "Eş'eb'in kuzusu"na göndermektedir.

çıktı ve bir gök kuşağı gördü. Bir yonca demeti olduğunu zannederek (onu yakalamak istedi). Aşağı düştü ve boynunu kırdı.

– *Hikâye 146*[446]: Bize bu hikâyeyi, Hasan bin Ali'nin soyundan gelenlerden[447] biri Muhammed bin Ahmet el-Hasanî anlattı:

Eş'eb şöyle dedi: Kızım[448] saklamam için bana bir dinar verdi. Onu önümdeki seccadenin altına koydum. Bir müddet sonra kız geldi ve benden dinarını istedi. Ona "Seccadeyi kaldır. Eğer dinarın doğurmuşsa, çocuğu al ve dinarı bırak" dedim. Dinarın yanına bir dirhem koymuştum. Seccadeyi kaldırdı ve dirhemi aldı. Ona dinarı bırakırsa onun her cuma bir dirhem doğuracağını söyledim. Bunun üzerine dinarı orada bıraktı ve ertesi cuma tekrar geldi. Bu arada ben dinarı oradan almıştım. O dinarı görmeyince ağlamaya ve bağırmaya başladı. Neden ağladığını sordum. "Dinarım, onu sen çaldın" dedi. Cevap verdim: "Dinarın doğururken öldü." Ağlamaya devam etti. Bunun üzerine ona "Onun doğurduğuna inanıyorsun da doğururken öldüğüne inanmıyor musun?" dedim.

– *Hikâye 147*[449]: Bize bu hikâyeyi babasından naklen 'Amr bin ed-Dehhâk bin Mehled[450]anlattı:

---

446 *Ta'rîh-i Bağdâd*'dan. Şunlara da bkz. Nuveyrî; Zehebî, *Mîzân*; Kutubî, *Fevât*; İbni Hacer, *Lisân*. Benzeri bir hikâye A. Wesselski, *Der Hodscha Nasreddin* I.19, no. 35'de karşımıza çıkmaktadır.

Kutubî'nin versiyonunda kız acı keşfi dördüncü ziyaretinde yapar.

447 Nakilciler zinciri içindeki yerine göre bu Ali soyundan gelen şahıs X. yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır.

448 Yuk. 60. hikâyeye bkz..

449 *Ta'rîh-i Bağdâd*'dan. Şunlara da bkz. *Ta'rih-i Dimeşk*; Zehebî, *Mîzân*; İbni Hacer, *Lisân*.

450 242/856-7'de ölmüştür. Bkz. İbni Hacer, *Tehzîb* VIII.55 vd. Babası Ebû 'Asım en-Nebîl için yuk. 66. hikâyeye bkz..

Bir gün eve gidiyordum. Köşeyi döndüm ve Eş'eb'in beni takip ettiğini gördüm. Ona neyi olduğunu sordum. Bana şu cevabı verdi: "Ebû Asım, külahının eğri durduğunu farkettim. Bundan dolayı kendi kendime şöyle deyip seni takip ettim: Belki o yere düşer, ben de onu alırım." Bunun üzerine külahımı çıkardım ve defolmasını söyleyerek ona verdim.

- *Hikâye 148*[451]: Abdullah bin Hilâl el-Bezzâz'ın[452] Selime'den[453] naklen şu hikâyeyi anlattığını duydum:

Güvenilir bir insanın bana söylediğine göre Eş'eb bir gün Sâlim bin Ebî'l Ce'd'in[454] yanında hurma yiyormuş. Onları ikişer ikişer ağzına atmaya başlamış. Bunun üzerine Sâlim ona "Peygamber bir seferinde birden fazla hurmayı ağzımıza atmamızı yasakladı"[455] demiş. Eş'eb'in buna cevabı şu olmuş: "Ses etme, eğer Peygamber bu hurmaların ne kadar berbat olduğunu görseydi, onları avuç avuç yememize izin verirdi."

- *Hikâye 149*[456]: İbni Abbas'tan naklen 'İkrime'nin, 'İkrime'den naklen Açgözlü Eş'eb'in, Açgözlü Eş'eb'ten naklen Osman bin Fâ'iz'in[457] bize söylediğine göre Peygamber Cemret

---

451 *Ta'rîh-i Bağdâd*'dan. Zehebî, *Mîzân*; İbni Hacer, *Lisân*'a da bkz..

452 Kim olduğu bilinmemektedir.

453 Kim olduğu bilinmemektedir.

454 98-101/717-20 arası bir tarihte ölmüştür. Bkz. el-Buhârî, *Ta'rih* II.2.108; İbni Sa'd, *Tabakât* VI.203; İbni Hacer, *Tehzîb* III.342 vd..

455 Bkz. Wensink ve diğerleri, *Concordances et Indices* I.281'a; *Ta'rîh-i Bağdâd* XIV.51.

456 *Ta'rîh-i Bağdâd*'dan. Şunlara da bkz. *Ta'rîh-i Dimeşk*; Zehebî, *Mîzân*; İbni Hacer, *Lisân*.

457 İbni Hacer, *Tehzîb* VII.147 vd.nda biyografisi var. Bu biyografide muhtemelen bu hikâyeye dayanılarak Açgözlü Eş'eb, onun otoritelerinden biri

el-'Akabe'de[458] küçük çakıl taşlarını atıncaya kadar *lebbeyk* demiştir.

– *Hikâye 150*[459]: Kış esnasında (bir gün) el-Hasan bin Ebî'l-Hasan el-Basrî,[460] Eş'eb'i 'Ukbe bin Ebî Mu'eyt'in[461] soyundan gelen biri ile otururken gördü. Ona kendisini oraya oturtan şeyin ne olduğunu sordu. Eş'eb, Peygamber, Ali'ye 'Ukbe'nin kafasını kesmesini emrettiğinde 'Ukbe'nin "Peki benden sonra çocuklarımın bakımıyla kim meşgul olacak?" deyince Peygamber'in "Ateş" diye cevap verdiği hikâyeye atıfta bulunarak şu cevabı verdi: "Onun ateşi ile ısınıyorum[462]."

– *Hikâye 151*[463]: Eş'eb her zaman şöyle derdi: "Köpeğim, kötü bir köpek. Misafirlere kuyruk sallıyor; hediye getirenlere ise havlıyor."

– *Hikâye 152*[464]: Bir adam Eş'eb'e sordu: "Açgözlülüğünden eline ne

olarak zikredilmektedir.

458 *Cemre t-el-'Akabe* Minâ'daki üç cemrenin (birincisidir?). Burada hacılar haccın son gününde küçük çakıl taşları atarlar. Hadîsin Eş'eb'e bağlanmasıyla amaçlanan şey açık değildir. Yuk. s. 31 vd.'na bkz..

459 İbni Bâbe'den. Kutubî, *Fevât*'a da bkz..

460 110/728-9 civarında ölmüştür. Bkz. İbni Hacer, *Tehzîb* II.263-70.

461 Bkz. İbi Hişâm, *Siret* 458 Wüstenfeld (Göttingen 1858-60).

462 *Esteli bi-nârihi*. Bununla bağlantılı olarak *la yesteli bi nârihi* cümlesinin, mecazi olarak kendisini bir başkasının kötü huy ve fiillerine maruz bırakmayan kişi için kullanıldığı kaydedilebilir.

463 İbni Bâbe'den. *Nuveyrî*'ye de bkz..

Cömert bir insan, köpeklerinin misafirlerine kuyruk salladığını gördüğünde bundan gurur duyar. Bkz. er-Râgıb el-Isfahânî I.405.

464 İbni Hemdûn, Böl. 9'dan. Kutubî, *Fevât*'a da bkz.. Bu söz er-Râgıb el-Isfahânî I.395'de anonim olarak karşımıza çıkmaktadır.

"Yorgun bir atı gösteren sokak sahnesi."

geçti?" Eş'eb cevap verdi: "Bu soruyu sırf bana iyi bir fırsat vermeyi düşündüğün için soruyorsun."

– *Hikâye 153*[465]: El-Esme'î şöyle dedi: Eş'eb bize "Ben[466] dünyanın en şanssız adamıyım. Osman'ın katledildiği gün doğdum ve Hüseyin'in öldürüldüğü gün sünnet oldum" dedi.

– *Hikâye 154*[467]: El-Hâfız, Eş'eb'e kadar çıkan bir nakilciler zinciri ile şu hadîsi rivayet etti: Eş'eb şöyle dedi: "Tanrı'nın Elçisi'nin şunu söylediğini duydum: İhram'a girmiş olan evlenmesin ve kimseyi evlendirmesin."

– *Hikâye 155*[468]: Eş'eb şöyle dedi: Hac esnasında Sâlim bin Abdullah'la beraberdim. Bir konakta kaldık. Orada hikâyeler anlatan biri vardı ve insanlar onun etrafında toplanmıştı. Ben yumuşak bir şarkı söylemeye başladım. Bunun üzerine dineyicileri onu terketti. O beni Sâlim'e şikayet etti. Sâlim ondan ne istediğimi sordu. Ona şu cevabı verdim: "O alçak suçunu bilir."

– *Hikâye 156*[469]: Sâlim özel hayatında Eş'eb'le çok eğlenirdi. Sâlim'in

---

465 *Ta'rîh-i Dimeşk*'ten. *Tarih-i Dimeşk* buna Tuveys'in bahtsız hayatının hikâyesini de eklemektedir. Yukardaki hikâye tuhaftır. Hüseyn'in ölümünde Eş'eb 24 yaşında olmalıydı. Bundan başka onun Osman'ın ölümünden birkaç yıl önce doğmuş olduğu söylenmektedir.

466 Metinde "o..." var.

467 *Ta'rîh-i Dimeşk*'ten. Bu ünlü hadîsin (bkz. Wensinck ve diğerleri, *Concordance et Iroices* I.455a) neden Eş'eb'e maledilmesi gerektiğini anlamak zordur. Bu hadîs, müstehcen bir söze dönüştürülecek bir tarzda vokalize edilebilir (*la yenkihu ve-la* (*yunkihu* yerine) *yunkehu*).

el-Hâfız *Ta'rîh-i Dimeşk*'in yazarının kendisi olabilir (Bkz. yuk. s. 31, dn. 2).

468 *Ta'rîh-i Dimeşk*'ten. Yuk. 25. hikâyeye de bkz..

kardeşi 'Ubeydullah'ın[470] iki oğlu de genellikle onunla birlikte olurlardı. Bir gün onlar Eş'eb'ten kendilerine bir şarkı söylemesini istediler. Eş'eb "Sâlim etrafta iken bunu nasıl yapabilirim? Ondan korkuyorum" dedi. Ancak, Eş'eb hikâyesine devam etti, onlar sakin olmamı ve Sâlim'in aldırmayacağını söylediler. Bunun üzerine onlara şarkı söyledim ve Sâlim bana hiçbir şey demedi. Başka bir gün onlardan biri bana "Benim şu şiirimden[471] bana şöyle bir şarkı söyle, sana şu cübbemi vereyim" dedi. Bana gerçekten onu verip vermeyeceğini sordum. Vereceğine yemin etti[472]. Böylece ona her zaman söylediğimden daha içli bir şarkı söyledim. Sâlim onu duyunca iki kere şöyle bağırdı: "Hâlâ burada mısın? Rezil herif, haydi yaylan bakayım." Bunun üzerine sustum.

– *Hikâye 157*[473]: İbn el-Haccâc şöyle dedi:

Benim kendisini bir lakapla çağırdığım gibi kendisi de
Beni bir lakapla çağıranı severim. Doğru asla kimseyi
sinirlendirmez.

Ben ona "'Urkub, beni açgözlü ve (seninle olmayı
arzu eden biri) yaptın" dedim.
Onun cevabı şu oldu: "Bunun günahı senin, Eş'eb."

---

469 *Tarih-i Dimeşk*'ten. Bu hikâye, 77. hikâyeyle birleştirilmiş olarak 16. hikâyenin bir genişletilmesi gibi görünmektedir.

470 Bkz. İbni Sa'd, *Tabakât* V.148 vd.; İbni Hacer, *Tehzîb* VII.25.

471 Metinde "benim şu şarkımdan..." deniyor.

472 Ve *helefe li*.

473 Şerîşî ve Yâkut, *Irşâd* IV.14 Margoliouth; IX.227 (Cairo 1355-7)'den. Şerîşî metninde ilk beyit biraz güçlükle şöyle çevrilebilir:

– *Hikâye 158*[474]: İbni Şeref şöyle dedi:

Vaat ettikleri o şeylerin gerçekleşmesi
Eş'eb'in 'Urkub'un vaat ettiği bir şeyin gerçekleşmesini
ummasına benzer.

O söz konusu olduğunda yazılmış kader geç gerçekleşti[475]
O halde yazılmış olmayandan ne bekleyebilirim?

– *Hikâye 159*[476]: Eş'eb, Abdullah bin Ömer'in giydiği bir cübbe gördü. Tanrı adına onu kendisine vermesini rica etti ve Abdullah ceketi ona fırlattı.

– *Hikâye 160*[477]: (H.619-M.1222-3'de ölmüş olan Reşîd ed-din Abdurrahman bin Bedr en-Nâbulusî'nin bir şiirinin son beyti şöyledir:)

Tam Eş'eb gibiyim.
Açgözlüyüm ve erişilemez olan herşeyi
elde etmek istiyorum.

——— *Kendisini lakabı ile çağırdığım her seferinde*
Sinirlenmeyen adamı vallahi severim

Eski Hayber'de oturan efsanevi bir şahıs olan'Urkub, vaatlerini yerine getirmemekle ata sözü haline gelmiştir.

İbn el-Haccâc için yuk. s. 132 dn. 1'e de bkz..

474 Şerîşî ve Yâkut, *Irşâd* VII.99 Margoliouth; XI.43 (Cairo 1355-7)'den. Şair İbni Şeref için bkz. GAL., I. 268, *Suppl.*, I.473.

475 Yâkut'ta olduğu gibi "*tehellefe.*" Şerîşî'de ise *tehâlefe* (tersi gerçekleşti) var.

476 Kutubî, *Fevât*'tan. Hikâyenin 36. hikâyeyle bağlantısı var.

477 Kutubî, *Fevât* I.533'ten.

– *Hikâye 161*[478]: (*Kitab el-Egânî*'nin yazarı olan) Ebû'l Ferec, el-Cevherî'nin en-Nevfelî'den naklen şunu söylediğini söyledi:

Babamın şunu söylediğini duydum: Ben Eş'eb'i El-Mehdî çağırttığında ve Eş'eb onun yanına geldiğinde gördüm. O, daha Osman zamanında yaşıyordu. Onun bir şeftali(?)[479] gibi görününceye kadar kendini kastığını gördüm. Süslü bir kumaştan yapılmış bir cübbe giyiyordu. Birisi onu kendisine vermesini istedi. Eş'eb ona şu cevabı erdi: "Sen soğuk herif[480], Gerçekte onu istemiyorsun. Yalnızca "Eş'eb'ten daha açgözlü" denmek[481] istiyorsun."

---

478 Ibni Hacer, *Lisân* IV.126 vd.'ndan. Ibni Hacer, kaynağı olarak *Egânî*'yi zikretmektedir. Ancak *Egânî*'de böyle bir Eş'eb hikâyesine rastladığımı hatırlamıyorum. Nakilciler zinciri, 38. hikâyedeki ile aynıdır. Ancak Ibni Hacer, Ibni Mihreveyh'i zikretmeyi unutmuştur.

479 Metinde *m-v-h* var. *Hevk*, yani "şeftali" veya "pencere" diye mi okumalı? Farsça *mûh*, "alamet, nişan" olması pek mümkün değildir.

4780 Veya "sen mizah duygusundan yoksun herif (*bârid*)." Bkz. yuk. 87. hikâye.

481 Buraya *leke* eklemek gerekli görünmektedir.

"Amuda kalkmış bir canbaz.

Ek: Gülme Üzerine

Gülme, özel olarak karmaşık fizyolojik ve psikolojik bir olaydır. İnsanı konu alan incelemenin ilk kez insani entelektüel çabaların merkezi olmasından bu yana, gülmenin sürekli olarak uzun ve nüfuz edici bilimsel tartışmalara yol açtığını düşünebiliriz. Ancak erken dönemler söz konusu olduğu ölçüde durum hiç de böyle olmuş görünmemektedir. Klasik Ilkçağ'dan bu konuda az bir şey kalmıştır[1]. Bununla birlikte, anlaşıldığına göre, geç Helenistik dönemde ona olan ilgi yaygınlaşmıştır. Böylece erken Ortaçağ Müslüman çevresinde yaşayan bilginler, Yunan tıbbı ve felsefesine ait genel malzemeye ek olarak gülme konusunda kendi düşünceleri için belli bir özel temele sahip olmuşlardır. Bu temelden hareketle onlar kendi hareket noktalarını oluşturmuşlar ve herhangi bir dikkate değer ve kesin sonuçlar ortaya koymamış olmakla birlikte bize gülmenin nedenleri ve kaynağına ilişkin olarak probleme derin nüfuzlarını gösteren az sayıda ifadeler bırakmışlardır. Batı XVI. yüzyıl sonu ve XVII. yüzyılın ilk yıllarına doğru gülme üzerine oldukça geniş bir literatürün ortaya çık-

[1] Burada örneğin İskenderiyeli Clement'in *Paedagogus*'unda gülme konusuna ayrılmış olan bölümde temsil edildiği şekilde gülmenin etik ve moral anlamı üzerine oldukça ayrıntılı tartışmalara dikkat edilmeyecektir. Bu tartışmaların daha kısa paralelleri İslâm dinsel literatüründe de vardır. Yuk. s. 53, dn. 6 ya da bkz..

tığına tanık olduğunda hiç olmazsa bu görüşlerden biri sık sık zikredilmiştir.

IX. yüzyılın başında Süryanca ve Arapça yazan bir Hristiyan bilgini olan Urfalı Eyyûb (Job of Edessa) Süryanca *Book of Treasures*'da[2] [Hazineler Kitabı] gülmeyi tartışmıştır. O, olayı salt fizyolojik nedenlerle açıklamaya çalışmış görünmektedir. Yayımlanmış olan metin bozuktur; bununla birlikte bir deneme kabilinden şöyle çevrilebilir: "Gülme, dairesel hareketin eştürdenliğinin [homogeneousness][3] sonucu olarak ortaya çıkan bir özellik (*hassa*), bir fiildir; çünkü o (bir tür) eştürdenlikten ileri gelir. Gülme bedene haz verir. Beden ılımlı gıdıklanmadan[4] haz duyduğu her seferinde gülme hazzı bu gıdıklanmadan doğan hazza eklenir ve (gülme) bedeni hareket ettirir."

Bir sonraki kuşağa ait olan hekim Ali bin Rabban et-Taberî tıp ansiklopedisi *Firdevs el-Hikme*'de[5] gülmeyi ele almıştır. O diğer bilginlerin tartışmalarında yeniden karşımıza çıkan psikolojik şaşırma unsurunu ilk defa ortaya koymuştur[6]. Taberî'ye göre

---

2 Yay. ve çev. A. Mingana, 69/337a (Cambridge 1935); 16/331 vd.'na da bkz.

Gülmenin kısa bir tanımı, elimizde bulunan şekliyle 800 civarında kaleme alındığı anlaşılan ve Michael veya Bâzûdh adında birine izafe edilen *Tanımlar Hakkında* adını taşıyan Süryanca bir eserde karşımıza çıkmaktadır (Bu eserin yazılış tarihi ve yazarı ile ilgili zorlu problem için bkz. A. Baumstark, *Geschichte der Syrischen Literatur* 129, Bonn 1922). G. Hoffman, *De Hermeneuticis apud Syros Aristoteleis* 163 (Leipzig 1873) de alıntılanmış olduğu şekilde, tanım şudur: Calefactio sanguinis quae fit rebus iucundis (şeylerle sevinçli kılan kanın özelliği).

3 Yunanca karşılığı *homoiomereia* olmalıdır.

4 Gülme ile bağlantılı olarak Aristoteles tarafından tartışılmış olan Yunanca *gargalismos*. Bkz. *De Partibus Animalium* 673a 3 vdd..

5 Yay. M. Z. Sıddıkî, 88 (Berlin 1928).

6 Miskeveyh, *Tehzîb el-Ahlâk* 11 (Cairo 1322)'ye de bkz: "... en önemsiz hoş bir sürprizde aşırı olarak gülen insan gibi."

"gülme, doğal kanın kaynamasının sonucudur. Bu olay ise insani bir varlık, kendisini alıştığı yönden saptıran ve böylece şaşırtan ve heyecanlandıran bir şey gördüğü veya duyduğu zaman (ortaya çıkar). Eğer bu durumda o bu olayla ilgili olarak düşünme yeteneğini kullanmazsa, gülmeye yakalanır." Bu sözlerin arkasından, gülen bir hayvan [*zoion gelastikon*] olarak insanın ünlü Aristotelesçi tanımına bir gönderme gelmektedir. Bu tanımın kaynağı ise bütün hayvanlar içinde yalnızca insanın gülme gücüne sahip olduğu yönündeki Aristoteles'in görüşüdür (bkz. *De Partibus Animalium* 673a 8 ve 28).

Hemen hemen aynı dönemde tanımlar üzerine küçük incelemesinde[7] büyük Kindî gülmenin bir tanımını vermiştir. Bu tanım şöyledir: "Gülme: Sevincinin görünür hale geldiği bir noktaya kadar ruhun genişlemesi ile birlikte bulunan kalbin kanının tam kıvamındaki saflığı. Onun fizyolojik bir nedeni vardır."

Yukarda adı geçenlerin IX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan daha genç bir çağdaşları, İshâk bin 'İmrân[8], *On Melancholy* [Melankoli Üzerine] adlı eserinde aşırı gülmeyi bir delilik belirtisi olarak ele alıp tartışmıştır. Bu eserin Arapça metni henüz yayımlanmamış olmakla birlikte söz konusu pasaj, onu Constantinus Africanus'un melankoli üzerine derlemesine[9] almış bulunmasından ötürü Batı dünyasında uzun zamandan beri bilinmek-

7 Yay. Muhammed ('Abd el-Hâdî Ebû Rîde, *Resâ'il el-Kindî el-Felsefiyye*, I.176 (Cairo 1369/1950)'de.

8 Bkz. GAL., I.232.

9 Munich, cod. ar. 805, s. 100a-101a. Constantinus Africanus için R. ve W. Creutz'un *Archiv für Psychiatrie und Nervenkrankheiten*'da yayınlanmış Almanca çevirilerine (LXXXVII.252 vd. 1932) bkz. R. ve W. Creutz'un atıf yaptıkları A. Bumm, *Die Identitaet der Abhandlungen des Ishak ibn 'Amran und des Constantinus Africanus*, Munich 1902'yi elde edemedim.

tedir. İbni İmrân çocuklar ve sarhoş insanların gülmelerine işaret etmekte ve onu "onların bedenlerinin (veya kanlarının) tam kıvamında olan mizaçlarından kaynaklanan ruhun sevinci"nin bir sonucu olarak açıklamaktadır. Daha sonra konudan bir sapma yaparak gülme hakkında uzun bir formel tanım vermektedir: "Gülme, açık bir şekilde anlaşilabiiir bir durumda olmayan bir şeyi (gördüğünde) ruhun şaşkınlığı (*te'eccübü n-nefsi min şey'in lem yukadder lehâ zabtuhû*) olarak tanımlanır. Palladius[10] gülmeyi mantığın yönetmediği bir şey olarak (*ed-dehku emrun la tudebbiruhû l-kelimetu*) tanımlar. Ben tanımımın Palladius'unkinden çok daha açık olduğunu düşünüyorum. Gülmeyi meydana getiren, akılsal ruhtur. Onu meydana getiren organ (edât), gülmenin nedeninin hayal gücü çalışmaya başladıktan sonra[11] dalak olduğu-

10 İbni 'Imrân'ın bu bağlamda sözünü ettiği Palladius'un eseri, *Hipokrates'in Aforizmaları Üzerine Şerh*'tir. Palladius'un kendisi başka eserlerinde bu *Şerh*'e gönderme yapmaktadır. Ancak onun Yunanca orijinalı kaybolmuştur ve şimdiye kadar Arapça çevirisine (Bkz. *Fihrist* 288-6 Flügel; 401-6 Cairo 1348) ilişkin bir yazma da bulunamamıştır. Er-Râzî'nin *Continens*' indeki bir anma için bkz. Gu. (W). Braetiga, *De Hippocratis Epidamiarum Libri Sexti Commentatoribus* 42 vd. (Könisberg 1908, Diss. Könisberg 1907). Palladius'un yakın zamanlardaki ayrıntılı bir biyografisi, H. Diller'in PWRE, *Palladius* maddesi, no 8'deki biyografisidir. Palladius'un ne zaman yaşadığı belirsizdir. Mümkün, ancak hiçbir sağlam temele dayanmayan bir tahmin onu VI. yüzyılın ikinci yarısına yerleştirmektedir. R. Walzer, *JRAS*, 1939, 413 vd.'na da bkz..

El-kelimetu, şüphesiz Yunanca *logos*'un çevirisidir. Ancak burada "mantık" kavramının onu doğru karşılayıp karşılamadığı veya onunla kastedilenin (normal) konuşma mı olduğu konusunda karar vermeyi başkalarına bırakmak zorundayım.

11 Afroisyaslı Alexandros'a izafe edilen *Fizik Problemleri ve Tıb Sorunları* I.136'da (Bu eser J. L. İdeler tarafından yayınlanmıştır: *de Physici et edici Graeci Minores* I.47 Berlin 1841-2) yazar, birçokları tarafından gülmeyi meydana getirmede dalağa izafe edilen rolü tartışmakta ve dalağın rolünün kanı saflaştırmakla sınırlı olduğunu açıklamaktadır. Bütün vücuda yayılan ve beyne giren saflaş-

nu söyleyen Palladius'a göre dalak; veya kanı üreten ve fazla kanı sarı safra ile kara safra arasında uygun yerlerine dağıtan kendisi olduğu için karaciğer; veya kendisi tarafından dağıtılan kan daha saf, daha ince ve karaciğerin kanından daha iyi olduğu ve daha çok hayvansal ruh içerdiği, bundan başka hayvansal ruhun cevheri olan doğal sıcaklığın ve bizzat hayvansal ruhun kendisinin merkezi olduğu için kalptir. Gülmenin maddesi ve onun hizmetinde olan çekim gücü (*sikal*)[12], bütün bedene dağılan saf, tam kıvamında olan kandır. Onun ereği (*temâm*)[13], ruhun, gülmesinin anlamı üzerinde bilgi sahibi olmasıdır. Ruh bu bilgiyi

tırılmış kan, beden ve ruhta sevinç meydana getirir ve bununla da gülmeye neden olur.

Bu pasaj, bir kopyası Philedelphia'da Hekimler Kolejinde bulunan Elpidius'un *Tractatus de Risu* (Florience 1603) adlı eserinin 8. sayfasında alıntılanmıştır. Buna ek olarak Berrettarius, Horapollo I.39'da bulunan bir pasaja atıf yapmaktadır: Bu pasajda dalak , gülme ve diğer birçok şey aynı hiyeroglifle temsil edilmiş olarak tasvir edilmektedir ve Horapollo gerçek melankoliklerin gülemeyecekleri, koklayamayacakları ve aksıramayacaklarını açıklamaktadır. Bundan başka Artemiodorus, *Oneiroritica* I. 44 (Hercher'de s. 42)'e de bkz. Bu yerde dalağın "haz, gülme ve ev eşyaları" anlamına geldiği söylenmektedir. *İkinci Filozofun Sorunları*'nın ve ona bağlı metinlerin Latince ve İspanyolca versiyonlarında dalak "risus et letitie capax" (gülmeye ve sevince muktedir) olarak tanımlanmaktadır. Krş. L.W. Daly ve W. Suchier, *Altercatio Hadriani Augusti et Epicteti Philosophi* 139, 158 (Urbana, Ill.,1939, *Illinois Studies in Language and Literature* 24); H. Knust, *Mittheilungen aus dem Eskurial* 505 (Tubingen 1879, *Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart* 141).

N. de Nancel, *De risu* 86a'da (*De immortalitate animae*'sı Paris 1587, Newyork Academy of Medicine'de bulunan kopya) gülmenin vücudun çeşitli kısımlarındaki lokalizasyonu ile ilgili teorileri tartışırken popüler mısraı zikretmektedir: Splen ridere facit, cogit amare iecus (Dalak, güldürür; Karaciğer, sevdirir).

12 Yunanca karşılığı *baros* veya *barytes*'tir. Bkz. A. M. Goichon, *Vocabulaires Comparés d'Aristote et d'Ibn Sînâ* 4 (Paris 1939). İbni 'İmrân, gülmenin kendisinden doğduğu ve kendisini aşağı ve dışarıya doğru iten maddeyi kastediyor.

13 Yunanca *telos*.

gülme esnasında amacının ciddi mi yoksa komik mi olduğu üzerinde açıklık kazanarak elde eder."

İbni İmrân'ın ünlü bir öğrencisi olan hekim İshâk bin Süleyman el-İsrâ'îlî de gülme hakkında bir tanım ortaya koymuştur. Bu tanım *Liber elementorum*'da bulunmaktadır[14]. İshâk el-İsrâ'îlî, kanın ve doğal sıcaklığın baskı altında tutulması ve hareketsizliğinin sonucu olan üzüntünün, onların hareket halinde bulunması ve dolaşımının sonucu olarak ortaya çıkan sevincin zıddı olduğu görüşünü ileri sürer. O, üzüntünün, gülmenin (*risibilitas*) zıddı olmadığı noktasını vurgular. Ona göre gülme "non est nisi dispositio proveniens ridenti ex gaudio et leticia cum consequitur quod vult. Quod si dixerit que est ergo dispisitio illa dicemus ei quod est tremor et sonus lacertorum pectoris cum feruet sanguis et elevatur et incedit cum lacertis pectoris propter inquietatem nature motu anime apud delectationem ipsius cum eo quod facit ipsam gudere. Cum ergo provenit ille tremor in lacertis pectoris, auditur ille tremor et cachinnus et sonitus." L. Joubert "*Traité du Ris* [Gülme Hakkında Bilimsel İnceleme] adlı kitabının[15] (Paris 1579), 163. sayfasında bu pasajın Fransızca bir çevirisini vermektedir: "Gülme göğüs kaslarının bir titremesi, kaynama halinde olan kanın sesidir. Bu kan bu kısımlara doğanın hareketi sonucu çıkar ve ona zihnin bir hareketi eşlik eder ve bu olay, sevincin getirdiği şey akla geldi-

14 Isaac Iudaeus'un eserlerinin Latince çevirisinin nadir baskısında(Lyon 1515) s. VII a, sütun I'de. Bu eserin bir kopyası Newyork Academy of Medicine'de bulunmaktadır.

15 Bu eserin bir kopyası Philadelphia'da College of Physicians'de bulunmaktadır. M. Chapiro'ya göre (*L'illusion comique*, 140 Paris 1940) İshâk el-İsrâ'îlî, A.L. Politien'in *Dialogus pulcherrimus et utilismus de* risu'sunda (Frankfurt 1603) alıntılanmıştır.

ğinde meydana gelir" ".. Joubert, İshâk el-Isrâ'îlî'nin gülme hakkında bir tanım vermeye teşebbüs eden ilk kişi olduğunu düşünmektedir. Çünkü o Yunanlıların bu konuyu ihmal ettiklerini söylemektedir. Ancak hemen arkasından bu tanımı saçma olarak adlandırmakta ve gerek çağdaşlarının, gerekse kendisinin diğer daha üstün tanımlarını zikretmektedir. Bizim için İshâk el-Isrâ'îlî'nin tanımında dikkate değer olan şey, onun hocası İbni İshâk'ın tanımından o kadar farklı görünmesidir.

İbni İmrân'ın gülmeyi ele alışıyla açıkca beğlantılı olan bir gülme ele alışı çok daha sonraki bir eserde, İbn el-Matrân'm (öl. 587-1191[16]) *Bustân el-Etibbâ*'sında bulunmaktadır. İbn el-Matrân gülmenin fizyolojik ve psikolojik nedenleri üzerine tartışmaya giriştiğinde İbn İmrân'ın melankoli üzerine eserini zikretmiştir. İbn el-Matrân'ın, İbni İmrân'm tanımını kendisinin mi geliştirdiği veya başka bir ek kaynak mı kullandığı şimdilik belirsiz olarak kalmak zorundadadır. O, konu ile ilgili olarak şu son derece spekülatif görüşleri ortaya koymaktadır: "Gülmeyi meydana getiren neden, akılsal güçtür ve kendisine iyi nitelikte bir kan maddesi sağlayan bir insanda zorunlu olan sevinci meydana getiren neden de karaciğerin tam kıvamındaki bir mizacı [temper], (kanı) siyah safrasından temizlemeye muktedir bir dalak ve kendisine[17] gelen kanı yakmayan tam kıvamında bir mizaçtır. En asli ve en ince biçimiyle, en parlak rengi ile boyanmış olarak, bu-

16 Army Medical Library (Cleveland, Ohio) el yazması, no. A 8, s. 48b. Krş. D. M. Schullian ve F. E. Sommer, *A Cataogue of Incunabula and Manuscripts in the Army Medical Library* 299 (Newyork n. y. 1948).

17 Dalağa mı yoksa daha muhtemel olarak karaciğere mi? Yoksa burada kastedilen, insan veya beyin midir? Aynı şüphe arkadan gelen zamir için de söz konusudur.

harı da ince ve parlak bir biçimde kan ona geldiğinde – ancak bu onun zayıf olmasına ve kaynamasına yol açmaz – sevincin birincil ve asli nedeni ortaya çıkar. Sevinç ise gülmenin birincil, asli[18] bir nedenidir. Bununla birlikte gülmenin birincil kaynağının kana etkide bulunan yukardaki nedenler olduğunu düşünenler, yanılmaktadırlar. Çünkü gülme, sevinçten sonra, ruhun şaşırmasını (gerektirir). Formel neden ise kıkırdama [tittering][19] ve bir insanın yüzünde görülen ve sevince işaret eden, dolayısıyla konuşmaya yol açan bir mutluluk halidir. Konuşma nedeni (*es-sebeb el-kelâmî*), konuşmanın konuşma olarak meydana getirmekten aciz olduğu ruhun bir şaşırma biçimini meydana getirir ve konuşma ile ilgili bir başka özellikle[20], yani gülme ile onun dile getirilmesine neden olur. Böylece duydukları şaşkınlığı dile getirmekten acız olanların konuşmayı gülme ile birleştirdikleri görülür. Onlar bunu, duydukları şaşkınlığın ifadesini, ruhlarının duyduğu duyguyu gösteren birşeyle birleştirmek için yaparlar. İşte gülme budur."

Son olarak konu hakkında ne söyleyeceğini dinlemek üzere duyarlı bir filozofa kulak verebiliriz. Bu filozof *Mukâbesât*'ında[21] gülmeye kısa özel bir bölüm ayırmış olan X. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış Ebû Hayyân el-Tevhidî'dir. Onun için gülme, bir insanın şaşkınlık uyandırıcı bir olayı açıklama çabasının ardından ortaya çıkan zıt heyecanların sonucudur ve öfkeyle bağlantılıdır. Elimizde bulunan yetersiz baskıya göre metin şudur:

---

18 Yunanca *prokatarktikon*.

19 Veya daha doğrusu *kahkaha*. Yunanca karşılığı, *kicklismos*'tan çok *kagchasmos* olabilir.

20 *El-hâssa en-nutkîye*. Bu bağlamda, "*nutkîye*"nin anlamının "akılsal" olması pek az muhtemeldir.

21 274 (Cairo 1347/1929).

"Ebû Süleyman'a (el-Mantikî el-Sicistânî)[22] gülmenin gerçekte ne olduğunu açıklamasını istedim ve o bana şu cevabı yazdırdı:

Gülme, aklın güçleriyle hayvansallık arasında ortaya çıkan bir güçtür. Gülme bazan ruhun üstlendiği bir araştırma tutumunun sonucu olan bir haldir[23]. Bu araştırma tutumu[24], şaşırmanın aynıdır ve şaşırma da meydana gelen şeylerin sebebi ve nedenini araştırmanın aynıdır. Bu anlamda gülme bir yandan akılla ilişkilidir. Öte yandan o hayvansal güce ve bu sonuncunun ruhtan başlayarak insan bedeni üzerine dağılmasına bağlıdır. Hayvansal güç ya iç yönde ya dış yönde hareket eder[25]. (Eğer o dış yönde hareket ederse) ve de bunu birdenbire yaparsa, öfke meydana getirir. Eğer onu derece derece yaparsa sevinç ve neşe meydana getirir. Öte yandan eğer o iç yönde hareket ederse ve bunu birdenbire yaparsa, korkuyu meydana getirir. Eğer onu derece derece yaparsa, kayıtsızlık [*istihzâl*] meydana getirir. Eğer o önce bir iç yönde hareket eder, sonra dış yönde hareket ederse çeşitli haller meydana getirir. Bu hallerden biri gülmedir. İki güç (herhangi bir olayın) nedenini araştırırken farklı yönlere doğru çekilirlerse gülme ortaya çıkar. (Söz konusu kişi) aynı anda nedenin filan şey olduğu ve o olmadığına karar verir. Bu durumda ruh sonuçta öfkeleninceye kadar hareketine devam eder. Çünkü iki

---

22 Tevhidî'nin saygıdeğer hocasına yaptığı bir göndermenin gerçek mi olduğu, yoksa hayali bir alıntıyı mı ifade ettiği çoğu zaman şüphelidir.

23 *Hâl*. Onu hall olarak okumak uygun bir anlam vermemektedir.

24 *Istitrâk*. Mamafih doğru okuma *istitrâf*, yani "dikkate değer, olağanüstü bir şey görme" olabilir.

25 Bkz. Ali bin el-'Abbâs el-Mecûsî, *el-Kâmil* I.216 vd. (Bulâk 1294) ve özel olarak İbni Sînâ, *Kânûn*, I.47 (Roma 1593). İbni Sînâ ruhun hareketleri konusunda çok benzer bir tartışma yapmaktadır, ancak gülmenin adını anmamaktadır.

zıt hareketin hareketi, duyusal izlenimlerin çokluğundan dolayı, yüzde (görülen) bir kıkırdama[26] meydana getirir. Ancak daha sonra öfke teker teker onlara hakim olur."

26 Bkz. yuk. s. 216, dn. 19.

1) Arap Literatüründe Eş'eb'e Atıflar[1]

Ebû l-Fidâ, *Annales* II.30 vd. Reiske (Copenhagen 1790), *anno* 154.

Egânî, Ebû l-Ferec el-Işfahânî, Kitâb el-Egânî XVII. 82-105 ve I. 116 vd., 156 vd., 163 vd., II.77 vd.; III. 60, 102, 116 vd., 125; IV. 55, 121, 153, 167; VI. 114, 123 vd., 129, 144; VII. 42; X. 54; XIII. 116; XIV. 64 vd., 166, 171 vd.; XV. 69 (Bulâk 1285). Bkz. yuk., 1-115. ve 161. hikâyeler.

Egânî-3, İlk on bir cildinin mevcut olduğu *Kitâb el-Egânî*'nin (Cairo 1354 vdd.) yeni baskısına işaret eder.

Ahmed b. Kâmil, *Ta'rih-i Dimeşk* III.80 de Eş'eb'ın ölüm tarihinin kaynağı olarak bahsedilmiştir, [muhtemelen *Ta'rih*'inden hareketle] (bkz. GAL. *Suppl.* I. 226).

'Askerî, *Cemheret el-Emsâl* II.53 vd. (Cairo 1301, Meydânî'nin sayfa kenarında). Bkz.yuk., 44, 49, 77, 139, 140. hikâyeler.

'Askerî, Me'ânî, I.292 (Cairo 1352).

Azdî , Bkz. yuk. s. 51, dn. 4.

[1] Bu bibliyografya yalnızca – dip notlarında kullanılan kısaltmalarla – Eş'eb'in zikredildiği eserleri içermektedir. Kitapta atıfta bulunulan diğer kaynaklar genellikle tam olarak verilmiştir. Bu kısa atıflarda mevcut olmayan bir şeyi, bazı isimlerin bazan neden harf-i tarife sahip olmadıklarını açıklar.

Bekrî, *Simt el-Le'âlî fî şerh Emâlî el-Kâlî* 958 vd. (Cairo 1354/1936). Bkz. yuk., 4-6, 8, 10-12, 14, 20, 70. hikâyeler.

Berdîcî, Bkz. yuk. s. 51, dn. 4.

Beyhakî, *el-Mehâsin ve-l-Mesâvî* 641 Schwally (Giessen 1902). Bkz. yuk., 46, 120, 124. hikâyeler.

Dârekutnî, Bkz. yuk., s. 51, dn. 4.

Zehebî, *Düvel*, I.75 (Hyderabad 1364-5), *anno* 154.

Zehebî, *Mizân*, I.102-4 (Lucknow 1301). Bkz. yuk., 21, 22, 25, 36, 44, 46, 73, 78, 95, 114, 118, 139, 140, 146-149. hikâyeler.

Zehebî, *Müştebih*, 14 De Jong (Leiden 1864).

Fihrist, Ibn en-Nedîm, *Fihrist* III-13 Flügel (Leipzig 1871-2); 161-18 (Cairo 1348).

Firûzâbâdî, *Kâmûs* I.95 (Cairo 1281).

Hamza el-Isfahânî, *Emsâl* (El yazması, İstanbul-Süleymaniye, Damat İbrahim 943). Bkz. yuk., 6, 17, 25, 44, 57, 66, 95, 120, 122, 139. hikâyeler.

Harîrî, *Makâmât*, 21. (*el-Veberiye*) ve 49. (*es-Sâsâniye*) hikâyeler.

Husrî, *Cem'*, 13, 47, 54-6, 166 (Cairo 1353). Bkz. yuk., 6, 17, 20, 44-46, 49, 51, 52, 57, 58, 66, 74, 95, 118, 141-144. hikâyeler.

Husrî, *Zehr*, I.158 vd.; III.42 (Cairo 1305, *'Ikd*'in sayfa kenarında). Bkz. yuk., 6, 17, 45, 49, 52, 58, 66, 141. hikâyeler.

Ibn el-Esîr, *Kâmil* V.289 (Cairo 1301-2), *anno* 154

Ibn Bâbe, *Re's mâl en-Nedîm* (El yazması. İstanbul, Nuruosmaniye 3296). Bkz. yuk., 25, 74, 118, 139, 150, 151. hikâyeler.

Ibn Hacer, *Lisân*, I.450-4 (Hyderabad 1329-31). Bu çalışma,

Zehebî, *Mizân*'la aynı Eş'eb hikâyelerini, ve buna ilaveten 3, 7, 8, 19, 161. hikâyelere göndermeleri içerir. IV.125-7'de Egâni'den alınan kısımlardan meydana gelen Ubeyde bin Eş'eb'in biyografisi vardır.

İbn Hacer, *Tehzîb*, VII. 147 (Hyderabad 1325-7). Bkz. yuk. 149. hikâye, s. 201, dn. 457.

İbn Hemdûn, *Tezkire*, sona doğru 5. bölüm (El yazması, İstanbul Süleymaniye, Reis el-küttap 762, s. 160); 9. bölüm (El yazması, İstanbul Topkapısarayı, III.Ahmet 294-8, 3. kısım, s. 100 ve 159-a, 160-b); 33. bölüm (El yazması, İstanbul Süleymaniye, Reis el-küttap 770, sayfa numaraları yok). Bkz. yuk.18, 34, 39, 44, 46, 49, 66, 86, 95, 120, 139, 142, 152. hikâyeler.

İbn el-'Imâd, *Şezerât ez-Zeheb*, I.236 (Cairo 1350), *anno* 154.

İbn el-Cevzî, *Zurrâf*, *Ahbâr ez-Zurrâf*, 31 vd. (Damascus 1347), Bkz. yuk. 17, 22, 118, 132. hikâyeler.

İbn Kesir, *Bidâye* X. 111 (Cairo 1351-8), *anno* 154. Bkz. yuk. 15, 44, 46, 95, 118, 144. hikâyeler.

İbn Kuteybe, *Şi'r*, 307 De Goeje (Leiden 1904). Bkz. yuk. 79. hikâye.

İbn Kuteybe, *'Uyûn*, II. 55, 57 vd. III. 132, 164, 192, 260 vd.; IV. 84 (Cairo 1343-9/1925-30), Bkz. yuk. 27, 44, 116, 118-123, 131, 133, 135, 137. hikâyeler.

İbn er-Rekîk, *İbrâhîm bin er-Rekîk el-Keyrevânî* (Bkz. GAL I. 155, *Suppl.* I. 229, 252), Kutubî'nin *Fevât*'ında, "kitabı"nda Eş'eb'i zikreden biri olarak geçmektedir.

İbn er-Rûmî, *Divân*, R. Guest, *Life and Works İbn er-Rûmî*, s. 132 (London 1944)'e göre Eş'eb'e göndermede bulunmaktadır. *Divân*'ın baş kısmının edisyonunda (Cairo 1335/1917) söz konusu mısra 360. sayfada bulunmaktadır. Şair arzularının

büyük olmasına karşılık "Eş'eb'in açgözlü arzuları kadar ölçüsüz olmadığı"nı söylemektedir.

'Ikd, İbn 'Abdrabbi, *'Ikd* I.319; II.99, 268 vd. ,27; III.195, 197, 202, 226 vd., 251, *261 vd.*, 264, *347* (Cairo 143q5). Bkz. yuk. 6, 18, 27, 44, 49, 51, 57, 79, 83, 84, 117-119, 126-137. hikâyeler.

'Iyâd, *Medârik*, Bkz. yuk. s. 77, dn. 81.

Câhiz, *Beyân,* II.265 (Cairo 1351/1932). Bkz. yuk. 116 ve 117. hikâyeler.

Câhiz, *Buhalâ'*, 136, 342 (Cairo 1948); Ch.Pellat çevirisinin (Beirut-Paris 1951) 216, 330. sayfaları. Bkz. yuk. 27. hikâye.

Cevherî, *Sihâh*, I.67 (Bulâk 1292).

El-Hatib el-Bağdâdî, *Tetfîl*, 58 (Damascus 1346). Bkz. yuk. 74. hikâye.

Kutubî, *Fevât*, I.37-41, 533 (Cairo 1951). Bkz. yuk. 10, 11, 17, 18, 25, 27, 44, 46, 49, 66, 68, 72, 74, 95, 103, 109, 117, 118, 120, 139, 140, 142, 146, 150, 151, 159. hikâyeler.

Lisân el-'Arab, I.485; VII.279 vd. (Bulâk 1300-8). Bkz. yuk. 125. hikâye.

Mes'ûdî, *Murûc*, V.433 vd., 476 vd. (Paris 1861-77); II.171, 183 vd. (Cairo 1346). Bkz. yuk. 138. hikâye.

Meydânî, *Mecme' el-Emsâl*, I. 386 vd. (Bulâk 1284); II. 50 Freytag (Bonn 1838-43). Bkz. yuk. 6, 17, 18, 25, 44, 46, 57, 66, 74, 95, 120, 122, 139. hikâyeler.

Mufaddal, *Fâhir*, 85 Storey (Leiden 1915). Bkz. yuk. 46. hikâye.

Muterrizî, *Şerh Makâmât el-Harîrî* (El yazması, Newyork Public Library, s. 111). *Makâmât* neşrine Silvestre de Sacy, Muter rizî ve Şerîşînin şerhlerinden seçmeler eklemiştir (*Les Séan ces de Hariri* 287, Paris 1822). Bkz. yuk. 46, 66, 120, 122,

139, 143, 145. hikâyeler.

Nuveyrî, *Nihâyet el-'Arab* IV.25-36 (Cairo 1343/1925). Bkz. yuk. 1-6, 11, 12, 18, 25, 35, 40, 42, 53, 55, 56, 69, 70, 72, 74, 80, 83, 89, 91, 92, 96, 105, 118, 146, 151. hikâyeler.

Nuzhet el-Udebâ', Bkz. G. Flügel ZDMG. XIV 538 de; *Suppl.* II.414.

Kâlî, *Emâli,* II.310 vd.; III.176, 189, 216 vd. (Cairo 1344/1926). Bkz. yuk. 14, 25, 74, 112, 118, 12, 122. hikâyeler.

Er-Râgıb el-İsfahânî, *Muhâzerât el-Udebâ'*, I.32, 395, 410; II.65, 152 (çevrilemez). I.93, 382, 393; II. 160, 260 (Cairo 1287)'e de bkz. Bkz. yuk. 17, 27, 29, 49, 50, 95, 96, 117, 123, 127, 152. hikâyeler.

er-Rekîk, *İbn er-Rekîk*'e bkz..

Şerişhî, *Şerh el-Makâmât* II.51 vd. (Cairo 1306). Bkz. yuk. 6, 17, 44, 46, 57, 66, 95, 120, 122, 139, 145, 157, 158 hikayeler.

Taberî, *Annales* III.417 De Goeje ve diğerleri (Leiden 1879-1901), *anno* 158, el-Mansur'un biyografisinde. Bkz. yuk. 78 ve 125. hikâyeler.

Tâc el-'Arûs, I.321, IV.83 (Bulâk 1307). Bkz. yuk. 125. hikâye.

Ta'rih-i Bağdâd, El-Hâtib el-Bağdâdî, *Ta'rih-i Bağdâd* VII.37-44 (Cairo 1349/1931). Bkz. yuk. 14, 17, 21, 25, 36, 44, 46, 52, 73, 78, 95, 114, 118, 125, 139, 140, 146-149. hikâyeler.

Ta'rih-i Dimeşk, Ibn 'Asâkir, *Ta'rih-i Dimeşk* III.75-80 (Damas cus 1329 vdd.). Bkz. yuk. 14, 155, 36, 44, 46, 59, 73, 74, 78, 95, 105, 118, 139, 144, 147, 149, 153-156. hikâyeler.

Se'âlibî, *Simâr*, 118 vd., 302 (Cairo 1326/1908). Bkz. yuk. 6, 25, 44, 57, 95, 120, 1309, 143, 145. hikâyeler.

Yâkût, *Irşâd*, IV.14; VII.99 Margoliouth, *E.J.W. Gibb Memorial Series* 6 (London 1907-27); IX. 227; XIX. 43 (Cairo 1355-7). Bkz. yuk. 157 ve 158. hikâyeler.

2) Batı Literatüründe Eş'eb'e Atıflar

J.J. Reiske, Ebû'l Fidâ'nm *Annales*'ını neşrinde: II. 632 vd. (Copenhagen 1790).

A. Perron, *Femmes Arabes avant et depuis de l'Islamisme* 371-6 (Paris-Algiers 1858).

A.S. Yahuda, *Bagdadische Sprichwörter, Orientalische Studien Th.Nöldeke* 416 (Giessen 1906) da.

R. Basset, *Mille et un Contes, Récits et Légendes Arabes* I. 396 vd.,455, 459, 472 (Paris 1924-6). Hikâyelerden bazıları daha önce R. Basset tarafından *Revue des traditions populaires* XXIV. 260 vd. (1909) da yayınlanmıştır.

O. Rescher, *Abriss der Arabischen Litteraturgeschichte* I.174, 235-9 (Constantinople-Pera 1925-29).

D.S. Margoliouth, "Wit and Humor in Arabic Authors", *İslamic Culture,* I.523 vd. (1927)'de.

H.G. Farmer, *A History of Arabian Music* 64 (London 1929).

Seçilmiş Nadir veya Açıklanan Arapça Kelimelere Ait Dizin

تأدية ، أداء :ادي (şarkı) söylemek, s. 137, 160.

bkz. ملك :اسر

بُخْتِيّ : بخت ayakları bol tüylü bir kuş (Medine deyimi), s. 150.

البَرَاءَة العَيب : بري alıcının riske girdiği (satışlar), s. 186, dn. 403.

برد برد عندا : برد değersiz bulunmak, s. 90; (şarkı için) ateşli olmamak, soğuk olmak, s. 134; (şahıs için) soğuk, mizah duygusu olmayan, s. 207; X. tartı : birini mizah duygusu olmayan biri olarak görmek, s. 150; krş. Yâkût, *Irşâd* 2. 252/6. 119 ve 6. 99/16. 145.

بونكاني : bir çeşit elbise kumaşı, s. 87, dn. 115.

بَطّال : بطل soytarı, s. 11, dn. 14; s. 101, 106.

قوس بُنْدُق : بطل yay, s. 109, dn. 187; 'Askerî tarafından *Me'ânî* 2.60 vd. nda zikredildiği üzere İbn er-Rûmî ve ibn el-Mu'tezz'le krş.

ثُرْدَة : ثرد I. tartı: ekmek parçalarını hazırlamak, s. 197, dn. 440; Tevhidî, *Imtâ'* 3. 14 ile de krş. s. 193, dn. 425; ibn er-Rûmî, *Dîvân*, 467 (Cairo 1335/1917) ile de krş.

جَلَنْدَح : جلندح iri ve şişman adam, s. 62, dn. 6.

مجمر : جمر mangalcı (acaba madeni para taşımak için mi kullanılıyordu?), s. 114.

غَيْر مُجَنَّس : جنس türü belirtilmemiş, s. 116, dn. 212.

محجّل : حجل beyaz güzellik lekeleri olan, s. 109, dn. 184.

: حدب VI. tartı: kendisine kambur görüntüsü verdirmek s. 122.

تحدّث إلي (عند) ٧ : حدث V. tartı: (sık sık) ziyaret etmek, s. 106.

تحرّج من ٧ : حرج V. tartı: haram görmek, s. 166. dn. 331; günah işlemekten kaçınmak, s. 193.

حَرْف : حرف bir sepetin kenarı, s. 102, dn. 164.

: حرق VIII. tartı: çok öfkelenmek, s. 90.

: حسب VIII. tartı: bir mükafat peşinde koşmak, s. 184, dn. 396.

حصبه ا : حصب I. tartı: birine küçük taşlar atmak, s. 101, dn. 161.

حُكْمَكَ : حكم kendi teklifini yap, s. 180; krş. *Egâni* 20. 115 de 'Urve bin Hizâm; bkz. İbn Khaldûn,

Muqaddimah I. 197, Quatremère; İbn el-Cerrâ, *el-Vereke* II (Cairo 1953); Taberî I, 829. Yâkût, *İrşâd* 2. 207/6. 24 ve II. 37.

حلق : حلقه علي حاله (şarkıcı için) boğazı en iyi durumdaydı, s. 136 dn. 266; s. 160.

حلندج : حُلَنْدُجَة güçlü develer, s. 62.

حمق : احمق VI. tartı: kendine budala süsü vermek, s. 19, dn. 4 krş. İbn er-Rûmî, *Divân* 259 (Cairo 1335/1917), kaderle ilgili olarak; es-Sefedi, *Nekt el-Himyân* 226 (Cairo1329/1911); Yâkût *İrşâd* 6. 137/16. 209 ve 7. 225/19. 245; budala, s. 11, dn. 13; s. 11, dn. 14.

حمل : حمل علي نفسه tıkabasa yemek, s. 128; V. tartı: birinin yerine bir şeyi üzerine almak, s. 88.

حوط : حوّط وَرَاءَ بحيطان II. tartı: etrafına duvarlar ördürmek, yanına kimseyi yaklaştırmamak, s. 115.

خبز : خَبّاز garson, ahçı (*medire* yapan biri), s. 81, dn. 100;

خبص : أَخْبِصَة خبيص un helvası, s. 153, dn. 306 Zemehşeri, Keşşaf I. 207 (Bulak 1318-9) da bkz.

ختم : V. tartı: mühür yüzüğü takmak, taşımak.

خرف : خُرافات uydurma hikâyeler, s. 11, dn. 14; مخرفة (؟) مخرفون

خرق : مخرقة şarlatanlar(?), s. 11, dn. 13.

خزر : خَيْزُرَانِي (kamıştan) sepet vb. yapan sanatkâr, s. 102, dn. 164.

خسق : I. tartı: (bir yarışmada) ilk sözü almak, başlamak, s. 64, dn. 13.

خفّ : II. tartı: namazını kısaltmak, s. 185, dn. 397.

خلف : مُخْتَلِف الخِلْقَة çirkin görünüşlü, s. 107.

خلو : خَلْوَة yalnız başına olma, yani rahat ve eğlenceli bir grup içinde olma hali , s. 134, dn. 258.

خمل : خَمْل bir kumaşın saçağı, havı, tüylü yüzü, s. 187, dn. 406.

دعب : دُعَابة şakalar, s. 11, dn. 13; s. 19, dn. 39.

دفع : I. tartı: دفعه في birini (çırak olarak) bir meslek sahibinin yanına vermek, s. 75.

دلّ : دَلّال çöpçatan, pezevenk, s. 14, dn. 25.

دو دَيْكَيْنِ : (Farsça) (bir zar oyununda) hepyek s. 158, dn. 316.

دون : ديوان ev halkı, aile (okunuşu kesin değil), s. 63, dn. 10.

رسل : V. tartı: sakin durmak, s. 98, dn. 152. علي رِسْلك

رعد : قطع bkz.

رفع : I. tartı: رفع (الاسواق) (çarşılarda) faaliyetleri durdurmak, s. 93, (saklamak, biriktirmek için) bir tarafa kaldırmak, s.153.

رقع : رِقيع budala, deli, s. 11, dn. 14. رَقَاعة soytarılık, s. 11, dn. 13; s. 19, dn. 42.

ركب : غناء الرُكْبَان (الركبانية) binicilerin şarkısı, s. 74, dn. 70.

رخم : I. tartı: yırlamak, şarkı söylemek (konuşma dilinde), s. 134.

زمر : مزامير داود Davud'un mizmarları (utları), s. 168, dn. 342; s. 176.

سبق : II. tartı سبقه bir şey için yarışmak, s. 64, dn. 13.

سداك : سدك büyük sepet, s. 136.
سعي : I. tartı: (uşak olarak) çalışmak, s. 68, dn. 34.
سقط : I. tartı: şöhretini kaybetmek, s. 150; IV. tartı: birinin şöhretini yıkmak, s. 149; سقوط budalalık, s. 19, dn. 42.
سور : V. tartı: bir duvara tırmanmak, s. 163.
شبه : II. tartı: شَبَّهَ hayal görmek, s. 130.
صَدَقَة : صدق hayır vakfı, s. 111, dn. 192; s. 115, 136.
صَفَّا عِنة ، صفعان : صفع kaba güldürü sanatçıları, s. 11 dn. 13.
الا صَم : صم "penis" için kullanılır, s. 145.
مُضْحِك : ضحك güldüren kişi, komedyen, s. 11, dn. مَضَاحك 14; şakalar, s. 11, dn. 13.
ضَرَّاط : ضرط gaz kaçırmada usta olanlar, s. 11 dn. 13.
امرأته (عرْسه) طالق (الطلاق) : طلق bahse girerim ki, s. 84, dn. 105; s. 146, 151-152, 184.
طَمَّاع ، طامع ، طمع : طمع açgözlü, s. 25, dn. 50.
عَجْوَة : عجو lezzetli hurmalar, s. 136, dn. 264.
قوس عربيّة : عرب arap yayı, s. 107, dn. 187.
عرف : II. tartı: (kaybolmuş bir eşyayı) ilan etmek, s. 78; V. tartı: (kaybolmuş bir eşyayı) bulduğunu ilan etmek, s. 78.
عُرقوب البيت : عرقب bir et biçimi için kullanılan Medine deyimi: evin çatısı s. 111.
عُرْوَة : عرو su kovası (belli bir metaforik anlamda), s. 95, dn. 142.
عَشِيَّة : عشي öğleden sonra, s. 107, dn. 177.
عفْلِيط : عفلط budala (ahmak), s. 14, dn. 24.
عليّ : V. tartı: yemekten uzak durmak, yemede çekingen davranmak, s. 128, dn. 244; s. 150; VI. tartı aynı anlam, s. 128, dn. 244; hasta olduğunu ileri sürmek, s. 128, dn. 244; VIII. tartı: hasta ileri sürmek, s. 128, dn. 244; hastaymış gibi yapmak, s. 182, dn. 393.
علك : علك sakız, reçine, s. 119, dn 217.
عَلَيّ و عَلَيّ : علي vurgu cümlesini başlatır, s. 130, dn. 246; s. 147.
عُوَيْر : عور bkz. كسر
غبر : IX. tartı: kaynamak (tencere?), s. 148; krş. 'Askeri, *Me'ânî*, I. 315.
مفغّل : غفل budala, deli, s. 11, dn. 14; s. 15.
فجّ : VII. tartı: bacakları ayrık bir şekilde, s. 118, dn. 215.
فرض : I. tartı: فرض له birine ücret vermek, s. 136.
فصّ : فصص zar, s. 158.
فُكَاهَة : فكه fıkralar, s. 11, dn. 13.
قرب : III. tartı: قارب الخطو birkaç adım atmaya çalışmak, s. 130.
قطيفة : قطف kadife, elbise, s. 78, 187.
قلب : I. tartı: قلب مَالا parayı kullanmak (değiştirmek?) s. 103.
قيام : قوم namazın *Kur'an* okunan ve ayakta icra edilen kısmı, s. 71, dn. 48.

كسر : VII. tartı (yarışmada) yenilmek, s. 91. كُسَيِّر (biri biraz topal, diğeri biraz kör, hiçbiri işe yaramayan iki kişi) atasözünde كُسَيِّر وَعُوَيِّر و كل غير خير s. 166, dn. 333.

كندر : كُنْدُر sakız, s. 119, dn. 217.

لبن : لُبَان sakız, s. 119, dn. 217.

لما : acil bir dileği ifade eden bir cümleyi başlatır s. 89, dn. 124; s. 126.

ملح : V. tartı: تَمَلَّحَ (بَلاكل) içtenlikle yemek, s. 82.

ملك : IV. tartı: أملك كلامَه (أسْرَه) bir şey söylemesine, kendini toplamasına fırsat vermek, s. 135 vd.

موج : ماج في I. tartı: (bir olaydan) heyecanlanmak, s. 76.

نحو : نَاحِيَة kenar, s. 114.

ندر : نَوَادِر fıkralar, s. 11, dn. 13.

نصب : نَصْب bir şarkı söyleme üslubu, s. 74, dn. 70.

نضو : نَضْو sıska, küçük kuş (Medine deyimi), s. 150.

نقط : نقطه II. tartı نقط birine (şarkıcı) bir ücret vermek, s.136.

نهل : مهلا مهلا = نهالا نهلا yeter, yeter, s. 135, dn. 263.

نوم : نَوْمَة الضُّحَى sabah uykusu, s. 15, dn. 29.

ود : وِدّ bkz. وِدّ

وِدّ : I. tartı: eskimek, yıpranmak (elbise), s. 79.

وجه : V. tartı: توجّه لشي işinde ilerleme göster- mek, s. 75.

ورد : أم وَرْدَان bir tür bit, s. 70, dn. 46.

وقع : وقع الباب kapının hareketi (açılması), s. 188.

وِمذ : I. tartı الوِمذة eskimek, aşınmak (elbise), s. 79; eski püskü elbise, paçavra, s. 79, 187 (bu son yerde metinde الرمدة[1] veya الومذة var.

يك : (Farsça) دُوبَكِّين veya يَكّان hepyek (bir zar oyununda) s. 158, dn. 316

Özel İsimler Dizini[1]

A. Budalalar, Soytarılar, Eğlendiriciler

B

Başbaş, **71**
Bint Verdân (Eş'eb'in karısı), **41**, **68**, **70**, **78**, **97**, **111**, **128**, **160**
Bunân et-tufeyli, **131**

C

Cûhâ **5** vd., **11**, **15**, **150**, **185**

D

ed-Dârimî, **13**
Dâvûd el-Mus'eb, **191**
ed-Dellâl, **137**, **160**
Demdem el-Medinî (Ebû Demdem'e bkz.)
Dibâcet el-Haram, **114** vd.
Dibâcet el-Medenîye (Dibâcet el-Haram'a bkz.)
Diogenes, **20**

E

el-Ebcer, **170**
Ebû Demdem, **13**, **16**
Ebû Dulâme, **24**
Ebû 'Elkeme, **16** vd.
Ebû l 'Enbes, **20**
Ebû l 'Eynâ, **19**, **153**
Ebû Fir'evn, **21**
Ebû l Gusn Nûh, (Cûhâ'ya bkz.)
Ebû l 'Iber, **19**
Ebû Ke 'b el-kâss, **17**
Ebû Me'n el-Gifârî, **13**
Ebû Nuvâs, **24**
Ebû Ömer el-E'rec, **13**
Ebû s-Sâ'ib el-Mehzûmî, **12**
Ebû Sevâre(?), **16**
Ebû Sikke, **13**
Eş'eb sık sık
Ebû Ubeyd el-Hurremî, **16**

F

Find (Ebû Zeyd) **14**, **167**
Fvrs, **20**

G

el-Gâdirî, **12**, **122-123**, **149-150**

H

Hebeş, **5**
Hevmel, **119**
Hevşeb el-Esedî, **12**
Hibetullâh, **15**
el-Hişâmî, **71**
Hubbet el-Mediniye, **109**
Hutemî ed-Dellâl, **14**
el-Huzelî, **176**
Huyey (Hubbâ'ya bkz.)
Hvsi, **21**

İ

İbni Ahmer , **13**, **16**
İbni Ayşe (Muhammed bin Ayşe'ye bkz.)
İbni Bâne, **18**
İbni Câmî, **62**
İbni Ebî 'Atik, **19**, **36**, **146**, **180**, **187**
İbn el-Cessâs, **21**

[1] Atıflar sayfalaradır. Alfabetik sıra olarak Türk alfabesi alınmıştır. Alfabetik düzende harf-i tarif göz önüne alınmamıştır.

İbni Ebî 'Elkeme, 17
İbn el-Mevsilî (Ishâk ?), 16
İbni Seyâbe (Sebâbe), 191
İbni Sureyc, 127, 137, 176, 194
İbn eş-Şûnizî, 15
İbni Ya'kub, 16
'Ikrit, 14

K Kalûs, 13
Karakûş, 24
Kend (Find'e bkz.)
Kerkops, 20
el-Ketirânî, 170
Korax, 20
Korydos, 20

M Mâlik bin Ebî Şemh, 116
Me 'bed, 137, 160
Mesrûr el-Evsî, 13
Mezyed (Muzebbid'e bkz.)
Muhammed bin Ayşe, 146, 168
Muhammed bin Cebr, 170
Museylime, 198
Muzebbid el-Medenî, 22, 84, 152, 159, 192

N en-Nâdirî (el-Gâdirî), 122
Nasreddin Hoca (Nasr ed-dîn) 5, 20, 24, 189, 191
Nevmet ed-Duh â, 15
Nûh Ebû l Gusn (Cûhâ'ya bkz.)

R Rubeyhe eş-Şemmâsiye, 168
Ryts, 20

S Sa'id bin Mes'ûd (el-Huzelî'ye bkz.)
Sevre el-A'rabî, 16
Seyfeveyh, 17, 185
Sibeveyh (Seyfeeyh'e bkz.)
Sibeveyh el-Mısrî, 17, 23 vd.
Sumame bin Eşres, 189
es-Sûreymiye, 121

Ş Şu'ayb bin Cubeyr (Eş'eb'e bkz.)
Şu'ayb bin 'Ubeyde bin Eş'eb 40, 113, 116, 162

T Tuveys, 15, 126, 137, 140, 204

U 'Ubeyde bin Eş'eb 41, 65, 112, 116 vd., 123, 149, 162, 170, 189
'Urkûb, 205
'Urve bin Abdullah, 12

Ü Ümmü Helendâc (Eş'eb'in annesi), 34, 55, 62 vdd., 76, 105
Ümmü Hevmel (Hevmel'e bkz.)

Y Yûnus (el-Kâtib), 116

Z Zeyd el-Ensârî, 72
Zvr el-Frk(?) el-Ensârî, 167

B. Genel

A Abbas bin el-Ferec er-Riyâşî (er-Riyâşî'ye bkz.)
el-Abbas bin Meymûn, 76
Abd es-Seyyid (Muterrizî'nin babası), 198
Abd-Şems bin Abd-Menâf, 194
Abdullah bin el-Abbas, 185, 201
Abdullah bin Ebî Bişr bin Osman

bin el-Mugire, 120
Abdullah bin Ebî Sa'd (Abdullah bin 'Amr bin Ebî Sa'd'a bkz..)
Abdullah bin 'Amr bin Ebî Sa'd, 72, 73, 78, 85, 92, 133, 136, 152, 160, 170
Abdullah bin 'Amr bin Osman, 35 d., 42, 81, 96, 128 vdd., 177
Abdullah bin Cafer bin (Ebî Tâlib), 72, 74
Abdullah bin el-Hasan bin el-Hasan bin Ali, 35, 162 vdd.
Abdullah bin Hilâl el-Bezzâz , 201
Abdullah bin Muhammed bin Abdullah bin 'Amr bin Osman, 35, 177
Abdullah bin Muhammed bin Abdurrahman bin Ebî Bekr (Ibni Ebî 'Atik,Dizin A'ya bkz..)
Abdullah bin Muhammed bin Ebî Selime, 115
Abdullah bin Muhammed bin Hârûn (et-Tevvezî'ye bkz.)
Abdullah bin Mus'eb (bin Sâbit bin Abdullah bin ez-Zubeyr), 71, 137
Abdullah bin Ömer 35, 77, 101, 125 vdd., 186, 206
Abdullah bin Şu'ayb ez-Zubeyrî, 85
Abdullah bin Zekvân (Ebû z-Zinâd'a bkz.)
Abdullah bin ez-Zubeyr , 42, 63
Abdurrahman bin Abdullah bin Ebî Bekr bin Süleyman bin Ebî Heyseme, 99
Abdurrahman bin Abdullah ez-Zuhrî, 88
Abdurrahman bin el-Hakem, 75
Abdurrahman bin el-Hakem (Mervân'ın kardeşi)., 171
Abdurranman bin el-Cehm, Ebû Müslim, 69, 75, 81, 102-107, 110, 141
Abdülaziz bin Ahmed (Egâni'nin yazarının büyük amcası), 120
Abdülaziz bin el-Muttalib bin Abdullah, 198
Abdülgâni bin Sa'îd el-Ezdî, 22, 51
Abdülmuttalib bin Abdullah bin Yezid bin Abdülmelik, 64
Adem, 108
el-'Adlî, 158
Ahmed (Ahmed bin Abdülaziz el Cevherî ve Ahmed bin Ebî Tâhir'e bkz.)
Ahmed bin Abdülaziz el-Cevherî 66-71, 74-92, 97-112, 131(?) 133, 136, 139-141, 207
Ahmed bin Ebî Heyseme (İbn Ebî Heyseme'ye bkz.)
Ahmed bin Ebî Tâhir (Tayfûr), 157
Ahmed bin el-Hâris el-Herrâz, 108, 157
Ahmed bin Hârûn (el-Berdîcî), 50-51
Ahmed binel-Hasan el-Bezzâz, 118
Ahmed bin İsmailel-Yezîdî, 67, vd.

Ahmed bin Muaviye bin Bekr, **78**
Ahmed bin Muhammed bin İshâk (Heremî bin Ebî l 'Alâ'ya bkz.)
Ahmed bin Sa'id ed-Dimeşkî, **112, 121, 132**
Ahmed bin Yahyâ, Ebû l-Hasan **71, 102, 106, 139**
Ahmed bin Yûsuf bin ed-Dâye, **31**
Ahmed bin Zubeyr bin Ebî Heyseme (İbn Ebî Heyseme'ye bkz.)
el-Acurrî, **158**
Afrodisyaslı Alexandros, **212**
el-'Alâ bin 'Amr ez-Zubeyrî, **133**
Ali bin el-Abbas el-Mecûsî, **217**
Ali bin Ebî Tâlib **9, 35, 202**
Ali bin el-Cehm, **38**
Ali bin el-Hasan bin Hârûn **92**
Ali bin Muhammed en-Nevfelî, **90, 207**
Ali bin Rabban et-Taberî, **210**
'Amir bin Abdullah bin ez-Zubeyr, **100**
'Amir el-Kârî, **64**
'Amir bin Lu 'eyy, **110, 146**
'Amr bin Ahmed bin el-'Emerred (İbni Ahmer, Dizin A'ya bkz..)
'Amr bin ed-Dehhâk bin Mehled, **200**
'Amr bin Osman **35, 64, 103, 115**
'Amr bin ez-Zubeyr, **133**
Aristoteles , **211**
Artemiodorus, **213**
'Attâb bin Asîd, **114**
'Avane binel-Hakem, **179**
Ayşe bint Ebî Bekr , **14**
Ayşe bin Osman, **35, 42, 63, 67, 75, 92**
Ayşe bin Sa'd bin Ebî l-Vakkâs, **14, 166**
Ayşe bin Talhâ, **35, 179**

B
Bâzudh, **210**
Begevî (Muhammed bin İshâk'a bkz..)
Bekkâr (Ebû Bekr) bin Abdullah (Zubeyr bin Bekkâr'ın babası.), **67, 121**
Berdicî (Ahmed bin Hârûn'a bkz..)
el-Bermekî, 11
el-Bermekî (Muhammed bin el-Cehm'e bkz.)
Beşşâr bin Burd, **104**
el-Bezzâz (Bezzâr) (Ahmed bin el-Hasan ve Abdullah bin Hilâl'e bkz..)
Bişr bin el-Velîd bin Abdülmelik, **141**
el-Buhturî, **7**

C
Cafer bin el-Mansûr, **136**
Cafer (es-Sâdık) bin Muhammed , **97**, vd.
Cafer bin Kudâme, **150, 156**
Cafer bin Süleyman (bin Ali bin Abdullah bin el-Abbas) **92, 136, 160, 189**
el-Câhiz, **8, 19, 158**
Cehm bin Helef, **106**
Cemîl, **194**
Cerîr, **38, 135, 138**
el-Cevherî (Ahmed bin Abdülaziz'e bkz)
Constantinus Africanus, **211**

D
ed-Darekutnî, **51**
ed-Dehhâk bin Mehled (Ebû 'Asım en-Nebil'e bkz.)
ed-Demirî, **158**
ed-Dimeşkî (Ahmed bin Sa'id'e bkz..)

E
'Ebbâd bin Musa, **73**
Ebân bin Osman, **35** vd., **47**, **88**, **102**, **154** vdd.
Ebân bin Süleyman, **181**
Ebû 'Asım en-Nebil, **119**, **159**, **201**
Ebû l 'Atâhiye, **15**
Ebû l-Behterî (Vehb bin Vehb,) **72**
Ebû Bekr bin Abdullah bin Mus'eb bin Sâbit bin Abdullah bin ez-Zubeyr (Bekkâr'a bkz.)
Ebû Bekr bin Muhammed bin 'Amr bin Hazm, **159**
Ebû Bekr bin 'Ubeydullah bin Abdullah bin Ömer, **35**, **205** (?)
Ebû Bekr bin Yahyâ, **85**, **97**
Ebû Bekr ez-Zellâl ez-Zubeyrî, **97**
Ebû l-'Eynâ (Dizin A'ya bkz..)
Ebû Eyyûb el-Medinî, Süleyman bin Eyyûb, **19**, **146**, **157**
Ebû l-Ferec el-İsfahânî (Egânî'nin yazarı) sık sık
Ebû Hâni el-A'mâ **96**
Ebû Hâtim (es-Sicistânî), **186**
Ebû Leheb, **167**
Ebû Muhammed bin Sa'd (Abdullah bin 'Amr bin Ebî Sa'd'a bkz.)
Ebû Musa el Eş'arî, **168**
Ebû Musa el-Yezîdî, **96**
Ebû Müslim (el-Horasânî),**15**
Ebu Ömer (el-'Umerî'ye bkz..)
Ebû Rabi'a, **85**
Ebû Rukeyye, **64**
Ebû Selime (Eyyûb bin Ömer"e bkz..)
Ebû Sufyân bin Harb, **65**
Ebû Süleyman el-Mantıkî el Sicistânî, **217**
Ebû l Veşşâ (İbn el-Veşşâ"ya bkz.)
Ebû Yahyâ (İsa bin Musa'ya bkz..)
Ebû Zinâd (Abdullah bin Zekvân) **67**, **132**
el-Ehves ,**174**, **181**
'Enbese bin Sa'id bin el-'As, **174**
el-'Enezî, **79**
el-'Ercî, **165**
er-Erkemî (Gureyr bin Talha ve Hind bin Hemdân'a bkz.)
Ervâ bin Kureyz, **48**
el-'Erzemi, **7**
Esmâ' bint Ebî Bekr
el-Esmâ'î, **42**, **67**, **74**, **82**, **136**, **153**, **160**, **189**, **204**
Eyyûb bin 'Abâye, Ebû Süleyman
el-Muhrizî, **89**, **174**
Eyyûb bin Mesleme, **165**
Eyyûb bin Ömer, Ebû Selime, **89**
Eyyûb er-Ruhâvî (Urfalı Eyyû"a bkz..)

F
Fatma (Fâtime) bint el-Hüseyn bin Ali, **35**, **42**, **181**
Fatma (Fâtime) bint Osman (?), **42**
el-Fazl bin er-Rebi', **66**
el-Ferezdek, **112**

Fuleyh bin Süleyman, **110**

G Gıyâs bin İbrâhîm, **73**
Gureyr (?) bin Talha el-Erkemî, **64**

H Habîb bin Nasr el-Muhellebî, **120**, **159**
el-Haccâc, **191**
Hâlid bin Abdullah bin 'Amr bin Osman, **35**, **99**, vd..
el-Halîl bin Esed en-Nûşecânî, **168**, **178**
Harâ ez-Zenc (Osman bin 'Amr'a bkz.)
el-Hâris bin Hâlid, **169**
el-Hâris bin 'Ubâd, **134**
el-Hârisî (Ziyâd bin 'Ubeydullah'a bkz..)
Hârûn bin Muhammed (İbn ez-Zeyyât'a bkz..)
el-Hasan bin Ahmed, **184**
el-Hasan bin Ali el-Heffâf **113**, **121**, **127**, **132**, **157** vd., **164**
el-Hasan bin el-Hasan bin Ali, **35**, **162-164**
el-Hasan bin el-Hasan bin el-Hasan bin Ali, **35**, **162-164**
el-Hasan bin Ebî'l Hasan el-Basrî, **202**
el-Hasan bin Muhammed el-Umevî (Egâni'nin yazarının amcası) **72**, **145**, **164**
el-Hasan bin 'Uleyl (el-'Enezî'ye bkz.)
Hâşimbin 'Abd-Menâf, **194**
Hâşim bin Muhammed el-Huzâ'i, **159**
el-Hâtibî(?), **96**
el-Heffâf (el-Hasan bin Ali'ye bkz.)
Hemdân el-Erkemî el-Mehzumî, **76**
Hemmâd bin İshâk el-Mevsilî, **64**, **137**, **144**, **152**, **158**, **172**, **174**
el-Heremî bin Ebî l'Alâ (Ahmed bin Muhammed bin İshâk), **34**, **120**, **127**, **164**, **174**
el-Hessâf (el-'Umerî'ye bkz.)
el-Heysem bin 'Adî, **30**, **68**, **139**, **144**, **145**, **168**, **178**, **182**
el-Hilâlî (Muhammed bin Harb'e bkz)
Hind bin Hemdân el-Erkemî el-Mehzûmî, **76** vd.
Hişâm bin Abdülmelik, **42**
Hişâm bin el-Velîd (Sâhib el-Begle), **85**
Horapollo, **213**
el-Hukeymî bin Muhammed bin Ali, **11**
el-Huzâ'i (Hâşim bin Muhammed ve Muhammed bin Abdullah'a bkz.)
el-Hüseyn bin Abdülhamid, **86**
el-Hüseyn bin Ali, **35**, **48**, **92**, **107**, **204**
Hüseyn bin 'Uzeyr el-Himyer, **167**
el-Hüseyn bin Yahyâ, **172**, **174**, **180**

İ İbn el-Abbas (Abdullah bin Abbas'a bkz.)
İbni 'Abd-rebbi, **9**

İbni Bâbe, 18 vdd.
İbn el-Cevzî, 8
İbn ed-Dâye, Yûsuf bin İbrâhîm, 31, 65, 118, 123, 149
İbni Ebî Du'âd, 188
İbni Ebî l-Ezher (İbni Mezyed'e bkz..)
İbni Ebî Heyseme, Ahmed bin Zuheyr 70, 122, 127, 131 (?), 132
İbni Ebî Heyseme (Abdurrahman bin Abdullah'a bkz.)
İbni Ebî Kuteyle (?) (Yahyâ bin Muhammed'e bkz.)
İbni Ebî Sa'd (Abdullah bin 'Amr'a bkz.)
İbni Ebî Selime (Abdullah bin Muhammed"e bkz.)
İbni Ebî Şeyh (Sûleyman bin Ebî Şeyh'e bkz.)
İbni Eclân el- Fihrî (İshâk bin İbrâhîm'e bkz.)
İbn el-Haccâc, 199, 205
İbni Hazm (Ebû Bekr bin Muhammed e Muhammed bin 'Amr'a bkz.)
İbni Herme, 154
İbn el-Kâsım (Muhammed bin el-Kâsım'a bkz.)
İbni Kays er-Rukeyyât, 177
İbni Kuleyb, 112
İbni Kunâse, Muhammed bin Abdullah bin 'Abd el-'Alâ 181, 185
İbni Mâkûlâ, 22
İbn el-Matrân, 215
İbn el-Merzubân (Muhammed bin Helef'e bkz..)
İbn el-Mevsilî (Dizin A"ya ve Hemmâ;İbrâhîm ve İshâk' bkz..)
İbni Mezyed, 14, 64, 137, 153
İbni Mihreveyh (Muhammed bin el-Kâsım'a bkz.)
İbn el-Mûneccim,Yahyâ bin Ali, 62
İbn en-Nedim (Fihrist'in yazarı), 11 vdd., 138
İbni Osman (Zeyd bin 'Amr'a bkz.)
İbni Ömer (Abdullah bin Öme"e bkz.)
İbn er-Rûmî, 29
İbni Sînâ, 217
İbni Şeref, 206
İbn el-Veşşâ, Muhammed bin Ahmed bin İshâk, 31, 119
İbni Zebâle, 30, 153
İbni Zebennec ,154, 155
İbn ez-Zeyyât, 181
İbni Zulâk, 23
İbrâhîm bin Abdullah bin el-Cüneyd (İbrâhîm bin el-Cüneyd'e bkz.)
İbrâhîm bin Abdurrahman bin 'Avf, 34
İbrâhîm bin el-Cüneyd, 89
İbrâhîm bin Edhem, 181
İbrâhîm bin Herme (İbni Herme'ye bkz.)
İbrâhîm bin el-Mehdî 31, 65, 116 vd., 123, 149, 152, 170
İbrâhîm bin el-Ke'kâ', 186
İbrâhîm bin Zeyd, 174 vd.
İbrâhîm el-Mevsilî, 62
'İkrime, 185, 201

'İkrime bin Hâlid, **169**
İsa, **8**
İsa bin Musa (Ebû Yahyâ ?), **77** vd.
İshâk bin İbrâhîm bin Eclân el-Fihrî, **86**
İshâk bin İbrâhîm el-Mevsilî, **66**, **71**, **137**, **146**, **172-174**, **179**, **181**
İshâk bin 'İmrân, **211-215**
İshâk bin Süleyman el-İsrâ'ilî, **214** vd.
İskenderiyeli Clement, **209**
İsmail bin Cafer (es-Sâdık), **97** vd., **110**, **134**
İsmail bin Yesâr, Ebû Fâ'id **175**
İsmail bin Yûnus eş-Şî'î, **176**
'Iyâd, **77**

K el-Kâsım bin Abdullah bin 'Amr bin Osman, **35**, **64**
el-Kâsım bin Me'n, **11**
El-Kâsım bin Muhammed bin Ebî Bekr, **35**, **80**, **89**
el-Kâsım bin Muhammed
'Ubeydullah bin Abdullah bin Ömer, **35**, **205** (?)
el-Kâsım bin Yûsuf, **31**
Kays bin Zerih, **142**
el-Kelkeşendî, **22**
Ke'neb bin el-Muharrir (Muhrîz) el-Bâhilî, **80**, **136**, **160**
el-Ketencî(?), **11**
el-Ketirânî, **170**
el-Kindî, **211**
Kudâme bin Cafer bin Kudâme **150**
el-Kudeymî, Muhammed bin Yûnus bin Musa , **119**
el-Kurânî (Muhammed bin Sa'd'e bkz.)
el-Kureyzî (Muhammed bin Osman'a bkz.)
Kuteyyir **62**
el-Kutrubillî, İbni Sa'îd, **11**

M el-Mansûr, **43**, **82**, **136**, **160**
Ma'rûf el-Kerhî, **184**
el-Mâzinî (Cehm bin Helef'e bkz.)
el-Medâ'inî **11**, **19**, **30**, **69**, **75**, **81**, **84**, **101-111**, **133**, **140** vd., **157**, **172**, **180**, **184**
Me'di bin Süleyman el-Minkarî, **89**
el-Mehdî, **12**, **19**, **43**, **123**, **207**
el-Me'mûn, **67**
Mervân bin Ebân bin Osman **35**, **47**, **88**, **94** vd.
el-Merzubânî, **157**
Mesleme bin Abdülmelik, **165**
Mesleme bin Hişâm, **165**
Mesleme bin İbrâhîm bin Hişâm, **165**
Meter, **181**
Michael (Bâzudh), **210**
el-Minkarî (Me'd bin Sleyman'a bkz.)
Miskeveyh, **210**
Muaviye, **42**, **65**
el-Muberred, **177**
el-Mu'emmelî (Yezîd bin Vehb'e bkz.)
el-Muhellebî (Habîb bin Nasr'a bkz..)
Meymûne (Peygamber'in karısı), **65**

Miskîn ed-Dârimî, **13**
Muhammed (Peygamber), **7-10**, **72-74**, **123-126**, **201**
Muhammed bin 'Abbâd bin Musa, **14**, **92**
Muhammed bin el-Abbas el-Yezîdî, **178**
Muhammed bin Abdullah bin 'Abd el-A'lâ (İbni Kunâse'ye bkz..)
Muhammed bin Abdullah bin 'Amr bin Osman, **35**, **177**
Muhammed bin Abdullah bin Cafer bin Süleyman, **92**
Muhammed bin Abdullah bin Mâlik (el-Huzâ'î), **152**
Muhammed bin Abdullah el-Ya'kûbî, **68**, **97**
Muhammed bin Ahmed bin Mezyed el-Bûsencî (İbni Mezyed'e bkz..)
Muhammed bin Ahmed el-Hasanî, **200**
Muhammed bin 'Amr bin Hazm, **90** vdd.
Muhammed bin 'Amr bin Osman (?), **35**, **67**
Muhammed bin Cafer es-Seydelânî en-Nahvî, **177**
Muhammed bin el-Cehm, **69**
Muhammed bin Cebr (Dizin A'ya bkz..)
Muhammed bin Ebî l-Ezher (İbni Mezyed'e bkz)
Muhammed bin el-Hakem, **179**
Muhammed bin Harb el-Hilâlî, **92**
Muhammed bin Helef bin el-Merzubân, **152**
Muhammed bin el-Hûseyn bin Abdülhamid, **86** vd., **133**
Muhammed bin İshâk el-Müseyyebî, **99**
Muhammed bin İshâk el-Ya'kûbî (el-Begevî ?), **179**
Muhammed bin el-Kâsım bin Mihreveyh, **67-71**, **74-89**, **97**, **101-113**, **133**, **136**, **139-145**, **162**, **170**, **207**
Muhammed bin Mezyed (İbni Mezyed'e bkz..)
Muhammed bin Mihreveyh (Muhammed bin el-Kâsım'a bkz.)
Muhammed bin Muhammed, Ebû Tâhir ez-Zubeyr(?), **133**
Muhammed bin Osman bin, 16 'Affân(?), **67**
Muhammed bin Osman el-Kureyzî, **78**
Muhammed bin Ömer, **185**
Muhammed bin Süleyman (bin Ali bin Abdullah bin el-Abbâs), **92**
Muhammed bin Tûlûn, **178**
Muhammed bin Yahyâ en-Nahvî, **132**
Muhammed bin Yûnus bin Musa (el-Kudeymî'ye bkz.)
Muhammed en-Nevfelî, **90**, **207**
el-Muhrizî (Eyyûb bin 'Abâye'ye bkz..)
el-Muhtâr, **40**, **63**, **66**
Musa bin Salih bin Şeyh, **89**
Mus'eb bin Abdullah bin Mus'eb bin Sâbit bin Abdullah bin ez-Zubeyr (Zubeyr bin

Bekkâr'ın amcası) 31, 34, 71, 101, 112 ,120, 128, 132, 139, 146, 157-160, 164, 167
Mus'eb bin Abdullah bin Osman (?), 131
Mus'eb bin Osman bin Mus'eb bin 'Urve bin ez-Zubeyr, 128, 131
Mus'eb bin Sâbit bin Abdullah bin ez-Zubeyr, 148
Mus'eb bin ez-Zubeyr, 63, 66, 179
Museylime, 198
el-Museyyebî (Muhammed bin Ishâk'a bkz.)
el-Muttalib bin Abdullah, 198

N Nâfi', 186
Nâfi' bin Nâfi' bin Abdullah bin ez-Zubeyr, 101
Nevfel bin 'Abd-Menâf, 194
en-Nevfelî (Ali bin Muhammed'e bkz..)
en-Nisâbûrî ('Ukalâ el-Mecânîn'in yazarı.), 137
en-Nuşecânî (Halîl bin Esed'e bkz.)
en-Nuveyrî 8 vd..

O Osman bin 'Affân, 35, 42, 47 vd., 65-69, 76 vd., 94, 123, 156, 204, 207
Osman bin 'Amr bin Osman, Harâ' ez-Zenc, 35, 95 vd.
Osman bin Fâ'iz, 201
Osman bin Muhammed, 74
Osman bin Munzir (bin Mus'eb bin 'Urve bin ez-Zubeyr), 120

Ô Ômer bin Abdülaziz, 70
Ômer bin Ebî Rebi'e, 15, 116, 166, 173, 193
Ômer bin el-Hattâb, 35, 101, 124 vd.
Ômer bin Şebbe, 30, 66, 74, 89, 153, 176
Ômer bin 'Ubeydullah bin Me'mer, 179
Ômer el-Vâdî, 64

P Palladius, 213

R er-Râzî,Muhammed bin Zekeriyâ, 158
er-Rebi' bin Se'leb, 72
er-Rebi' bin Yûnus, 42, 67
er-Reşîd, 116
Reşîd ed-din en-Nâbulusî, 206
Rıdvân bin Ahmed es-Seydelânî, 64, 123, 149
er-Riyâşî, Abbas bin el-Ferec, 89, 159

S Sâbit bin Abdullah bin ez-Zubeyr, 148
Sa'de bint Sa'îd bin Hâlid bin 'Amr bin Osman, 34, 142 vd.
Sa'îd bin 'Amr bin Osman (?), 141
Sa'îd bin el-'A,s 42, 107
Sa'îd bin el-'As bin Sa'îd bin el-'As, 63
Sa'îd bin Hâlid bin 'Amr bin Osman, 35, 139

Sâlih bin Abdülkuddûs, 7
Sâlim bin Abdullah bin Ömer, Ebû Ömer, 33, 73 vd., 77-80, 102, 110, 128-131, 134 vd., 196-199, 204 vd.
Sâlim bin Ebî l Ce'd, 201
Secundus, 213
Selime, 201
Selmâ bint Sa'îd bin Hâlid bin 'Amr bin Osman, 141
Sevvâr bin 'Abd, 89
es-Seydelânî (Muhammed bin Cafer ve Rıdvan bin Ahmed'e bkz.)
es-Seymerî, Muhammed bin İshâk (Ebû'l 'Enbes Dizin A'ya bkz..)
Su'dâ (bkz.Sa'de)
Sukeyne bint el-Hüseyn bin Ali, 34 vd., 48, 113-118, 132, 152, 172 vd., 182
Süleyman (Kral), 190
Süleyman bin Abdülmelik , 113, 117
Süleyman bin Ebî Şeyh, 179
Süleyman bin Ali bin Abdullah bin el-Abbâs
Süleyman bin Eyyûb (Ebû Eyyûb el-Medînî'ye bkz..)
Sumâme bin Eşres, 189

T
Talha bin Abdullah ('Ubeydullah) et-Telhî, 177
et-Tenûhî, 21
Terefe, 175
et-Tevhidî, 11, 216
et-Tevvezî, Abdullah bin Muhammed bin Hârûn

U
'Ubeydullah bin Abdullah bin Ömer, 35, 205
'Ubeydullah bin Ebî Sa'îd eş-Şerîf es-Sagîr, 19
'Ubeydullah bin el-Hasan bin
'Ubeydullah bin el-Abbas bin Ali bin Ebî Tâlib, 67
'Ukbe bin Ebî Mu'eyt, 48, 202
el-'Umerî (Ebû Ömer el-Hessâf), 145, 168, 178
Urfalı Eyyub, 210

Ü
Ümmü Ömer bint Mervân, 139

V
el-Vâkidî, 42, 77
Veb bin Vehb (Ebû l Behter'ye bkz.)
el-Velîd II bin Yezîd, 36, 42, 141-144, 170 vd.,178 vd.
el-Veşşâ' (Ibn el-Veşşâ'ya bkz.)
el-Vezir el-Magribî, 22

Y
Yahyâ bin el-Hasan bin Abdülhâlik bin Sa'îd ez-Zeynebî, 76
Yahyâ bin Muhammed bin Ebî Kuteyle, 97, 133 vd.
Yahyâ bin 'Urve bin ez-Zubeyr, 85
el-Ya'kûbî (Muhammed bin Abdullah ve Muhammed bin İshâk'a bkz.)
Yezîd bin Hâtim (Mısır valisi), 104
Yezîd bin Vehb el-Mu'emmelî, 74
Yezîd bin el-Velîd, 178
el-Yezîdî (Ahmed bin İsmail ve Muhammed bin el-Abbas'a bkz..)

Yûsuf bin İbrâhîm (İbn ed-Dâye'ye bkz.)

Z

Zebennec (?) (İbni Zebennec'e bkz.)
Zeyd bin 'Amr bin Osman, **35**, **48**, **113-115**, **132**, **172** vd., **182**
ez-Zeynebî (Yahyâ bin el-Hasan'a bkz.)
Ziyâd bin 'Ubeydullah (Abdullah el-Hârisî), **81** dv., **103**, **146**, **153**
ez-Zubeyr (bin el-'Evvâm), **63**
ez-Zubeyr bin Bekkâr, **9**, **25-31**, **34**, **67**, **88**, **100**, **112**, **115** vd., **120**, **127**, **132**, **159**, **164-167**, **174**, **177**, **197-198**
ez-Zubeyrî (Abdullah bin Şu'ayb; Ebû Bekr ez-Zellâl; el-'Alâ' bin 'Amr; Muhammed bin Muhammed; Ebû Tâhir(?); Mus'eb bin Abdullah'a bkz.)
ez-Zuhrî (Abdurrahman bin Abdullah'a bkz..)

Kısaltmalar

s. : sayfa.
bkz. : bakınız.
krş. : karşılaştırınız.
dn. : dipnot.
mad. : madde
age. : adı geçen eser
aş. : aşağıda
yuk. : yukarıda
vd. : ve devamı (İngilizce following: f)
vdd. : ve devamının devamı (İngilizce: ff)

Resim Listesi

Minyatür: I

"İkisi keçi kılığına bürünmüş gezgin dansçılar ve eğlendiriciler."

Mirzâ Muhammed el-Hüseynî'nin eseri olduğu düşünülmekte ve 1022/1163 yılında tarihlenmektedir.

Freer Gallery of Art, No. 07.157. Burada Smithsonian Instituon Freer Gallery of Art, Washington D.C'nin nazik müsaadesiyle yayımlanmaktadır.

Leningrad, Hermitage Müzesi'nde bulunan ve üçüncü bir keçi kılığında danscıyı içeren bu resim (minyatür), daha önce yapılmış bir resmin üslubuna öykünmüştür. Bu daha önceki resim muhtemelen (XVI. yüzyılın üçüncü çeyreğinde) Muhammedî tarafından yapılmıştır. Bkz. *F.R. Martin, The Miniature Paiting and Painters of Persia, India and Turkey*, cilt 2, resim 102 A (London 1912).

Muhammedî'nin minyatürünün en az iki diğer versiyonu bilinmektedir. Minyatürdeki konunun önceleri dervişleri temsil ettiği düşünülmekteydi. Bkz. F.W. Arnold, *Painting in Islam*, 112 vd. ve resim XLVII (Oxford 1928).

Minyatür: II

"Bir sütun üzerinde vücudunu eğip büken cambaz."

Eski Kahire'de, Deyr el-Benât Kıptî manastırının ağaçoyma panelinden bir ayrıntı. Bu parça bugün Kıptî Müzesi'nde 835 numarada kayıtlıdır.

Fatimî dönemi. XI. yüzyıl ortası. R. Ettinghausen'in bu obje üzerine ayrıntılı bir tartışması yakın bir gelecekte yayımlanacaktır.

Minyatür: III

"Ziyarette bir obur."

Leningrad, Bilimler Akademisi Müzesi'nde bulunan Harîrî'nin *Makâmât*'ının elyazmasından. Bu eser tarihlendirilmemiştir; ancak muhtemelen 1230-1240 yılları arasında yazılmış ve resimlendirilmiştir; çünkü bu elyazmasının minyatürlerinin Bibliotheque Nationale, Arapça Elyazmaları Bölümünde 5847 numarayla kayıtlı olan, 6344/1237 yılına tarihlenen ve Leningrad elyazması gibi Irak kaynaklı olan elyazmasının minyatürleriyle akrabalığı vardır. Bkz. P.W. Schulz, *Die persisch-islâmische Miniaturmalerei*, cilt 2, resim 9 A (Leipzig 1914).

Minyatür: IV

"Birbiriyle dövüşen iki adam."

Baltimore, Walters Art Gallery'nin mülkiyetinde bulunan yaklaşık 1300 yılına tarihlenen İran çinisi. Burada Walters Art Gallery'nin nazik müsaadeleriyle yayımlanmaktadır.

Minyatür: V

"Bir kürsü veya ip üzerinde dans eden çocuk"

II numarada anılan aynı ağaçoyma panelden.

Minyatür: VI

"Bahçe kapısında sadaka alan dilenci."

"Bir bahçe kameriyesinde eğlenen şehzade"yi gösteren bir minyatürden ayrıntı. Bu minyatür 963-972/1556-65 yılları arasında, Horasan'da, Şah Tahmasp'ın bir yeğeni olan Ebu'l Feth İbrâhîm Mirzâ için yazılmış Câmî'nin *Heft Evreng*'ini içeren bir elyazmasında *Subhet el-Ebrâr*'ı tasvir etmektedir.

Freer Gallery of Art, No. 46. 12, varak 179b, yayımlanmamış. Freer Gallery bu elyazmasının bir yayımını hazırlamaktadır. Burada Smithsonian Instutiton, Freer Gallery of Art'm nazik müsaadesiyle yayımlanmaktadır.

Minyatür: VII

"Geniş bir seyirci kitlesi önünde kan alma (hacamat)."

III numarada anılan aynı resimden. Bkz. Schulz, *age.*, cilt 2, resim 6 A; E. Kühnel, *Miniaturmalerei im islâmischen Orient*, resim 10 (Berlin 1923).

Minyatür: VIII

955/1548 yılına tarihlenen ve Şiraz'da kaleme alınmış olan Nizâmî'nin *Hamse*'sinin bir elyazmasmdaki Mahzen el-Esrâr'a yapılmış olan resim.

Freer Gallery of Art, No. 08.261. Burada Smithsonian Institution Freer Gallery of Art'ın nazik müsaadeleriyle yayımlanmaktadır. Bkz. G.D. Guest, *Shiraz Paintng in the Sixteenth Century*, özellikle 33-35. sayfalar ve resim 3 (Washington 1949. Freer Gallery of Art Oriental Studies, No. 4).

Minyatür: IX

"Birbirinin ayağa kalkmasına yardım eden iki sarhoş."

Yaklaşık 1575 yılına tarihlenen İran minyatürü. Minneapo-

lis Institute of Arts, No. 51.37.32. Burada Minneapolis Institute of Art. Minneapolis, Minnesota'nın nazik müsaadeleriyle yayımlanmaktadır. Bkz. E. Schroeder, *Iranian Book Painting. An Introduction*, resim 6 (New York 1940).

Minyatür: X

"Yorgun bir atı gösteren sokak sahnesi."

VI numaralı resimle ilgili olarak anılan Câmî'nin elyazmasında bulunan *Silsile el-Zeheb*'de bir at pazarının tasvir eden minyatürden detay.

Freer Gallery of Art, 46. 12, varak 38b. yayımlanmamış. Burada Smithsonian Institution, Freer Gallery of Art'ın nazik müsaadeleriyle yayımlanmaktadır.

Minyatür: XI

"Amuda kalkmış bir canbaz."

II numaralı ağaçoyma panelden.

Franz Rosenthal

1941'de Berlin'de (Almanya) doğdu. Felsefe doktorasını 1935'te Berlin Üniversitesi'nden aldı. İlk derslerini Cincinnati'de verdi; ardından 1948'de Pennsylvania Üniversitesi'nde Sami Dilleri Profesörü oldu. 1956'da Yale Üniversitesi'ne gitti, buradan 1985'te Yakın Doğu Dilleri Ordinaryüs Profesör olarak emekli oldu. Hebrew Üniversitesi, Tel Aviv Üniversitesi, Tübingen Üniversitesi ve New York'taki Columbia Üniversitesi'nden onursal dereceler aldı. İslâmî araştırmalarıyla ilgili kitaplarımdan şunları sayabilirim:

History of Muslim Historiography (İslâm Tarih Yazımının Tarihi, Leiden 1952, 2. Basım, 1968), *İbn Haldun'un Mukaddime*'sinin çevirisi (New York ve Princeton, 1958, 1967), *The Classical Heritage in Islam* (İslâm'in Klasik Mirası, 1965, İngilizceden çeviri, Londra 1975), *Knowledge Triumphant. The Concept of Knowledge in Medieval Islam* (Bilgi Zaferi. Ortaçağ İslâmında Bilgi Kavramı, Leiden, 1970), *The Herb Hashish*, Haşhaş Bitkisi, Leiden, 1971), *Gambling in Islam* (İslâm'da Kumar, Leiden 1975) vs. Toplu denemeleri üç cilt halinde Variorum tarafından 1990'da yayımlandı.

Mizah Kültürü

1. Hippokrates, *Gülmeye ve Deliliğe Dair*,
   Çev. Mehmet Ali Kılıçbay.
2. Franz Rozenthal, *Erken İslâm'da Mizah*,
   Çev. Prof. Ahmet Arslan.
3. Charles Baudelaire, *Gülmenin Özü*,
   Çev. İrfan Yalçın.
4. Arthur Koestler, *Mizah Yaratma Eylemi*,
   Çev. Sevinç Kabakçıoğlu-Özcan Kabakçıoğlu.
5. Ernst H. Gombrich-ErnstKrich, *Sanatta Karikatür, Mizah ve Yergi*, Çev. Sevinç Kabakçıoğlu-Özcan Kabakçıoğlu Levent Gönenç.
6. John Morreall, *Gülmeyi Ciddiye Almak*,
   Çev. Kubilay Aysevener-Şenay Soyer.
7. Mustafa Şekip Tunç, *Gülmek Nedir? ve Kime Gülüyoruz?*
   Çevrimyazı: Ömer Türkoğlu.
8. Turhan Selçuk, *Grafik Mizah*.
9. Tan Oral, *Yaza Çize*.
10. Turgut Çeviker, *Karikatür Üzerine Yazılar*.

Hikâye

1. Turgut Çeviker, *Hayal*, 1994.

Albüm

1. Mehmet Ali Türkmen, *Belki de bunlar...*, 1996.

Kent Kitapları

1. *Çarşamba Kitabı*, 1992.

Dergi

Güldiken (1993-1997/14 sayı.)

Güldiken Özel Sayıları

Turhan Selçuk Özel Sayısı, 1994.
The World of Turhan Selçuk (Özel sayının İngilizcesi), 1994.
Komedi Sineması Özel Sayısı, 1995.
Nasreddin Hoca Özel Sayısı, 1996.

Erken İslâm'da Mizah

Erken İslâm'da Mizah, esas olarak Hicri II./Miladî VIII. yy.'da yaşadığı sanılan ünlü bir Arap mizahçısı Eş'eb hakkında bir monografi denemesidir. Franz Rosenthal, ayrıca bu kitabı İslâm mizahına ait çalışmaların bugünkü durumunu incelediği bir bölümle, Eş'eb'e mal edilen 161 hikâyeyi içeren bir metin çevirisi bölümü eklemiştir.

Rosenthal, bu metinlerden hareketle Eş'eb döneminin Medinesi'nin ve daha genel olarak Arap dünyasının sosyal-kültürel bir tasvirini de yapmaya çalışmıştır. Kitap, İslâm dünyasında gülme konusundaki kuramların kısaca incelendiği bir bölümle sona eriyor. Kendi alanında yazılmış sınırlı yapıtlardan biri.

9 789757 909095